БІЛОЦЕРКІВСЬКИЙ ІНСТИТУТ
НЕПЕРЕРВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ
ДЗВО «УНІВЕРСИТЕТ МЕНЕДЖМЕНТУ ОСВІТИ» НАПН УКРАЇНИ

Вікторія СИДОРЕНКО, Вікторія АНІЩЕНКО,
Ірина КУЩЕНКО, Лілія ХМАРНА,
Ілля ПАХОМОВ, Андрій ГЕРЕВЕНКО

ВИКЛАДАННЯ «ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОГО СПРОТИВУ»:

ЗМІСТ, МЕТОДИКА ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ПРАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ

мультимедійний навчально-методичний комплекс

БІЛОЦЕРКІВСЬКИЙ ІНСТИТУТ
НЕПЕРЕРВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ
ДЗВО «УНІВЕРСИТЕТ МЕНЕДЖМЕНТУ ОСВІТИ» НАПН УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ДЗВО «УНІВЕРСИТЕТ МЕНЕДЖМЕНТУ ОСВІТИ»
БІЛОЦЕРКІВСЬКИЙ ІНСТИТУТ НЕПЕРЕРВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

**Вікторія СИДОРЕНКО, Вікторія АНІЩЕНКО, Ірина КУЩЕНКО,
Лілія ХМАРНА, Ілля ПАХОМОВ, Андрій ГЕРЕВЕНКО**

ВИКЛАДАННЯ «ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОГО СПРОТИВУ»: ЗМІСТ, МЕТОДИКА ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ПРАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ

мультимедійний навчально-методичний комплекс

УДК 37.091.3:355

Рекомендовано до друку Вченою радою Білоцерківського інституту неперервної професійної освіти
(протокол № 10 від «13» жовтня 2026 року)

Рецензенти:
Пузирний Вячеслав Феодосійович – доктор юридичних наук, професор, проректор Пенітенціарної академії України;
Смирнова Ірина Михайлівна – докторка педагогічних наук, професорка, заступниця директора з науково-педагогічної роботи Дунайського інституту Національного університету «Одеська морська академія»;
Рибалка Валентин Васильович – доктор психологічних наук, професор, почесний академік НАПН України, професор кафедри педагогіки, психології та менеджменту Білоцерківського інституту неперервної професійної освіти

Викладання «Основ національного спротиву»: зміст, методика та організації практичної підготовки: мультимедійний навчально-методичний комплекс. Вікторія Сидоренко, Вікторія Аніщенко, Ірина Кущенко, Лілія Хмарна, Ілля Пахомов, Андрій Геревенко / за науковою редакцією проф. Вікторії Сидоренко. Біла Церква: БІНПО, 2026. 312 с.

Мультимедійний навчально-методичний комплекс «Викладання «Основ національного спротиву»: зміст, методика та організація практичної підготовки» є цілісною авторською розробкою, спрямованою на науково-методичне забезпечення професійного розвитку педагогічних і науково-педагогічних працівників закладів вищої, фахової передвищої та професійної освіти, які викладають або готуються викладати навчальну дисципліну/предмет «Основи національного спротиву». Актуальність комплексу зумовлена суспільною значущістю підготовки громадян до національного спротиву та потребою в системному вдосконаленні методичної готовності викладачів до реалізації змісту дисципліни, організації практичної підготовки й забезпечення безпеки освітнього процесу.

Комплекс спрямовано на вдосконалення професійної готовності викладачів до реалізації змісту дисципліни, проєктування та проведення навчальних занять, організації практичної підготовки здобувачів освіти, застосування сучасних освітніх і цифрових технологій, забезпечення безпеки освітнього процесу та оцінювання результатів навчання.

Його розроблення ґрунтується на системному, компетентнісному, діяльнісному та практико-орієнтованому підходах, які забезпечують взаємозв'язок між нормативно визначеним змістом дисципліни/курсу, методикою опрацювання, моделюванням професійно значущих навчальних ситуацій і оцінюванням результатів навчання.

Структура комплексу охоплює три взаємопов'язані розділи: освітньо-професійну програму підвищення кваліфікації; навчально-методичне забезпечення викладання дисципліни; практичну майстерню викладача. Змістове наповнення розділів підпорядковано логіці професійної діяльності – від визначення цілей і результатів навчання та опрацювання тематичного змісту до конструювання практичних завдань, моделювання навчальних ситуацій і визначення критеріїв оцінювання.

Інноваційний потенціал комплексу реалізується через поєднання мультимедійного представлення навчального контенту, цифрових освітніх ресурсів, інтерактивних завдань і засобів моделювання навчальних ситуацій із практико-орієнтованим конструюванням освітнього процесу.

Комплекс адресовано педагогічним і науково-педагогічним працівникам закладів вищої, фахової передвищої та професійної освіти, методистам та іншим фахівцям, залученим до організації викладання «Основ національного спротиву». Його матеріали можуть використовуватися в системі підвищення кваліфікації, під час проєктування й проведення навчальних занять, розроблення практичних завдань, організації безпечної практичної підготовки та вдосконалення методичного забезпечення дисципліни/курсу.

© БІНПО 2026

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА *(Вікторія Сидоренко)*..... 7

РОЗДІЛ І ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНА ПРОГРАМА ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ «ВИКЛАДАННЯ «ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОГО СПРОТИВУ»: ЗМІСТ, МЕТОДИКА ТА ОРГАНІЗАЦІЇ ПРАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ» *(Вікторія Сидоренко)*..... 11

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА..... 15

І ЗАГАЛЬНІ ВІДОМОСТІ ПРО ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНУ ПРОГРАМУ «ВИКЛАДАННЯ «ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОГО СПРОТИВУ»: ЗМІСТ, МЕТОДИКА ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ПРАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ»..... 16

1.1 Актуальність освітньо-професійної програми підвищення кваліфікації 16

1.2 Цільова аудиторія та особливості реалізації освітньо-професійної програми підвищення кваліфікації..... 18

1.3 Концептуальна основа освітньо-професійної програми..... 19

1.4 Унікальність освітньо-професійної програми..... 19

ІІ ПРОФІЛЬ ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОЇ ПРОГРАМИ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ... 21

2.1 Обсяг і структура освітньо-професійної програми..... 21

2.2 Мета та основні завдання..... 22

2.3 Професійні компетентності, що вдосконалюються..... 23

2.4 Програмні результати навчання, що визначають нормативний зміст підвищення кваліфікації..... 24

ІІІ ЗМІСТ, ОРГАНІЗАЦІЯ ТА МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОЇ ПРОГРАМИ..... 25

3.1 Змістова структура та логіка побудови програми..... 25

3.2 Тематичний план освітньо-професійної програми..... 26

3.3 Змістове наповнення навчальних модулів..... 27

3.4 Практична складова підготовки слухачів..... 30

3.5 Диференціація практичних завдань відповідно до типу закладу освіти..... 30

3.6 Самостійна робота слухачів 31

3.7 Форми і методи навчання..... 31

3.8 Контроль та оцінювання результатів навчання..... 31

3.9 Методичні рекомендації щодо реалізації програми..... 32

3.10 Навчально-методичне та матеріально-технічне забезпечення реалізації програми..... 33

IV КОМПЛЕКСНИЙ ЗАЛІК: СТРУКТУРА, ПОРЯДОК ПРОВЕДЕННЯ ТА КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ..... 35

4.1 Загальні положення..... 35

4.2 Мета і завдання комплексного заліку..... 35

4.3 Форма проведення..... 36

4.4 Методичні розробки, що подаються на комплексний залік..... 36

4.5 Вимоги до представлення методичних розробок..... 39
4.6 Завдання для комплексного заліку..... 39
4.6.1 Розроблення ситуаційно-практичного заняття з домедичної допомоги 39
4.6.2 Навчальний блок із психологічної підготовки, саморегуляції та взаємодопомоги..... 40
4.6.3 Навчальний блок «Інформаційна й цифрова безпека: методика формування навичок критичного аналізу та безпечної роботи з інформацією»..... 41
4.6.4 Навчальний блок «Безпечне освітнє середовище та цифрові засоби навчання у викладанні «Основ національного спротиву»..... 42
4.7 Порядок проведення комплексного заліку..... 44
4.8 Вимоги до академічної доброчесності та безпеки..... 46
4.9 Очікуваний результат комплексного заліку..... 47
V ВНУТРІШНЄ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОЇ ПРОГРАМИ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ..... 48
5.1 Мова викладання..... 48
5.2 Доступ до освітньо-професійної програми та визнання результатів навчання 48
5.3 Оприлюднення результатів навчання та видача документів про підвищення кваліфікації..... 49
5.4 Місце реалізації освітньо-професйної програми..... 49
5.5 Кількість слухачів у групі..... 49
5.6 Вартість освітньої послуги..... 49
5.7 Подальший методичний супровід слухачів..... 50
НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ТА ПРОГРАМНО-МЕТОДИЧНІ ДЖЕРЕЛА..... 52
РОЗДІЛ ІІ ЗМІСТ. МЕТОДИКА. ПРАКТИКА: НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКЛАДАННЯ «ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОГО СПРОТИВУ»..... 53
МОДУЛЬ 1 НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ТА ЗМІСТОВІ ЗАСАДИ ВИКЛАДАННЯ «ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОГО СПРОТИВУ»..... 55
ЗМ. 1.1. Нормативно-правові засади підготовки громадян України до національного спротиву та їх реалізація в закладах вищої, фахової передвищої та професійної освіти *(Ілля ПАХОМОВ)*..... 55
ЗМ 1.2. Національний спротив і міжнародне гуманітарне право: змістові та методичні аспекти викладання *(Вікторіія АНІЩЕНКО)*..... 74
МОДУЛЬ 2 МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ЗМІСТОВИХ КОМПОНЕНТІВ «ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОГО СПРОТИВУ»..... 103
Зм 2.1. Домедична допомога: методика формування та оцінювання практичних умінь *(Вікторіія АНІЩЕНКО)*..... 103
ЗМ 2.2. Психологічна підготовка та стійкість: методика формування навичок саморегуляції та взаємодопомоги *(Ірина КУЩЕНКО)*..... 124
ЗМ 2.3. Інформаційна й цифрова безпека: методика формування навичок критичного аналізу та безпечної роботи з інформацією *(Лілія ХМАРНА)*..... 130
МОДУЛЬ 3 БЕЗПЕЧНЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ТА ЦИФРОВІ ЗАСОБИ НАВЧАННЯ У ВИКЛАДАННІ «ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОГО СПРОТИВУ» *(Андрій ГЕРЕВЕНКО)*..... 142

ЗМ 3.1. Організація безпечного освітнього процесу та практичної підготовки…..142
3.1.1. Нормативна основа організації підготовки з основ національного спротиву та межі відповідальності педагога……144
3.1.2. Безпечне освітнє середовище і оцінювання ризиків……150
3.1.3. Інструктажі з безпеки життєдіяльності: організація, зміст і документування…154
3.1.4. Планування практичної підготовки: місце, форма, склад групи та навчально-матеріальна база……158
3.1.5. Організація освітнього процесу в умовах воєнного стану: реагування на загрози та альтернативні сценарії……161
3.1.6. Психологічна безпека, доступність навчання та врахування індивідуальних потреб……164
3.1.7. Карта безпеки заняття як інструмент планування та оцінювання ризиків……166
КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ……173
РЕКОМЕНДОВАНІ НОРМАТИВНІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ДЖЕРЕЛА ……175
ЗМ 3.2. ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ, МОБІЛЬНІ ЗАСТОСУНКИ ТА ВІРТУАЛЬНІ СИМУЛЯТОРИ У ВИКЛАДАННІ «ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОГО СПРОТИВУ»……176
3.2.1. Принцип добору цифрового засобу: від результату навчання до навчальної дії……177
3.2.2. Критерії критичного оцінювання цифрових ресурсів і симуляторів……181
3.2.3. Цифрові засоби навчання з мінної обізнаності та цивільного захисту……185
3.2.4. Цифрові ресурси й симулятори у вивченні алгоритмів домедичної допомоги190
3.2.5. Цифрові карти, навігаційні засоби та безпечне ознайомлення з безпілотними літальними апаратами……195
3.2.6. Цифрова безпека, захист персональних даних і межі використання спеціалізованих ресурсів……198
3.2.7. Паспорт цифрового засобу як інструмент методичного планування заняття202
КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ……212
РЕФЛЕКСИВНЕ ЗАВДАННЯ……213
ЗМ 3.3. ПРОЄКТУВАННЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАВДАНЬ, МОДЕЛЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ СИТУАЦІЙ ТА ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ЗА ПРИНЦИПОМ «ЗНАТИ — ВМІТИ — ДІЯТИ»……214
3.3.1. Безпечне освітнє середовище та цифрові засоби навчання у викладанні «Основ національного спротиву»……214
3.3.2. Інструктаж як обов'язковий етап підготовки до практичної та ситуаційної діяльності……216
3.3.3. Методи безпечного моделювання навчальних ситуацій і вибір засобів відповідно до результатів навчання……219
3.3.4. Методика формування мінної обізнаності засобами безпечного навчального моделювання……222
3.3.5. Оцінювання результатів навчання за принципом «знати — вміти — діяти»…224
3.3.6. Чек-лист оцінювання та організація зворотного зв'язку……227

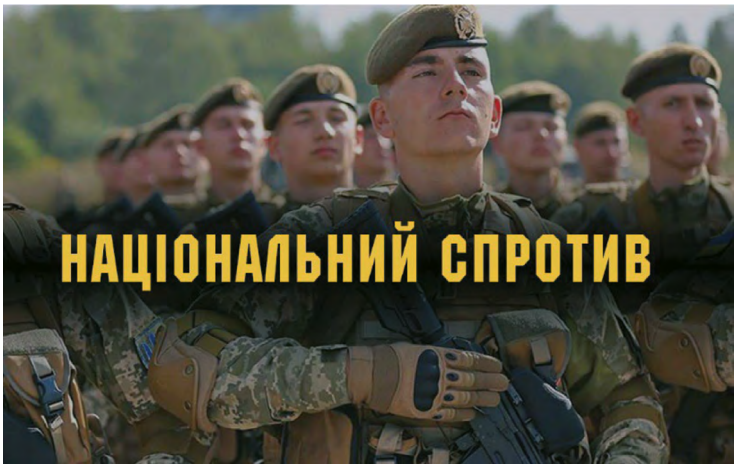
3.3.7. Аналіз результатів вправи за логікою After Action Review.....229
3.3.8. Проєктування, апробація та вдосконалення ситуаційної вправи.....231
КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ.....242
ТИПОВІ МЕТОДИЧНІ ПОМИЛКИ ТА СПОСОБИ ЇХ УНИКНЕННЯ.....243

РОЗДІЛ ІІІ ПРАКТИЧНА МАЙСТЕРНЯ ВИКЛАДАЧА: *ПРАКТИЧНІ КЕЙСИ, ПРОФЕСІЙНІ СЦЕНАРІЇ, АЛГОРИТМИ ДІЙ ТА ІНСТРУМЕНТИ ОЦІНЮВАННЯ*.....247
ЗМ 1.2. Методичні рекомендації для викладання міжнародного гуманітарного права в межах навчальної дисципліни «Основи національного спротиву» (практичний блок) *(Вікторіія АНІЩЕНКО)*.....248
ЗМ 2.1. Методичний порадник для викладача «Домедична допомога: методика формування практичних умінь» (практичний блок) *(Вікторіія АНІЩЕНКО)*.....272
ЗМ 2.2. *Практична майстерня*: «Психологічна підготовка та стійкість: методика формування навичок саморегуляції та взаємодопомоги» *(Ірина КУЩЕНКО)*.....283
ЗМ 2.3. Цифровий щит основ національного спротиву: арсенал верифікації та захисту *(Лілія ХМАРНА)*.....298
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ..... 310

ПЕРЕДМОВА

Підготовка громадян до національного спротиву є важливим складником забезпечення національної безпеки України, зміцнення обороноздатності держави та формування суспільної готовності до захисту її незалежності, суверенітету й територіальної цілісності. В умовах повномасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України особливої актуальності набуває реалізація державної політики у сфері національного спротиву, зокрема забезпечення належної підготовки фахівців, залучених до відповідного освітнього процесу.

Нормативно-правові засади організації національного спротиву визначають вимоги до змісту та спрямованості відповідної підготовки громадян. Це зумовлює потребу в професійному розвитку педагогічних і науково-педагогічних працівників, які викладають або готуються викладати навчальну дисципліну «Основи національного спротиву». Їхня професійна готовність передбачає ґрунтовне володіння змістом дисципліни, методичну майстерність, здатність проєктувати освітній процес, організовувати практичну підготовку, моделювати навчальні ситуації, застосовувати сучасні освітні технології та забезпечувати дотримання вимог безпеки.

Мультимедійний навчально-методичний комплекс **«Викладання «Основ національного спротиву»: зміст, методика та організація практичної підготовки»** розроблено для забезпечення професійного розвитку педагогічних працівників закладів вищої, фахової передвищої та професійної освіти, які здійснюють викладання навчальної дисципліни «Основи національного спротиву» або залучені до організації відповідної підготовки. Комплекс поєднує програмний, змістово-методичний, практичний і цифровий складники підготовки, надаючи матеріали та інструменти для проєктування занять, організації практичної роботи, моделювання професійних ситуацій і оцінювання результатів навчання. Комплекс спрямований на поглиблення фахових знань слухачів, удосконалення методики викладання, розвиток умінь проєктувати й проводити навчальні заняття, організовувати практичну підготовку та оцінювати результати навчання з урахуванням актуальних завдань підготовки громадян до національного спротиву.

Інноваційна спрямованість мультимедійного навчально-методичного комплексу полягає в інтеграції змістового, методичного та практичного складників професійної підготовки викладачів, поєднанні традиційних методів навчання із сучасними цифровими технологіями та використанні практикоорієнтованих підходів до організації освітнього процесу. Комплекс передбачає застосування мультимедійних матеріалів, інтерактивних завдань, ситуаційних кейсів, моделювання навчальних ситуацій, алгоритмів виконання практичних завдань і цифрових інструментів оцінювання результатів навчання. Такий підхід розширює можливості самостійного опрацювання навчального матеріалу, сприяє індивідуалізації професійного розвитку слухачів і забезпечує зв'язок між теоретичними положеннями,

методичними рішеннями та їх практичним застосуванням. Важливою особливістю комплексу є можливість адаптації запропонованих матеріалів до конкретних освітніх завдань, умов навчання та професійних потреб викладачів, що сприяє оновленню навчально-методичного забезпечення дисципліни «Основи національного спротиву» й удосконаленню методики її викладання.

Інноваційність комплексу визначається не лише використанням мультимедійного формату, а передусім інтеграцією цифрових засобів у методичну систему професійної підготовки. Мультимедійні, відео- та демонстраційні матеріали, добірки цифрових ресурсів, інтерактивні завдання, онлайн-тести, симулятори й засоби цифрового моделювання розширюють можливості представлення навчального змісту, відтворення навчальних ситуацій, організації самостійної роботи та перевірки результатів навчання. У поєднанні з практичними кейсами, алгоритмами дій і структурованими інструментами оцінювання вони формують єдине навчально-методичне середовище, зорієнтоване на розвиток здатності викладача проєктувати, реалізовувати й оцінювати практикоорієнтоване навчання.

Концептуальна ідея мультимедійного навчально-методичного комплексу «Викладання «Основ національного спротиву»: зміст, методика та організація практичної підготовки» полягає в інтеграції програмного, змістово-методичного, практичного та цифрового складників професійної підготовки викладача в єдину систему, що забезпечує взаємозв'язок між цілями підвищення кваліфікації, опрацюванням навчального змісту, проєктуванням освітнього процесу, моделюванням професійних ситуацій і оцінюванням результатів навчання. На відміну від сукупності розрізнених навчально-методичних матеріалів, комплекс побудовано за логікою послідовного переходу від розуміння змісту дисципліни до його методично обґрунтованої реалізації та практичного застосування відповідних педагогічних рішень.

Методична новизна розробки полягає в системному поєднанні уніфікованої структури навчальної теми з інструментарієм її практичної реалізації. Запропонована організація матеріалів створює методичне підґрунтя для узгодження навчальних цілей, змісту, способів діяльності та критеріїв оцінювання, а також для самостійного конструювання й адаптації викладачем навчальних завдань відповідно до очікуваних результатів і конкретних умов освітнього процесу. Авторський внесок реалізовано в цілісній структурі комплексу, взаємопов'язаності його складників і систематизації практичних інструментів, які супроводжують основні етапи професійної діяльності викладача.

Практична значущість комплексу полягає в можливості безпосереднього використання його матеріалів у системі підвищення кваліфікації, під час підготовки й проведення навчальних занять, розроблення навчально-методичного забезпечення дисципліни, організації практичної підготовки та вдосконалення оцінювання результатів навчання. Запропоновані шаблони, кейси, алгоритми й критерії можуть слугувати основою для створення нових навчальних матеріалів та їх адаптації до специфіки освітньої програми, підготовленості здобувачів освіти й умов навчання. Практична цінність комплексу полягає в поєднанні системного програмного забезпечення, структурованого навчально-методичного контенту та готових до адаптації інструментів професійної діяльності викладача. Комплекс формує методичне підґрунтя для оновлення підходів до викладання «Основ національного спротиву», посилення практичної спрямованості навчання та розвитку професійної автономії викладача в проєктуванні освітнього процесу.

Структуру комплексу побудовано за логікою послідовного переходу від програмних засад підвищення кваліфікації до методичного опрацювання навчальних тем і виконання практико-орієнтованих завдань.

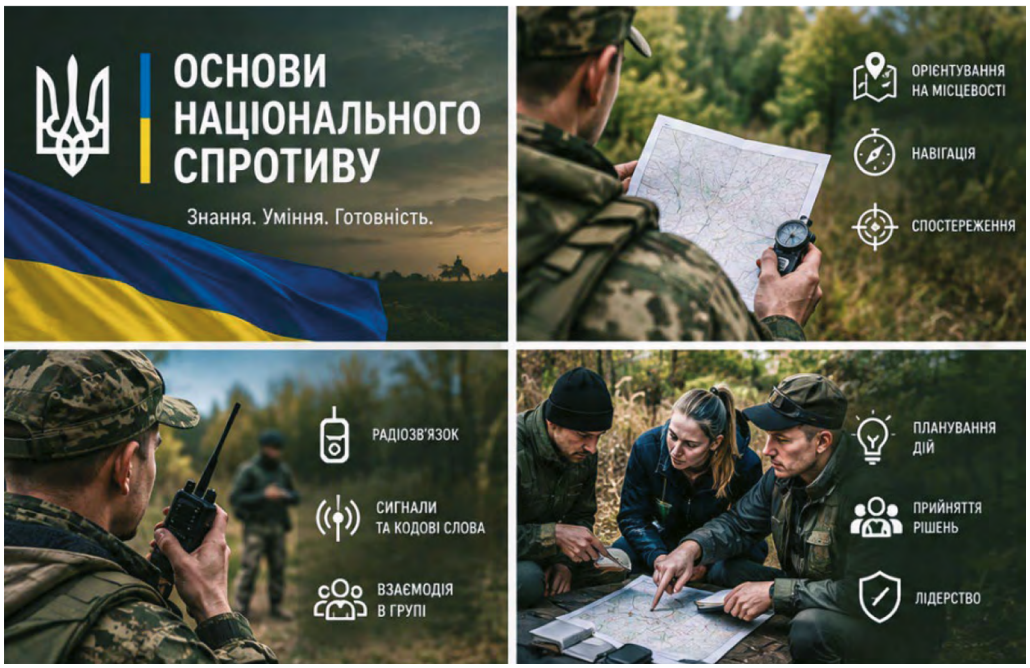

Розділ I «Освітньо-професійна програма підвищення кваліфікації «Викладання «Основ національного спротиву»: зміст, методика та організація практичної підготовки» містить програму, що визначає цільові орієнтири, зміст, організаційні засади та очікувані результати професійного розвитку педагогічних і науково-педагогічних працівників, які викладають дисципліну «Основи національного спротиву» або залучені до організації відповідної підготовки. Програма обсягом 30 годин (1 кредит ЄКТС) спрямована на вдосконалення професійної готовності слухачів до методично обґрунтованого викладання дисципліни, проєктування практикоорієнтованого навчання, організації практичної підготовки з дотриманням вимог безпеки та оцінювання результатів навчання. Її зміст охоплює нормативно-правові й предметні засади викладання, методику опрацювання основних тематичних компонентів дисципліни, організацію безпечного освітнього середовища та використання цифрових засобів навчання. Програма визначає концептуальну й змістову основу подальших розділів комплексу, у яких представлено навчально-методичні матеріали та практичні інструменти для реалізації її завдань.

Розділ II «Зміст. Методика. Практика: навчально-методичне забезпечення викладання «Основ національного спротиву» містить навчально-методичні матеріали, систематизовані відповідно до тематики програми підвищення кваліфікації. Єдина структура представлення тем передбачає визначення мети й основних завдань, розкриття змісту, характеристику форм і методів організації навчання, розроблення практичних завдань, визначення очікуваних результатів навчання, організацію самостійної роботи та використання інструментів самоконтролю й оцінювання. Така структурованість сприяє системному опрацюванню матеріалу та полегшує його використання під час підготовки й проведення навчальних занять.

Розділ III «Практична майстерня викладача: практичні кейси, професійні сценарії, алгоритми дій та інструменти оцінювання» орієнтований на перенесення здобутих знань у площину професійної діяльності. Розділ передбачає використання ситуаційних вправ, практичних кейсів, сценаріїв навчальних ситуацій, алгоритмічних карток, конструкторів навчальних завдань, чек-листів, критеріїв оцінювання та засобів самооцінювання. Особливе місце посідають цифрові навчальні ресурси, мультимедійні матеріали й інтерактивні інструменти, які можуть застосовуватися для урізноманітнення освітнього процесу, моделювання навчальних ситуацій і посилення практичної спрямованості підготовки.

Мультимедійний формат комплексу створює можливості для поєднання текстових матеріалів із цифровими ресурсами та інтерактивними засобами навчання, організації самостійної роботи й поглибленого опрацювання окремих питань. Запропоновані матеріали можуть використовуватися під час аудиторних і дистанційних занять, у процесі самостійного

навчання, підготовки до практичних робіт, розроблення навчально-методичного забезпечення та вдосконалення власної педагогічної практики.

Зміст комплексу зорієнтовано на формування в слухачів здатності змістовно й методично обґрунтовано організовувати викладання «Основ національного спротиву», добирати відповідні навчальні методи та засоби, проєктувати практикоорієнтовані завдання, забезпечувати усвідомлене й відповідальне засвоєння навчального матеріалу, здійснювати об'єктивне оцінювання результатів навчання. Водночас важливими орієнтирами є дотримання вимог безпеки, відповідальне використання інформаційних і цифрових ресурсів, повага до людської гідності та формування громадянської відповідальності.

Матеріали комплексу **мають навчально-методичне призначення.** Їх використання передбачає врахування актуальних нормативно-правових вимог, специфіки освітнього середовища, рівня підготовленості слухачів і необхідності дотримання встановлених правил безпеки під час організації практичних занять. Цифрові ресурси та зовнішні інформаційні матеріали доцільно використовувати з урахуванням їхньої достовірності, актуальності й відповідності навчальним цілям.

Мультимедійний навчально-методичний комплекс адресовано педагогічним і науково-педагогічним працівникам закладів освіти, які викладають або готуються викладати дисципліну «Основи національного спротиву», а також методистам та іншим фахівцям, залученим до організації відповідної підготовки. Матеріали комплексу можуть бути використані для проєктування й проведення навчальних занять, розроблення та оновлення навчально-методичного забезпечення дисципліни, організації практичної підготовки, а також удосконалення підходів до оцінювання результатів навчання.

Сподіваємося, що запропонований мультимедійний навчально-методичний комплекс стане дієвим інструментом професійного розвитку викладачів, сприятиме підвищенню якості викладання «Основ національного спротиву» та утвердженню практикоорієнтованого підходу до підготовки громадян України до захисту держави.

БІЛОЦЕРКІВСЬКИЙ ІНСТИТУТ
НЕПЕРЕРВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ
ДЗВО «УНІВЕРСИТЕТ МЕНЕДЖМЕНТУ ОСВІТИ» НАПН УКРАЇНИ

Вікторія СИДОРЕНКО

ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНА ПРОГРАМА
ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ

ВИКЛАДАННЯ «ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОГО СПРОТИВУ»:

ЗМІСТ, МЕТОДИКА ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ПРАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ

БІЛОЦЕРКІВСЬКИЙ ІНСТИТУТ
НЕПЕРЕРВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ
ДЗВО «УНІВЕРСИТЕТ МЕНЕДЖМЕНТУ ОСВІТИ» НАПН УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ДЗВО «УНІВЕРСИТЕТ МЕНЕДЖМЕНТУ ОСВІТИ»
БІЛОЦЕРКІВСЬКИЙ ІНСТИТУТ НЕПЕРЕРВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

Вікторія СИДОРЕНКО

ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНА ПРОГРАМА ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ

ВИКЛАДАННЯ «ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОГО СПРОТИВУ»: ЗМІСТ, МЕТОДИКА ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ПРАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ

УДК 37.091.3:355

Рекомендовано до друку Вченою радою Білоцерківського інституту неперервної професійної освіти
(протокол № 10 від «13» жовтня 2026 року)

Авторка-розробниця:
СИДОРЕНКО Вікторія Вікторівна – директорка Білоцерківського інституту неперервної професійної освіти, докторка педагогічних наук, професорка, членкиня-кореспондентка НАПН України

Рецензенти:
РИБАЛКА Валентин Васильович – доктор психологічних наук, професор, почесний академік Національної академії педагогічних наук України, професор кафедри педагогіки, психології та менеджменту Білоцерківського інституту неперервної професійної освіти;
МАСЛІЧ Світлана Володимирівна – заступниця директора з навчально-методичної роботи Державного професійно-технічного навчального закладу «Вінницьке вище професійне училище сфери послуг», кандидатка педагогічних наук

Освітньо-професійна програма підвищення кваліфікації «Викладання «Основ національного спротиву»: зміст, методика та організації практичної підготовки». Вікторія СИДОРЕНКО. Біла Церква: БІНПО, 2026. 44с.

Освітньо-професійна програма підвищення кваліфікації «Викладання «Основ національного спротиву»: зміст, методика та організація практичної підготовки» розроблена з урахуванням специфіки дисципліни, яка поєднує засвоєння нормативно визначеного змісту, формування прикладних умінь і підготовку здобувачів освіти до свідомих та відповідальних дій у ситуаціях, пов'язаних із безпекою, захистом життя і здоров'я та національним спротивом. Це зумовлює особливі вимоги до професійної діяльності викладача — від інтерпретації змісту дисципліни й методичного проєктування навчальних занять до організації практичної підготовки з безумовним дотриманням вимог безпеки.

Освітньо-професійна програма підвищення кваліфікації спрямована не на дублювання програм підготовки здобувачів освіти, а на формування та вдосконалення професійної готовності педагогічних / науково-педагогічних працівників до реалізації нормативно визначеного змісту «Основ національного спротиву», проєктування практико-орієнтованого навчання, організації практичної підготовки, забезпечення безпеки та оцінювання результатів навчання.

Зміст програми структуровано за трьома взаємопов'язаними напрямами: нормативно-правові та змістові засади викладання дисципліни; методика опрацювання її основних тематичних компонентів; організація безпечного освітнього середовища та використання цифрових засобів навчання. Така побудова забезпечує цілісне опрацювання професійних завдань викладача, у межах якого предметний зміст співвідноситься з методами його засвоєння, способами формування практичних умінь і можливостями перевірки досягнутих результатів.

Практична спрямованість короткотермінових курсів полягає в опрацюванні методичних рішень, необхідних для перенесення нормативних вимог і змістових положень дисципліни в конкретні навчальні ситуації. Особливого значення набувають обґрунтований добір методів і засобів навчання, проєктування практичних завдань, урахування умов їх безпечного виконання та узгодження способів оцінювання з очікуваними результатами навчання.

Програма обсягом 30 годин (1 кредит ЄКТС) призначена для педагогічних працівників закладів вищої, фахової передвищої та професійної освіти, які здійснюють викладання навчальної дисципліни «Основи національного спротиву» або залучені до організації відповідної підготовки. Її опанування спрямоване на вдосконалення здатності слухачів самостійно проєктувати змістове й методичне забезпечення дисципліни, організовувати навчальну та практичну діяльність здобувачів освіти й ухвалювати професійно обґрунтовані рішення щодо реалізації освітніх завдань у визначених умовах навчання.

© БІНПО 2026

РОЗДІЛ І

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Підготовка громадян України до національного спротиву є системою теоретичних і практичних заходів, спрямованих на формування знань, умінь і навичок, необхідних для захисту України, її незалежності, суверенітету та територіальної цілісності. В умовах повномасштабної збройної агресії проти України особливого значення набуває якість освітньої підготовки з основ національного спротиву, що передбачає не лише засвоєння відповідних знань, а й формування практичних умінь, здатності діяти в змодельованих навчальних ситуаціях, дотримуватися вимог безпеки та застосовувати набуті знання відповідально й обґрунтовано.

Результативність такої підготовки значною мірою залежить від професійної готовності педагогічних і науково-педагогічних працівників до реалізації змісту навчальної дисципліни (освітнього компонента) «Основи національного спротиву». Їхня діяльність передбачає комплексне розв'язання взаємопов'язаних професійних завдань: інтерпретацію нормативних вимог, визначення цілей і очікуваних результатів навчання, методично обґрунтований добір змісту, проєктування практико-орієнтованих занять, організацію практичної підготовки з дотриманням вимог безпеки, а також оцінювання сформованості знань і практичних умінь здобувачів освіти. Це зумовлює потребу в системному вдосконаленні компетентностей викладачів, які забезпечують зазначену підготовку.

Зміст освітньо-професійної програми підвищення кваліфікації **«Викладання «Основ національного спротиву»: зміст, методика та організація практичної підготовки»** спрямовано на вдосконалення методичної готовності педагогічних і науково-педагогічних працівників до викладання «Основ національного спротиву» відповідно до нормативної програми, що застосовується у відповідному типі закладу освіти. У процесі навчання передбачається аналіз структури, змістових компонентів та очікуваних результатів відповідних програм, опрацювання методів їх викладання, проєктування практико-орієнтованих завдань, визначення вимог до безпеки й розроблення критеріїв оцінювання результатів навчання. Практичні та самостійні завдання диференціюються з урахуванням типу закладу освіти, нормативних вимог, професійного досвіду слухачів і специфіки змістового компонента, викладання якого вони забезпечують.

Освітньо-професійна програма підвищення кваліфікації «Викладання «Основ національного спротиву»: зміст, методика та організація практичної підготовки» спрямована не на дублювання програм підготовки здобувачів освіти, а на формування та вдосконалення професійної готовності педагогічних / науково-педагогічних працівників до реалізації нормативно визначеного змісту «Основ національного спротиву», проєктування практико-орієнтованого навчання, організації практичної підготовки, забезпечення безпеки та оцінювання результатів навчання.

Очікуваним результатом опанування програми є підвищення здатності слухачів курсів підвищення кваліфікації самостійно й методично обґрунтовано організовувати викладання «Основ національного спротиву», узгоджувати зміст навчання з визначеними результатами, проєктувати практико-орієнтовані заняття, забезпечувати безпечні умови практичної підготовки, добирати адекватні засоби оцінювання та вдосконалювати власну професійну діяльність на основі аналізу результатів навчання.

І ЗАГАЛЬНІ ВІДОМОСТІ ПРО ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНУ ПРОГРАМУ «ВИКЛАДАННЯ «ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОГО СПРОТИВУ»: ЗМІСТ, МЕТОДИКА ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ПРАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ»

1.1 Актуальність освітньо-професійної програми підвищення кваліфікації

Актуальність освітньо-професійної програми підвищення кваліфікації «Викладання «Основ національного спротиву»: зміст, методика та організація практичної підготовки» визначається необхідністю узгодження нормативно визначеного змісту «Основ національного спротиву» з методикою його викладання та практичними умовами організації освітнього процесу. Саме по собі знання предметного змісту не забезпечує належної якості навчання: викладачеві необхідно вміти трансформувати вимоги відповідної нормативної програми в систему навчальних цілей, змістових компонентів, методів, практичних завдань, засобів навчання та критеріїв оцінювання. Особливої уваги потребує організація практичної підготовки, оскільки вона вимагає належного методичного проєктування, обґрунтованого використання навчального обладнання й цифрових засобів, визначення послідовності навчальних дій та неухильного дотримання встановлених вимог безпеки.

Специфіка професійного розвитку викладачів зумовлена також відмінностями в нормативному забезпеченні та організації освітнього процесу в закладах вищої, фахової передвищої та професійної освіти.

У **закладах вищої та фахової передвищої освіти** підготовка здобувачів освіти здійснюється відповідно до Типової програми навчальної дисципліни «Основи національного спротиву», затвердженої наказом Міністерства освіти і науки України від 30 червня 2026 року № 1002, зі змінами, внесеними наказом Міністерства освіти і науки України від 14 липня 2026 року № 1163.

У **закладах професійної освіти** реалізація відповідної підготовки здійснюється відповідно до навчальної програми курсу «Основи національного спротиву», затвердженої наказом Міністерства освіти і науки України від 30 червня 2026 року № 1003. Нормативний зміст підготовки охоплює національний спротив, міжнародне гуманітарне право, психологічну підготовку та стійкість, домедичну допомогу, військову топографію, навігацію та орієнтування, зв'язок і передавання інформації, зброю масового ураження, інженерну підготовку та мінну безпеку, тактичну і вогневу підготовку, виживання та спеціальну підготовку, сучасні військові технології, роботизацію та безпілотні літальні апарати, а також професійно-орієнтовану підготовку. Програма курсу для професійної освіти додатково акцентує увагу на лідерстві та плануванні діяльності, психологічній підготовці, інформаційній безпеці, виживанні в екстремальних умовах, домедичній допомозі, основах дій, комунікації та взаємодії, навігації, зв'язку та інженерній підготовці, військових технологіях і безпілотних системах, вогневій підготовці та мінній безпеці. Підсумкове оцінювання передбачає комплексну симуляційну вправу.

Відповідно, **методичні рішення мають спиратися на зміст і вимоги тієї нормативної програми, яка застосовується в конкретному типі закладу освіти, та враховувати особливості контингенту здобувачів освіти, наявні навчальні ресурси й умови проведення занять.** Це потребує поєднання спільних методичних підходів із диференційованим опрацюванням професійних завдань, актуальних для конкретного освітнього контексту.

Освітньо-професійна програма «Викладання «Основ національного спротиву»: зміст, методика та організація практичної підготовки» спрямована на вдосконалення професійної компетентності педагогічних і науково-педагогічних працівників щодо змістового, методичного й організаційного забезпечення викладання «Основ національного спротиву». Її зміст структуровано за взаємопов'язаними напрямами: нормативно-правові та програмні засади викладання; методика опрацювання змістових компонентів дисципліни; проєктування й організація практичної підготовки; забезпечення безпеки освітнього процесу; використання цифрових технологій, тренажерів і симуляторів; оцінювання результатів навчання та вдосконалення методики викладання.

Специфіка викладання навчальної дисципліни / курсу «Основи національного спротиву» полягає в необхідності органічного поєднання теоретичної підготовки з практичною діяльністю, забезпечення прикладної спрямованості навчання, дотримання вимог безпеки та об'єктивного оцінювання досягнутих результатів. Запровадження підготовки з основ національного спротиву в закладах освіти актуалізує п**отребу в цілеспрямованому професійному розвитку педагогічних і науково-педагогічних працівників**, від професійної компетентності яких залежить якість змістового, методичного та організаційного забезпечення відповідного освітнього процесу. Така підготовка потребує не лише належного розуміння нормативно визначеного змісту навчальної дисципліни / курсу «Основи національного спротиву», а й здатності трансформувати його в систему навчальних завдань, практичних вправ і методично обґрунтованих видів діяльності з урахуванням специфіки закладу освіти, категорії здобувачів освіти та умов організації навчання. У зв'язку із запровадженням відповідної підготовки виникає потреба у професійному розвитку педагогічних і науково-педагогічних працівників, здатних забезпечувати її змістову, методичну та організаційну реалізацію.

З огляду на відмінності в організації освітнього процесу та нормативному забезпеченні підготовки в різних типах закладів освіти, професійний розвиток викладачів має передбачати не лише опанування спільних методичних підходів, а й формування здатності застосовувати їх відповідно до конкретного освітнього контексту. Саме тому програма поєднує нормативну, змістову, методичну, практичну та безпекову складові, спрямовуючи навчання на розв'язання реальних професійних завдань слухачів.

Освітньо-професійна програма підвищення кваліфікації **«Викладання «Основ національного спротиву»: зміст, методика та організація практичної підготовки»** спрямована не на дублювання програм підготовки здобувачів освіти, а на **формування та вдосконалення професійної готовності педагогічних / науково-педагогічних працівників до реалізації нормативно визначеного змісту «Основ національного спротиву»**, проєктування практико-орієнтованого навчання, організації практичної підготовки, забезпечення безпеки та оцінювання результатів навчання.

Отже, освітньо-професійна програма підвищення кваліфікації **«Викладання «Основ національного спротиву»: зміст, методика та організація практичної підготовки»** спрямована на формування цілісної професійної готовності педагогічних і науково-педагогічних працівників до змістового, методичного й організаційного забезпечення викладання «Основ національного спротиву» – від інтерпретації нормативних вимог і проєктування освітнього процесу до організації практичної підготовки, забезпечення її безпеки та оцінювання результатів навчання. Її реалізація дасть змогу поглибити здатність викладачів обґрунтовано добирати методи й засоби навчання, адаптувати їх до специфіки відповідного типу закладу освіти та перетворювати нормативно визначений зміст на послідовну систему навчальних дій, спрямованих на досягнення запланованих результатів. Визначальною ознакою результативності програми є не лише розширення професійних знань слухачів,

а й удосконалення їхньої здатності самостійно проєктувати, реалізовувати й оцінювати освітній процес, забезпечуючи змістову цілісність, практичну спрямованість і безпеку підготовки з основ національного спротиву.

1.2 Цільова аудиторія та особливості реалізації освітньо-професійної програми підвищення кваліфікації

Освітньо-професійна програма підвищення кваліфікації «Викладання «Основ національного спротиву»: зміст, методика та організація практичної підготовки» призначена для **педагогічних і науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти, закладів фахової передвищої освіти та закладів професійної освіти**, які здійснюють або планують здійснювати викладання навчальної дисципліни «Основи національного спротиву» / курсу «Основи національного спротиву».

Програма враховує відмінності в професійних завданнях педагогічних і науково-педагогічних працівників, специфіку освітнього процесу відповідних типів закладів освіти та нормативні вимоги до викладання зазначеної дисципліни / курсу.

Зміст і методичне забезпечення програми передбачають диференціацію практичних завдань відповідно до типу закладу освіти, категорії слухачів, їхнього досвіду викладання та вимог чинних нормативних документів, що регламентують реалізацію відповідної навчальної дисципліни / курсу.

Організація освітнього процесу здійснюється в дистанційному, очно-дистанційному форматі з використанням ліцензійного хмарного сервісу Microsoft Teams у складі платформи Microsoft 365.

Залежно від професійного досвіду та актуальних освітніх потреб слухачів освітньо-професійна програма орієнтована на:

- педагогічних і науково-педагогічних працівників, які вже забезпечують викладання навчальної дисципліни / курсу «Основи національного спротиву»;
- працівників, які готуються до викладання зазначеної дисципліни / курсу;
- працівників, які прагнуть удосконалити методичний інструментарій, систематизувати професійний досвід і поглибити компетентності з організації та методичного забезпечення освітнього процесу з основ національного спротиву.

Принциповою особливістю освітньо-професійної програми підвищення кваліфікації є її **професійно-практична спрямованість**. Навчання передбачає не лише опрацювання нормативних положень і методичних підходів, а й застосування їх для розв'язання конкретних завдань викладацької діяльності: аналізу відповідної нормативної програми, визначення очікуваних результатів навчання, розроблення фрагментів занять і практичних завдань, моделювання навчальних ситуацій, обґрунтування вимог безпеки та визначення критеріїв оцінювання. Практичні й самостійні завдання диференціюються з урахуванням типу закладу освіти, застосовних нормативних вимог, професійного досвіду слухачів і змістового компонента, викладання якого вони забезпечують.

1.3 Концептуальна основа освітньо-професійної програми

Зміст програми побудовано на взаємозв'язку трьох складників професійної підготовки викладачів: **змістового, методичного та практичного**, що забезпечують послідовний перехід від визначення змісту навчання до його методично обґрунтованої реалізації та організації практичної підготовки. Їх взаємозв'язок відображає закономірність переходу від визначення того, **чого необхідно навчати**, до обґрунтування того, **як забезпечити результативність навчання**, і визначення того, **як сформувати, відпрацювати та оцінити практичні вміння.**

Змістовий складник передбачає визначення й систематизацію нормативно-правових, предметних і міждисциплінарних засад викладання «Основ національного спротиву» відповідно до завдань дисципліни, специфіки її змістових компонентів і запланованих результатів навчання.

Методичний складник спрямований на опанування підходів, методів і засобів навчання, що забезпечують дидактично обґрунтоване структурування навчального матеріалу, вибір доцільних форм організації освітнього процесу, проєктування навчальних завдань і визначення критеріїв оцінювання результатів навчання.

Практичний складник охоплює методику організації практичної підготовки, моделювання навчальних ситуацій, формування та оцінювання практичних умінь, розроблення ситуаційних вправ і навчально-методичних матеріалів з урахуванням вимог безпеки та можливостей цифрових засобів навчання.

Взаємозв'язок зазначених складників визначає цілісну логіку програми: **від обґрунтування змісту підготовки — через вибір методики його опрацювання — до організації практичної діяльності та оцінювання її результатів.** Такий підхід забезпечує узгодженість змісту навчання, методів і засобів його реалізації з очікуваними результатами професійного розвитку викладачів. Відповідно, результативність професійного розвитку визначається не лише повнотою опрацювання навчального матеріалу, а й здатністю викладача самостійно обґрунтовувати змістові та методичні рішення, проєктувати безпечну практичну підготовку й установлювати відповідність досягнутих результатів визначеним цілям навчання.

1.4 Унікальність освітньо-професійної програми

Унікальність освітньо-професійної програми підвищення кваліфікації «Викладання «Основ національного спротиву»: зміст, методика та організація практичної підготовки» полягає в інтеграції нормативно-правових засад національного спротиву, методики викладання його ключових змістових компонентів і технологій проєктування безпечної практичної підготовки в єдину систему професійного розвитку викладачів закладів вищої, фахової передвищої та професійної освіти.

Програма спрямована не лише на поглиблення предметних знань викладачів, а передусім на розвиток їхньої здатності перетворювати визначений зміст навчання на систему професійно обґрунтованих навчальних дій, практичних завдань і критеріїв оцінювання результатів.

Відмінною особливістю програми є її **практико-методична спрямованість**: опанування змісту навчання поєднується з розробленням ситуаційних вправ, алгоритмів практичних дій, методичних сценаріїв, цифрових навчальних ресурсів і критеріїв оцінювання результатів за принципом «знати — вміти — діяти». Такий підхід забезпечує спрямованість

професійного розвитку не лише на поглиблення предметної обізнаності, а й на здатність викладача самостійно проєктувати, організовувати та оцінювати навчальну діяльність відповідно до визначених результатів навчання.

Змістова специфіка програми визначається комплексним опрацюванням методики формування практичних умінь з домедичної допомоги, психологічної саморегуляції та взаємодопомоги, інформаційної безпеки й протидії інформаційно-психологічним впливам. Інтеграція цих напрямів із питаннями безпечної організації освітнього процесу та використання цифрових технологій дає змогу розглядати підготовку з основ національного спротиву як цілісний педагогічний процес, у якому зміст, методи, засоби навчання та оцінювання узгоджуються з характером практичних завдань.

Програма враховує особливості професійної діяльності викладачів закладів вищої, фахової передвищої та професійної освіти, забезпечуючи методичну адаптацію змісту й навчальних завдань до відповідного освітнього контексту. Її практична цінність полягає в орієнтації на створення конкретних навчально-методичних продуктів, які можуть бути безпосередньо використані в освітньому процесі: сценаріїв практичних занять, ситуаційних вправ, алгоритмів дій, цифрових навчальних матеріалів і засобів оцінювання.

Отже, унікальність освітньо-професійної програми визначається переходом від засвоєння змісту основ національного спротиву до **методично обґрунтованого проєктування, безпечної організації та оцінювання практичної підготовки**. Саме така логіка забезпечує прикладну спрямованість професійного розвитку викладачів і підвищує готовність до реалізації завдань навчання з основ національного спротиву в сучасних умовах. Освітньо-професійна програма підвищення кваліфікації «Викладання «Основ національного спротиву»: зміст, методика та організація практичної підготовки» передбачає розроблення навчально-методичних продуктів, придатних до безпосереднього використання в освітньому процесі, і формування здатності адаптувати їх до умов відповідного закладу освіти. Її відмінність полягає в орієнтації на **перетворення нормативно визначеного змісту підготовки з основ національного спротиву на методично обґрунтовану, безпечну та результативну практику навчання.**

ІІ ПРОФІЛЬ ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОЇ ПРОГРАМИ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ

2.1 Обсяг і структура освітньо-професійної програми

Освітньо-професійна програма підвищення кваліфікації «Викладання «Основ національного спротиву»: зміст, методика та організація практичної підготовки» є короткотерміновою, має загальний обсяг 30 годин (1 кредит ЄКТС) і побудована за модульним принципом, що забезпечує послідовне опрацювання нормативно-правових, змістових, методичних та організаційно-технологічних засад викладання навчального предмета (дисципліни) «Основи національного спротиву».

Структура програми охоплює три взаємопов'язані модулі, зміст яких визначено з урахуванням специфіки професійної діяльності викладачів, практичної спрямованості підготовки з основ національного спротиву та необхідності забезпечення безпечної організації освітнього процесу.

Модуль 1. Нормативно-правові та змістові засади викладання «Основ національного спротиву» формує нормативно-правове й концептуальне підґрунтя професійної діяльності викладача. Зміст модуля передбачає опрацювання законодавчих і нормативно-правових засад підготовки громадян України до національного спротиву, особливостей їх реалізації в закладах вищої, фахової передвищої та професійної освіти, а також змістових і методичних аспектів викладання міжнародного гуманітарного права.

Модуль 2. Методика викладання змістових компонентів «Основ національного спротиву» спрямований на розвиток методичної готовності викладачів до організації навчання за ключовими змістовими напрямами підготовки. Передбачено опрацювання методики формування та оцінювання практичних умінь з домедичної допомоги, навчання прийомів психологічної саморегуляції та взаємодопомоги, а також формування навичок інформаційної й цифрової безпеки, критичного аналізу інформації та протидії інформаційно-психологічним впливам. Особлива увага приділяється добору методів навчання, моделюванню практичних ситуацій і визначенню критеріїв досягнення запланованих результатів навчання.

Модуль 3. Безпечне освітнє середовище та цифрові засоби навчання у викладанні «Основ національного спротиву» забезпечує опанування підходів до організації безпечного освітнього процесу та практичної підготовки, методично обґрунтованого використання цифрових технологій, мобільних застосунків і віртуальних симуляторів. Зміст модуля передбачає проєктування практичних завдань, розроблення навчальних ситуацій і визначення критеріїв оцінювання результатів за принципом «знати — вміти — діяти». Це дає змогу узгодити зміст навчання, практичну діяльність здобувачів освіти та способи перевірки сформованості відповідних умінь.

Розподіл навчального навантаження передбачає **6 годин лекційних занять, 14 годин семінарських занять і 8 годин самостійної роботи**. Підсумковий контроль проводиться у формі заліку, на який відведено **2 години**. Така структура забезпечує поєднання нормативно-теоретичної підготовки, методичного опрацювання професійних завдань і самостійного розроблення навчально-методичних матеріалів.

Змістове наповнення модулів і розподіл навчального часу спрямовані на формування готовності викладачів до методично обґрунтованого планування, організації та оцінювання навчання з основ національного спротиву, застосування практико-орієнтованих методів,

забезпечення безпеки учасників освітнього процесу й доцільного використання цифрових засобів навчання. Очікуваним результатом опанування програми є здатність викладача самостійно проєктувати та реалізовувати навчальні заняття, моделювати практичні ситуації, визначати критерії оцінювання сформованих умінь і забезпечувати досягнення запланованих результатів навчання.

2.2 Мета та основні завдання

Мета освітньо-професійної програми: удосконалення професійної компетентності педагогічних і науково-педагогічних працівників закладів вищої, фахової передвищої та професійної освіти щодо нормативного, змістового, методичного й організаційного забезпечення викладання навчальної дисципліни (освітнього компонента) «Основи національного спротиву», проєктування практико-орієнтованого навчання та організації безпечної практичної підготовки здобувачів освіти відповідно до чинних нормативних вимог і специфіки відповідного типу закладу освіти.

Основні завдання освітньо-професійної програми підвищення кваліфікації «Викладання «Основ національного спротиву»: зміст, методика та організація практичної підготовки»:

1. Актуалізувати знання нормативно-правових засад підготовки громадян України до національного спротиву та вимог до організації відповідної підготовки в закладах освіти.

2. Поглибити розуміння змісту, структури й особливостей реалізації нормативних програм «Основи національного спротиву» з урахуванням специфіки закладів вищої, фахової передвищої та професійної освіти.

3. Удосконалити здатність визначати цілі, очікувані результати та зміст навчання, узгоджувати їх із вимогами відповідної нормативної програми й потребами здобувачів освіти.

4. Розвинути методичну готовність до викладання змістових компонентів «Основ національного спротиву», зокрема з питань національного спротиву, міжнародного гуманітарного права, домедичної допомоги, психологічної стійкості та інформаційної безпеки.

5. Удосконалити вміння проєктувати практико-орієнтовані заняття, розробляти ситуаційні й сценарні завдання, добирати методи та засоби навчання відповідно до визначених результатів.

6. Розвинути здатність планувати й організовувати практичну підготовку здобувачів освіти, обґрунтовано використовувати навчальне обладнання, тренажери, симулятори та інші засоби практичного навчання.

7. Сформувати готовність застосовувати вимоги безпеки під час організації освітнього процесу та практичної підготовки, проводити необхідні інструктажі й забезпечувати належні умови виконання навчальних завдань.

8. Удосконалити здатність добирати й застосовувати цифрові технології, мобільні застосунки та віртуальні симулятори для пояснення навчального матеріалу, моделювання практичних ситуацій і підтримки самостійної роботи здобувачів освіти.

9. Розвинути вміння визначати критерії та добирати інструменти оцінювання теоретичних знань і практичних умінь здобувачів освіти, надавати конструктивний зворотний зв'язок і аналізувати досягнуті результати.

10. Сформувати здатність адаптувати методичні рішення до типу закладу освіти, вимог відповідної нормативної програми та умов організації навчання, аналізувати ефективність власної викладацької діяльності й удосконалювати її на основі професійної рефлексії.

У програмі акцент зроблено не на повторному засвоєнні змісту «Основ національного спротиву», а на професійній готовності викладачів якісно, методично обґрунтовано й безпечно забезпечувати його викладання.

2.3 Професійні компетентності, що вдосконалюються

У результаті опанування освітньо-професійної програми підвищення кваліфікації «Викладання «Основ національного спротиву»: зміст, методика та організація практичної підготовки» удосконалюються такі фахові компетентності:

Нормативно-правова компетентність — здатність інтерпретувати й застосовувати нормативно-правові акти, державні та освітні стандарти, навчальні програми й методичні рекомендації, що регламентують підготовку громадян України до національного спротиву, з урахуванням специфіки їх реалізації в закладах вищої, фахової передвищої та професійної освіти.

Предметно-змістова компетентність – здатність системно опрацьовувати зміст підготовки з основ національного спротиву, інтегрувати положення міжнародного гуманітарного права та забезпечувати наукову обґрунтованість, актуальність і практичну спрямованість навчального матеріалу.

Методична компетентність – здатність проєктувати зміст, структуру й методичне забезпечення навчальних занять, добирати форми, методи та прийоми навчання відповідно до визначених результатів, специфіки змістових компонентів і освітніх потреб здобувачів освіти.

Компетентність із формування практичних умінь – здатність організовувати й методично забезпечувати практичну підготовку здобувачів освіти, спрямовану на опанування алгоритмів домедичної допомоги, розвиток навичок психологічної саморегуляції та взаємодопомоги, критичного аналізу інформації й дотримання правил цифрової безпеки.

Безпекова компетентність – здатність планувати й організовувати освітній процес і практичну підготовку з урахуванням вимог безпеки, оцінювати потенційні ризики навчальних ситуацій, визначати необхідні запобіжні заходи та забезпечувати належні умови виконання практичних завдань.

Цифрова компетентність – здатність добирати й застосовувати цифрові освітні ресурси, мобільні застосунки, віртуальні симулятори та засоби моделювання навчальних ситуацій для пояснення навчального матеріалу, відпрацювання практичних умінь і забезпечення інформаційної та цифрової безпеки.

Оцінювально-аналітична компетентність – здатність визначати очікувані результати навчання, розробляти критерії та інструменти оцінювання теоретичних знань, практичних умінь і готовності здобувачів освіти діяти відповідно до засвоєних алгоритмів у змодельованих навчальних ситуаціях.

Рефлексивно-аналітична компетентність – здатність аналізувати результативність власної викладацької діяльності, оцінювати відповідність застосованих методів і засобів визначеним результатам навчання, виявляти методичні труднощі та обґрунтовувати напрями подальшого професійного вдосконалення.

2.4 Програмні результати навчання, що визначають нормативний зміст підвищення кваліфікації

Після завершення програми слухач/слухачка:

- знає нормативно-правові засади підготовки здобувачів освіти до національного спротиву;
- характеризує структуру, мету, завдання та зміст нормативних програм «Основ національного спротиву»;
- розрізняє особливості реалізації навчальної дисципліни у ЗВО та ЗФПО і курсу у ЗПО;
- визначає змістові компоненти підготовки та їх взаємозв'язок;
- аналізує результати навчання та визначає відповідні їм зміст, форми, методи й засоби навчання;
- проєктує структуру навчального заняття відповідно до визначених результатів навчання;
- застосовує практико-орієнтовані, проблемні, ситуаційні, сценарні та симуляційні методи навчання;
- розробляє практичні й ситуаційні завдання відповідно до змісту навчальної дисципліни / курсу;
- організовує навчальну діяльність із використанням тренажерів, симуляторів, макетів, стендів, цифрових ресурсів та інших засобів навчання;
- планує практичну підготовку відповідно до змісту заняття, ресурсних можливостей закладу освіти та вимог безпеки;
- застосовує методичні підходи до формування практичних умінь здобувачів освіти;
- розробляє критерії та інструменти оцінювання теоретичної і практичної підготовки;
- забезпечує диференціацію навчання відповідно до типу закладу освіти та особливостей здобувачів;
- використовує цифрові засоби та ресурси для підтримки очного, змішаного і дистанційного навчання;
- здійснює професійну рефлексію та коригує власну методику викладання.

ІІІ ЗМІСТ, ОРГАНІЗАЦІЯ ТА МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОЇ ПРОГРАМИ

3.1 Змістова структура та логіка побудови програми

Розроблення змісту освітньо-професійної програми підвищення кваліфікації «Викладання «Основ національного спротиву»: зміст, методика та організація практичної підготовки» ґрунтується на необхідності забезпечення цілісності нормативної, предметно-змістової, методичної та практичної складових професійної діяльності педагогічних і науково-педагогічних працівників. Специфіка викладання цієї дисципліни (курсу) зумовлює потребу не лише в системному опануванні її змісту, а й у здатності трансформувати нормативні вимоги та визначені результати навчання в методично обґрунтовану систему теоретичної і практичної підготовки здобувачів освіти.

Зміст програми структуровано за трьома взаємопов'язаними модулями, які послідовно розкривають нормативно-правові та змістові засади викладання «Основ національного спротиву», методику формування практичних умінь і навичок, а також організаційні та технологічні умови реалізації підготовки. Така побудова забезпечує перехід від осмислення нормативних вимог і змісту навчання до проєктування освітнього процесу, моделювання навчальних ситуацій та обґрунтованого оцінювання результатів.

Особливу увагу приділено методиці викладання змістових компонентів, пов'язаних із домедичною допомогою, психологічною підготовкою та стійкістю, інформаційною й цифровою безпекою. Їх опрацювання передбачає засвоєння підходів до формування практичних умінь, організації тренувальних і симуляційних вправ, розвитку навичок саморегуляції, взаємодопомоги та критичного аналізу інформації. Важливим складником програми є забезпечення безпечного освітнього середовища, доцільне використання цифрових технологій і врахування можливостей та обмежень відповідних засобів навчання.

Організація освітнього процесу за програмою передбачає поєднання лекційних і семінарських занять із самостійною роботою слухачів. Такий підхід створює умови для аналізу нормативних і програмно-методичних документів, опрацювання фахових матеріалів, розроблення практичних завдань та створення власних навчально-методичних розробок. Зміст практичної підготовки диференціюється з урахуванням типу закладу освіти, особливостей освітньої програми, попередньої підготовки здобувачів і ресурсних можливостей закладу.

Методичну логіку програми визначає орієнтація на узгодження змісту навчання, очікуваних результатів, способів їх досягнення та інструментів оцінювання. Принцип «знати – вміти – діяти» реалізується через проєктування практико-орієнтованих занять, моделювання навчальних ситуацій і визначення критеріїв оцінювання, які дають змогу встановити не лише рівень засвоєння знань, а й здатність застосовувати їх під час виконання навчальних завдань із дотриманням установлених вимог безпеки.

Отже, зміст, організація та методичне забезпечення програми спрямовані на вдосконалення професійної готовності педагогічних і науково-педагогічних працівників до нормативно обґрунтованого, методично виваженого та безпечного викладання «Основ національного спротиву» з урахуванням особливостей відповідного типу закладу освіти та практичної спрямованості підготовки.

3.2 Тематичний план освітньо-професійної програми

Загальний обсяг освітньо-професійної програми підвищення кваліфікації «Викладання «Основ національного спротиву»: зміст, методика та організація практичної підготовки» становить 30 годин (1 кредит ЄКТС), із них:

- лекції – 6 годин;
- семінарські заняття – 14 годин;
- самостійна робота – 8 годин;
- підсумковий контроль (залік) – 2 години.

Таблиця 3.1.1

Тематичний план освітньо-професійної програми підвищення кваліфікації «Викладання «Основ національного спротиву»: зміст, методика та організація практичної підготовки»

Модуль, змістовий модуль	Тема	Лекції, год.	Семінарські заняття, год.	Самостійна робота, год.	Усього, год.
МОДУЛЬ 1 НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ТА ЗМІСТОВІ ЗАСАДИ ВИКЛАДАННЯ «ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОГО СПРОТИВУ»					**4**
ЗМ 1.1.	**Нормативно-правові засади підготовки громадян України до національного спротиву та їх реалізація в закладах вищої, фахової передвищої та професійної освіти**	2	**-**	-	2
ЗМ 1.2	**Національний спротив і міжнародне гуманітарне право: змістові та методичні аспекти викладання**	-	**2**	-	2
МОДУЛЬ 2 МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ЗМІСТОВИХ КОМПОНЕНТІВ «ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОГО СПРОТИВУ»					14
ЗМ 2.1.	**Домедична допомога: методика формування та оцінювання практичних умінь**	2	**2**	2	6
ЗМ 2.2.	**Психологічна підготовка та стійкість: методика формування навичок саморегуляції та взаємодопомоги**	-	**4**	2	6

ЗМ 2.3.	**Інформаційна й цифрова безпека: методика формування навичок критичного аналізу та безпечної роботи з інформацією**	-	**2**	-	2
МОДУЛЬ 3 БЕЗПЕЧНЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ТА ЦИФРОВІ ЗАСОБИ НАВЧАННЯ У ВИКЛАДАННІ «ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОГО СПРОТИВУ»					10
ЗМ 3.1.	**Організація безпечного освітнього процесу та практичної підготовки**	2	**-**	-	2
ЗМ 3.2.	**Цифрові технології, мобільні застосунки та віртуальні симулятори у викладанні «Основ національного спротиву»**	-	**2**	2	4
ЗМ 3.3	**Проєктування практичних завдань, моделювання навчальних ситуацій та оцінювання результатів за принципом «знати – вміти – діяти»**		**2**	2	4
Усього за навчальними модулями		**6**	**14**	**8**	28
Підсумковий контроль (залік)					2
ЗАГАЛЬНИЙ ОБСЯГ ПРОГРАМИ		**6**	**14**	**8**	30

3.3 Змістове наповнення навчальних модулів

МОДУЛЬ 1. НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ТА ЗМІСТОВІ ЗАСАДИ ВИКЛАДАННЯ «ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОГО СПРОТИВУ» (4 години)

ЗМ 1.1. Нормативно-правові засади підготовки громадян України до національного спротиву та їх реалізація в закладах вищої, фахової передвищої та професійної освіти (2 години)

Поняття, мета та основні завдання підготовки громадян України до національного спротиву. Місце закладів освіти в системі такої підготовки. Нормативно-правові засади організації навчання. Особливості реалізації навчальної дисципліни в закладах вищої та фахової передвищої освіти, курсу — у закладах професійної освіти. Вимоги до організації теоретичної та практичної підготовки. Диференціація змісту, форм і методів навчання з урахуванням типу закладу освіти, освітньої програми, професійної спрямованості підготовки та особливостей контингенту здобувачів освіти.

Структура й зміст Типової програми навчальної дисципліни «Основи національного спротиву» для здобувачів вищої та фахової передвищої освіти. Структура навчальної програми курсу для здобувачів професійної освіти. Змістові компоненти програм, очікувані результати навчання та особливості організації практичної підготовки.

Порівняльний аналіз програмних вимог, змісту, результатів навчання та організаційних особливостей реалізації підготовки в різних типах закладів освіти.

ЗМ 1.2. Національний спротив і міжнародне гуманітарне право: змістові та методичні аспекти викладання (2 години)

Мета, завдання та складові національного спротиву. Історичний досвід українського спротиву. Національно-патріотичні та правові засади підготовки громадян України до національного спротиву.

Основні принципи міжнародного гуманітарного права. Правовий статус учасників збройного конфлікту. Захист цивільного населення, поранених і військовополонених. Розмежування правомірної поведінки та порушень норм міжнародного гуманітарного права.

Методика викладання відповідних питань на основі аналізу нормативних положень, правових кейсів і змодельованих навчальних ситуацій. Добір навчальних прикладів, постановка проблемних запитань та організація аргументованого обговорення.

МОДУЛЬ 2. МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ЗМІСТОВИХ КОМПОНЕНТІВ «ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОГО СПРОТИВУ» (14 годин)

ЗМ 2.1. Домедична допомога: методика формування та оцінювання практичних умінь (6 годин)

Місце домедичної підготовки в структурі навчальної програми. Алгоритмічний підхід до формування практичних умінь. Методика демонстрації, поетапного тренування та симуляційного відпрацювання дій. Використання манекенів, тренажерів і навчального обладнання. Організація практичних занять за станційним методом. Ситуаційне моделювання та відпрацювання послідовності дій у межах навчальних сценаріїв.

Методика визначення вихідного рівня підготовленості, спостереження за виконанням практичних дій і надання коригувального зворотного зв'язку. Розроблення критеріїв та чек-листів оцінювання. Типові методичні помилки під час формування практичних умінь і способи їх попередження.

ЗМ 2.2. Психологічна підготовка та стійкість: методика формування навичок саморегуляції та взаємодопомоги (6 годин)

Психологічна стійкість і стресостійкість у кризових ситуаціях. Типові реакції на стрес і прояви психологічного напруження. Прийоми саморегуляції, психологічної самодопомоги та підтримки інших. Роль командної взаємодії, взаємодопомоги й комунікації в подоланні кризових ситуацій.

Методика застосування тренінгових, ситуаційних і рольових вправ. Проєктування навчальних сценаріїв для відпрацювання навичок саморегуляції, конструктивної взаємодії та підтримки. Педагогічний супровід практичних занять з урахуванням психологічної безпеки учасників освітнього процесу, недопущення ретравматизації та дотримання професійних меж викладача.

ЗМ 2.3. Інформаційна й цифрова безпека: методика формування навичок критичного аналізу та безпечної роботи з інформацією (2 години)

Інформаційна війна, пропаганда, дезінформація та маніпулятивні технології. Критичне мислення й медіаграмотність як засоби протидії інформаційним впливам. Методи перевірки

достовірності інформації, встановлення її походження та зіставлення відомостей із різних джерел. Використання відкритих джерел інформації (OSINT) як навчального інструменту з дотриманням правових та етичних обмежень.

Захист персональних даних, цифрової ідентичності та облікових записів. Розпізнавання фішингу, підозрілих повідомлень і небезпечного цифрового контенту. Методика аналізу медіакейсів, фото- й відеоматеріалів, повідомлень та інформаційних кампаній. Формування навичок безпечної поведінки в інформаційному просторі.

МОДУЛЬ 3. БЕЗПЕЧНЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ТА ЦИФРОВІ ЗАСОБИ НАВЧАННЯ У ВИКЛАДАННІ «ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОГО СПРОТИВУ» (10 годин)

ЗМ 3.1. Організація безпечного освітнього процесу та практичної підготовки (2 години)

Планування безпечного освітнього процесу. В**и**значення потенційних ризиків і заходів їх попередження. Організація інструктажів, підготовка навчальних локацій та перевірка готовності матеріально-технічної бази. Вимоги до організації навчальних груп і безпечного використання тренажерів, макетів, симуляторів та іншого обладнання.

Особливості організації практичної підготовки в умовах воєнного стану. Урахування актуальних безпекових обмежень, доступності навчального середовища та особливих освітніх потреб здобувачів освіти. Дії викладача в разі виникнення загроз і необхідності припинення навчального заняття.

ЗМ 3.2. Цифрові технології, мобільні застосунки та віртуальні симулятори у викладанні «Основ національного спротиву» (4 години)

Дидактичні можливості цифрових освітніх ресурсів у викладанні «Основ національного спротиву». Критерії добору цифрових інструментів відповідно до мети заняття, змісту навчального матеріалу та очікуваних результатів навчання.

Використання мобільних застосунків, електронних карт, навігаційних ресурсів, інтерактивних матеріалів і віртуальних симуляторів для пояснення навчального змісту, моделювання ситуацій та відпрацювання алгоритмів дій. Поєднання цифрових засобів із практичними вправами, демонстрацією та тренуванням. Методичні вимоги до організації навчання із застосуванням симуляційних технологій.

Обмеження цифрового моделювання та необхідність перевірки достовірності навчального контенту. Захист персональних даних, інформаційна безпека, доступність цифрових ресурсів і дотримання правил їх використання. Самостійне опрацювання можливостей обраного цифрового інструменту та визначення доцільності його застосування в конкретній навчальній темі.

ЗМ 3.3. Проєктування практичних завдань, моделювання навчальних ситуацій та оцінювання результатів за принципом «знати – вміти – діяти» (4 години)

Результати навчання як основа проєктування практичних завдань та оцінювання підготовленості здобувачів освіти. Узгодження навчальної мети, змісту, способів виконання завдання та критеріїв оцінювання.

Розроблення ситуаційних завдань, кейсів, навчальних сценаріїв, чек-листів, практичних нормативів і симуляційних вправ. Моделювання умов, у яких здобувач освіти має продемонструвати засвоєння знань, виконання практичних дій і здатність обґрунтовано діяти в межах заданої ситуації.

Формувальне та підсумкове оцінювання. Критерії оцінювання теоретичних знань, правильності й послідовності практичних дій, дотримання вимог безпеки та обґрунтованості

прийнятих рішень. Використання результатів оцінювання для коригування навчання й удосконалення методики викладання.

Практичне завдання: розроблення фрагмента навчального заняття з визначенням очікуваних результатів, навчальної ситуації, алгоритму виконання, засобів навчання та критеріїв оцінювання.

3.4 Практична складова підготовки слухачів

Практична підготовка є невіддільним складником програми та спрямовується на перенесення опрацьованих нормативних положень, змісту навчальних програм і методичних підходів у конкретні професійні дії викладача.

У процесі практичної підготовки слухачі виконують завдання, спрямовані на розвиток здатності:

- аналізувати нормативні та програмно-методичні документи й визначати особливості їх реалізації у відповідному типі закладу освіти;
- формулювати очікувані результати навчання за обраною темою;
- проєктувати структуру та зміст практико-орієнтованого заняття;
- розробляти ситуаційні завдання, кейси й навчальні сценарії;
- добирати методи, засоби та цифрові ресурси відповідно до навчальної мети;
- визначати критерії, показники й інструменти оцінювання результатів навчання;
- передбачати ризики та планувати заходи безпеки під час практичної підготовки;
- адаптувати зміст, методи й практичні завдання до освітніх програм, контингенту здобувачів та умов конкретного закладу освіти.

Результатом практичної підготовки є методично обґрунтований фрагмент навчального заняття або комплект навчально-методичних матеріалів, що містить визначені результати навчання, опис навчальної ситуації, послідовність виконання завдання, необхідні засоби та критерії оцінювання.

3.5 Диференціація практичних завдань відповідно до типу закладу освіти

Програма має єдину змістову та методичну логіку. Водночас практичні завдання диференціюються відповідно до типу закладу освіти, особливостей освітньої програми, попередньої підготовки здобувачів і ресурсних можливостей закладу.

Для педагогічних і науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти. Практичні завдання передбачають проєктування реалізації навчальної дисципліни «Основи національного спротиву» відповідно до освітньої програми, очікуваних результатів навчання, контингенту здобувачів та професійно орієнтованої складової підготовки.

Для педагогічних працівників закладів фахової передвищої освіти. Практичні завдання спрямовуються на адаптацію змісту дисципліни до освітньо-професійної програми, рівня попередньої підготовки здобувачів освіти, особливостей майбутньої професійної діяльності та матеріально-технічних можливостей закладу.

Для педагогічних працівників закладів професійної освіти. Практичні завдання передбачають проєктування реалізації курсу «Основи національного спротиву» з урахуванням попереднього вивчення здобувачами освіти навчального предмета «Захист України», професійної спрямованості підготовки, відповідних положень навчальної програми курсу та необхідності забезпечення практичної спрямованості навчання.

3.6 Самостійна робота слухачів

Самостійна робота спрямовується на поглиблення знань, опрацювання нормативних і навчально-методичних матеріалів, підготовку до практичних занять та розроблення власних методичних рішень.

Зміст самостійної роботи передбачає:

- опрацювання нормативно-правових і програмно-методичних документів;
- аналіз навчальної програми відповідно до типу закладу освіти;
- вивчення методичних матеріалів із відповідних змістових компонентів;
- добір цифрових ресурсів та засобів навчання;
- підготовку ситуаційних і практичних завдань;
- розроблення фрагмента навчального заняття та критеріїв оцінювання;
- самоаналіз підготовлених матеріалів і визначення напрямів удосконалення власної викладацької діяльності.

Конкретні завдання самостійної роботи визначаються змістом відповідного змістового модуля та узгоджуються з очікуваними результатами навчання.

3.7 Форми і методи навчання

Освітній процес за програмою реалізується із застосуванням форм і методів навчання, що забезпечують поєднання нормативно-теоретичної підготовки, методичного опрацювання змісту та практичного відпрацювання професійних дій.

Форми навчання: лекції, проблемні лекції, лекції-діалоги, семінарські заняття, практикуми, тренінги, самостійна робота, індивідуальна та групова робота.

Методи навчання: аналіз нормативних документів, проблемне обговорення, кейс-метод, ситуаційне та сценарне навчання, моделювання навчальних ситуацій, демонстрація, симуляційне відпрацювання, робота в малих групах, проєктування навчально-методичних матеріалів, взаємооцінювання, формувальне оцінювання та професійна рефлексія.

Вибір форм і методів визначається змістом конкретного модуля, очікуваними результатами навчання, характером навчальних завдань та умовами організації підготовки.

3.8 Контроль та оцінювання результатів навчання

Оцінювання результатів навчання здійснюється для визначення рівня засвоєння нормативно-правових і змістових засад викладання «Основ національного спротиву», сформованості методичних умінь та здатності застосовувати опрацьовані підходи у професійній діяльності.

Поточний контроль здійснюється в процесі навчання шляхом:

- виконання практичних і ситуаційних завдань;
- аналізу нормативних і програмно-методичних документів;
- участі в семінарських і практичних заняттях;
- розроблення навчальних сценаріїв, методичних матеріалів та інструментів оцінювання;
- представлення результатів індивідуальної й групової роботи;
- аналізу та взаємооцінювання підготовлених матеріалів.

Підсумковий контроль проводиться у формі **комплексного заліку** та передбачає захист підсумкової методичної розробки.

Підсумкова методична розробка має засвідчувати здатність слухача узгоджувати мету, зміст, результати навчання, методи, засоби та критерії оцінювання, ураховувати особливості відповідного типу закладу освіти й передбачати необхідні заходи безпеки. Під час оцінювання враховуються змістова коректність, нормативна обґрунтованість, методична доцільність, практична спрямованість, безпечність запропонованих рішень і відповідність очікуваним результатам навчання.

3.9 Методичні рекомендації щодо реалізації програми

Реалізацію освітньо-професійної програми підвищення кваліфікації «Викладання «Основ національного спротиву»: зміст, методика та організація практичної підготовки» рекомендовано здійснювати на засадах системності, практичної спрямованості, професійної доцільності, контекстності навчання та інтеграції предметної, методичної й організаційної складових професійної діяльності слухачів.

Методична організація освітнього процесу має забезпечувати послідовний перехід від опрацювання нормативних засад і предметного змісту дисципліни до обґрунтованого вибору методів викладання, проєктування навчальних завдань, моделювання педагогічних ситуацій та розроблення методичних рішень для організації практичної підготовки. Така послідовність сприяє не лише засвоєнню навчального матеріалу, а й формуванню здатності слухачів самостійно визначати способи його дидактичного опрацювання відповідно до мети навчання, категорії здобувачів освіти та умов освітнього середовища.

Під час проведення навчальних занять доцільно забезпечувати взаємозв'язок теоретичного опрацювання матеріалу з його практичним застосуванням. З цією метою рекомендовано використовувати аналіз професійних ситуацій, проблемно-орієнтовані завдання, розроблення фрагментів навчальних занять, проєктування алгоритмів виконання практичних завдань, обговорення методичних рішень і рефлексивний аналіз результатів виконаної роботи. Практичні завдання мають бути спрямовані на перевірку здатності слухачів застосовувати опановані знання в конкретних педагогічних ситуаціях, аргументувати вибір методів навчання та передбачати організаційні й безпекові умови проведення занять.

Добір навчальних завдань і способів їх виконання необхідно здійснювати з урахуванням професійного досвіду слухачів, специфіки типу закладу освіти, рівня їхньої попередньої підготовки та функціональних обов'язків. Диференціація завдань має передбачати варіативність професійних ситуацій, рівнів складності й очікуваних продуктів діяльності за збереження єдиної цільової спрямованості програми та вимог до результатів навчання.

Під час організації практичної підготовки особливу увагу слід приділяти дотриманню вимог безпеки, нормативно визначених обмежень і методично обґрунтованих умов виконання практичних завдань. Використання навчального обладнання, тренажерів, симуляторів та інших засобів моделювання має здійснюватися відповідно до їхнього призначення, інструкцій виробника, установлених правил експлуатації та вимог безпеки. Практичні вправи необхідно добирати з урахуванням підготовленості учасників, доступності відповідних ресурсів і можливості забезпечити належний контроль за їх виконанням. За відсутності умов для безпечного проведення певних видів практичної діяльності доцільно застосовувати альтернативні форми навчального моделювання, аналізу ситуацій або роботи з навчальними матеріалами.

Цифрові освітні ресурси та інструменти дистанційної взаємодії рекомендовано використовувати для забезпечення доступу до навчальних матеріалів, організації самостійної

роботи, візуалізації складних процесів, виконання інтерактивних завдань, комунікації та надання зворотного зв'язку. Їх добір має визначатися дидактичною метою, змістом навчального матеріалу, технічними можливостями учасників і вимогами інформаційної безпеки. Використання цифрових засобів не повинно підміняти практичну діяльність, якщо досягнення відповідного результату навчання потребує безпосереднього виконання вправ або роботи з обладнанням.

Методичний супровід навчання має передбачати систематичне інформування слухачів про мету, послідовність і критерії виконання завдань, надання консультацій, аналіз типових помилок та організацію зворотного зв'язку. За результатами виконання практичних і самостійних робіт доцільно передбачати обговорення обґрунтованості обраних рішень, відповідності запропонованих методик навчальним цілям, дотримання вимог безпеки та можливостей перенесення набутого досвіду в професійну діяльність.

Завершальним етапом реалізації програми має бути узагальнення результатів навчання, що передбачає оцінювання здатності слухачів комплексно застосовувати предметні знання, методичні підходи й організаційні рішення під час викладання дисципліни «Основи національного спротиву». Методичні рекомендації спрямовано на забезпечення цілісності освітнього процесу, практичної значущості підвищення кваліфікації та готовності слухачів до відповідальної, методично обґрунтованої й безпечної організації навчання відповідно до професійних завдань.

3.10 Навчально-методичне та матеріально-технічне забезпечення реалізації програми

Реалізація освітньо-професійної програми підвищення кваліфікації «Викладання «Основ національного спротиву»: зміст, методика та організація практичної підготовки» забезпечується комплексом навчально-методичних, інформаційно-цифрових і матеріально-технічних ресурсів, необхідних для організації теоретичної та практичної підготовки слухачів, виконання передбачених програмою навчальних завдань і досягнення очікуваних результатів навчання.

Навчально-методичне забезпечення охоплює освітньо-професійну програму, тематичний план, навчально-методичні матеріали за модулями та змістовими модулями, конспекти й презентаційні матеріали до занять, нормативно-правові та навчально-інструктивні матеріали, методичні рекомендації щодо викладання дисципліни «Основи національного спротиву», завдання для практичної та самостійної роботи, матеріали для контролю й оцінювання результатів навчання. Зазначені ресурси мають забезпечувати змістову узгодженість усіх складових програми, відповідність навчального матеріалу визначеним результатам навчання та можливість його практичного застосування в професійній діяльності слухачів.

Інформаційно-цифрове забезпечення передбачає використання електронних освітніх ресурсів, цифрового навчального середовища, засобів синхронної та асинхронної комунікації, електронних навчальних матеріалів, інтерактивних завдань і засобів зворотного зв'язку. Цифрові ресурси використовуються для організації дистанційного навчання, доступу до актуальних навчальних матеріалів, супроводу самостійної роботи, виконання практичних завдань і забезпечення взаємодії між викладачами та слухачами. Їх застосування має враховувати вимоги інформаційної безпеки, доступності освітніх матеріалів і технічної сумісності використовуваних засобів.

Матеріально-технічне забезпечення визначається змістом навчальних модулів і характером передбаченої програмою практичної підготовки. Воно може охоплювати комп'ютерну техніку, мультимедійне обладнання, засоби демонстрації навчальних матеріалів, обладнання для проведення практичних занять, навчальні тренажери, симулятори та інші спеціалізовані засоби, необхідні для моделювання професійних ситуацій і відпрацювання відповідних практичних умінь. Конкретний перелік обладнання визначається з урахуванням змісту практичних завдань, доступних ресурсів і встановлених вимог до організації навчання.

Організація практичної підготовки із застосуванням обладнання, тренажерів і симуляторів має здійснюватися за умови дотримання вимог охорони праці, безпеки освітнього середовища, інструкцій з експлуатації обладнання та інших застосовних нормативних вимог. Використовувані засоби повинні відповідати навчальним цілям, технічним характеристикам запланованих вправ і рівню підготовленості слухачів. Якщо певні практичні дії неможливо виконати в належних безпечних умовах, передбачаються альтернативні способи опрацювання відповідного матеріалу із застосуванням навчального моделювання, демонстраційних матеріалів або аналізу професійних ситуацій.

Навчально-методичні матеріали та ресурси, що використовуються під час реалізації програми, мають своєчасно оновлюватися з урахуванням змін нормативно-правового регулювання, актуалізації змісту дисципліни, розвитку методик навчання та вдосконалення цифрових засобів. Їх добір і використання повинні забезпечувати узгодженість змісту навчання, методів викладання, практичних завдань і критеріїв оцінювання результатів навчання.

Сукупність навчально-методичних, інформаційно-цифрових і матеріально-технічних ресурсів має створювати належні умови для реалізації програми, професійно орієнтованої взаємодії учасників освітнього процесу та формування готовності слухачів до змістово обґрунтованого, методично компетентного й безпечного викладання дисципліни «Основи національного спротиву».

Вибір конкретних ресурсів та обладнання здійснюється з урахуванням змісту навчального завдання, доступності засобів, вимог безпеки, особливостей контингенту слухачів і можливостей закладу освіти.

IV КОМПЛЕКСНИЙ ЗАЛІК: СТРУКТУРА, ПОРЯДОК ПРОВЕДЕННЯ ТА КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ

4.1 Загальні положення

Комплексний залік є формою підсумкового контролю результатів навчання за програмою підвищення кваліфікації «Викладання «Основ національного спротиву»: зміст, методика та організація практичної підготовки» та спрямований на оцінювання здатності слухачів застосовувати набуті знання й уміння для методично обґрунтованого викладання дисципліни «Основи національного спротиву», організації практичної підготовки, використання доцільних навчальних засобів і забезпечення безпеки освітнього процесу.

Комплексний характер заліку забезпечується перевіркою здатності слухача/слухачки пов'язувати мету й результати навчання зі змістом, методами, засобами та формами організації практичної підготовки, ураховувати умови її безпечного проведення, визначати критерії оцінювання навчальних досягнень і забезпечувати зворотний зв'язок.

Залік проводиться **на основі представлення та захисту одного практичного продукту, підготовленого слухачем у межах завдань для самостійної роботи за відповідним навчальним блоком програми.**

Практичний продукт обирається відповідно до змісту опрацьованого навчального блоку та професійних потреб слухача. Вимоги до його змісту й оформлення визначаються видом завдання, передбаченим програмою.

4.2 Мета і завдання комплексного заліку

Мета комплексного заліку: оцінити рівень сформованості методичної готовності слухача до організації безпечної, практикоорієнтованої та результативної підготовки з основ національного спротиву із застосуванням доцільних педагогічних методів і цифрових засобів навчання.

Основні завдання комплексного заліку:

- перевірити здатність визначати мету й очікувані результати навчання відповідно до змісту обраної теми;
- оцінити вміння проєктувати послідовність навчальних дій і добирати методи, форми та засоби навчання;
- з'ясувати здатність створювати навчальні ситуації для практичного відпрацювання визначених умінь і навичок;
- перевірити коректність змісту, достовірність інформації та обґрунтованість запропонованих алгоритмів дій;
- оцінити вміння визначати потенційні ризики, передбачати заходи безпеки й обирати прийнятні альтернативи за зміни умов проведення заняття;
- перевірити здатність встановлювати критерії оцінювання результатів навчання, організовувати перевірку засвоєння матеріалу та забезпечувати зворотний зв'язок;
- оцінити вміння аргументувати методичні рішення й визначати межі застосування запропонованих методів і засобів.

4.3 Форма проведення

Комплексний залік проводиться у формі представлення та захисту методичного продукту, підготовленого слухачем за одним із завдань для самостійної роботи, передбачених навчальними блоками програми.

Слухач обирає завдання відповідно до змісту опрацьованого навчального блоку та професійних потреб. Методичний продукт має бути придатним для використання під час викладання дисципліни «Основи національного спротиву».

Під час захисту слухач/слухачка:

- визначає мету й очікувані результати навчання;
- обґрунтовує добір змісту, методів і засобів навчання;
- пояснює послідовність організації практичної діяльності;
- визначає критерії оцінювання результатів навчання;
- характеризує ризики та заходи безпеки;
- демонструє практичне застосування розробки й аргументує прийняті методичні рішення.

Під час захисту слухач/слухачка обґрунтовує відповідність розробленого продукту меті й очікуваним результатам навчання, пояснює вибір методів і засобів, демонструє можливості практичного застосування матеріалу, визначає потенційні ризики та способи їх попередження, характеризує критерії оцінювання навчальних результатів і передбачені способи зворотного зв'язку. Для завдань, пов'язаних із психологічною підтримкою, інформаційною безпекою та цифровими засобами навчання, додатково враховуються відповідні вимоги до психологічної, інформаційної й фізичної безпеки.

4.4 Методичні розробки, що подаються на комплексний залік

Комплексний залік спрямований на визначення рівня досягнення слухачами очікуваних результатів навчання за програмою підвищення кваліфікації, зокрема здатності інтегрувати предметні знання, методичні підходи та організаційні рішення під час підготовки й проведення занять із дисципліни «Основи національного спротиву». Основною формою демонстрації набутих результатів є розроблення та представлення практичних продуктів, зміст яких відображає ключові завдання професійної діяльності викладача.

Методичні розробки мають засвідчувати не лише засвоєння навчального матеріалу, а й здатність слухача трансформувати його в методично обґрунтовані навчальні матеріали, добирати доцільні форми й методи навчання, проєктувати практичні завдання, визначати умови їх безпечного виконання та встановлювати критерії оцінювання результатів навчання.

Зміст методичних розробок визначається тематикою програми, результатами навчання та професійним контекстом діяльності слухача. Їх виконання може передбачати використання нормативних документів, навчально-методичних матеріалів, цифрових ресурсів, засобів візуалізації та моделювання навчальних ситуацій.

До переліку методичних розробок, що подаються на комплексний залік, можуть увійти:

- методична розробка навчального заняття (уроку) або його елементів;
- комплект практичних завдань;
- сценарій проведення практичної вправи;
- комплект дидактичних матеріалів;
- інструментарій оцінювання результатів навчання.

1. Методична розробка навчального заняття або його елементів

Слухач/слухачка розробляє методичну розробку уроку (заняття) або елементів із дисципліни «Основи національного спротиву» відповідно до визначеної теми та специфіки закладу освіти, у якому здійснюється або планується викладання.

Методична розробка має містити:

- тему заняття, його мету та очікувані результати навчання;
- визначення місця заняття в структурі відповідного навчального курсу;
- основні питання змісту та логіку їх послідовного опрацювання;
- обґрунтування вибору форм, методів і засобів навчання;
- структуру заняття з визначенням основних етапів і видів діяльності викладача та здобувачів освіти;
- навчальні матеріали, завдання або цифрові ресурси, необхідні для реалізації запланованої діяльності;
- способи перевірки досягнення очікуваних результатів навчання.

Методична розробка повинна демонструвати узгодженість між метою, змістом, методами навчання та результатами заняття. Запропоновані рішення мають бути реалістичними, відповідати рівню підготовленості здобувачів освіти й передбачати можливість адаптації до умов конкретного закладу освіти.

2. Комплекс практичних завдань для організації навчальної діяльності

Слухач/слухачка розробляє комплект практичних завдань, спрямованих на застосування здобувачами освіти навчального матеріалу, формування передбачених результатів навчання та перевірку здатності діяти відповідно до визначених умов.

Комплект може містити ситуаційні завдання, завдання на аналіз професійних випадків, алгоритмізовані вправи, завдання для роботи в малих групах, навчальні сценарії або завдання з використанням цифрових засобів моделювання.

Для кожного завдання необхідно визначити:

- навчальну мету та очікуваний результат;
- вихідні умови, зміст проблемної ситуації або послідовність виконання;
- інструкцію для здобувачів освіти;
- необхідні навчальні матеріали та ресурси;
- критерії правильності й повноти виконання;
- вимоги безпеки та обмеження, якщо вони зумовлені характером завдання.

Запропоновані завдання мають бути змістово коректними, відповідати навчальним цілям і передбачати однозначне розуміння очікуваного результату. Якщо завдання передбачає моделювання практичних дій, необхідно чітко визначити навчальний характер вправи, допустимі способи її виконання та умови контролю.

3. Сценарій проведення практичного заняття або навчальної вправи

Слухач/слухачка розробляє сценарій організації практичного заняття чи окремої навчальної вправи, який відображає послідовність дій викладача й учасників, способи постановки завдання, порядок виконання, спостереження за перебігом роботи та підбиття підсумків.

Сценарій має передбачати:

- мету й очікувані результати практичного заняття;
- необхідні ресурси та попередні умови проведення;
- послідовність етапів виконання вправи;

• розподіл функцій і відповідальності учасників;
• порядок інструктажу та контролю за дотриманням вимог безпеки;
• можливі ускладнення організаційного характеру та способи реагування на них;
• процедуру завершення вправи, аналізу виконаних дій і надання зворотного зв'язку.

Сценарій повинен забезпечувати керованість навчальної діяльності, чіткість інструкцій, доцільність розподілу часу й можливість оцінити досягнення запланованих результатів. Практичні вправи, пов'язані зі спеціалізованим обладнанням або симуляторами, передбачаються лише за наявності належних умов, підготовлених відповідальних осіб і відповідного забезпечення безпеки.

4. Комплект навчально-методичних матеріалів

Слухач/слухачка формує комплект матеріалів, необхідних для проведення розробленого заняття або організації відповідного фрагмента освітнього процесу. До комплекту можуть входити структуровані інформаційні матеріали, презентація, схема, пам'ятка, інструкція, робочий аркуш, картки завдань, електронні ресурси або інші дидактичні засоби.

Навчально-методичні матеріали мають:

• відповідати змісту заняття та визначеним результатам навчання;
• забезпечувати логічну структурованість і доступність викладу;
• містити перевірену й актуальну інформацію;
• передбачати можливість використання в обраному форматі навчання;
• дотримуватися вимог академічної доброчесності та належного зазначення використаних джерел;
• відповідати вимогам інформаційної безпеки й доступності навчального контенту.

Цінність комплекту визначається не кількістю підготовлених матеріалів, а їхньою функціональною доцільністю, змістовою точністю та здатністю забезпечити реалізацію запланованої навчальної діяльності.

5. Інструментарій оцінювання результатів навчання

Слухач/слухачка розробляє інструментарій для перевірки й оцінювання результатів навчання за обраною темою або практичним завданням. Він може містити критерії оцінювання, контрольні запитання, тестові завдання, оціночну таблицю, чек-лист виконання практичної вправи або рубрику оцінювання.

Інструментарій повинен передбачати:

• визначення результатів навчання, які підлягають перевірці;
• установлення критеріїв і показників оцінювання;
• опис ознак, за якими визначається якість виконання;
• визначення вимог до повноти, правильності та обґрунтованості відповіді або практичної дії;
• порядок надання зворотного зв'язку та використання результатів оцінювання для подальшого навчання.

Критерії мають бути зрозумілими, спостережуваними й пов'язаними з очікуваними результатами навчання. Оцінювання практичних дій повинно враховувати не лише кінцевий результат, а й дотримання встановленої послідовності виконання, обґрунтованість рішень і вимог безпеки.

6. Обґрунтування організаційних і безпекових умов практичної підготовки

Слухач/слухачка визначає організаційні умови проведення запланованої практичної

вправи та обґрунтовує способи забезпечення безпеки учасників освітнього процесу відповідно до характеру навчальної діяльності.

Матеріал має охоплювати визначення необхідних ресурсів, вимог до навчального простору, підготовки учасників, інструктажу, контролю за виконанням завдань і порядку припинення вправи в разі виникнення небезпечних обставин. Для занять із використанням обладнання, тренажерів або симуляторів необхідно враховувати їхнє призначення, інструкції з експлуатації та встановлені обмеження.

Якщо практичне заняття не передбачає роботи зі спеціалізованим обладнанням, слухач може продемонструвати відповідні компетентності через аналіз організаційної ситуації, визначення ризиків і розроблення обґрунтованого алгоритму забезпечення безпечного навчання.

4.5 Вимоги до представлення методичних розробок

Методичні розробки подаються в погодженому з викладачем форматі – електронному або іншому передбаченому організацією навчання. Їхній обсяг і склад мають бути достатніми для перевірки заявлених результатів навчання, але не повинні створювати надмірного документального навантаження, не пов'язаного з метою програми.

Під час представлення практичних продуктів слухач/слухачка має бути готовим пояснити:

- мету й професійне призначення розробленого матеріалу;
- логіку добору змісту, форм і методів навчання;
- відповідність завдань очікуваним результатам навчання;
- обґрунтованість критеріїв оцінювання;
- передбачені організаційні умови та вимоги безпеки;
- можливості застосування й адаптації розробки у власній професійній діяльності.

Підсумковий результат комплексного заліку визначається відповідно до затвердженого порядку оцінювання, установлених критеріїв і вимог до виконання передбачених програмою завдань.

Таким чином, комплексний залік забезпечує оцінювання не лише рівня засвоєння слухачами навчального матеріалу, а й їхньої готовності самостійно розробляти навчально-методичні матеріали, організовувати практичну підготовку, оцінювати результати навчання та забезпечувати належні умови викладання дисципліни «Основи національного спротиву».

4.6 Завдання для комплексного заліку

4.6.1 Розроблення ситуаційно-практичного заняття з домедичної допомоги

Завдання для слухача/слухачки

Оберіть одну практичну навичку з домедичної допомоги, передбачену змістом курсу «Основи національного спротиву», та розробіть методичний сценарій її формування й перевірки у здобувачів освіти.

Орієнтовні напрями на вибір:

- оцінювання безпеки місця події та первинний огляд постраждалого;
- виклик екстреної медичної допомоги й передавання необхідної інформації;

• зупинка критичної зовнішньої кровотечі з використанням навчальних засобів;
• дії в разі втрати свідомості та оцінювання нормального дихання;
• серцево-легенева реанімація на навчальному манекені;
• застосування автоматичного зовнішнього дефібрилятора (АЗД) у навчальній ситуації.

Методична розробка повинна містити:

1. Тему, мету й очікуваний результат навчання – конкретну дію, яку здобувач освіти має продемонструвати після заняття.
2. Ситуаційний кейс – умови, за яких необхідно застосувати відповідну навичку.
3. Алгоритм дій – послідовність кроків відповідно до актуальних протоколів і рекомендацій з домедичної допомоги.
4. Методику навчання – пояснення, демонстрацію, практичне відпрацювання та коригувальний зворотний зв'язок.
5. Чек-лист оцінювання – перелік спостережуваних дій, за якими викладач перевірятиме правильність виконання навички.
6. Вимоги безпеки – умови проведення вправи, використання навчального обладнання та межі компетентності учасників.

Приклад практичного завдання

Зразок для напряму «Зупинка критичної зовнішньої кровотечі»

Слухач/слухачка розробляє навчальний кейс, у якому здобувач освіти повинен розпізнати змодельовану ситуацію критичної кровотечі, оцінити безпеку місця події, визначити послідовність необхідних дій і продемонструвати відповідну навичку на навчальному тренажері під керівництвом викладача.

До розробки додаються:

• короткий сценарій ситуації;
• алгоритм дій для здобувача освіти;
• чек-лист правильного виконання;
• типові помилки та спосіб їх корекції;
• критерії оцінювання результату.

Практичне відпрацювання проводиться на навчальному обладнанні, без створення реальної небезпеки для учасників. Зміст алгоритмів має відповідати чинним рекомендаціям з домедичної допомоги.

4.6.2 Навчальний блок із психологічної підготовки, саморегуляції та взаємодопомоги

Практичний продукт: методична розробка мінізаняття тривалістю 15–20 хвилин, спрямованого на формування або вдосконалення конкретної навички психологічної саморегуляції, самодопомоги, взаємодопомоги чи безпечної поведінки в умовах стресу та інформаційно-психологічного впливу.

Тема обирається з рекомендованого переліку або пропонується слухачем за умови її відповідності змісту навчального блоку.

Методична розробка має містити:

• тему, обґрунтування її практичної значущості та характеристику цільової аудиторії;
• мету й очікуваний спостережуваний результат;
• необхідні матеріали та умови проведення;

• поетапний сценарій із зазначенням часу, дій ведучого й учасників;
• опис навчальної ситуації або практичної вправи;
• послідовність дій для відпрацювання обраної навички;
• правила психологічної та фізичної безпеки, межі компетентності й умови залучення фахівців або відповідних служб за потреби;
• критерії перевірки засвоєння навички;
• запитання для рефлексії та засіб закріплення результату.

Під час захисту слухач пояснює логіку побудови мінізаняття, обґрунтовує вибір методів і демонструє ключовий елемент вправи або організовує розбір навчальної ситуації.

Теми мінізанять на вибір:

1. Формування навичок розпізнавання гострих стресових реакцій та визначення потреби в першій психологічній допомозі.
2. Навчання алгоритму надання першої психологічної допомоги за принципами «дивись — слухай — скеровуй».
3. Формування навичок надання першої психологічної допомоги людині з панічною реакцією.
4. Навчання безпечних прийомів першої психологічної допомоги людині в стані ступору або вираженої дезорієнтації.
5. Формування навичок безпечної комунікації та деескалації під час надання першої психологічної допомоги людині з агресивним збудженням.
6. Навчання прийомів першої психологічної допомоги людині з інтенсивними емоційними проявами гострого стресу.
7. Формування навичок підтримувальної комунікації, встановлення психологічного контакту та визначення подальших потреб постраждалої людини.
8. Безпечна комунікація та організація взаємодії в групі для запобігання панічним і дезорганізованим реакціям.
9. Навчання прийомів психологічної самодопомоги й взаємодопомоги за допомогою ситуаційних і рольових вправ.

4.6.3 Навчальний блок «Інформаційна й цифрова безпека: методика формування навичок критичного аналізу та безпечної роботи з інформацією»

Практичний продукт: навчально-методичний матеріал інтерактивного або візуалізованого формату, призначений для використання під час занять з дисципліни «Основи національного спротиву».

Слухач/слухачка обирає один із таких форматів:

• цифровий освітній ресурс – вебсторінка, інформаційний вебмодуль або тематичний мінісайт;
• інтерактивний наочно-дидактичний матеріал – інфографіка, пам'ятка, чек-лист, алгоритмічна картка або інтерактивний плакат;
• навчально-презентаційний модуль – структурований комплекс із 3–5 слайдів.

Зміст матеріалу має відповідати одному з опрацьованих напрямів: застосування алгоритму SIFT; верифікація цифрового медіаконтенту; виявлення та деконструкція фейків; цифрова гігієна; кризове реагування на інформаційно-психологічні впливи; використання офіційних джерел для перевірки інформації; аналіз дезінформації та синтетичного медіаконтенту; розпізнавання емоційних тригерів; етична комунікація в умовах інформаційної кризи.

Методична розробка має містити:

- чітко визначену навчальну мету;
- логічну послідовність практичних дій або систему запитань;
- коректні приклади, завдання чи алгоритми перевірки інформації;
- достовірні відомості та належні посилання на використані джерела;
- рекомендації щодо застосування матеріалу під час заняття;
- за потреби – критерії оцінювання результатів виконання навчального завдання.

Під час захисту слухач/слухачка обґрунтовує вибір змістового напряму й цифрового формату, пояснює методику використання матеріалу, характеризує джерела інформації та демонструє, як розробка сприяє досягненню визначеного результату навчання.

4.6.4 Навчальний блок «Безпечне освітнє середовище та цифрові засоби навчання у викладанні «Основ національного спротиву»

Слухач обирає та виконує одне із двох завдань відповідно до теми, яку планує використати у власній педагогічній/науково-педагогічній практиці.

Варіант 1. «Цифровий засіб навчання: від пошуку до практичного застосування».

Завдання: розроблення паспорта цифрового засобу навчання та фрагмента заняття тривалістю 20 хвилин із його використанням.

Слухач/слухачка обирає мобільний застосунок, цифровий сервіс, симулятор, віртуальний тренажер або інший тематично відповідний ресурс.

Паспорт має містити:

- назву ресурсу, розробника й офіційне посилання;
- спосіб доступу, умови використання та необхідне обладнання;
- тему або змістову складову курсу, яку підтримує ресурс;
- очікуваний результат навчання й етап заняття, на якому доцільно застосовувати засіб;
- основні функції, переваги, недоліки й технічні обмеження;
- відомості про можливість роботи без інтернету;
- потенційні ризики та заходи безпеки;
- альтернативний спосіб організації навчання в разі технічної недоступності ресурсу;
- опис навчальних дій, які цифровий засіб не може замінити.

До паспорта додаються **3–5 скріншотів**, що демонструють реальні функції ресурсу та ознайомлення слухача з його можливостями. Не допускається включення зображень із персональними даними.

Фрагмент заняття має передбачати визначення етапу, мети, завдань для здобувачів освіти, дій педагога й учасників, очікуваного результату та способу оцінювання. Обов'язково описується альтернативний сценарій на випадок відсутності інтернету, необхідного обладнання або технічної можливості використати ресурс.

Під час захисту слухач/слухачка обґрунтовує вибір цифрового засобу, пояснює його навчальні можливості й обмеження та відповідає на запитання:

1. Що саме цей цифровий засіб дає здобувачу освіти?
2. Які практичні дії, види підготовки або професійний супровід він не може замінити?
3. Як саме цей засіб буде використано в конкретному занятті з курсу «Основи національного спротиву»?

Для цього завдання достатньо одного обраного варіанта. Повне проходження тривалого стороннього курсу не є обов'язковою умовою виконання завдання, якщо інше прямо не передбачено затвердженою програмою.

Варіант 2. «Мінна безпека: від опрацювання освітнього ресурсу до розроблення навчальної вправи»

Мета завдання: розвинути здатність слухачів критично опрацьовувати освітні ресурси з мінної безпеки, виокремлювати методичні прийоми, доцільні для професійної освіти, та трансформувати їх у ситуаційну навчальну вправу з дисципліни «Основи національного спротиву».

Порядок виконання

Етап 1. Опрацювання освітнього ресурсу.

Опрацювати безкоштовний освітній курс «Як навчати дітей мінної безпеки» або інший рекомендований освітній ресурс із мінної безпеки, зокрема матеріали ДСНС, МОН, ЮНІСЕФ чи симулятор «Протимінна безпека» на платформі Дія.Освіта.

За результатами опрацювання визначити щонайменше три методичні ідеї, які можна адаптувати до навчання здобувачів професійної освіти. Для кожної ідеї коротко зазначити її сутність, дидактичне призначення та можливості використання в освітньому процесі.

Підтвердженням виконання цього етапу є стислий конспект трьох методичних ідей із зазначенням використаного джерела. Сертифікат про проходження курсу додається за наявності; його отримання не є обов'язковою умовою зарахування завдання.

Етап 2. Методична адаптація.

Обрати одну з визначених методичних ідей і адаптувати її до змісту дисципліни «Основи національного спротиву», ураховуючи професійний контекст здобувачів освіти, навчальну мету, очікувані результати та умови безпечної організації навчання.

Етап 3. Розроблення ситуаційної навчальної вправи.

На основі обраної методичної ідеї розробити ситуаційну навчальну вправу тривалістю 10–15 хвилин, спрямовану на формування в здобувачів освіти знань про мінну небезпеку та здатності обирати безпечну модель поведінки в змодельованій ситуації.

Методична розробка вправи має містити:

1. **Назву вправи.**
2. **Тему програми,** у межах якої проводиться вправа.
3. **Мету** – конкретне навчальне завдання, на розв'язання якого спрямовано вправу.
4. **Очікуваний результат навчання** – знання, уміння та способи поведінки, які мають продемонструвати здобувачі освіти.
5. **Опис навчальної ситуації** – умови змодельованого випадку, що потребує розпізнавання потенційної небезпеки та вибору безпечного рішення.
6. **Необхідні матеріали й ресурси** – картки ситуацій, ілюстрації, презентаційні матеріали або цифрові засоби моделювання.
7. **Вступний інструктаж** – коротке пояснення викладача щодо мети, порядку виконання завдання та обов'язкових правил безпечної поведінки.
8. **Завдання для здобувача освіти** – чітко сформульовані дії, рішення або відповіді, які необхідно виконати в межах вправи.
9. **Алгоритм безпечних дій** – послідовність рішень у змодельованій ситуації відповідно до офіційних рекомендацій компетентних органів.
10. **Критерії оцінювання** – показники правильності, послідовності та обґрунтованості запропонованих рішень.

11. **Чек-лист «Знати – вміти** – діяти», призначений для перевірки засвоєння ключових правил безпеки та готовності застосовувати їх у відповідній ситуації.

12. **Питання для короткої рефлексії** – запитання, що допомагають усвідомити логіку ухвалених рішень, можливі помилки та значення безпечної поведінки.

Вимоги до виконання

Навчальна вправа має бути професійно орієнтованою, методично цілісною, доступною для визначеної категорії здобувачів освіти та придатною до використання в освітньому процесі. Її зміст повинен забезпечувати зв'язок між навчальною ситуацією, очікуваним результатом, алгоритмом безпечної поведінки та критеріями оцінювання.

Обов'язкова умова безпеки. Завдання виконується виключно в навчальному форматі й не передбачає контакту з реальними вибухонебезпечними предметами, їх переміщення, розбирання, знешкодження або практичного відпрацювання дій, що можуть створювати небезпеку. Усі ситуації моделюються за допомогою текстових описів, карток, ілюстрацій чи цифрових ресурсів. Алгоритми поведінки мають відповідати актуальним офіційним рекомендаціям з мінної безпеки.

Результат виконання завдання: методична розробка ситуаційної навчальної вправи з мінної безпеки, що містить обґрунтування обраного методичного прийому, інструктивні матеріали для проведення, алгоритм безпечних дій, інструментарій оцінювання та питання для рефлексії.

4.7 Порядок проведення комплексного заліку

Комплексний залік передбачає такі послідовні етапи:

Представлення методичної розробки. Слухач/слухачка називає тему й навчальний блок, визначає цільову аудиторію, мету розробки та очікуваний результат навчання.

Обґрунтування методичного рішення. Слухач/слухачка пояснює вибір змісту, методів, форм і засобів навчання, логіку послідовності дій та відповідність розробки запланованому результату.

Демонстрація практичного застосування. Залежно від виду продукту Слухач/слухачка демонструє ключовий елемент мінізаняття, розбирає ситуаційний кейс, представляє алгоритм безпечних дій або показує функціональні можливості цифрового засобу й спосіб його використання в освтньому процесі.

Аналіз безпеки та можливих обмежень. Слухач/слухачка визначає ризики, пояснює заходи їх попередження та характеризує дії в разі зміни умов проведення заняття або неможливості використання обраного засобу.

Відповіді на запитання. Слухач/слухачка аргументує власні рішення, пояснює критерії оцінювання навчальних результатів і визначає способи отримання зворотного зв'язку.

Тривалість представлення, спосіб подання матеріалів і регламент відповідей до 10–15 хвилин.

Критерії оцінювання комплексного заліку

Максимальна кількість балів — **100**.

Таблиця 4.7.1

Критерії оцінювання комплексного заліку

Критерій оцінювання	Показники виконання	Максимум балів
1. Відповідність меті та результатам навчання	Визначення навчальної мети; відповідність змісту продукту темі й результатам навчання; конкретність очікуваного результату; узгодженість завдань і способів перевірки результату	20
2. Змістова коректність і методична обґрунтованість	Достовірність інформації; коректність термінології та алгоритмів; логічність структури; обґрунтованість добору методів, форм і засобів; відповідність віковим і професійним особливостям цільової аудиторії	25
3. Практична придатність продукту	Можливість безпосереднього використання в освітньому процесі; конкретність інструкцій; доцільність практичних завдань; зрозумілість алгоритмів; реалістичність сценарію; наочність і доступність матеріалу	20
4. Безпека та врахування обмежень	Визначення потенційних ризиків; обґрунтованість заходів безпеки; дотримання меж компетентності; коректність роботи з інформацією; передбачення альтернативних дій у разі виникнення ризиків або технічних обмежень	15
5. Оцінювання результатів і зворотний зв'язок	Чіткість критеріїв оцінювання; відповідність критеріїв очікуваним результатам; можливість перевірити засвоєння знань, умінь або навичок; доцільність запитань для рефлексії та способів зворотного зв'язку	10
6. Представлення та захист практичного продукту	Послідовність і зрозумілість представлення; демонстрація практичного застосування; аргументованість методичних рішень; здатність відповідати на запитання та пояснювати обмеження запропонованого рішення	10
Усього		100

Критерії застосовуються з урахуванням специфіки обраного практичного продукту. Наприклад, для цифрового ресурсу оцінюється доцільність його функціональних можливостей, а для мінізаняття – якість алгоритму практичного відпрацювання навички. Відсутність функції, не передбаченої обраним форматом, не є підставою для зниження оцінки.

Критерії оцінювання результатів навчання за системою «зараховано» / «не зараховано»

Зараховано – слухач/слухачка продемонстрував/ла досягнення визначених програмою результатів навчання, засвідчив належний рівень засвоєння навчального матеріалу та здатність застосовувати набуті знання й уміння у професійній діяльності. Практичні та методичні завдання виконано відповідно до встановлених вимог; запропоновані рішення є змістово коректними, методично обґрунтованими й придатними до практичного застосування. Слухач дотримується вимог академічної доброчесності та правил безпеки під час виконання навчальних завдань.

Не зараховано – слухач/слухачка продемонстрував/ла досягнення обов'язкових результатів навчання, не виконав або виконав неналежним чином передбачені програмою завдання, не підтвердив здатності застосовувати набуті знання й уміння для розв'язання визначених професійних завдань. Подані практичні або методичні розробки не відповідають установленим вимогам, містять суттєві змістові чи методичні помилки або не забезпечують досягнення визначених результатів навчання. Результат «не зараховано» також установлюється в разі невиконання обов'язкових вимог безпеки або порушення принципів академічної доброчесності.

У разі отримання результату «не зараховано» слухачеві надається можливість доопрацювати завдання та/або повторно пройти підсумковий контроль у порядку, визначеному організатором навчання.

Таблиця 4.7.2

Шкала оцінювання успішності

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка за шкалою ЄКТС	Оцінка за національною шкалою
90 – 100	A	Зараховано
82 – 89	B	Зараховано
74 – 81	C	
64 – 73	D	Зараховано
60 – 63	E	
35 – 59	FX	Не зараховано
0 – 34	F	Не зараховано

4.8 Вимоги до академічної доброчесності та безпеки

Під час підготовки й представлення методичної розробки слухач/слухачка зобов'язаний:

- дотримуватися принципів академічної доброчесності та зазначати джерела використаних матеріалів;
- перевіряти достовірність фактів, рекомендацій, алгоритмів і цифрових ресурсів;
- не подавати неперевірену інформацію як достовірну та не поширювати потенційно шкідливий контент без належного навчального контексту;
- ураховувати вимоги психологічної, фізичної та інформаційної безпеки;
- не передбачати небезпечних практичних дій, виходу за межі компетентності педагога або заміни професійної допомоги цифровими засобами;
- забезпечувати захист персональних даних під час використання цифрових ресурсів і демонстрації скріншотів;
- визначати альтернативні способи виконання навчального завдання, якщо обраний засіб або передбачені умови недоступні.

4.9 Очікуваний результат комплексного заліку

Успішне складання комплексного заліку підтверджує здатність слухача/слухачки розробляти та методично обґрунтовувати практико-орієнтовані навчальні матеріали з дисципліни/курсу «Основи національного спротиву», організовувати відпрацювання визначених навчальних дій, доцільно застосовувати цифрові засоби, передбачати ризики й заходи безпеки, оцінювати досягнення результатів навчання та адаптувати методичні рішення до умов конкретного освітнього середовища.

Комплексний залік вважається складеним за умови досягнення порогового результату, установленого затвердженою програмою підвищення кваліфікації.

V ВНУТРІШНЄ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОЇ ПРОГРАМИ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ

5.1 Мова викладання

Навчання за освітньо-професійною програмою підвищення кваліфікації здійснюється державною мовою.

Засади мовної політики в освітньому процесі в закладах професійної освіти визначаються Конституцією України (Стаття 10), Законом України «Про освіту» (Стаття 7 «Мова освіти»), Закон України «Про вищу освіту» (Стаття 48 «Мова освітнього процесу в закладах вищої освіти»), Законом України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» (Стаття 21), Рекомендаціями Уповноваженого із захисту державної мови щодо норм Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» та Кодексу України про адміністративні правопорушення, які стосуються обов'язкового застосування державної мови у діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій державної і комунальної форм власності, Рекомендацій та висновків уповноваженого із захисту державної мови відповідно до Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» (Розділ «Освіта і наука») тощо.

5.2 Доступ до освітньо-професійної програми та визнання результатів навчання

Інститут забезпечує відкритість і доступність інформації про кожну програму підвищення кваліфікації шляхом її оприлюднення на офіційному вебсайті (https://binpo.com.ua/ рубрики_Слухачам курсів підвищення кваліфікації, Внутрішні нормативні документи).

Усім учасникам освітнього процесу своєчасно надається доступна і зрозуміла інформація щодо цілей, змісту та програмних результатів навчання, порядку та критеріїв оцінювання в межах окремих освітніх компонентів.

Освітньо-професійна програма підвищення кваліфікації може вважатися виконаною, коли її цілі досягнуто вчасно, тобто коли слухачі курсів підвищення кваліфікації досягають визначених програмою результатів навчання, накопичують необхідні кредити.

Для оцінювання ефективності освітньо-професійної програми (зокрема результатів навчання, навчального навантаження та методів оцінювання) використовується низка заходів:

- освітні компоненти виражаються через відповідні результати навчання, а чітка інформація щодо їх рівня, кредитів, реалізації та оцінювання є доступною;
- навчання може бути завершене впродовж офіційно визначеного часу;
- слухачам курсів підвищення кваліфікації надається детальна інформація та поради, завдяки чому вони можуть дотримуватись послідовності виконання освітньо-професійної програми, використовувати можливості гнучких навчальних траєкторій і вибирати освітні компоненти відповідного рівня для своєї кваліфікації;
- слухачів курсів підвищення кваліфікації повідомляють про їхні результати.

5.3 Оприлюднення результатів навчання та видача документів про підвищення кваліфікації

За результатами успішного завершення програми підвищення кваліфікації слухачам видаються свідоцтва про підвищення кваліфікації. Порядок видачі свідоцтв визначається постановою Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 року № 800 «Деякі питання підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників». Свідоцтва формуються засобами державної інформаційно-комунікаційної системи «Вектор» відповідно до Положення про державну інформаційно-комунікаційну систему підтримки та забезпечення професійного розвитку педагогічних і науково-педагогічних працівників, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 14 серпня 2026 року № 1426. Відомості про видані свідоцтва також розміщуються в Єдиній освітній автоматизованій системі (ЄАС) БІНПО.

Інформація про результати навчання оприлюднюється в обсязі та порядку, визначених законодавством і локальними документами БІНПО, **з дотриманням вимог щодо захисту персональних даних.**

Упродовж 15 календарних днів після видачі документів про підвищення кваліфікації Інститут оприлюднює їх перелік на офіційному вебсайті БІНПО (режим доступу: https://binpo.com.ua/).

Перелік містить таку інформацію:

- Прізвище та ініціали педагога, який пройшов підвищення кваліфікацію.
- Форму, вид, тему (напрям, найменування) та його обсяг (тривалість) у годинах або ЄКТС-кредитах.
- Дату видачі та обліковий запис документа (свідоцтва встановленого зразка) про підвищення кваліфікації.

5.4 Місце реалізації освітньо-професйної програми

Програма підвищення кваліфікації може реалізовуватися за місцем провадження освітньої діяльності Інституту, за місцем роботи замовника освітніх послуг або в іншому погодженому місці. Навчання може організовуватися за очною, дистанційною, змішаною або комбінованою формою відповідно до умов реалізації програми та укладених договорів (угод).

5.5 Кількість слухачів у групі

Кількісний склад навчальної групи визначається Інститутом з урахуванням змісту програми, організаційних умов її реалізації, можливостей навчально-методичного забезпечення та потреб замовника освітніх послуг.

5.6 Вартість освітньої послуги

Освітні послуги за програмою підвищення кваліфікації можуть надаватися на платній основі відповідно до законодавства України та умов їх фінансування.

Вартість платної освітньої послуги визначається згідно з «Положенням про порядок надання платних послуг, які можуть надаватися Білоцерківським інститутом неперервної професійної освіти», іншими внутрішніми документами Інституту та умовами договору із замовником освітніх послуг.

5.7 Подальший методичний супровід слухачів

Подальший методичний супровід слухачів спрямований на забезпечення практичного застосування результатів навчання після завершення програми підвищення кваліфікації, підтримку професійної готовності педагогічних і науково-педагогічних працівників до викладання навчальної дисципліни «Основи національного спротиву» або відповідного курсу для здобувачів професійної освіти, а також на вдосконалення змістового, методичного й організаційного складників освітнього процесу. Його призначення полягає не лише в наданні консультацій, а й у допомозі слухачам адаптувати опрацьовані підходи до конкретних умов діяльності закладу освіти, контингенту здобувачів освіти, наявних навчальних ресурсів і вимог безпечної організації практичної підготовки.

Зміст подальшого супроводу визначається професійними завданнями, які постають перед слухачами під час самостійного планування та проведення занять. Основну увагу приділено методичному опрацюванню складних питань викладання, узгодженню змісту навчального матеріалу з визначеними результатами навчання, добору доцільних форм і методів роботи, розробленню ситуаційних вправ, практичних завдань, алгоритмів дій та критеріїв оцінювання навчальних досягнень. Окремим напрямом є підтримка слухачів у питаннях організації практичної підготовки з урахуванням вимог безпеки, недопущення використання небезпечних предметів і матеріалів у навчальних цілях та забезпечення достовірності інформації, що використовується під час навчання.

Методичний супровід може реалізовуватися за такими напрямами:

- **консультаційно-методичний** – надання роз'яснень щодо змісту нормативних і програмно-методичних документів, планування занять, визначення очікуваних результатів навчання та добору методів їх досягнення;
- **навчально-методичний** – підтримка в розробленні й удосконаленні навчально-методичних матеріалів, ситуаційних вправ, практичних завдань, дидактичних засобів і матеріалів для оцінювання результатів навчання;
- **організаційно-практичний** – консультування з питань адаптації практичних занять до умов конкретного закладу освіти, організації навчальної взаємодії та дотримання вимог безпеки;
- **інформаційно-ресурсний** – інформування про актуальні нормативні документи, перевірені освітні ресурси, методичні рекомендації та матеріали, придатні для використання під час викладання;
- **рефлексивно-аналітичний** – сприяння осмисленню результатів упровадження розроблених методичних рішень, виявленню труднощів, визначенню напрямів професійного самовдосконалення та коригуванню навчально-методичних матеріалів.

Формами реалізації супроводу можуть бути **індивідуальні й групові консультації, тематичні методичні зустрічі, дистанційні консультації, обмін авторськими розробками та обговорення практичного досвіду викладання**. За наявності відповідних організаційних умов може забезпечуватися професійна взаємодія слухачів із викладачами та іншими учасниками методичної роботи з метою обговорення проблемних ситуацій і пошуку обґрунтованих рішень.

Результативність подальшого методичного супроводу визначається здатністю слухачів самостійно застосовувати набуті компетентності, обґрунтовано добирати зміст і методи навчання, розробляти практикоорієнтовані навчальні матеріали, забезпечувати безпечну організацію практичної підготовки та вдосконалювати власну педагогічну діяльність відповідно до змін нормативного регулювання й освітніх потреб. Таким чином, подальший супровід

сприяє підтриманню зв'язку між підвищенням кваліфікації та професійною діяльністю слухачів, а також практичному використанню результатів навчання в освітньому процесі закладів освіти.

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ТА ПРОГРАМНО-МЕТОДИЧНІ ДЖЕРЕЛА

Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року.

2. Про освіту : Закон України від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII.

3. Про вищу освіту : Закон України від 1 липня 2014 року № 1556-VII.

4. Про фахову передвищу освіту : Закон України від 6 червня 2019 року № 2745-VIII.

5. Про професійну освіту : Закон України від 21 серпня 2025 року № 4574-IX.

6. Про основи національного спротиву : Закон України від 16 липня 2021 року № 1702-IX.

7. Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності : Закон України від 13 грудня 2022 року № 2834-IX.

8. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII.

9. Про оборону України : Закон України від 6 грудня 1991 року № 1932-XII.

10. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII.

11. Про протимінну діяльність в Україні : Закон України від 6 грудня 2018 року № 2642-VIII.

12. Про охорону праці : Закон України від 14 жовтня 1992 року № 2694-XII.

13. Кодекс цивільного захисту України : Кодекс України від 2 жовтня 2012 року № 5403-VI.

14. Про внесення змін до деяких законів України щодо окремих питань підготовки громадян України до національного спротиву : Закон України від 25 березня 2026 року № 4826-IX.

15. Деякі питання підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників : постанова Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 року № 800.

16. Про затвердження Типової програми навчальної дисципліни «Основи національного спротиву» : наказ Міністерства освіти і науки України від 30 червня 2026 року № 1002.

17. Про внесення змін до Типової програми навчальної дисципліни «Основи національного спротиву» : наказ Міністерства освіти і науки України від 14 липня 2026 року № 1163.

18. Про затвердження навчальної програми курсу «Основи національного спротиву» для здобувачів професійної освіти : наказ Міністерства освіти і науки України від 30 червня 2026 року № 1003.

19. Про затвердження типової освітньої програми для 10–11 класів закладів загальної середньої освіти : наказ Міністерства освіти і науки України від 8 серпня 2024 року № 1116.

20. Про затвердження навчальної програми «Захист України» для 10–11 класів закладів загальної середньої освіти : наказ Міністерства освіти і науки України від 13 вересня 2023 року № 1121-23.

21. Чинні нормативно-правові акти та програмно-методичні матеріали Міністерства освіти і науки України, Міністерства оборони України та інших уповноважених органів з питань підготовки громадян України до національного спротиву, організації практичних занять, безпеки освітнього середовища та методичного забезпечення навчання.

22. Внутрішні нормативні й організаційно-методичні документи Білоцерківського інституту неперервної професійної освіти щодо організації освітнього процесу, реалізації програм підвищення кваліфікації, оцінювання результатів навчання та видачі документів про підвищення кваліфікації.

РОЗДІЛ ІІ

ЗМІСТ. МЕТОДИКА. ПРАКТИКА: НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКЛАДАННЯ «ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОГО СПРОТИВУ»

МОДУЛЬ 1 НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ТА ЗМІСТОВІ ЗАСАДИ ВИКЛАДАННЯ «ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОГО СПРОТИВУ»

ЗМ. 1.1. Нормативно-правові засади підготовки громадян України до національного спротиву та їх реалізація в закладах вищої, фахової передвищої та професійної освіти

Мета змістового модуля: сформувати в слухачів системне розуміння нормативно-правових засад національного спротиву та законодавчих вимог до підготовки громадян України до захисту держави; розвинути здатність аналізувати й застосовувати нормативно-правові та програмно-методичні документи під час планування, організації та методичного забезпечення викладання навчальної дисципліни «Основи національного спротиву» у закладах вищої освіти (ЗВО), фахової передвищої освіти (ЗФПО) та професійної освіти (ЗПО).

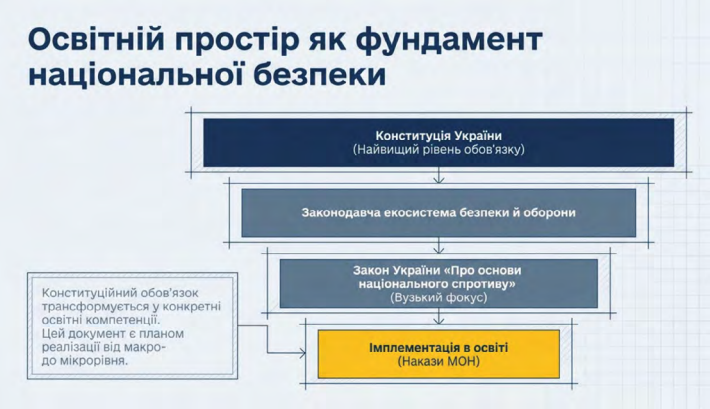
Завдання:

1. Розкрити сутність, мету, завдання та складові національного спротиву, визначити його місце в системі національної безпеки й оборони України.
2. Систематизувати знання про конституційні засади захисту України та законодавче регулювання національного спротиву, оборони держави, військового обов'язку, мобілізаційної підготовки й утвердження української національної та громадянської ідентичності.
3. З'ясувати нормативні засади підготовки здобувачів освіти до національного спротиву та особливості програмно-методичного забезпечення відповідного навчання в ЗВО, ЗФПО і ЗПО.
4. Розвинути вміння аналізувати нормативно-правові акти, встановлювати взаємозв'язки між їх положеннями, визначати сферу застосування відповідних вимог і враховувати їх під час ухвалення професійних рішень.
5. Сформувати здатність використовувати законодавчі та програмно-методичні документи для обґрунтування змісту навчання, планування занять і добору навчальних матеріалів.
6. Сприяти усвідомленню професійної відповідальності викладача за достовірність правової інформації, формування громадянської відповідальності та належне висвітлення питань національної безпеки й оборони України.

Зміст навчального матеріалу

Навчальне питання 1. Національний спротив у системі національної безпеки й оборони України

Поняття, сутність, мета та основні завдання національного спротиву. Законодавчо визначені складові національного спротиву та їх функціональне призначення. Взаємозв'язок національного спротиву із забезпеченням воєнної безпеки, суверенітету й територіальної цілісності України. Місце підготовки громадян до національного спротиву в системі заходів із захисту держави. Роль освіти у формуванні знань, практичних умінь, навичок і готовності громадян до виконання конституційного обов'язку щодо захисту України.

Національний спротив є важливою складовою системи забезпечення національної безпеки й оборони України, спрямованою на підвищення обороноздатності держави, захист її суверенітету та територіальної цілісності, а також залучення громадян до захисту України.

Нормативно-правову основу національного спротиву становлять Конституція України, закони України «Про основи національного спротиву», «Про національну безпеку України», «Про оборону України», «Про Збройні Сили України», інші законодавчі та підзаконні нормативно-правові акти, а також міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Основним спеціальним нормативно-правовим актом у цій сфері є Закон України «Про основи національного спротиву», який визначає правові та організаційні засади національного спротиву, порядок підготовки громадян України до нього, повноваження органів державної влади та місцевого самоврядування, а також засади взаємодії відповідних сил і засобів.

Метою національного спротиву є підвищення обороноздатності держави, надання обороні України всеохоплюючого характеру, сприяння забезпеченню готовності громадян до національного спротиву та формування стійкості суспільства перед воєнними загрозами.

Відповідно до законодавства, основними завданнями національного спротиву є:

- підвищення рівня готовності громадян України до захисту держави;
- сприяння забезпеченню воєнної безпеки, суверенітету та територіальної цілісності України;
- підготовка громадян до національного спротиву;
- підтримка готовності населення до дій в умовах воєнних загроз;
- сприяння формуванню патріотичної свідомості, громадянської відповідальності та стійкості суспільства;
- забезпечення взаємодії органів державної влади, військового командування, місцевого самоврядування та громадян у межах їхніх повноважень.

Згідно із Законом України «Про основи національного спротиву», національний спротив складається з трьох основних складових:

1. Територіальна оборона — система загальнодержавних, воєнних і спеціальних заходів, що здійснюються з метою підготовки та захисту території України, забезпечення безпеки населення й участі у протидії воєнним загрозам.

2. Рух опору — комплекс заходів, спрямованих на організацію, підготовку та підтримання руху опору на тимчасово окупованих територіях України.

3. Підготовка громадян України до національного спротиву — сукупність освітніх, організаційних і практичних заходів, спрямованих на формування у громадян необхідних знань, умінь і навичок для захисту України.

Отже, законодавство України про національний спротив визначає правові механізми залучення держави й суспільства до захисту країни. Знання його основних положень сприяє формуванню правової компетентності громадян, усвідомленню власних прав та обов'язків і готовності до відповідальної участі в забезпеченні національної безпеки України.

Навчальне питання 2. Конституційні засади захисту України

Конституційні положення щодо суверенітету, незалежності й територіальної цілісності України. Захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України як конституційний обов'язок громадян України. Взаємозв'язок прав, обов'язків і відповідальності громадян у сфері захисту держави. Значення конституційних принципів для визначення змісту підготовки до національного спротиву та формування правової культури здобувачів освіти.

Захист України є конституційним обов'язком громадян і однією з основ забезпечення державного суверенітету, незалежності та територіальної цілісності держави. Конституція України визначає основоположні принципи захисту держави, закріплює відповідні повноваження органів державної влади та встановлює права й обов'язки громадян у сфері національної безпеки й оборони.

Відповідно до статті 17 Конституції України, захист суверенітету й територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави і справою всього Українського народу. Оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності й недоторканності покладаються на Збройні Сили України. Забезпечення державної безпеки та захист державного кордону України здійснюються відповідними військовими формуваннями й правоохоронними органами держави в межах їхніх повноважень.

Стаття 65 Конституції України встановлює, що захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів є обов'язком громадян України. Громадяни відбувають військову службу відповідно до закону. Ця конституційна норма визначає правову основу участі громадян у забезпеченні обороноздатності держави та виконанні заходів, передбачених законодавством про національну безпеку й оборону.

Важливе значення має також стаття 68 Конституції України, згідно з якою кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей. Дотримання законодавства є необхідною умовою належного виконання громадянських обов'язків, зокрема у сфері захисту держави.

Конституційні засади захисту України конкретизуються в законах України «Про національну безпеку України», «Про оборону України», «Про військовий обов'язок і військову службу» та «Про основи національного спротиву». Ці нормативно-правові акти визначають організаційні й правові механізми реалізації державної політики у сфері оборони, порядок виконання військового обов'язку та засади підготовки громадян до національного спротиву.

Обов'язок щодо захисту України реалізується в різних формах, передбачених законодавством. До них належать виконання військового обов'язку у встановленому законом порядку, проходження підготовки до національного спротиву, дотримання вимог законодавства у сфері оборони, сприяння забезпеченню національної безпеки, а також відповідальна громадянська позиція в умовах воєнних загроз. Конкретні форми участі визначаються законодавством з урахуванням правового статусу особи та встановлених вимог.

Отже, Конституція України закріплює захист Вітчизни як обов'язок громадян і визначає відповідальність держави за забезпечення її суверенітету, незалежності та територіальної цілісності. Усвідомлення конституційних положень сприяє формуванню правової культури, патріотизму, громадянської відповідальності та готовності до свідомої участі в захисті України відповідно до законодавства.

Навчальне питання 3. Законодавчі засади національного спротиву та підготовки громадян України до його здійснення

Закон України «Про основи національного спротиву»: предмет регулювання, основні поняття, завдання, складові національного спротиву, засади підготовки громадян України. Закон України від 25 березня 2026 року № 4826-IX «Про внесення змін до деяких законів України щодо окремих питань підготовки громадян України до національного спротиву». Основні законодавчі зміни та їх значення для організації підготовки здобувачів освіти. Повноваження органів державної влади, органів місцевого самоврядування та інших суб'єктів у відповідній сфері. Взаємозв'язок законодавчих положень із визначенням змісту й організаційних засад навчання.

Основним нормативно-правовим актом у цій сфері є Закон України «Про основи національного спротиву» від 16 липня 2021 року № 1702-IX. Він визначає правові й організаційні засади національного спротиву, основи його підготовки та ведення, а також завдання і повноваження відповідних органів та інших суб'єктів. Чинна редакція враховує зміни, внесені Законом № 4826-IX від 25 березня 2026 року.

Предметом регулювання є суспільні відносини, що виникають під час організації національного спротиву, підготовки громадян до захисту держави, взаємодії органів влади, сил безпеки й оборони, закладів освіти та громадськості.

Основні поняття

• Національний спротив — комплекс заходів, спрямованих на максимально широке залучення громадян України до забезпечення воєнної безпеки, суверенітету й територіальної цілісності держави, стримування та відсічі агресії.

• Підготовка громадян України до національного спротиву — система заходів, спрямованих на формування оборонної свідомості, стійкої мотивації, знань, практичних умінь і навичок, необхідних для захисту України.

• Територіальна оборона — складова національного спротиву, призначена для виконання визначених законодавством завдань із захисту території держави.

• Рух опору — складова національного спротиву, пов'язана з організацією та здійсненням заходів опору на тимчасово окупованій території відповідно до закону.

• Підготовка здобувачів освіти — організований освітній процес, що передбачає опанування визначених навчальних предметів і дисциплін та проведення відповідних виховних і практичних заходів.

До основних складових національного спротиву належать:

1. Територіальна оборона.

2. Рух опору.

3. Підготовка громадян України до національного спротиву.

Основні завдання підготовки громадян охоплюють набуття знань і практичних навичок для виконання конституційного обов'язку із захисту Вітчизни, зміцнення громадянської ідентичності, формування готовності долучатися до сил безпеки й оборони, а також підготовку до життєдіяльності в умовах воєнних загроз.

В освітньому процесі це означає, що підготовка має поєднувати правові знання, громадянське виховання, безпекову компетентність, домедичну допомогу, розуміння дій у надзвичайних ситуаціях і практичні навички, передбачені відповідними освітніми програмами.

Закон України від 25 березня 2026 року № 4826-IX вніс зміни до законодавства щодо підготовки громадян України до національного спротиву. Одним із ключових нововведень стало законодавче врегулювання підготовки здобувачів освіти на різних рівнях освіти.

Основні зміни:

• Для учнів старших класів та здобувачів професійної освіти. Підготовка здійснюється через навчальний предмет «Захист України» та заходи військово-патріотичного виховання.

• Для здобувачів фахової передвищої та вищої освіти. Передбачено навчальну дисципліну «Основи національного спротиву» для громадян України, які навчаються за денною або дуальною формою, з урахуванням законодавчо визначених винятків.

• Для практичної підготовки. Закон передбачає можливість залучення навчальних центрів, полігонної бази, сертифікованих стрільбищ, тирів та інтерактивних тренажерів із дотриманням установлених вимог безпеки.

• Для здобувачів освіти з особливими обставинами. Встановлено правила заміни складових, пов'язаних зі зброєю, для осіб, чиї релігійні переконання цього не допускають, а також звільнення від практичних занять, які можуть зашкодити здоров'ю, за передбачених законом умов.

• Для осіб, які вже мають відповідну підготовку. Закон визначає категорії здобувачів, звільнених від вивчення дисципліни, зокрема осіб, які проходили військову службу або успішно опанували дисципліну раніше, а також інші прямо визначені законом категорії.

Важливо: відповідно до перехідних положень Закону, підготовка здобувачів фахової передвищої та вищої освіти за статтею 6–2 починається з 1 жовтня 2026 року.

Нові положення вимагають від закладів освіти:

• ураховувати законодавчі вимоги під час формування освітніх програм і навчальних планів;

• визначати результати навчання, форми занять і підсумкового контролю відповідно до затверджених програм;

• організовувати практичні заняття лише за наявності належних умов, відповідної інфраструктури та дотримання вимог безпеки;

• передбачати законодавчо визначені винятки, альтернативні складові навчання та індивідуальні обставини здобувачів освіти;

• координувати роботу з органами державної влади, Міністерством оборони України та іншими залученими суб'єктами.

Ці зміни спрямовані на систематизацію підготовки громадян, узгодження її змісту на різних освітніх рівнях та поєднання теоретичного навчання з практичними компетентностями.

Розподіл повноважень визначає, хто відповідає за державну політику, організацію навчання, методичне забезпечення, практичну підготовку та ресурсну підтримку.

Суб'єкт	Основні повноваження
Президент України	Здійснює загальне керівництво національним спротивом як Верховний Головнокомандувач Збройних Сил України.
Кабінет Міністрів України	Визначає порядок організації підготовки громадян, затверджує відповідні порядки та програми державного рівня, здійснює керівництво підготовкою.
Міністерство оборони України	Формує та реалізує державну політику у сфері національного спротиву, бере участь у розробленні нормативних документів і погодженні освітніх програм.
Міністерство освіти і науки України	Організовує підготовку здобувачів освіти, розробляє та затверджує відповідні програми за погодженням із Міністерством оборони України.
Місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування	Забезпечують реалізацію державної політики на відповідній території, беруть участь в організації підготовки та сприяють ресурсному забезпеченню.
Заклади освіти та їхні засновники	Включають відповідні освітні компоненти до освітніх програм і навчальних планів, організовують навчання та забезпечують виконання встановлених вимог.
Сили безпеки, сили оборони та сили цивільного захисту	Залучаються до підготовки громадян у межах визначених законодавством повноважень.
Громадські об'єднання та інститути громадянського суспільства	Можуть брати участь у заходах підготовки відповідно до законодавства.

Розподіл повноважень визначений, зокрема, статтями 7 і 12 Закону України «Про основи національного спротиву» в редакції зі змінами, внесеними Законом № 4826-IX.

Законодавчі положення є правовою основою для визначення змісту навчальних програм, компетентностей здобувачів освіти, організації практичних занять і вимог до матеріально-технічного забезпечення.

Законодавча основа

Закони України та нормативно-правові акти

Освітні програми та навчальні плани

Визначення змісту, обсягу та результатів навчання

Організація освітнього процесу

Теоретичні заняття, практичні вправи, безпекові заходи та оцінювання

Результати навчання

Правова обізнаність, громадянська відповідальність, безпекові компетентності та готовність діяти в надзвичайних ситуаціях

Під час розроблення та реалізації освітніх програм необхідно враховувати:

1. Нормативну відповідність — зміст навчання має відповідати законам, затвердженим типовим програмам та іншим обов'язковим нормативним вимогам.

2. Практичну спрямованість — теоретичні знання доповнюються практичними навичками відповідно до програми та наявних безпечних умов.

3. Міжвідомчу взаємодію — організація навчання потребує координації між освітніми установами, органами влади та уповноваженими суб'єктами.

4. Дотримання прав здобувачів освіти — необхідно враховувати передбачені законом підстави для звільнення від окремих складових навчання або їх заміни.

5. Ресурсне забезпечення — навчальні приміщення, обладнання, навчальні матеріали та місця проведення практичних занять повинні відповідати встановленим вимогам.

Законодавчі засади національного спротиву формують єдину правову основу підготовки громадян України до захисту держави. Закон № 1702-IX визначає загальну систему національного спротиву, а Закон № 4826-IX уточнює організацію підготовки громадян, зокрема здобувачів освіти, повноваження органів влади та вимоги до навчальних програм.

Для закладів освіти це означає необхідність забезпечити відповідність освітніх програм законодавству, належну організацію навчального процесу, дотримання прав здобувачів освіти та формування компетентностей, потрібних для безпечної й відповідальної поведінки в умовах воєнних загроз.

Навчальне питання 4. Нормативно-правові засади оборони держави та забезпечення національної безпеки

Законодавче регулювання оборони України та діяльності Збройних Сил України. Правові засади військового обов'язку і військової служби, мобілізаційної підготовки та мобілізації, правового режиму воєнного стану, національної безпеки України. Предмет регулювання та призначення відповідних законодавчих актів. Взаємозв'язок питань обороноздатності держави, готовності громадян до захисту України та підготовки до національного спротиву. Визначення нормативних положень, які мають безпосереднє значення для змісту навчання.

Оборона України є системою політичних, правових, організаційних, військових, економічних, інформаційних та інших заходів держави, спрямованих на підготовку до збройного захисту й захист незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України.

Правове регулювання оборони ґрунтується на Конституції України, законах України, міжнародних договорах, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, та інших нормативно-правових актах.

Ці нормативні акти визначають конституційні обов'язки громадян, повноваження органів державної влади, організацію оборони, призначення Збройних Сил України та механізми залучення суспільства до забезпечення обороноздатності держави.

Закон України «Про Збройні Сили України» визначає призначення, функції та загальні засади організації діяльності Збройних Сил України.

Збройні Сили України є військовим формуванням, на яке відповідно до Конституції та законів України покладаються оборона держави, захист її суверенітету, територіальної цілісності й недоторканності.

Правове регулювання діяльності Збройних Сил охоплює:

- визначення їхніх функцій і завдань;
- організацію військового управління;

• установлення правових засад проходження військової служби;
• забезпечення військової дисципліни та дотримання законодавства;
• організацію підготовки військ і забезпечення їхньої готовності до виконання завдань;
• взаємодію з іншими складовими сил безпеки й оборони.

Важливе значення має принцип підпорядкування військової діяльності Конституції та законам України. Виконання завдань оборони має здійснюватися в межах установлених повноважень із дотриманням прав людини та норм міжнародного гуманітарного права.

Основним актом у цій сфері є Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» № 2232-XII.

Закон визначає правові засади виконання громадянами військового обов'язку, проходження військової служби, військового обліку, підготовки до військової служби та інших пов'язаних процедур.

Військовий обов'язок охоплює передбачені законодавством заходи щодо підготовки громадян до військової служби, військового обліку, призову або прийняття на службу, проходження служби та перебування в запасі.

Для освітнього процесу особливе значення мають такі положення:
• конституційний обов'язок захисту Вітчизни;
• правові засади військової служби та військового обліку;
• відмінності між військовим обов'язком, військовою службою та підготовкою до національного спротиву;
• права й обов'язки громадян у межах, установлених законодавством;
• відповідальність за порушення вимог законодавства про військовий обов'язок.

Вивчення цих положень має забезпечувати правову обізнаність здобувачів освіти, розуміння громадянських обов'язків і здатність знаходити актуальну нормативну інформацію.

Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» № 3543-XII визначає правові основи мобілізаційної підготовки, організацію мобілізації, повноваження органів влади й обов'язки громадян та організацій.

Мобілізаційна підготовка — це комплекс завчасних заходів, спрямованих на забезпечення готовності держави, її економіки, органів влади, Збройних Сил України та інших визначених законом суб'єктів до функціонування в особливий період.

Мобілізація — комплекс заходів, пов'язаних із переведенням державних структур, економіки та інших визначених законом складових на функціонування в умовах особливого періоду.

Для навчання важливо розрізняти ці поняття та розуміти, що мобілізаційні заходи здійснюються на правових підставах, у встановленому порядку й у межах компетенції відповідних органів.

До змісту навчання доцільно включати:
• поняття мобілізаційної підготовки, мобілізації та особливого періоду;
• повноваження державних органів і органів місцевого самоврядування;
• передбачені законодавством обов'язки громадян;
• значення завчасної підготовки держави та населення;
• правила отримання й перевірки офіційної інформації про мобілізаційні заходи.

Закон України «Про правовий режим воєнного стану» № 389-VIII визначає порядок запровадження й скасування воєнного стану, повноваження органів державної влади, військового командування та військових адміністрацій, а також заходи, які можуть здійснюватися за цього правового режиму.

Воєнний стан є особливим правовим режимом, який запроваджується за визначених Конституцією та законом умов у разі збройної агресії або загрози нападу.

У межах навчання необхідно розглядати:

- правові підстави запровадження воєнного стану;
- повноваження органів державної влади й військового командування;
- можливі заходи правового режиму та умови їх застосування;
- права, свободи й законні інтереси людини, а також передбачені законом особливості їх обмеження;
- правила поведінки населення, виконання офіційних розпоряджень та дотримання вимог безпеки.

Здобувачі освіти мають розуміти, що запровадження воєнного стану не скасовує принципу законності: дії державних органів і громадян повинні відповідати Конституції та законам України.

Закон України «Про національну безпеку України» № 2469-VIII установлює основи та принципи державної політики у сферах національної безпеки й оборони, визначає систему відповідних органів і загальні засади демократичного цивільного контролю.

Національна безпека охоплює захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних і потенційних загроз.

У навчальному курсі варто розкривати:

- поняття національної безпеки та національних інтересів;
- роль Збройних Сил України та інших складових сил безпеки й оборони;
- взаємодію держави, суспільства та громадян у забезпеченні безпеки;
- значення демократичного цивільного контролю;
- інформаційну безпеку, медіаграмотність і протидію дезінформації;
- відповідальність громадян за дотримання законодавства та безпечне поводження з інформацією.

Обороноздатність держави залежить не лише від спроможностей Збройних Сил України, а й від узгодженої діяльності органів державної влади, економіки, системи освіти, цивільного захисту та суспільства.

Ці напрями взаємопов'язані:

Національна безпека

Визначення загроз і захист національних інтересів

Оборона держави

Діяльність Збройних Сил України та інших визначених законом суб'єктів

Національний спротив

Територіальна оборона, рух опору та підготовка громадян

Готовність громадян

Правова обізнаність, домедична допомога, безпекові компетентності та відповідальна поведінка

Підготовка громадян до національного спротиву доповнює загальнодержавну систему оборони, сприяючи формуванню практичних навичок, необхідних для безпечної поведінки, взаємодопомоги й реагування на загрози.

Нормативні положення, важливі для змісту навчання

Нормативний акт	Що необхідно відобразити в навчанні
Конституція України	Захист Вітчизни, суверенітету й територіальної цілісності; права та обов'язки громадян
Закон «Про оборону України»	Організація оборони, повноваження державних органів, основи підготовки держави до оборони
Закон «Про Збройні Сили України»	Призначення, функції та загальні засади діяльності ЗСУ
Закон «Про військовий обов'язок і військову службу»	Військовий обов'язок, військовий облік і правові засади проходження служби
Закон «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію»	Основні поняття, повноваження органів влади та обов'язки громадян
Закон «Про правовий режим воєнного стану»	Порядок запровадження режиму, повноваження органів влади, заходи безпеки
Закон «Про національну безпеку України»	Система національної безпеки й оборони, національні інтереси, цивільний контроль
Закон «Про основи національного спротиву»	Складові національного спротиву та правові засади підготовки громадян

Законодавство України у сфері оборони, військового обов'язку, мобілізації, воєнного стану та національної безпеки утворює взаємопов'язану систему правового регулювання. Його вивчення в межах підготовки до національного спротиву має забезпечувати розуміння державного устрою оборони, прав та обов'язків громадян, принципів законності й відповідальної поведінки.

Для викладання слід використовувати чинні редакції нормативно-правових актів на офіційному порталі Верховної Ради України, оскільки окремі положення можуть змінюватися.

Навчальне питання 5. Українська національна та громадянська ідентичність як ціннісне підґрунтя національного спротиву

Законодавчі засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності. Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності». Взаємозв'язок національних цінностей, громадянської свідомості, суспільної згуртованості та готовності до захисту України. Освітній потенціал формування відповідального ставлення до незалежності, суверенітету й територіальної цілісності держави. Врахування ціннісного складника під час добору змісту й методів викладання дисципліни.

Закон України від 13 грудня 2022 року № 2834-IX визначає мету, завдання, принципи та основні напрями державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності. Цей Закон розглядає відповідну політику як складову забезпечення національної безпеки України та встановлює повноваження органів державної влади, органів місцевого самоврядування й інших суб'єктів у цій сфері.

Метою державної політики є досягнення єдності українського суспільства, зміцнення спільної громадянської ідентичності, подолання соціокультурних, мовних і регіональних суперечностей із дотриманням конституційних прав і свобод людини та громадянина.

Основними завданнями державної політики є:

- формування активної громадянської позиції, патріотизму та поваги до прав людини;
- утвердження поваги до державної мови, державних символів, історії, культури й національних цінностей України;
- розвиток оборонної свідомості та громадянської стійкості;
- сприяння готовності громадян до національного спротиву;
- розвиток громадянської освіти, національно-патріотичного та військово-патріотичного виховання;
- залучення громадян, молоді, громадських об'єднань та інших інститутів громадянського суспільства до реалізації державної політики.

Закон передбачає комплексну діяльність держави й суспільства за такими напрямами:

1. Національно-патріотичне виховання — формування патріотизму, поваги до історії та культури України, її державних символів і національних цінностей.
2. Військово-патріотичне виховання — формування оборонної свідомості, готовності до національного спротиву, поваги до військової служби та розуміння її значення для захисту держави.
3. Громадянська освіта — набуття знань про права й обов'язки громадян, демократичні принципи, відповідальну участь у суспільному житті та функціонування державних інституцій.
4. Збереження національної пам'яті й культурної спадщини — усвідомлення історичного досвіду українського народу, його боротьби за незалежність та значення державності.
5. Міжвідомча та громадська взаємодія — співпраця органів влади, закладів освіти, установ культури, молодіжних організацій і громадських об'єднань у реалізації відповідних заходів.

Законодавство визначає також основні суспільно-державні цінності України, серед яких соборність, самобутність, воля, гідність і відповідальність. Вони є концептуальною основою утвердження української національної та громадянської ідентичності й сприяють консолідації суспільства.

Значення Закону для підготовки громадян до національного спротиву полягає у формуванні усвідомленого ставлення до захисту України, розвитку громадянської відповідальності, патріотизму, стійкості та готовності діяти відповідно до законодавства в умовах воєнних загроз. Утвердження національної та громадянської ідентичності сприяє зміцненню суспільної єдності й розумінню спільної відповідальності за незалежність і територіальну цілісність держави.

Отже, Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» встановлює правові основи формування спільної громадянської ідентичності, розвитку національно-патріотичного виховання та зміцнення оборонної свідомості населення.

Навчальне питання 6. Нормативне та програмно-методичне забезпечення викладання навчальної дисципліни «Основи національного спротиву» в ЗВО, ЗФПО та ЗПО

Законодавчі засади організації підготовки здобувачів освіти до національного спротиву. Нормативно-правові акти Міністерства освіти і науки України, що регламентують відповідне навчання в різних типах закладів освіти.

Типова програма навчальної дисципліни «Основи національного спротиву», затверджена наказом МОН України від 30 червня 2026 року № 1002, та зміни до неї, затверджені наказом МОН України від 14 липня 2026 року № 1163. Навчальна програма курсу «Основи національного спротиву» для здобувачів професійної освіти, затверджена наказом МОН України від 30 червня 2026 року № 1003.

Особливості застосування нормативних і програмно-методичних документів залежно від типу закладу освіти. Співвіднесення вимог законодавства з метою, змістом і результатами навчання. Використання відповідних документів для планування навчальних занять, добору змісту, визначення методів і форм навчання та підготовки навчально-методичних матеріалів. Перевірка актуальності нормативної інформації та відповідальність викладача за її достовірність і коректне тлумачення.

Підготовка здобувачів освіти до національного спротиву є складовою національної безпеки, громадянської освіти та формування готовності громадян України до захисту держави. Її організація має спиратися на законодавство України, нормативно-правові акти Міністерства освіти і науки України (МОН), освітні стандарти, затверджені навчальні програми та внутрішні документи закладу освіти.

Основний принцип — зміст навчання, організаційні форми й очікувані результати мають відповідати чинним нормативним вимогам і типу закладу освіти.

Ці документи мають різне призначення: закони встановлюють правові рамки, а накази МОН, типові програми й навчально-методичні документи визначають конкретні підходи до реалізації навчання в закладах освіти.

Важливо розрізняти підготовку в межах предмета «Захист України» та вивчення навчальної дисципліни «Основи національного спротиву». Це пов'язані, але не тотожні складові освітньої підготовки.

Закон № 4826-IX від 25 березня 2026 року вніс зміни до законодавства й установив, що підготовка здобувачів освіти до національного спротиву в закладах загальної середньої, професійної та фахової передвищої освіти, які мають відповідну ліцензію, проводиться, зокрема, через предмет «Захист України». Для здобувачів фахової передвищої та вищої освіти за денною або дуальною формами передбачено вивчення дисципліни «Основи національного спротиву»; її запровадження для цієї категорії здобувачів визначено з 1 жовтня 2026 року.

Документи, на які треба орієнтуватися

Документ	Основне призначення	Для кого / де застосовується
Закон України «Про основи національного спротиву» № 1702-IX, у чинній редакції	Визначає законодавчі засади підготовки здобувачів освіти, її мету, загальні вимоги й окремі винятки	Заклади освіти, на які поширюються положення закону
Наказ МОН від 13.09.2023 № 1121 — навчальна програма предмета «Захист України»	Визначає зміст і очікувані результати навчання за відповідною програмою	Заклади загальної середньої освіти та інші заклади, у яких предмет реалізується відповідно до вимог законодавства
Наказ МОН від 30.06.2026 № 1002 — Типова програма навчальної дисципліни «Основи національного спротиву»	Має визначати програмні засади вивчення дисципліни	Заклади, на які поширюється вимога щодо вивчення цієї дисципліни
Наказ МОН від 14.07.2026 № 1163 — зміни до Типової програми	Вносить зміни до програми № 1002; при плануванні необхідно враховувати її актуальну редакцію	Заклади, які використовують Типову програму № 1002
Наказ МОН від 30.06.2026 № 1003 — навчальна програма курсу «Основи національного спротиву» для здобувачів професійної освіти	Визначає зміст курсу для відповідної категорії здобувачів	Заклади професійної освіти, у межах сфери застосування документа

Заклади професійної освіти

У закладах професійної освіти слід розмежовувати вимоги до предмета «Захист України» на відповідному рівні загальної середньої освіти та вимоги до курсу, передбаченого програмою для здобувачів професійної освіти.

Під час використання наказу № 1003 викладачеві необхідно перевірити:

- чи поширюється програма на конкретну освітню програму та категорію здобувачів;
- як курс включено до навчального плану;
- які теми, результати навчання та форми контролю встановлює затверджений документ;
- які матеріальні, кадрові й безпекові умови необхідні для проведення практичних занять.

Не варто автоматично переносити до професійної освіти тематичний план або порядок

оцінювання з програми для закладів вищої освіти: застосовується документ, призначений саме для відповідного типу навчання.

Заклади фахової передвищої та вищої освіти

Для здобувачів фахової передвищої та вищої освіти, які навчаються за денною або дуальною формою, дисципліна «Основи національного спротиву» передбачена законодавчими змінами, що набрали чинності у 2026 році. Закон установив початок її запровадження з 1 жовтня 2026 року.

За повідомленням МОН від 1 жовтня 2026 року, дисципліну розпочали вивчати в закладах вищої та фахової передвищої освіти. Міністерство також уточнило, що її вивчення саме по собі не означає складання Військової присяги, проходження медичного огляду, набуття військово-облікової спеціальності чи статусу військовозобов'язаного.

Викладачеві необхідно спиратися на Типову програму № 1002 з урахуванням змін, внесених наказом № 1163, та узгоджувати навчальний план дисципліни з освітньою програмою закладу.

Водночас законодавство передбачає окремі винятки й особливі умови, зокрема щодо здобувачів, які вже проходили військову службу або раніше успішно опанували дисципліну, окремих форм здобуття освіти, стану здоров'я та релігійних переконань. Перед прийняттям рішення щодо конкретного здобувача потрібно перевірити чинну редакцію відповідних норм і належні підтвердні документи.

Планування навчання доцільно здійснювати за логікою «нормативна вимога — результат навчання — зміст заняття — спосіб перевірки».

Нормативна вимога або напрям	Що включати до навчання	Як перевіряти результат
Готовність до захисту України та громадянська відповідальність	Основи національної безпеки, національного спротиву, правові засади захисту держави	Аналіз ситуацій, усні відповіді, тестування
Особиста й колективна безпека	Оцінювання загроз, алгоритми безпечної поведінки, дії під час повітряної тривоги та інших небезпек	Сценарні завдання, демонстрація правильного алгоритму
Збереження життя і здоров'я	Основи домедичної допомоги, виклик екстрених служб, безпечна поведінка в небезпечному середовищі	Практичні вправи в межах підготовки викладача та можливостей закладу
Розуміння прав і обов'язків	Конституційні засади, законодавство про національний спротив, права здобувачів освіти	Робота з нормативними текстами, розбір навчальних випадків
Практична готовність	Безпечні практичні заняття відповідно до програми, обладнання й установлених правил	Чеклісти навичок, спостереження, практичний контроль

Діагностична матриця освітніх траєкторій

	Наказ МОН № 1003 (Профтех)	Наказ МОН № 1002 (Вища/Передвища)
Обсяг	45 годин	150 годин
Спрямованість	Початкова практична підготовка, особиста безпека	Системна підготовка, теоретичний та польовий компоненти
Практична складова	Тренінги та симуляції ситуацій	Польова підготовка, тактичні вправи на місцевості
Особливість	Адаптація до шкільного курсу	Професійно орієнтована підготовка (технології, БПЛА)

Практичний алгоритм роботи викладача:

Крок 1. Визначити нормативну основу

Знайти закон, наказ МОН і програму, які поширюються на конкретний тип закладу, освітній рівень і форму навчання.

Крок 2. Встановити очікувані результати

Визначити, що саме здобувач має знати, розуміти або вміти виконувати після опанування теми.

Крок 3. Відібрати зміст і методи

Узгодити теми, навчальні матеріали, практичні вправи та методи навчання з програмою, віком і підготовкою здобувачів.

Крок 4. Спланувати оцінювання

Підібрати контрольні запитання, тести, практичні завдання або ситуаційні вправи, які безпосередньо перевіряють визначені результати.

Крок 5. Перевірити безпеку й доступність

Переконатися, що практичні заняття відповідають правилам безпеки, обладнанню закладу, стану здоров'я здобувачів та іншим застосовним вимогам.

До навчально-методичного комплекту можуть входити робоча програма або силабус, тематичний план, плани занять, презентації, завдання для самостійної роботи, матеріали для оцінювання, інструкції з безпеки й перелік нормативних джерел.

Організація підготовки здобувачів освіти до національного спротиву має ґрунтуватися на поєднанні законодавчих вимог, нормативних актів МОН і програм, призначених для відповідного типу закладу освіти. Накази № 1002, № 1003 та № 1163 потрібно застосовувати відповідно до їхньої сфери дії, а Типову програму № 1002 — у редакції з урахуванням затверджених змін.

Головне завдання викладача — перетворити нормативні вимоги на чітко сплановані, безпечні й педагогічно обґрунтовані заняття, забезпечивши відповідність між метою навчання, його змістом та очікуваними результатами.

Очікувані результати навчання

За результатами опрацювання змістового модуля слухачі будуть здатні:

1. **Пояснювати** сутність, мету, завдання та складові національного спротиву, розкривати його значення для забезпечення національної безпеки й оборони України.

2. **Аналізувати** конституційні положення та нормативно-правові акти, що визначають правові засади захисту України, національного спротиву, військового обов'язку, мобілізаційної підготовки та утвердження української національної й громадянської ідентичності.

3. **Розмежовувати** предмет регулювання основних законодавчих актів і встановлювати взаємозв'язки між їх положеннями в контексті підготовки громадян України до національного спротиву.

4. **Визначати** нормативні та програмно-методичні вимоги до викладання навчальної дисципліни «Основи національного спротиву» з урахуванням типу закладу освіти та сфери застосування відповідних документів.

5. **Добирати** й використовувати актуальні нормативно-правові акти та програмно-методичні документи для планування навчальних занять і підготовки навчальних матеріалів.

6. **Обґрунтовувати** змістові, методичні й організаційні рішення на основі вимог законодавства та відповідної навчальної програми.

7. **Аргументувати** роль викладача у формуванні правової культури, громадянської

відповідальності й усвідомленого ставлення здобувачів освіти до питань національної безпеки та оборони України.

Форми і методи навчання

Проблемна лекція; пояснення з використанням структурно-логічних схем; аналітичне опрацювання нормативно-правових актів; порівняльно-правовий аналіз; робота з офіційними електронними джерелами; аналіз професійно орієнтованих ситуацій; групове обговорення; виконання практичних завдань; рефлексивне оцінювання результатів навчання.

Семінарське заняття

Тема: Аналіз нормативно-правових і програмно-методичних документів для організації викладання навчальної дисципліни «Основи національного спротиву».

Мета: сформувати вміння визначати нормативні підстави організації навчання, співвідносити законодавчі вимоги з відповідними програмними документами та обґрунтовувати професійні рішення з урахуванням типу закладу освіти.

Зміст практичної роботи:

1. Визначити нормативно-правові акти, що встановлюють загальні засади національного спротиву та підготовки громадян України до захисту держави.
2. Проаналізувати положення Закону України «Про основи національного спротиву» та Закону № 4826-IX, визначити їх значення для організації підготовки здобувачів освіти.
3. Зіставити відповідні програмно-методичні документи для ЗВО, ЗФПО та ЗПО, визначити сферу їх застосування.
4. На основі визначених нормативних вимог обґрунтувати рішення щодо добору змісту навчального заняття та підготовки навчально-методичних матеріалів.
5. Визначити спосіб перевірки актуальності нормативної інформації, використаної під час підготовки заняття.

Результат практичної роботи: порівняльна таблиця нормативно-правових і програмно-методичних документів із зазначенням їх призначення, сфери застосування та практичного значення для викладача; коротке обґрунтування професійного рішення щодо організації навчального заняття.

Самостійна робота

Опрацювати Конституцію України, Закон України «Про основи національного спротиву», Закон України № 4826-IX, законодавчі акти у сфері оборони та національної безпеки, а також відповідні програмно-методичні документи МОН України для ЗВО, ЗФПО та ЗПО.

Підготувати короткий аналітичний матеріал, у якому визначити нормативні положення, безпосередньо важливі для професійної діяльності викладача, і пояснити їх використання під час планування та організації навчання.

Оцінювання результатів навчання

Оцінювання здійснюється за результатами аналізу нормативно-правових актів, виконання практичного завдання та обґрунтування професійних рішень.

Критерії оцінювання:

- правильність тлумачення нормативно-правових положень;
- розуміння взаємозв'язків між законодавчими актами;
- правильне визначення сфери застосування програмно-методичних документів;
- здатність співвідносити нормативні вимоги зі змістом і організацією навчання;
- аргументованість, нормативна коректність і практична доцільність запропонованих рішень.

Питання для самоконтролю

1. В чому полягає сутність, мета та основні завдання національного спротиву?
2. Які законодавчо визначені складові національного спротиву та яке їх функціональне призначення?
3. В чому полягає взаємозв'язок національного спротиву із забезпеченням воєнної безпеки, суверенітету й територіальної цілісності України?
4. Яке місце підготовки громадян до національного спротиву в системі заходів із захисту держави?
5. Яка роль освіти у формуванні знань, практичних умінь, навичок і готовності громадян до виконання конституційного обов'язку щодо захисту України?
6. Які основні конституційні положення щодо суверенітету, незалежності й територіальної цілісності України?
7. Які основні законодавчі засади національного спротиву та підготовки громадян України до його здійснення?
8. Які основні нормативно-правові засади оборони держави та забезпечення національної безпеки?
9. В чому полягають законодавчі засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності?
10. Які основні законодавчі засади організації підготовки здобувачів освіти до національного спротиву?

Рекомендовані джерела та навчальні ресурси

1. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року.
2. Про освіту : Закон України від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII.
3. Про вищу освіту : Закон України від 1 липня 2014 року № 1556-VII.
4. Про фахову передвищу освіту : Закон України від 6 червня 2019 року № 2745-VIII.
5. Про професійну освіту : Закон України від 21 серпня 2025 року № 4574-IX.
6. Про основи національного спротиву : Закон України від 16 липня 2021 року № 1702-IX.

7. Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності : Закон України від 13 грудня 2022 року № 2834-IX.

8. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII.

9. Про оборону України : Закон України від 6 грудня 1991 року № 1932-XII.

10. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII.

11. Про протимінну діяльність в Україні : Закон України від 6 грудня 2018 року № 2642-VIII.

12. Кодекс цивільного захисту України : Кодекс України від 2 жовтня 2012 року № 5403-VI.

13. Про внесення змін до деяких законів України щодо окремих питань підготовки громадян України до національного спротиву : Закон України від 25 березня 2026 року № 4826-IX.

14. Про затвердження Типової програми навчальної дисципліни «Основи національного спротиву» : наказ Міністерства освіти і науки України від 30 червня 2026 року № 1002.

15. Про внесення змін до Типової програми навчальної дисципліни «Основи національного спротиву» : наказ Міністерства освіти і науки України від 14 липня 2026 року № 1163.

16. Про затвердження навчальної програми курсу «Основи національного спротиву» для здобувачів професійної освіти : наказ Міністерства освіти і науки України від 30 червня 2026 року № 1003.

17. Про затвердження навчальної програми «Захист України» для 10–11 класів закладів загальної середньої освіти : наказ Міністерства освіти і науки України від 13 вересня 2023 року № 1121-23.

ЗМ 1.2. Національний спротив і міжнародне гуманітарне право: змістові та методичні аспекти викладання

Фома проведення: семінарське заняття
Кількість навчальних годин: 2

Мета семінарського заняття спрямована на поглиблення розуміння правових норм міжнародного гуманітарного права (далі – МГП), обговорення складних ситуацій порушень МГП, ознайомлення з рішеннями Міжнародних кримінальних трибуналів, Міжнародного кримінального суду та розуміння їх впливу на вдосконалення стандарти ведення бойових дій і відповідальності за порушення міжнародного гуманітарного права.

Форми та методи організації навчання:
під час роботи в аудиторії:

– інформаційне повідомлення (міні-лекція з пояснювально-ілюстративним, проблемним аспектом подачі матеріалу);

– кейс-метод (аналіз ситуацій щодо статусу учасників збройного конфлікту, захисту цивільних осіб, поводження з особами, які здалися, та первинного документування можливих порушень);

– аналіз конкретних ситуацій (встановлення фактів, припущення та правові висновки; визначення відомостей, яких бракує для належної оцінки ситуації);

– дискусія та дебати (обговорення проблемних питань з метою розвитку критичного мислення, правової аргументації та здатності обґрунтовувати певну позицію з посиланням на відповідні норми);

– моделювання ситуацій (алгоритми правомірної поведінки в певних умовах, зокрема послідовність дій щодо забезпечення безпеки, гуманного поводження та передавання особи уповноваженим органам);

– робота в малих групах (спільний аналіз кейсів, розподіл завдань, порівняння правових позицій і підготовку узгоджених висновків).

під час самостійного поглиблення знань – виконання самостійної роботи, як невід'ємної частини набуття правової, комунікативної, етичної компетентності здобувачами освіти всіх рівнів:

– аналіз інформаційних і цифрових матеріалів, що сприяє формуванню навички критичної оцінки фото-, відео- та текстових матеріалів, перевірки їх походження й розмежування первинної інформації та інтерпретацій;

– рефлексія та самооцінювання (тестування), що допомагає визначити рівень засвоєння матеріалу, усвідомити складні питання й оцінити готовність застосовувати вивчені принципи в практичних ситуаціях.

Питання, що виносяться на розгляд та опрацювання під час вивчення теми:

– міжнародне гуманітарне право як правова основа національного спротиву: поняття, джерела та принципи;

– визначення статусу учасників збройного конфлікту;

– визначення законної цілі та захист жертв збройних конфліктів (цивільне населення, військовополонені та інтерновані особи);

– правила ведення війни: принципи розрізнення, пропорційності, запобіжних заходів. Заборонені засоби і методи ведення війни;

– відповідальність за порушення МГП та документування воєнних злочинів.

У результаті вивчення теми здобувачі освіти повинні:

знати:

– сутність та джерела МГП;

– принципи ведення війни;

– режим полону та інтернування;

– юридичну відповідальність за порушення МГП;

– задокументовані факти поводження Російської Федерації з українськими військовополоненими та населенням на тимчасово окупованій території;

– рішення трибуналів та як вони впливають на сили оборони.

вміти:

– застосовувати правила поводження з військовополоненими та інтернованими особами;

– ідентифікувати статус осіб (комбатанти, некомбатанти) та об'єкти під спеціальним захистом;

– забезпечити безпеку та гуманне поводження з особами, які здалися в полон;

– застосовувати правила та алгоритм фіксації фактів порушення норм міжнародного гуманітарного права.

Питання до заліку

Що регулюють норми міжнародного гуманітарного права?

Які критерії визначають об'єкт як законну «військову ціль»?

Які дії зобов'язані вчинити бійці одразу після того, як супротивник підняв руки та склав зброю?

Чому публікація допитів чи світлин полонених у соцмережах є воєнним злочином або правопорушенням?

Що таке Берклійський протокол (Berkeley Protocol) і яку роль він відіграє у фіксації воєнних злочинів?

Які основні правила фіксації фото- та відеозйомки порушень норм міжнародного гуманітарного права?

Які види відповідальності визначені законодавчо за порушення норм міжнародного гуманітарного права?

Запропонована структура семінарського заняття в межах курсу підвищення кваліфікації за темою «Основи національного спротиву»

Модуль 1. Теоретико-правові основи міжнародного гуманітарного права в контексті національного спротиву (20 хв.)

Міжнародне гуманітарне право як правова основа національного спротиву: поняття, джерела та принципи.

Визначення статусу учасників збройного конфлікту.

Визначення законної цілі та захист жертв збройних конфліктів (цивільне населення, військовополонені та інтерновані особи).

Правила ведення війни: принципи розрізнення, пропорційності, запобіжних заходів. Заборонені засоби і методи ведення війни

Відповідальність за порушення МГП та документування воєнних злочинів

Модуль 2. Методика викладання міжнародного гуманітарного права в межах навчальної дисципліни «Основи національного спротиву» (презентація «Методичні рекомендації щодо викладання теми «Міжнародне гуманітарне право» (у межах вивчення навчальної дисципліни «Основи національного спротиву»)):

2.1. Аналіз 2–3 реальних кейсів

2.2. Групове обговорення: «Хто несе відповідальність?»

2.3. Самостійні форми вивчення та закріплення знань з МГП

ЗМ 1.2. Національний спротив і міжнародне гуманітарне право: змістові та методичні аспекти викладання

Форма проведення: семінарське заняття №2

Мета теми полягає у формуванні професійної готовності педагогічних, науково-педагогічних працівників до викладання питань національного спротиву та міжнародного гуманітарного права шляхом опанування їх теоретико-правових засад, аналізу практики застосування норм міжнародного гуманітарного права та освоєння ефективних методичних підходів до організації навчання на основі нормативних джерел, правових кейсів і проблемно-ситуативного навчання.

Основні завдання теми

1. Опанувати концептуальні та нормативно-правові засади міжнародного гуманітарного права (далі – МГП) як основоположного правового базису національного спротиву, включаючи систему джерел, співвідношення військової необхідності й гуманності та фундаментальні принципи ведення бойових дій.
2. Сформувати систему знань щодо правового статусу учасників збройного конфлікту, критеріїв їх розмежування (комбатанти, некомбатанти, цивільні особи) та специфіки правового режиму бійців добровольчих формувань територіальної громади (далі – ДФТГ) за нормами МГП.
3. Засвоїти критерії визначення законних військових цілей та міжнародно-правові стандарти захисту жертв збройних конфліктів, зокрема цивільного населення, поранених, інтернованих осіб та військовополонених (включаючи гарантії гуманного поводження та заборону публічної цікавості).
4. Ознайомити слухачів із системою відповідальності за порушення МГП, а також із базовими принципами й міжнародними стандартами первинного документування правопорушень та фіксації доказів.
5. Розвинути методичну компетентність педагогів щодо моделювання та викладання навчальних занять із використанням інструментів проблемно-ситуативного навчання, інтерактивних розборів правових кейсів, алгоритмічних пам'яток і практичних симуляцій реальних ситуацій.

Форми навчання: семінар, практичне заняття, тренінг, робота в малих групах, робота в парах, самостійна робота, групове обговорення, презентація результатів.

Методи навчання: кейс-метод, проблемно-орієнтоване навчання, ситуаційний аналіз, фасилітована дискусія, мозковий штурм, рольова гра, метод Сократа, аналіз нормативно-правових актів, метод юридичної аргументації, проєктний метод, рефлексивні вправи.

Зміст теми

Розгляд теми складається з двох блоків – теоретичного та практичного. Теоретичний блок спрямований за зосередження уваги викладачів на основних компонентах, які мають подані ними у інформаційних частинах своїх практичних та семінарських завданнях під час проведення навчальних занять зі здобувачами освіти.

Теоретичний блок передбачає розгляд питань:

1. Міжнародне гуманітарне право як правова основа національного спротиву: поняття, джерела та принципи.
2. Визначення статусу учасників збройного конфлікту.

3. Визначення законної цілі та захист жертв збройних конфліктів (цивільне населення, військовополонені та інтерновані особи).

4. Відповідальність за порушення МГП та документування воєнних злочинів.

Практичний блок містить методичні рекомендації для застосування практико-орієнтованих завдань для закріплення теоретичних знань здобувачів освіти з міжнародного гуманітарного права в межах навчальної дисципліни «Основи національного спротиву» (Поданий в Розділі ІІІ. даного посібника).

Відповідно до Теоретичного блоку пропонуємо стислий матеріал теоретичних положень відповідно до питань, які потребують висвітлення, та дидактичні поради щодо їх розкриття для здобувачів освіти.

Важливо наголосити, що до складових національного спротиву відносяться:

– територіальна оборона (масовий характер, охоплення всіх регіонів, захист критичної інфраструктури);

– рух спротиву (підпільна діяльність, протидія окупації на захоплених територіях);

– військово-патріотичне виховання та підготовка громадян.

Подача матеріалів міжнародного гуманітарного права має спиратися на традиції українського державотворення, досвід Українського козацтва, визвольних змагань ХХ століття та сучасний безпрецедентний досвід відсічі російській агресії.

Вивчення основ міжнародного гуманітарного права сприяє формуванню правосвідомості та стійкої мотивації молодого покоління до активної участі в забезпеченні національної безпеки й оборони держави, виконання громадянського обов'язку щодо захисту України, дотримання норм і принципів права під час збройних конфліктів, а також усвідомлення власної відповідальності за збереження людської гідності, прав людини та гуманітарних цінностей навіть в умовах війни (Рис. 1.2.1 – ілюструє Ключові концептуальні засади вивчення міжнародного гуманітарного права в навчальній дисципліні «Основи національного спротиву»).

Рис. 1.2.1 Ключові концептуальні засади вивчення міжнародного гуманітарного права в навчальній дисципліні «Основи національного спротиву»

Розглянемо основні теоретичні положення відповідно до питань **теоретичного блоку:**

1. Міжнародне гуманітарне право як правова основа національного спротиву: поняття, джерела та принципи.

Міжнародне гуманітарне право – це галузь міжнародного публічного права, яка застосовується під час збройних конфліктів і має дві взаємопов'язані основні функції: обмежити насильство та захистити осіб, які не беруть або перестали брати участь у бойових діях.

МГП – це система норм, спрямованих на захист жертв війни та обмеження методів і засобів ведення війни.

Існує принципова відмінність між МГП та правом, яке визначає допустимість самого застосування сили: МГП регулює – право під час війни, а не вирішує питання – права на застосування сили.

Чому МГП необхідне навіть у справедливій оборонній війні?

Принципове положення: «Законність мети війни не звільняє сторону від обов'язку дотримуватися МГП».

Україна, здійснюючи самооборону проти збройної агресії, зобов'язана дотримуватися норм МГП так само, як і будь-яка інша сторона міжнародного збройного конфлікту.

МГП діє незалежно від того, хто розпочав війну. Саме тому військовослужбовець або учасник національного спротиву не може виправдати заборонену поведінку словами: «це війна»; «вони першими почали»; «це помста за наших загиблих»; «ми маємо право робити з ними те саме».

За своєю сутністю МГП у цілому, кожна його норма є компромісом між двома протилежностями: гуманністю і військовою необхідністю.

Принцип військової необхідності допускає застосування сили в межах, необхідних для досягнення законної мети збройного конфлікту.

Принцип гуманності забороняє заподіяння страждань і ушкоджень або заподіяння шкоди, які не є необхідними для досягнення законної мети збройно го конфлікту. Тільки в результаті цього компромісу стає можливим існування МГП як правил поведінки, які зобов'язують сторони збройного конфлікту до певної поведінки та дотримання правил ведення війни. Ці два принципи лежать в основі МГП, яке по суті є результатом єдності і боротьби цих принципів, що регулюють ведення збройного конфлікту. Ці два принципи формують всі норми МГП.

Застосування принципів військової необхідності і гуманності нерозривно пов'язане з характеристикою мети збройного конфлікту з точки зору МГП, тобто мети законної і правомірної. Причому, це не означає, що МГП допускає, заохочує, дозволяє війну. Визначення законної мети конфлікту необхідно для обмеження її від мети незаконної, котра виправдовує тотальну війну. Таким чином, МГП дозволяє тільки ті дії, які спрямовані на досягнення законної мети конфлікту, і забороняє дії, які лежать за межами цієї мети.

Законна мета збройного конфлікту – підпорядкування противника власній волі, як можна більш швидке повне або часткове підпорядкування ворога з мінімальним витрачанням людських та інших ресурсів.

Тому тотальна війна є протиправною з точки зору МГП, та й всього міжнародного права. Протиправними є й дії, які виходять за рамки мети збройного конфлікту, а юридичним відображенням цієї протиправності є заборона цих дій МГП.

Принцип військової необхідності допускає застосування сили лише в такій мірі і такого характеру, які необхідні, щоб досягти законної мети конфлікту. Все що виходить за рамки законної мети конфлікту протиправно, і заборонено МГП.

Виходячи з принципу військової необхідності, МГП фактично допускає насильство в певних рамках; в силу характеру війни – МГП не може захистити всіх, хто постраждав через збройний конфлікт; а також МГП не забороняє застосування насильства до ворога, його подавлення, воно обмежує певні способи і методи насильства.

Військова необхідність безпосередньо обмежена нормами МГП – не допускається застосування засобів і методів ведення війни, заборонених МГП. Цей постулат можна проілюструвати положенням ДП I (Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних воєнних конфліктів, закріплює один із фундаментальних принципів міжнародного гуманітарного права), відповідно до якого: «У разі будь-якого збройного конфлікту право сторін, що перебувають у конфлікті, обирати методи або засоби ведення війни не є необмеженим.» (п. 1 ст. 35 ДП I – Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text).

Принцип гуманності забороняє заподіяння страждань і ушкоджень або заподіяння шкоди, які не є необхідними для досягнення законної мети конфлікту. Даний принцип знаходить відображення в основній нормі загального характеру: «Заборонено застосовувати зброю, снаряди, речовини й методи ведення воєнних дій, що здатні завдати надмірних пошкоджень або надмірних страждань.» (п. 1 ст. 35 ДП I – Додаткового протоколу I до Женевської конвенції від 12 серпня 1949 року https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text).

Загалом, сутність МГП – забезпечити захист жертв війни. Будь-які дії, кваліфікації, принципи, норми МГП повинні інтерпретуватися виключно через цей імператив МГП.

Застосування МГП не тягне жодних правових наслідків, пов'язаних з виправданням агресії, окупації, легалізацією сторони конфлікту. Наприклад, у ДП I вказано, що «Застосування і цього Протоколу, а також укладання угод, передбачених цими документами, не торкаються правового статусу сторін, що перебувають у конфлікті. Ні окупація якої-небудь території, ні застосування Конвенцій і цього Протоколу не торкаються правового статусу цієї території.» (ст. 4 ДП I – Стаття 4 Першого додаткового протоколу до Женевських конвенцій (ДП I, від 8 червня 1977 року) має назву «Правовий статус сторін, що перебувають у конфлікті». https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text).

Застосовувати МГП зобов'язані всі сторони збройного конфлікту – і агресор, і жертва агресії. Агресія становить самостійний склад міжнародного злочину, і її кваліфікація ніяк не пов'язана з обов'язком агресора дотримуватися МГП. І навпаки, агресія не є виправданням для жертви агресії для недотримання МГП. Важливим принципом застосування МГП є відсутність взаємності. Тобто, в разі порушення МГП супротивником, сторона не має права відмовитись від виконання МГП. Певні види серйозних порушень МГП створюють самостійний склад міжнародного злочину – **воєнні злочини**. Невизнання стороною наявності збройного конфлікту, його інша кваліфікація, як наприклад антитерористична операція, окупація при фактичної наявності ознак також не звільняють сторону від необхідності дотримання МГП. Таким чином, основним завданням МГП є забезпечення максимально можливий під час збройного конфлікту захист всіх осіб, які не воюють чи перестали воювати (через захоплення в полон, добровільну відмову, хворобу чи поранення).

Система МГП базується передусім на **принципі гуманності**.

Його зміст полягає в тому, що навіть у війні людина не втрачає своєї людської гідності. З нього випливають:

– заборона катувань;

– заборона жорстокого та принизливого поводження;

– заборона насильства щодо осіб, які перебувають під владою сторони конфлікту;

– обов'язок поводитися гуманно з пораненими, полоненими та цивільними;

– заборона невиправданого заподіяння страждань.

Основні джерела МГП. Як юридичне явище, норми МГП містяться в конкретних правових джерелах, властивих міжнародному праву, – міжнародних договорах і міжнародно-правових звичаях (Рис. 1.2.2).

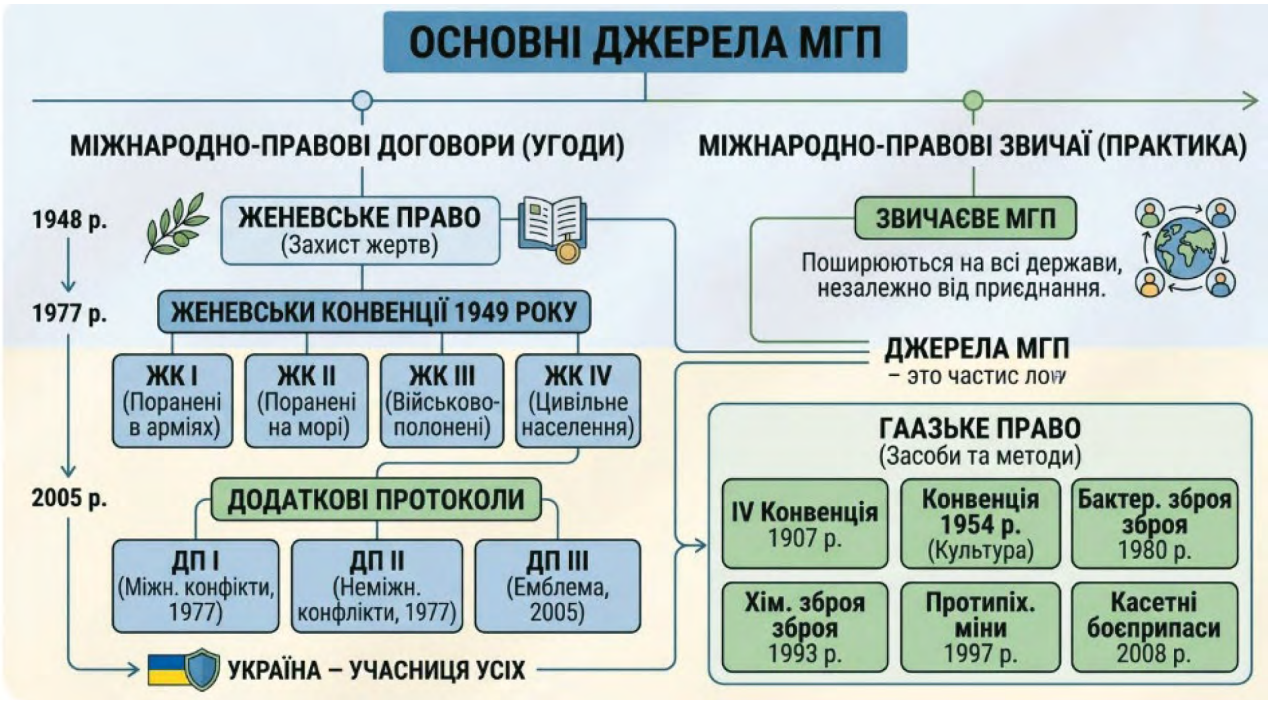

Рис. 1.2.2 Основні джерела МГП

Міжнародними договорами є угоди між двома або більше суб'єктами міжнародного права (державами та/або міжнародними міжурядовими організаціями); звісно, вони поширюються тільки на учасників цих міжнародних договорів і створюють саме для них міжнародно-правові зобов'язання.

Міжнародно-правові звичаї – це практика держав, яка визнана ними як міжнародно-правова норма, вони не потребують приєднання та поширюються на всі держави.

До найбільш важливих міжнародних договорів з МГП належать чотири Женевські конвенції про захист жертв війни від 12 серпня 1949 року:

– Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях від 12 серпня 1949 року (ЖК I);

– Конвенція про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі від 12 серпня 1949 року (ЖК II);

– Конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року (ЖК III);

– Конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року (ЖК IV).

В 1977 та 2005 роках до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року було ухвалено три Додаткових протоколи:

– Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року (ДП I);

– Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол II), від 8 червня 1977 року (ДП II);

– Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується прийняття додаткової відмітної емблеми (Протокол III) від 8 грудня 2005 року (ДП III).

Ці конвенції, укладені в Женеві, створюють так зване «право Женеви», спрямоване на захист жертв війни. Особливістю Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 року є участь усіх держав світу. Однак у Додаткових протоколах до них беруть участь не всі держави світу. Україна є учасницею всіх чотирьох Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 року і трьох Додаткових протоколів до них.

Історично від права Женеви відокремлюють «право Гааги», яке здебільш стосується обмеження методів і засобів ведення війни. Ці конвенції були ухвалені, переважно, у Гаазі. До них належать:

– IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі 1907 року з Положенням про закони і звичаї війни на суходолі 1907 року;

– Конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту 1954 року з Протоколами;

– Конвенція про заборону розробки, виробництва та накопичення запасів бактеріологічної (біологічної) і токсинної зброї та про їх знищення 1972 року;

– Конвенція про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибіркову дію 1980 року з Протоколами;

– Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення 1993 року;

– Конвенція про заборону застосування, накопичення запасів, виробництва і передачі протипіхотних мін та про їхнє знищення 1997 року;

– Конвенція про касетні боєприпаси 2008 року.

Усі ці конвенції є чинними, ступінь участі держав у них різна. Україна є учасницею всіх цих міжнародних договорів, окрім Конвенції про касетні боєприпаси 2008 року.

росія не є учасницею Конвенції про заборону застосування, накопичення запасів, виробництва і передання протипіхотних мін та про їхнє знищення 1997 року та Конвенції про касетні боєприпаси 2008 року.

Головним посил: держави можуть не бути учасниками окремих договорів, вони все одно зобов'язані дотримуватися багатьох норм **звичаєвого міжнародного гуманітарного права**, зокрема принципів розрізнення, пропорційності та запобіжних заходів під час ведення бойових дій. **Членство або нечленство в певній конвенції не звільняє державу від відповідальності за воєнні злочини**, якщо порушуються норми міжнародного гуманітарного права.

Міжнародно-правові звичаї також є джерелами МГП. Вони містять більш загальні, менш деталізовані приписи щодо захисту жертв війни, наприклад:

Сторони збройного конфлікту завжди повинні розрізняти цивільних осіб та комбатантів. Напади можуть бути спрямовані лише проти комбатантів. Напади не повинні спрямовуватися проти цивільних осіб [МЗК/НМЗК]. Норма 1, ЗМГП

Звичаєві норми МГП систематизовані Міжнародним комітетом Червоного Хреста в документі під назвою «Звичаєві норми міжнародного гуманітарного права». Лише **систематизовані**, сам документ не є джерелом міжнародного права. Вони не викладені у письмових нормативних джерелах, а тому не потребують формального приєднання конкретної держави.

Проте універсальні міжнародно-правові звичаї мають юридичну обов'язкову силу для всіх держав і містять норми міжнародно го права. Їхньою особливістю є поширення на будь-яких суб'єктів, тобто на будь-які сторони збройного конфлікту, включаючи недержавні.

За приклад можна навести норму 87 ЗМГП: *З цивільними особами й особами, позбавленими боєздатності (hors de combat), слід поводитися гуманно. МЗК – міжнародний збройний конфлікт/НМЗК– неміжнародний збройний конфлікт.*

Ці звичаєві норми МГП юридично зобов'язують Україну, як і будь-яку державу, котра є стороною збройного конфлікту. Але відповідно до ст. 9 Конституції України вони не є частиною законодавства України.

Висновок до викладеного матеріалу першого питання поданий на Рис. 1.2.3.

Рис. 1.2.3 Важливі положення МГП: обмеження насильства, гуманність і необхідність, джерела та захист людської гідності

2. Визначення статусу учасників збройного конфлікту

Для практичного застосування МГП принципове значення має відповідь на запитання: **Хто перед нами?**

Перед тим як прийняти рішення щодо застосування сили, затримання, конвоювання чи поводження з особою, необхідно визначити її правовий статус. Ще до початку оцінювання дій особи, прийняти рішення щодо застосування сили, затримання, конвоювання чи поводження з особою, необхідно визначити її правовий статус, тобто необхідно встановити, **ким вона є з погляду міжнародного гуманітарного права.**

В умовах збройного конфлікту можуть бути надані різні статуси учасникам конфлікту: комбатанти; цивільні особи; медичний персонал; духовний персонал; особи, які безпосередньо беруть участь у бойових діях, але не мають статусу комбатанта; поранені та хворі; особи, які здалися; військовополонені; цивільні особи, позбавлені волі; інтерновані цивільні особи. Важливо чітко розрізняти ці статуси.

Комбатанти (у міжнародному збройному конфлікті) – це члени організованих збройних сил сторони конфлікту, за винятком медичного та духовного персоналу, які мають право безпосередньо брати участь у бойових діях.

Водночас статус комбатанта **не означає необмежене право застосовувати силу.** Комбатант також зобов'язаний дотримуватися норм МГП.

Стаття 43 **Додаткового протоколу І** пов'язує поняття збройних сил із наявністю організованих сил, груп і підрозділів, які перебувають під відповідальним командуванням та підпорядковуються внутрішній дисциплінарній системі, що забезпечує дотримання МГП.

Комбатант може бути **законною військовою ціллю під час участі у бойових діях.**

Але це правило має критично важливе обмеження: **Комбатант, який здався або перестав брати участь у бойових діях, більше не може бути атакований.** Тобто після здачі в полон змінюється правовий режим поводження з особою.

Некомбатанти – це особи, які входять до складу збройних сил, але відповідно до міжнародного гуманітарного права не мають права безпосередньо брати участь у бойових діях; насамперед це медичний і духовний персонал, військові журналісти.

Медичний персонал має здійснювати медичну діяльність незалежно від того, до якої сторони належать поранені або хворі.

Медичний і духовний персонал не є законною військовою ціллю, доки виконують відповідні гуманітарні функції. Їхній захист може бути втрачений у випадках, коли вони здійснюють дії, що виходять за межі їхніх гуманітарних функцій і завдають шкоди противнику, – однак сам факт належності до медичного персоналу не означає автоматичного перетворення на комбатанта.

Важливо запам'ятати і не ототожнювати окремі категорії, які не є різновидом некомбатантів:

– цивільні особи;

– військовополонені.

– особа, яка здалася в полон, яка склала зброю і припинила участь у бойових діях.

Цивільні особи – це особи, які не належать до збройних сил. Вона не належить до категорії комбатантів.

Основне правило: **цивільне населення не може бути об'єктом нападу.**

Цивільне населення користується загальним захистом від небезпек, що виникають унаслідок воєнних операцій. Цивільна особа втрачає захист від прямого нападу лише на той час, коли вона бере безпосередню участь у воєнних діях.

Важливо пам'ятати, що хибним і небезпечним з точки зору міжнародного гуманітарного права є висновок: **«Цивільна особа зі зброєю = автоматично комбатант».**

Правовий статус визначається не лише наявністю зброї, а всією сукупністю юридично значущих обставин (Таблиця 1, Рис. 1.2.4).

Таблиця 1

Відображення статусу осіб відповідно до певної категорії

Категорія	Статус
Військовослужбовець, який бере безпосередню участь у бойових діях	Комбатант
Військовий лікар / медичний персонал	Некомбатант
Військовий капелан / духовний персонал	Некомбатант

Особа, яка не входить до збройних сил і не бере участі у бойових діях	Цивільна особа
Комбатант, який потрапив під владу противника	Військовополонений
Комбатант, який склав зброю і припинив участь у бойових діях	Особа, яка вибула з бою за відповідних умов – військовополонений

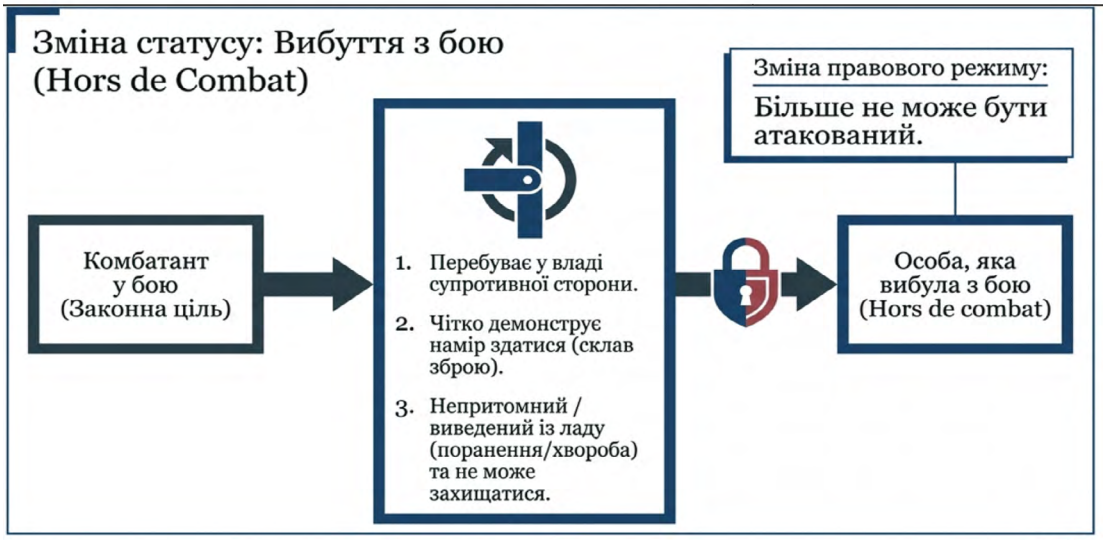

Рис. 1.2.4 Процес зміни статусу «комбатант» на «некомбатант»

Головне запам'ятати, що **особа, яка вибула з бою не може бути об'єктом нападу.** До таких осіб належать, зокрема, ті, хто: перебуває у владі супротивної сторони; чітко демонструє намір здатися; непритомний або іншим чином виведений із ладу внаслідок поранення чи хвороби та не може захищатися.

Окремим підпитанням необхідно потрібно дати роз'яснення для здобувачів освіти про статус членів добровольчих формувань територіальних громад (далі – ДФТГ) у системі національного спротиву та МГП відповідно до Закону України «Про основи національного спротиву» (https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20?utm_source=chatgpt.com#Text).

ДФТГ є воєнізованими підрозділами, які формуються на добровільній основі з громадян України та призначені для участі у підготовці та виконання завдань територіальної оборони. Цей Закон передбачає безпосереднє керівництво і контроль з боку відповідного командира військової частини Сил територіальної оборони, а під час воєнного стану – оперативне підпорядкування відповідним командирам Сил територіальної оборони.

Члени ДФТГ під час виконання завдань територіальної оборони підпорядковуються відповідним правилам і на них поширюється дія статутів Збройних Сил України. Закон також передбачає можливість залучення ДФТГ до районів ведення бойових дій. При цьому необхідно розрізняти: **національно-правовий статус особи та її статус за міжнародним гуманітарним правом.**

Рис. 1.2.5 Умови захисту за нормами МГП членів ДФТГ

Сам факт членства у ДФТГ не повинен механічно використовуватися як єдина підстава для визначення міжнародно-правового статусу особи. Для оцінювання статусу за МГП мають значення фактична організація формування, його зв'язок зі збройними силами, наявність відповідального командування, дисциплінарної системи та дотримання відповідних умов МГП.

Отже, **національне законодавство визначає правове становище формування в Україні, а МГП – оцінює статус учасників збройного конфлікту відповідно до міжнародних критеріїв.**

Необхідно розмежовувати: **національно-правовий статус** особи у складі ДФТГ і **статус особи за міжнародним гуманітарним правом.**

Для МГП важливими є фактична організація, належність до збройних сил сторони конфлікту, відповідальне командування, внутрішня дисципліна та виконання встановлених МГП умов.

Стаття **4 III Женевської конвенції** також охоплює членів інших ополчень (міліцій, добровольчих корпусів та організованих рухів опору), які належать до сторони конфлікту та відповідають передбаченим Конвенцією умовам.

Важлива запам'ятайте правило: **«Не назва формування визначає правовий режим особи, а сукупність юридично значущих критеріїв її належності, організації та поведінки».**

3. Визначення законної цілі та захист жертв збройних конфліктів (цивільне населення, військовополонені та інтерновані особи)

Після визначення статусу особи або об'єкта необхідно поставити друге запитання: **Чи є ця особа або об'єкт законною військовою ціллю?** Це принципове питання, оскільки МГП не дозволяє атакувати будь-яку ціль лише тому, що вона знаходиться на території противника.

Ми маємо застосовувати певні принципи, а саме: принцип розрізнення для встановлення військової цілі, принцип пропорційності застосування певних бойових чи запобіжних заходів, захисту певних об'єктів; принцип запобіжних заходів, принцип військової необхідності у межах, дозволених МГП, принцип гуманності.

Основні принципи МГП (подані на Рис. 1.2.6):

1. розрізнення;
2. пропорційність;
3. запобіжні заходи;
4. військова необхідність у межах, дозволених МГП;
5. гуманність.

Принцип розрізнення передбачає – сторони конфлікту зобов'язані постійно розрізняти:

– цивільне населення і комбатантів;

– цивільні об'єкти і військові об'єкти.

Напад може бути спрямований лише проти військової цілі. Об'єкт може розглядатися як **військова ціль**, якщо за своєю природою, розташуванням, призначенням або використанням він робить ефективний внесок у воєнні дії, а його знищення, захоплення чи нейтралізація за конкретних обставин надає певну військову перевагу. Отже, необхідно оцінювати **конкретний об'єкт і конкретну ситуацію**, а не робити висновок лише за його зовнішнім виглядом або припущеннями.

Рис. 1.2.6 Основні принципи МГП

Принцип пропорційності наголошує, що навіть щодо законної військової цілі забороняються атаки, якщо очікувані випадкові втрати серед цивільного населення або шкода цивільним об'єктам будуть надмірними порівняно з конкретною і безпосередньою очікуваною військовою перевагою.

Сторони повинні **вживати здійсненних запобіжних заходів** для:

– перевірки характеру цілі;

– мінімізації шкоди цивільному населенню;

– вибору засобів і способів ведення бойових дій, які зменшують ризик для цивільних.

Також нормами МГП виокремлено низку **особливо захищених об'єктів**. Особливий захист встановлюється, зокрема, щодо: медичних закладів; культурних цінностей; місць відправлення культу; об'єктів, необхідних для виживання цивільного населення; окремих небезпечних об'єктів, зокрема дамб, гребель і ядерних електростанцій.

Здобувачі освіти мають чітко запам'ятати, що до осіб, які користуються спеціальним захистом МГП, належать:

– цивільні особи;

– поранені та хворі;

– особи, які зазнали корабельної аварії;

– військовополонені;

– інтерновані цивільні;

– медичний і духовний персонал;

– окремі категорії гуманітарного персоналу.

Також важливо під час занять звернути увагу здобувачів освіт на діях щодо **особи, яка здалася, та військовополонених**. Після захоплення особи необхідно визначити, чи має вона статус військовополоненого.

Уявіть ситуацію: озброєна особа припинила опір, склала зброю та демонструє готовність здатися. З цього моменту головним завданням є не продовження атаки, а забезпечення безпеки та дотримання вимог МГП.

Основне правило та алгоритм дій щодо осіб, які здалися в полон, та військовополонених.

Важливо запам'ятати, що особа, яка здалася в полон або іншим чином вибула з бою, не може бути об'єктом нападу. Її необхідно взяти під контроль, роззброїти, забезпечити безпеку та передати компетентним особам відповідно до встановленої процедури.

Алгоритм первинних дій може бути представлений таким чином, як подано на Рис. 1.2.7.

Рис. 1.2.7 Основні джерела МГП

ЗУПИНИСЬ → ЗАБЕЗПЕЧ БЕЗПЕКУ → РОЗЗБРОЙ → ПЕРЕВІР СТАН → НАДАЙ НЕВІДКЛАДНУ ДОПОМОГУ → ЗАБЕЗПЕЧ ГУМАННЕ ПОВОДЖЕННЯ → ПЕРЕДАЙ УПОВНОВАЖЕНИМ ОСОБАМ → ЗАФІКСУЙ ОБСТАВИНИ

Крок 1. Зупинись – припинити застосування до особи бойового насильства. Особа, яка явно здалася, більше не є законною ціллю нападу.

Крок 2. Забезпечити безпеку. Необхідно: припинити її участь у бойових діях; вилучити зброю та засоби, які можуть становити небезпеку; перевірити наявність вибухонебезпечних предметів та забезпечити безпеку власного персоналу та інших осіб.

Крок 3. Забезпечити гуманне поводження, що означає недопущення в жодному разі ударів, погроз, образ, помсти, приниження, фотографування або відеозйомку для публічного поширення, будь-які форми катування.

Крок 4. Оцінити стан здоров'я. Пораненим та хворим має бути надана необхідна медична допомога.

Крок 5. Ідентифікувати особу в межах дозволених процедур. Необхідно пам'ятати про обмеження допиту військовополонених.

Крок 6. Зафіксувати необхідну службову інформацію. Фіксуються обов'язково:

– час;
– місце;
– обставини потрапляння під контроль;
– стан особи;
– наявні поранення;
– вилучені небезпечні предмети;
– передача відповідному органу.

Крок 7. Організувати безпечне конвоювання. Цей процес має здійснюватися без зайвого насильства, приниження чи створення небезпеки для полоненого. При цьому необхідно:

– не застосовувати насильство, яке не зумовлене необхідністю – забезпечення безпеки;
– не принижувати та не ображати особу;
– не здійснювати помсту;
– не піддавати особу тортурам;
– не використовувати її як об'єкт публічного приниження;
– не поширювати фото або відео, які демонструють особу в полоні;
– забезпечити медичну допомогу за потреби.

Важливо, щоб здобувачі освіти усвідомили, **що військовополонений** – це не «злочинець, якого спіймали». Це особа, яка перебуває під владою супротивної сторони внаслідок збройного конфлікту та користується спеціальним режимом захисту, встановленим МГП. Захист виникає **автоматично** з моменту потрапляння особи під владу противника; для початку застосування гарантій не потрібне попереднє оформлення спеціального документа.

Якщо існує сумнів щодо статусу особи, вона продовжує користуватися захистом МГП до визначення її статусу компетентним органом.

Військовополонений перебуває під владою держави, яка його утримує, а не окремого військовослужбовця чи посадової особи.

Держава, яка утримує військовополонених, несе відповідальність за їхнє гуманне поводження (Рис. 1.2.8).

Рис. 1.2.8. Основні права військовополонених та заборонені дії по відношенню до них у відповідності з МГП

До основних прав військовополоненого відносять:

– життя та фізичну недоторканність;
– на повагу до честі та гідності;
– на гуманне поводження;
– на захист від насильства;
– на захист від залякування;
– на захист від образ;
– на захист від публічної цікавості;
– на належні умови тримання;
– на медичну допомогу;
– на харчування;
– на гігієну;
– на зв'язок із зовнішнім світом, можливість підтримувати зв'язок із родиною відповідно до встановлених процедур;
– на листування;
– на релігійну практику;
– на справедливе судочинство, якщо щодо нього здійснюється кримінальне переслідування;
– на звільнення та репатріацію відповідно до норм МГП.

Стаття 13 III Женевської конвенції прямо вимагає гуманного поводження з військовополоненими за будь-яких обставин та забороняє насильство, залякування, образи, публічну цікавість і репресалії щодо них.

Категорично забороняються такі дії по відношенню до військовополоненого, як:

– убивство;
– катування;
– жорстоке або нелюдське поводження;
– фізичне чи психологічне насильство;
– залякування;
– образи та приниження;

– використовувати як об'єкт помсти;
– публічне виставлення на загальну цікавість;
– репресалії щодо військовополонених;
– демонструвати у соціальних мережах;
– використовувати полоненого для пропаганди;
– медичні або наукові експерименти без належних правових підстав;
– примушування до надання інформації поза межами, дозволеними МГП.

Під час допиту військовополонений зобов'язаний повідомити лише встановлені Женевською конвенцією ідентифікаційні відомості, зокрема:
– прізвище;
– ім'я;
– звання;
– дату народження;
– особистий або військовий номер чи еквівалентні дані.

Викладач має під час практичних занять застосовувати такі ситуаційні кейси, щоб здобувач освіти чітко сформував у своїй голові стійку думку, що застосування фізичного або психологічного примусу для отримання іншої інформації заборонене. Полон не є покаранням. Основна мета утримання військовополоненого полягає в тому, щоб запобігти його поверненню до участі у воєнних діях.

Важливим також є знання здобувачами освіти, що **цивільне населення не є законною ціллю лише через належність до населення території, яка контролюється противником.**

Цивільні особи користуються захистом від небезпек, що виникають унаслідок воєнних дій.

Цивільне інтернування може застосовуватися лише за передбачених МГП виняткових умов, коли цього вимагають імперативні міркування безпеки.

Інтернування не може використовуватися як форма покарання.

Інтернування цивільної особи – це винятковий захід безпеки, а не кримінальне покарання.

Особа, яка перебуває під вартою або інтернована, має право на гуманне поводження, належні умови утримання, медичну допомогу та відповідні процедурні гарантії.

Міжнародний Комітет Червоного Хреста (далі – МКЧХ) наголошує: інтернування цивільних допускається лише за наявності імперативних міркувань безпеки; воно не може використовуватися як покарання, а особа повинна мати можливість оскаржити рішення про інтернування.

МГП виділено низку прав цивільного населення, в т.ч. інтернованого, до яких відносять такі права, як:
– повагу до життя і фізичної та психічної недоторканності;
– гуманне поводження;
– захист від насильства;
– захист від катувань;
– захист від приниження честі та гідності;
– захист від сексуального насильства;
– захист від колективного покарання;
– захист від незаконного переміщення та депортації;
– отримання гуманітарної допомоги;
– медичну допомогу;

– повагу до сімейного та релігійного життя.

Особливого значення набуває **захист цивільних на окупованій території.** Важливо пояснити, що держава-окупант не набуває суверенітету над окупованою територією. Її влада має тимчасовий характер і породжує комплекс обов'язків щодо цивільного населення.

Заборонено навмисно атакувати цивільні об'єкти. До них належать усі об'єкти, які не є військовими цілями (Рис. 1.2.9).

Особливо важливо наголосити для здобувачів освіти, що не можна ототожнювати: **«об'єкт знаходиться в зоні бойових дій» = «об'єкт можна атакувати».**

Рис. 1.2.9. Особливо захищені об'єкти у відповідності з МГП

Наявність воєнного конфлікту сама по собі не скасовує правовий захист цивільного населення. Тут вступає в дію **принцип запобіжних заходів**. До початку та під час атаки сторона повинна вживати всіх здійсненних заходів для:

– перевірки цілі;
– мінімізації шкоди цивільним;
– вибору засобу і способу атаки з меншим ризиком;
– оцінки пропорційності;
– скасування або призупинення атаки, якщо з'ясувалося, що вона порушить МГП;
– попередження цивільного населення, якщо це можливо.

МКЧХ визначає розрізнення, пропорційність і запобіжні заходи як фундаментальні принципи ведення бойових дій. (https://www.icrc.org/en/document/FAQ-icrc-work)

До заборонених методів ведення війни належать:

– напад на цивільне населення;
– невибіркові напади;
– напад на осіб, які здалися;
– напад на поранених та хворих;
– тероризування цивільного населення;
– взяття заручників;
– використання голоду цивільного населення як методу війни;
– незаконна депортація та примусове переміщення;
– мародерство;
– колективні покарання;
– віроломство;

– віддання наказу «не залишати нікого в живих».

Під час навчання здобувачі мають усвідомити різницю між «віроломством» та «воєнною хитрістю».

Воєнна хитрість – допустимий обман противника, який не порушує довіру, захищену МГП.

Віроломство – обман, спрямований на те, щоб противник повірив у наявність захисту за МГП і на цій довірі був убитий, поранений або взятий у полон.

Приклад: маскування військової техніки – може бути допустимою хитрістю або удавання капітуляції для того, щоб убити противника, який наблизився, – віроломство.

Право збройних конфліктів не визнає необмеженого права сторін обирати зброю, і норми МГП встановлюють такі заборони.

Заборони та обмеження стосуються, зокрема:

– хімічної зброї;

– біологічної зброї;

– протипіхотних мін;

– касетних боєприпасів;

– окремих видів запалювальної зброї;

– зброї, що спричиняє надмірні ушкодження або зайві страждання;

– зброї невибіркової дії;

– засобів, застосування яких може спричинити масштабну, довготривалу та серйозну шкоду довкіллю.

При цьому здобувачам освіти необхідно пояснити важливу юридичну тонкість: *не кожен випадок застосування певної зброї автоматично означає воєнний злочин. Необхідно оцінювати конкретний вид зброї, спосіб, місце, ціль, обставини застосування та чинні для сторони міжнародні зобов'язання.*

4. Відповідальність за порушення МГП та документування воєнних злочинів

Порушення МГП може спричиняти декілька рівнів відповідальності на міжнародному рівні.

4.1. Державна відповідальність. Держава може нести міжнародно-правову відповідальність за порушення своїх міжнародних зобов'язань. Це не виключає відповідальності конкретних фізичних осіб.

Держава несе міжнародне-правове зобов'язання вживати заходів щодо попередження порушень МГП: «Високі Договірні Сторони і сторони, що перебувають у конфлікті, повинні припиняти серйозні порушення та вживати необхідних заходів щодо перепинення всіх інших порушень Конвенцій або цього Протоколу, які є результатом неприйняття заходів, що мають бути прийняті.» (ч. 1 ст. 86 ДП I – Додаткового протоколу I (ДП I) до Женевських конвенцій). Це стосується перш за все збройних сил, про що свідчить наступне положення: «Високі Договірні Сторони і сторони, що перебувають у конфлікті, повинні вимагати від кожного командира, який знає про те, що його підлеглі чи інші особи, що перебувають під його контролем, мають намір вчинити або вчинили порушення Конвенції або цього Протоколу, вжиття необхідних заходів щодо запобігання подібним порушенням Конвенцій або цього Протоколу і, за потреби, щодо порушення дисциплінарного чи кримінального переслідування проти тих, хто вчинив такі по рушення.» (ст. 80 ДП I – Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій 1949 року).

Міжнародно-правовий обов'язок щодо дотримання МГП породжує перш за все відповідальність дер жав за невиконання норм МГП. Причому, держава несе відповідальність за порушення МГП, вчинені усіма гілками влади, – законодавчої, виконавчої, судової, фізичними

і юридичними особами, що знаходяться під її владою чи контро лем. Відповідальність несуть держави, і ця відповідальність у силу суверенного характеру держав має свої особливості.

Прикладом загальної норми про відповідальність держав є положення ст. 91 ДП І до Женевських конвенцій наголошує: «Сторона, що перебуває у конфлікті й порушує положення Конвенцій або цього Протоколу, повинна відшкодовувати завдані збитки, якщо для цього є підстави. Вона несе відповідальність за всі дії, що вчиняються особами, які входять до складу її збройних сил».

4.2. Індивідуальна кримінальна відповідальність. Конкретна особа може відповідати за:

– воєнний злочин;

– злочин проти людяності;

– геноцид;

– злочин агресії – за наявності відповідних юридичних підстав та юрисдикції.

На сторони збройного конфлікту нормами МГП також покладається обов'язок притягнути осіб, винних у порушеннях МГП, до відповідальності. Тому національне законодавство містить в обов'язковому порядку норми про відповідальність за порушення МГП, що містяться у Кримінальному кодексі України в Розділі XX. Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку (ст. ст. 338 – 447).

У разі небажання або неможливості притягнути осіб до відповідальності на національному рівні в міжнародному праві існує система міжнародної кримінальної відповідальності індивідів, яка дозволяє притягати осіб, винних у скоєнні злочину агресії, військових злочинів, злочинів проти людяності та геноциду до міжнародної кримінальної відповідальності.

В українському законодавстві відповідні діяння охоплюються, зокрема, положеннями розділу XX Кримінального кодексу України (Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14 (дата звернення: 07.10.2026).

Командна відповідальність. Особливо важливо розуміти, і пояснювати це своїм підлеглим, здобувачам освіти під час здійснення військової підготовки, що відповідальність може стосуватися не лише того, хто безпосередньо вчинив злочин.

Командир може відповідати за:

–віддання незаконного наказу;

–сприяння злочину;

–невжиття необхідних заходів для його запобігання;

–незабезпечення належного контролю над підлеглими за наявності – відповідних юридичних умов.

Практика МКС щодо ситуації в Україні демонструє застосування підходів до індивідуальної відповідальності, віддання наказів та відповідальності командування. Зокрема, МКС видавав ордери щодо високопосадовців РФ у зв'язку з передбачуваними атаками на цивільні об'єкти та надмірною шкодою цивільному населенню. (https://www.icc-cpi.int/news/statement)

Документування воєнних злочинів – це не просто «зробити фотографію». Його мета – **зберегти інформацію таким чином, щоб у майбутньому вона могла бути перевірена та використана для встановлення фактів і притягнення винних до відповідальності.**

Розглянемо стисло алгоритм документування порушення МГП (на його усвідомлення та запам'ятовування необхідно дати окремі вправи під час практичних занять). По-перше, **документування не є не самостійним розслідуванням.** По-друге, важливо **правильне первинне реагування та збереження інформації**, яка може мати доказове значення.

Порада для викладача: порекомендуйте здобувачам освіти переглянути до проведення практичних занять відеосеріали, що є результатом спільного проєкту Управління Стратегічних комунікацій та Військового телебачення «Право знати»: Правила ведення війни. Серія 1–3. URL : https://www.youtube.com/watch?v=0so6YSc16oE&t=38s.

Важливо, щоб здобувачі освіти ознайомилися з **Берклійським протоколом** (повна назва Berkeley Protocol on Digital Open Source Investigations).

Берклійський протокол є міжнародним методичним документом, розробленим спільно Управлінням Верховного комісара ООН з прав людини (OHCHR) та Центром прав людини Школи права Каліфорнійського університету в Берклі. Він встановлює стандарти збору, перевірки, аналізу та збереження цифрової інформації з відкритих джерел (OSINT) для розслідування воєнних злочинів, порушень прав людини та міжнародного гуманітарного права.

Основна мета протоколу полягає в тому, щоб інформація з відкритих джерел – цифрові матеріали (фото, відео, супутникові знімки, публікації у соціальних мережах тощо) могли використовуватися як належні та допустимі докази в судових і міжнародних розслідуваннях (https://searchlibrary.ohchr.org/record/32350_InternationalHumanRights).

Для України цей протокол набув особливого значення під час документування воєнних злочинів, оскільки допомагає забезпечити належний рівень збору та збереження цифрових доказів для подальшого використання в національних судах та міжнародних інституціях (https://www.ohchr.org/en/publications/policy-and-methodological-publications/berkeley-protocol-digital-open-source).

Документування на місці події має вбуватися тальки відповідно до певних принципів.

Основне правило: **спочатку безпека людини та місця події, потім – фіксація й документування в цілому як процес.** Не можна заходити на потенційно заміновану територію лише заради фотографування доказу.

До **основних принципів документування воєнних злочинів** відносять:

1. Швидкість – необхідно забезпечити своєчасність збору інформації та її доставлення до відповідних органів, оскільки інформація може бути видалена, змінена або втрачена.

2. Точність. Фіксується саме те, що особа бачила, чула або виявила, а не припущення.

3. Повнота. Необхідно встановити: хто; що; де; коли; за яких обставин; хто був присутній; які наслідки настали.

4. Збереження оригіналу. Фото, відео, документи та цифрові матеріали необхідно зберігати так, щоб можна було встановити їх походження та цілісність.

5. Безпека потерпілих і свідків. Документування не повинно створювати для них додаткову небезпеку.

Зауважте для здобувачів освіти, що відноситься до відкритих джерел документування: соціальні мережі; супутникові зображення; відео; фотографії; повідомлення медіа; офіційні заяви; цифрові карти; архівні матеріали.

Зверніть їх увагу на те, що водночас інформація з відкритих джерел не повинна автоматично вважатися достовірною. Потрібно встановити: джерело; дату публікації; автора; первинність матеріалу; геолокацію; часову прив'язку; можливі ознаки монтажу; зв'язок із іншими джерелами.

Мають обов'язково бути зафіксованими загальний вигляд місця; розташування об'єктів; характер пошкоджень; залишки боєприпасів; сліди вогню; документи; інші матеріальні сліди та те, що необхідно уникати необґрунтованого переміщення предметів

Алгоритм документування воєнного злочину поданий схематично на Рис. 1.2.10:

Рис. 1.2.10. Алгоритм документування воєнного злочину

Основні кроки алгоритму:

1. Встановлення фактичних даних, які мають бути обов'язково зафіксованими:

1. **Коли** сталася подія.
2. **Де** вона сталася.
3. **Хто** був учасником або очевидцем.
4. **Що** саме відбулося.
5. **Які** наслідки настали.
6. **Які** предмети, документи, фото, відео чи інші матеріали можуть підтверджувати обставини.

2. Розмежування фактів і припущень. Це означає, що під час первинного документування необхідно зібрати максимум інформації, що буде носити доказовий характер, тобто сприяти встановленню певного факту.

Наприклад:

Факт: «особа мала тілесне ушкодження в ділянці плеча».

Припущення: «ушкодження завдав конкретний військовослужбовець».

Якщо певна обставина не була безпосередньо встановлена, її не можна подавати як достовірний факт.

3. Фото- та відеофіксація. За наявності законних повноважень необхідно забезпечити належне збереження фото-, відео- та цифрової інформації.

Важливо:

– не редагувати оригінальні файли;
– не змінювати їх зміст;
– зберігати оригінали;
– фіксувати джерело отримання;
– за можливості зберігати метадані;
– не допускати втрати інформації про походження матеріалу.

4. Ланцюг збереження доказів. Якщо предмет або цифровий матеріал може мати доказове значення, необхідно забезпечити відстежування його переміщення: **хто отримав → коли отримав → від кого → де зберігав → кому передав**. Це дає можливість у подальшому підтвердити автентичність матеріалу.

5. Робота зі свідками та потерпілими.

Під час опитування важливо:

– представитися;

– пояснити мету;

– отримати згоду;

– не тиснути на людину;

– ставити відкриті питання;

– не підказувати відповіді;

– відокремлювати слова свідка від власних висновків;

– за можливості фіксувати точні формулювання;

– враховувати психологічний стан людини;

– не змушувати повторно переживати травматичні події без необхідності.

Не можна ставити питань, у формулюванні яких можуть бути тригери для свідків і потерпілих!

Наприклад: *«Російські військові били Вас струмом?»* або подібні. Це може привести до небажаних наслідків для особи, яку опитують, так і для особи, яка опитує. Маємо поважати особисті кордони та дотримуватися норм загальної та професійної етики, поваги до досвіду війни інших осіб.

Тому краще ставити питання в нейтральній, відкритій формі. Наприклад: *«Розкажіть, що з Вами відбувалося під час утримання»*. Після цього можна уточнювати деталі.

В цілому під час первинної роботи необхідно:

– забезпечити безпеку потерпілого або свідка;

– не чинити психологічного тиску;

– не нав'язувати відповідь;

– не підказувати зміст показань;

– не примушувати особу повторно переживати травматичну подію без – необхідності;

– передавати інформацію компетентним органам відповідно до процедури.

Задокументовані порушення МГП у контексті російської агресії проти України можна демонструвати як під час викладання теоретичних основ міжнародного гуманітарного права, так і використовувати на практичних заняттях з метою аналізу задокументованих міжнародними організаціями фактів і встановлених ними моделей поведінки. Для цього варто скористатися поданою інформацією офіційними джерелами ООН, Міжнародного кримінального суду, ОБСЄ та авторитетних правозахисних організацій. Саме в них містяться задокументовані факти порушень міжнародного гуманітарного права (МГП) під час російської агресії проти України).

З методичної точки зору під час викладання навчальної дисципліни «Основи національного спротиву» доцільно використовувати та демонструвати результати такого аналізу в певній логічній послідовності: норма МГП ⟶ фактична поведінка ⟶ документування ⟶ юридична кваліфікація ⟶ відповідальність.

Методична рекомендація для викладачів: використовуйте звіти офіційних сайтів:

1. Організації Об'єднаних Націй (ООН), де Незалежна міжнародна комісія ООН з розслідування подій в Україні (Independent International Commission of Inquiry on Ukraine встановила факти:

– воєнних злочинів;

– катувань;

– насильницьких зникнень;

– сексуального насильства;

– депортації та примусового переміщення українських дітей;
– нападів на цивільних осіб та цивільні об'єкти.

Джерела:

– Report of the Independent International Commission of Inquiry on Ukraine (A/HRC/52/62), 2023. URL : https://digitallibrary.un.org/record/4027584?v=pdf

– Report of the Independent International Commission of Inquiry on Ukraine (A/HRC/58/67), 2025. URL : https://www.un.org/sexualviolenceinconflict/wp-content1.pdf

– Report of the Independent International Commission of Inquiry on Ukraine (A/HRC/61/61), 2026. URL : https://www.ohchr.org/en/hr-bodies/hrc/iicihr-ukraine/reports/hrc61

2. Управління Верховного комісара ООН з прав людини (OHCHR)

У звітах місії ООН в Україні документуються:

– вбивства цивільних осіб;
– удари по лікарнях та об'єктах критичної інфраструктури;
– страти військовополонених;
– катування й жорстоке поводження;
– сексуальне насильство;
– примусова паспортизація населення на окупованих територіях (URL : https://ukraine.ohchr.org/en/Report-on-the-Human-Rights-Situation-in-Ukraine-1-December-2024-31-May-2025 , https://www.ohchr.org/en/countries/ukraine)

Особливо корисні:

– Report on the Human Rights Situation in Ukraine, 1 December 2024 – 31 May 2025. URL : https://ukraine.ohchr.org/en/Report-on-the-Human-Rights-Situation-in-Ukraine-1-December-2024-31-May-2025

– All Reports – UN Human Rights Monitoring Mission in Ukraine. URL : https://ukraine.ohchr.org/en/reports

3. Міжнародного кримінального суду (ICC), матеріали якого містять докази та правову кваліфікацію злочинів, зокрема:

– незаконної депортації українських дітей;
– атак на цивільну енергетичну інфраструктуру;
– злочинів проти людяності та воєнних злочинів.

Джерела:

– Situation in Ukraine (ICC-01/22). URL : https://www.icc-cpi.int/situations/ukraine
– Information for Victims: Ukraine. URL : https://www.icc-cpi.int/victims/ukraine

4. ОБСЄ (Організації з безпеки і співробітництва в Європі), у звітах Бюро ОБСЄ з демократичних інститутів та прав людини (ODIHR – Office for Democratic Institutions and Human Rights), що є головною інституцією Організації з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) у сфері людського виміру задокументовано:

– насильницькі зникнення;
– катування;
– сексуальне насильство;
– примусову мобілізацію населення окупованих територій;
– порушення прав військовополонених;
– використання дітей у бойових діях.

Джерело:

Ninth Interim Report on reported violations of international humanitarian law and international human rights law in Ukraine, 2026. URL : https://odihr.osce.org/sites/default/files/documents/publications/2026/07/Interim%209_Final.pdf

5. Human Rights Watch – Міжнародної правозахисної організації («Варта прав людини» або «Спостереження за правами людини» в офіційних документах не перекладається, застосовується оригінальна назва)

Організація документує:

– невибіркові атаки по населених пунктах;

– руйнування цивільної інфраструктури;

– воєнні злочини на окупованих територіях;

– порушення прав цивільного населення.

Джерела:

– World Report 2025: Ukraine.

URL : https://www.hrw.org/world-report/2025/country-chapters/ukraine

– World Report 2026: Ukraine.

URL : https://www.hrw.org/world-report/2026/country-chapters/ukraine

6. Amnesty International – міжнародної неурядової правозахисної організації, яка займається моніторингом та документуванням порушень прав людини і міжнародного гуманітарного права в усьому світі.

У звітах зафіксовано:

– умисні атаки на цивільних;

– удари по цивільній та енергетичній інфраструктурі;

– позасудові страти;

– катування;

– насильницькі зникнення;

– примусове переміщення цивільних осіб.

Джерела:

– Russia's Aggression in Ukraine.

URL : https://www.amnesty.org/en/projects/russias-aggression-in-ukraine/ – Human Rights in Ukraine 2025.

URL : https://www.amnesty.org/en/location/europe-and-central-asia/eastern-europe-and-central-asia/ukraine/report-ukraine/ ,

URL : https://www.amnesty.org.ua/en/report2025-ukraine/

Самостійна робота

1. Ситуаційний кейс 1

Під час збройного конфлікту військовий патруль затримав чоловіка у цивільному одязі, який за допомогою безпілотника здійснював спостереження за переміщенням військової техніки та передавав координати одній зі сторін конфлікту. При ньому не було військового квитка, форми чи інших ознак належності до збройних сил.

Завдання: Визначте правовий статус особи відповідно до норм міжнародного гуманітарного права та обґрунтуйте свою позицію.

Критерії оцінки: Правильно визначено правовий статус особи; застосовано норми та принципи МГП; висновки обґрунтовані й логічні. Максимальна оцінка – 35 балів.

2. Ситуаційний кейс 2

У будівлі цивільного бізнес-центру розташовано офіс телекомунікаційної компанії. За наявною інформацією, один із поверхів тимчасово використовується військовими для координації дій підрозділів та передачі бойових наказів.

Завдання: Проаналізуйте ситуацію та визначте, чи може ця будівля вважатися законною військовою ціллю відповідно до норм міжнародного гуманітарного права. Які додаткові обставини необхідно врахувати перед прийняттям рішення про атаку?

Критерії оцінки: Правильно застосовано принципи розрізнення, пропорційності та запобіжних заходів; наведено аргументований правовий аналіз ситуації; сформульовано обґрунтований висновок. Максимальна оцінка – 35 балів.

3. Тестові завдання з теми «Національний спротив та міжнародне гуманітарне право»

Пройдіть тест, в якому на кожне питання є тілька одна правильна відповідь:

1. Хто відповідно до міжнародного гуманітарного права належить до комбатантів?

А) Члени організованих збройних сил сторони конфлікту

Б) Усі цивільні особи на території держави

В) Медичний персонал військового шпиталю

2. Який принцип МГП вимагає розрізняти цивільних осіб і комбатантів?

А) Принцип гуманності

Б) Принцип розрізнення

В) Принцип взаємності

3. Коли цивільна особа може втратити захист від прямого нападу?

А) Під час безпосередньої участі у воєнних діях

Б) Після досягнення повноліття

В) Після евакуації із зони бойових дій

4. Яка дія є першочерговою щодо особи, яка здалася в полон?

А) Провести допит

Б) Припинити застосування до неї бойового насильства

В) Опублікувати інформацію про затримання

5. Що є головною метою документування воєнних злочинів?

А) Поширення інформації в соціальних мережах

Б) Збереження доказів для встановлення фактів і притягнення винних до відповідальності

В) Формування статистичної звітності

6. Який із наведених об'єктів користується особливим захистом відповідно до МГП?

А) Медичний заклад

Б) Склад боєприпасів

В) Командний пункт

7. Який міжнародний документ містить стандарти роботи з цифровими доказами під час розслідування воєнних злочинів?

А) Берклійський протокол

Б) Мінський протокол

В) Варшавська конвенція

Критерії оцінювання результатів тестування: 7 правильних відповідей – 30 балів; 6 правильних відповідей – 25 балів; 5 правильних відповідей – 20 балів; 4 правильні відповіді – 15 балів; 3 правильні відповіді – 10 балів; 2 правильні відповіді – 5 балів; 0-1 правильна відповідь – 0 балів.

Критерії оцінювання результатів самостійної роботи

Критерій оцінювання	Показники виконання	Бали
Знання та розуміння основних положень міжнародного гуманітарного права	Демонструє знання понять, принципів, категорій та норм МГП; правильно використовує професійну термінологію	20
Уміння визначати правовий статус учасників збройного конфлікту	Правильно ідентифікує статус осіб відповідно до норм МГП; обґрунтовує рішення посиланням на відповідні правові норми	25
Уміння аналізувати законність військових цілей	Застосовує принципи розрізнення, пропорційності та запобіжних заходів для правового аналізу ситуацій	25
Здатність застосовувати норми МГП для розв'язання практичних ситуацій	Формулює логічні та юридично обґрунтовані висновки під час аналізу кейсів	15
Правильність виконання тестових завдань	Демонструє засвоєння теоретичного матеріалу та здатність обирати правильні рішення відповідно до вимог МГП	10
Аргументованість та логічність викладення позиції	Висновки є послідовними, аргументованими та відповідають змісту завдання	5
Разом		**100**

Результати навчання. Слухач після опанування теми «Національний спротив та міжнародне гуманітарне право: зміст і методика викладання» має:

знати:

– основні принципи, джерела та норми міжнародного гуманітарного права;

– розуміти правовий статус учасників збройного конфлікту та особливості національного спротиву;

– знати міжнародно-правові засади захисту цивільного населення, військовополонених та інших жертв війни.

вміти:

– здійснювати ситуаційний аналіз ситуації збройного конфлікту з позицій міжнародного гуманітарного права;

– визначати статус осіб і об'єктів у зоні бойових дій;

– застосовувати норми Женевських конвенцій та звичаєвого МГП для розв'язання практичних кейсів.

володіти практичними навичками:

– розв'язування ситуаційних завдання та правових кейсів;

– здійснює первинний аналіз і документування фактів можливих порушень МГП;

– використовувати методичні інструменти викладання питань національного спротиву та МГП.

укріпити цінності і ставлення в сфері:

– дотримання принципів гуманності, законності та поваги до людської гідності;

– усвідомлення важливості захисту цивільного населення та дотримання норм МГП;

– відповідального ставлення до документування воєнних злочинів і збереження доказів.

Рекомендовані джерела та навчальні ресурси

Основні:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (звернення 07.10.2026)
2. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII (зі змінами). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19 (дата звернення: 11.10.2026).
3. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 № 1556-VII (зі змінами). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18 (дата звернення: 11.10.2026).
4. Закон України «Про фахову передвищу освіту» від 06.06.2019 № 2745-VIII (зі змінами). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2745-19 (дата звернення: 11.10.2026).
5. Закон України «Про професійну освіту» від 21.08.2025 № 4574-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4574-IX (дата звернення: 11.10.2026).
6. Закон України «Про основи національного спротиву» від 16.07.2021 № 1702-IX (зі змінами). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20 (дата звернення: 11.10.2026).
7. Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» від 13.12.2022 № 2834-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20 (дата звернення: 11.10.2026).
8. Про внесення змін до деяких законів України щодо окремих питань підготовки громадян України до національного спротиву : Закон України від 25.03.2026 № 4826-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4826 20 (дата звернення: 11.10.2026).
9. Деякі питання підвищення кваліфікації педагогічних і науково педагогічних працівників : постанова Кабінету Міністрів України від 21.08.2019 № 800 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-2019-п (дата звернення: 11.10.2026).
10. Про затвердження Типової програми навчальної дисципліни «Основи національного спротиву» : наказ Міністерства освіти і науки України від 30.06.2026 № 1002 (зі змінами, внесеними наказом МОН від 14.07.2026 № 1163). URL: https://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/97217/ (дата звернення: 11.10.2026).
11. Про затвердження навчальної програми курсу «Основи національного спротиву» для здобувачів професійної освіти : наказ Міністерства освіти і науки України від 30.06.2026 № 1003. URL: https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennia-navchalnoi-prohramy-kursu-osnovy-natsionalnoho-sprotyvu-dlia-zdobuvachiv-profesiinoi-osvity (дата звернення: 11.10.2026).
12. Про впровадження курсу «Основи національного спротиву» у закладах професійної освіти : лист Міністерства освіти і науки України від 14.07.2026 № 1/15187-26. URL: https://mon.gov.ua/npa/pro vprovadzhennia-kursu-osnovy-natsionalnoho-sprotyvu-u-zakladakh profesiinoi-osvity (дата звернення: 11.10.2026).
13. Борбат І. А., Франчук А. А. Основи національного спротиву : навч. посіб. Київ : Кондор, 2026. 220 с.
14. Лісовський П. М., Лісовська Ю. П. Основи національного спротиву : навч. посіб. Київ : Кондор, 2026. 184 с.
15. Лісовський П.М. Лісовська Ю.П. Міжнародна військова толерантність : навч. посіб. Київ : Кондор, 2025. 116 с.
16. Вивчаючи міжнародне гуманітарне право : навч.-метод. посіб. для закладів середньої освіти / М. Єлігулашвілі, О. Козорог, Т. Короткий, Н. Хендель; за ред. радника президента

Товариства Червоного Хреста України з міжнародного гуманітарного права, к.ю.н. Т. Короткого. Київ: УГСПЛ; Одеса : Фенікс, 2019. 142 с.

17. Грушко М. В. Міжнародне гуманітарне право : навч.-метод. посіб. / за ред. завідувача кафедри міжнародного та європейського права, професора О. В. Бігняка. Одеса : Видав ничий дім «Гельветика», 2022. 136 с.

18. Міжнародне гуманітарне право: посібник для юриста / М. М. Гнатовський, Т. Р. Короткий, А. О. Кориневич, В. М. Лисик, О. Р. Поєдинок, Н. В. Хендель; за ред. Т. Р. Короткого. Київ-Одеса : Українська гельсінська спілка з прав людини, Фенікс, 2016. 2017. 145с.

19. Міжнародне гуманітарне право : посібник для працівників Держ. кримінал.-викон. служби України / Т. Короткий, А. Галай, М. Єлігулашві лі, І. Заворотько, М. Пашковський, В. Пузирний, Н. Хендель ; за заг. ред. віцепрезидента УАМП Т. Короткого; Пенітенціарна академія України; УГСПЛ. Київ; Одеса : Фенікс, 2023. 236 с.

20. Орлов Ю. В. Злочинність і протидія їй в умовах війни: кримінально-правовий та кримінологічний виміри : монографія / Ю. В. Орлов ; Кримінол. асоц. України. Харків : Право, 2023. 252 с.

21. Report of the Independent International Commission of Inquiry on Ukraine (A/HRC/52/62). Geneva : United Nations Human Rights Council, 2023.
URL : https://www.ohchr.org/en/hr-bodies/hrc/iicihr-ukraine/reports/hrc52

22. Report of the Independent International Commission of Inquiry on Ukraine (A/HRC/58/67). Geneva : United Nations Human Rights Council, 2025.
URL : https://www.ohchr.org/en/hr-bodies/hrc/iicihr-ukraine/reports/hrc58

23. Report on the Human Rights Situation in Ukraine, 1 December 2024 – 31 May 2025. Geneva : OHCHR, 2025.
URL : https://ukraine.ohchr.org/en/Report-on-the-Human-Rights-Situation-in-Ukraine-1-December-2024-31-May-2025

24. Situation in Ukraine (ICC-01/22). International Criminal Court. Hague, 2026.
URL : https://www.icc-cpi.int/situations/ukraine

25. World Report 2025: Ukraine. New York : Human Rights Watch, 2025.
URL : https://www.hrw.org/world-report/2025/country-chapters/ukraine

26. Human Rights in Ukraine 2025. London : Amnesty International, 2026.
URL : https://www.amnesty.org.ua/en/report2025-ukraine/

27. Ninth Interim Report on Reported Violations of International Humanitarian Law and International Human Rights Law in Ukraine. Warsaw : OSCE/ODIHR, 2026.
URL : https://odihr.osce.org/odihr/666488

Навчальні ресурси:

1. Військові публікації Сил ТрО Збройних Сил. URL : https://sprotwg7.com.ua/

2. Ілюстрована інструкція «Документування порушень прав людини та міжнародного гуманітарного права». URL : https://sprotyvg7.com.ua/wp-content/uploads

3. Курс prometheus «Вивчаючи міжнародне гуманітарне право».
URL : https://prometheus.org.ua/prometheus-free/intemational-humanitarian-law/

4. Польовий посібник «Відео як Доказ». URL : https://vae.witness.org/ua/

5. Спільний проєкт Управління Стратегічних комунікацій та Військового телебачення «Право знати»: Правила ведення війни. Серія 1-3.
URL : https://www.youtube.com/watch?v=0so6YSc16oE&t=38s

МОДУЛЬ 2 МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ЗМІСТОВИХ КОМПОНЕНТІВ «ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОГО СПРОТИВУ»

ЗМ 2.1. Домедична допомога: методика формування та оцінювання практичних умінь

Фома проведення: лекція, семінарське заняття, самостійна робота
Загальна кількість навчальних годин: 6, в т.ч.
лекція – 2 год;
семінарське заняття– 2 год;
самостійна робота– 2 год.

Форми та методи організації навчання:
під час роботи в аудиторії:
– лекція (з пояснювально-ілюстративним матеріалом, елементами навчальних відео від управління підготовки (G7) штабу Командування Сил територіальної оборони Збройних Сил України https://sprotyvg7.com.ua/pro-nas; навчальних відео з надання першої допомоги, практичні інструкції реагування на критичні ситуації від Paramedic.ua https://www.youtube.com/c/Paramedicua/videos);
– кейс-метод (аналіз ситуацій щодо надання домедичної допомоги при кровотечі; пов'язаних з необхідністю забезпечення прохідності дихальних шляхів, утопленні, удушенні, травмах);
– аналіз конкретних ситуацій (визначення алгоритмів надання домедичної допомоги на основі протоколів MARCH та PAWS; «допомоги під вогнем/під загрозою», в польових умовах);
– робота в малих групах (спільний аналіз та розв'язання ситуацій, що вимагають розробки евакуаційних заходів із пораненими особами).
під час самостійного поглиблення знань – виконання самостійної роботи, як невід'ємної частини набуття організаційної та безпекової компетенцій, рятувальних навичок, а також навичок психологічної підтримки, здобувачі мають розв'язати завдання, що подані у форматі кейсів:
– кейси, що містять проблемні ситуації, для вирішення яких необхідно: провести оцінку та аналіз місця події, виявити потенційні загрози для себе, постраждалого та оточуючих (наприклад, вогонь, оголені дроти, загроза обвалу) та не стати наступною жертвою, запропонувати відповідно алгоритм надання домедичної допомоги; побудови комунікації з екстреними службами;
– рефлексія та самооцінювання (тестування), що допомагає визначити рівень засвоєння матеріалу, усвідомити складні питання й оцінити готовність застосовувати вивчені принципи надання домедичної допомоги в реальних ситуаціях.

Питання, що виносяться на розгляд та опрацювання під час вивчення теми:
Тактична медицина: Основи та принципи надання домедичної допомоги в умовах бойових дій та при надзвичайних ситуаціях. Алгоритм надання допомоги за алгоритмом MARCH, PAWS, етапи надання допомоги (допомога під загрозою — Care under fire/Threat, (CUF) та допомога в польових умовах (Tactical Field Care (TFC)).
Склад індивідуальної аптечки та правила її використання.
Види кровотеч і способи їх зупинки.

Забезпечення прохідності дихальних шляхів. BLS: серцево-легенева реанімація. Допомога при утопленні, удушенні.

Надання допомоги при травмах грудної клітки, внутрішніх органів, кінцівок та інших ушкодженнях.

Ознаки шоку в польових умовах та особливості надання домедичної допомоги постраждалим у стані травматичного шоку. Поняття гіпотермії.

Основи медичної евакуації, способи переміщення постраждалих, дотримання правил безпеки під час надання домедичної допомоги.

У результаті вивчення теми здобувачі освіти повинні:

знати:

– принципи та застосування допомоги в польових умовах (TFC) за алгоритмом MARCH;

– етапи алгоритму MARCH, PAWS;

– етапи надання допомоги («допомога під вогнем/під загрозою» – Care under fire/ Threat, CUF);

– способи зупинки кровотеч і забезпечення прохідності дихальних шляхів;

– принципи використання індивідуальних засобів медичного забезпечення;

– основи домедичної евакуації постраждалих; особливості комунікації з медичним персоналом і передачі інформації про постраждалого та його стан;

вміти:

– здійснювати евакуацію пораненого одним рятувальником: за лямки, під пахви, за пасок, модифікований метод пожежника;

– здійснювати евакуацію пораненого двома рятувальниками: за лямки, під пахви, за пасок і шию;

– надавати домедичну допомогу за алгоритмом MARCH, PAWS, у тому числі під час переміщення на місцевості або внаслідок вогневого контакту;

– здійснювати огляд постраждалого на наявність масивних кровотеч у різних умовах; перевіряти прохідність дихальних шляхів;

– переоцінювати раніше застосовані засоби зупинки кровотечі;

– визначати доцільність та проводити переміщення турнікетів;

– виконувати прийом Геймліха для дорослого та здійснювати самодопомогу.

– діяти відповідно до алгоритмів домедичної допомоги в умовах бойових дій та при надзвичайних ситуаціях.

Самостійна робота полягає у вирішенні двох кейсів

Кейс 1

Під час виконання завдання група потрапила під мінометний обстріл. Один із військовослужбовців отримав уламкове поранення правого стегна. З рани пульсуючим струменем витікає яскраво-червона кров. Поранений притомний, але швидко слабшає. Загроза повторного обстрілу зберігається.

Завдання для здобувача освіти

1. Визначте вид кровотечі.
2. Вкажіть, на якому етапі алгоритму MARCH необхідно діяти.
3. Опишіть дії рятувальника на етапі Care Under Fire (CUF).
4. Виберіть оптимальний спосіб зупинки кровотечі.
5. Визначте подальші дії після переміщення пораненого в укриття.

6. Дайте відповідь на питання: які ознаки вказуватимуть на ефективність зупинки кровотечі?

Кейс 2

Після завершення бою під час огляду особового складу в польових умовах виявлено військовослужбовця з глибоким різаним пораненням лівого передпліччя. Кров темно-червона, витікає рівномірно без пульсації. Поранений самостійно пересувається, стан задовільний.

Завдання для здобувача освіти

1. Визначте вид кровотечі.
2. Чи потребує ситуація накладання турнікета?
3. Які засоби індивідуальної аптечки доцільно використати?
4. Опишіть алгоритм дій щодо зупинки кровотечі.
5. Дайте відповідь на питання:
   – які заходи контролю необхідно здійснювати після накладання пов'язки?
   – за яких умов може виникнути потреба у застосуванні турнікета?

Питання до заліку

1. У чому полягають основи тактичної медицини та які етапи надання домедичної допомоги застосовуються в умовах бойових діях і надзвичайних ситуаціях?

2. Що означає алгоритм MARCH, які його етапи та в якій послідовності вони виконуються під час надання допомоги постраждалому?

3. Що таке алгоритм PAWS та яке його значення в системі тактичної медицини й домедичної допомоги?

4. Які завдання та пріоритети мають етапи Care Under Fire (CUF) і Tactical Field Care (TFC), та чим відрізняються дії рятувальника на кожному з них?

5. Який склад індивідуальної аптечки військовослужбовця, яке призначення її основних компонентів та які правила їх використання?

6. Які існують види кровотеч, за якими ознаками їх можна визначити та які сучасні методи застосовуються для зупинки масивних і немасивних кровотеч?

7. Якими методами забезпечується прохідність дихальних шляхів та як надається домедична допомога постраждалому при удушенні?

8. У чому полягає алгоритм базової підтримки життя (BLS), які особливості проведення серцево-легеневої реанімації та надання допомоги при утопленні?

9. Який порядок надання домедичної допомоги при травмах грудної клітки, кінцівок, внутрішніх органів, а також при травматичному шоці та гіпотермії?

10. Як здійснюється медична евакуація постраждалих, які способи їх переміщення одним і двома рятувальниками застосовуються?

11. Яких правил передачі інформації медичному персоналу про постраждалого необхідно дотримуватися?

Форма проведення: лекція

Мета: сформувати у слухачів системне розуміння принципів організації та надання домедичної допомоги в умовах бойових дій і надзвичайних ситуацій, поглибити знання про алгоритми оцінювання стану постраждалого, пріоритетність невідкладних дій, способи зупинки кровотечі, підтримання прохідності дихальних шляхів, проведення базових реанімаційних заходів і забезпечення безпечного переміщення постраждалих; удосконалити методичну готовність слухачів до формування в здобувачів освіти практичних умінь самодопомоги та взаємодопомоги шляхом ситуаційного навчання, аналізу кейсів і практичного відпрацювання алгоритмів.

Основні завдання теми:

1. Розкрити принципи надання домедичної допомоги з урахуванням рівня загрози, безпеки рятувальника та стану постраждалого.
2. Систематизувати знання про алгоритми MARCH і PAWS, етапи допомоги в умовах безпосередньої загрози та в польових умовах.
3. Розглянути алгоритми дій при масивній кровотечі, порушенні прохідності дихальних шляхів, зупинці кровообігу, утопленні, травмах, травматичному шоці та гіпотермії.
4. Сформувати розуміння призначення засобів індивідуальної аптечки та правил їх безпечного використання в межах підготовки й повноважень особи, яка надає домедичну допомогу.
5. Відпрацювати підходи до оцінювання стану постраждалого, контролю ефективності виконаних дій, організації виклику екстрених служб, передавання інформації та підготовки до евакуації.
6. Удосконалити методику навчання домедичної допомоги з використанням практичних сценаріїв, навчальних відео, симуляцій, роботи в малих групах і рефлексивного оцінювання.

Зміст теми

1. Основи домедичної допомоги та тактичної медицини.
2. Алгоритми MARCH і PAWS: послідовність оцінювання та надання допомоги.
3. Кровотечі та засоби індивідуальної аптечки.
4. Прохідність дихальних шляхів, базова підтримка життя та допомога при утопленні й удушенні.
5. Допомога при травмах, травматичному шоці та гіпотермії.
6. Безпечне переміщення та медична евакуація постраждалих (самостійна робота, https://tccc.org.ua/).
7. Методика формування практичних умінь із домедичної допомоги (подана в РПрактична майстерня викладача).

Основні компоненти теоретичних знань, які мають бути опановані під час лекції навчального модулю

1. Основи домедичної допомоги та тактичної медицини.

Методична порада: Здобувачі вже знайомі з цим протоколом. Однак, варто зауважити на конкретних деталях, які є найбільш характерними і важливими для застосування під час дій у воєнних умовах.

Протокол TCCC – протокол, що описує порядок, вимоги та положення, щодо регулювання надання медичної допомоги пораненим бійцям безпосередньо на полі бою.

Основні позиції, прописані у протоколі, передбачають можливість:

– надання допомоги у зоні ведення бою під вогнем;

– тактична допомога на місці;

– тактична евакуаційна допомога.

До ключових елементів TCCC належать:

– Активне використання турнікетів

– Гемостатичні пов'язки

– Активне застосування голкової декомпресії грудної порожнини

– Забезпечення прохідності дихальних шляхів (положення пораненого)

– Хірургічне забезпечення прохідності дихальних шляхів при щелепно-лицевій травмі

– Інфузійна терапія відповідно до тактичної ситуації

– Внутрішньовенний доступ лише за потреби/внутрішньокістковий доступ за необхідності

– Удосконалене триваріантне знеболення в бойових умовах

– Антибіотики, які застосовують у бойових умовах

– Профілактика гіпотермії

– Поєднання ефективної тактики з якісною медициною

– Тренування на основі сценаріїв

– Внесок військових медиків у створення Настанов

В умовах бойових дій або активної загрози допомога поділяється на фази залежно від тактичної обстановки:

1. Допомога під вогнем / загрозою (Care Under Fire / Threat – CUF):

Головне правило: Найкраща медицина – це вогнева перевага. Безпека рятівника понад усе.

Дії: Наказати постраждалому відстрілюватися та шукати укриття. Якщо він не може – перемістити його в укриття (якщо дозволяє обстановка).

Єдина медична маніпуляція: Накладання турнікета на кінцівку при критичній кровотечі («високо і туго» поверх одягу). Жодних інших дій (огляду, дихальних шляхів) у цій зоні не проводять.

2. Допомога в тактичних польових умовах (Tactical Field Care – TFC):

Проводиться, коли прямий вогонь супротивника відсутній або ви знаходитесь в укритті. Тут здійснюється повний огляд та допомога за алгоритмом MARCH.

3. Проведення тактичної евакуації (TACEVAC – Tactical Evacuation Care) є третьою фазою надання допомоги відповідно до міжнародних протоколів Тактичної бойової допомоги пораненим (TCCC). Цей етап передбачає переміщення пораненого із зони бойових дій (після надання допомоги в укритті) до стабілізаційного пункту або польового госпіталю за допомогою транспорту.

Відносно проведення тактичної евакуаційної допомоги у разі відсутності можливості відпрацювання в навчальних умовах (умовно-реальних) можна продемонструвати офіційними відеороликами.

Наприклад: «Різні способи та допоміжні засоби для переміщення поранених – TCCC» https://tccc.org.ua/guide/drags-and-carries-for-all-service-members

Усі дії під час евакуації базуються на розширеному алгоритмі MARCH / PAWS.

2. Алгоритми MARCH і PAWS: послідовність оцінювання та надання допомоги.

Алгоритм MARCH (послідовність дій у зоні TFC – в польових умовах)

M (Massive Bleeding) – Масивна кровотеча: Зупинка критичних кровотеч (турнікети, тампонада, тиснучі пов'язки).

A (Airway) – Дихальні шляхи: Перевірка прохідності, очищення ротової порожнини, відновлення дихання (стабільне бокове положення, назофарингеальний повітровід).

R (Respiration) – Дихання: Огляд грудної клітки на наявність проникаючих поранень, накладання оклюзійних наліпок, контроль напруженого пневмотораксу.

C (Circulation) – Циркуляція: Повторний контроль турнікетів (чи не сповзли), перевірка пульсу на периферії (променева артерія) та центральних артеріях, капілярне наповнення.

H (Hypothermia / Head) – Гіпотермія / Черепно-мозкова травма: Запобігання переохолодженню (термоковдра) та огляд на предмет травм голови/очей.

Застосування алгоритму MARCH дозволяє:

1. Оптимізувати процеси домедичної та медичної допомоги.
2. Збільшити шанси на виживання під час бойових дій та в екстремальних ситуаціях.

Важливо розуміти, що ефективність застосування алгоритму MARCH при наданні допомоги залежить від наявності загрози, небезпеки на місці події, а також умінь рятівника надавати допомогу та наявних ресурсів (наприклад, від наявності аптечки тощо).

Алгоритм виконання етапу **M-Massive Hemorrhage (масивна кровотеча)** залежить від зони перебування пораненого (постраждалого). Таблиця 1 відображає конкретні дії особи-рятівника, яка буде надавати домедичну допомогу в зоні прямої, непрямої загрози та в безпечній зоні.

Таблиця 1.

Дії особи-рятівника під час зупинки масивної кровотечі в конкретній зоні польових умов

Етап M: Massive Hemorrhage (масивна кровотеча) залежить від зони перебування постраждалого	
В зоні прямої загрози слід:	**В зоні непрямої загрози та в безпечній зоні слід:**
• зупинити масивну зовнішню кровотечу з кінцівок, наклавши надійний турнікет від перевіреного виробника (рекомендований протоколом TCCC) поверх одягу, обов'язково на 5–8 см вище рани, якщо рану видно, або максимально високо на кінцівці (можна на одяг), якщо рану не видно; • перетягнути або перенести в укриття постраждалого, який непритомний або не може рухатися, витягнути постраждалого з палаючого транспорту/будівлі, зупинити процес горіння. Всі інші втручання відкладають на потім. 	• перевірити кінцівки/пахви/пах та за потреби накласти відповідний турнікет чітко на 5–8 см вище рани, якщо рану видно або максимально високо на кінцівці (можна на одяг), якщо рану не видно; • перевірити, чи зупинилася кровотеча та чи не відчувається пульс дистальніше (нижче) накладеного турнікета (рани); • накласти другий турнікет поряд із першим, якщо кровотеча не припиняється; • позначити час накладення на всіх турнікетах; • затампонувати рани (кінцівки, пахви, паху) за допомогою звичайного або кровоспинного (гемостатичного) бинта й здійснювати тиск на рану (руками) не менше 3 хвилин при масивній зовнішній кровотечі, що не піддається накладанню турнікета;

	• перевірити чи зупинилася кровотеча; потім закріпити бинт тиснучою пов'язкою; • за неможливості тампонування рани та використання турнікета — здійснювати тиск на рану (руками) та продовжувати тиск до прибуття допомоги.

Методична порада: використати навчальне відео Огляд на наявність масивних кровотеч (https://tccc.org.ua/guide/blood-sweep-demonstration-for-all-service-members)

2. Етап A – Airway (дихальні шляхи)

В зоні прямої загрози: після зупинки масивної кровотечі, покласти постраждалого без свідомості у стабільне бічне положення, тобто в положення лежачи на боці.

В зоні непрямої загрози та в безпечній зоні надання допомоги на етапі «А» має наступні особливості:

1. Постраждалий у свідомості та без непрохідності (обструкції) верхніх дихальних шляхів не потребує проведення додаткових заходів: слід допомогти постраждалому, який у свідомості, зайняти зручне положення.

2. Постраждалий у свідомості та з ознаками непрохідності: слід оглянути та за можливості видалити предмети, що спричиняють обструкцію.

3. Постраждалий без свідомості та без непрохідності (обструкції) верхніх дихальних шляхів: перемістити постраждалого у стабільне положення, або підняти підборіддя, або висунути нижню щелепу, або застосувати назофарингеальний повітровід.

4. Постраждалий непритомний та з ознаками непрохідності (Рис. 2.1.1):

– слід оглянути та, якщо це можливо, видалити предмети, що спричиняють обструкцію, потім виконати маневр з підйому підборіддя / висування щелепи у постраждалих без свідомості;

– повернути непритомного постраждалого у стабільне бокове положення;

– іммобілізувати (знерухомити) шийний відділ хребта, якщо дозволяють обставини та довкілля, та якщо є підозра на тупу (закриту) травму хребта і/або голови.

Рис. 2.1.1 Дії під час надання домедичної допомоги пораненому з ознаками непритомності та непрохідності дихальних шляхів

(https://tccc.org.ua/files/downloads/module-7-airway-management-in-tfc-cls-ua.pdf)

3. Етап R – Respiration (Дихання)

На цьому етапі, **оцінка стану постраждалого за алгоритмом MARCH і надання допомоги дозволяються тільки в зоні непрямої загрози та в безпечній зоні.**

Для цього слід:

– оцінити, чи нормальне дихання, чи є проблеми (часте, важке, поверхневе дихання тощо);

– перевірити передню, задню та бокові частини грудної клітки на наявність ран (за необхідності розріжте одяг та огляньте груди, пахви і спину на наявність проникаючих поранень);

– усі відкриті рани грудної клітки та/або рани, що всмоктують повітря, слід негайно закрити оклюзійною наліпкою з клапаном (спеціалізований медичний пластир із міцним гідрогелевим шаром);

– якщо немає наліпки з клапаном, можна скористатися наліпкою без клапану;

– якщо немає в наявності наліпки, можна використати будь-яке водонепроникне покриття (армований скотч, гумову обгортку, харчову плівку тощо) та зафіксувати його за допомогою армованого скотча, бинта;

– постійно контролювати наявність ускладнень дихання (часте, важке, поверхневе дихання тощо);

– якщо проблеми з диханням не зникли або навпаки – з'явилися, і у постраждалого накладена оклюзійна наліпка, слід або відклеїти один край наліпки, або повністю її зняти;

– перемістити постраждалого у стабільне бокове положення, поки він не прийде до тями, після чого посадити його для підтримання прохідності дихальних шляхів у разі щелепно-лицевої травми.

4. Етап C: Circulation (кровообіг)

Допомога на цьому етапі алгоритму MARCH надається тільки в зоні непрямої загрози та в безпечній зоні.

На цьому етапі слід:

– перевірити попередньо застосований турнікет – зробити огляд рани та вирішити, чи турнікет потрібен;

– якщо турнікет потрібен, замінити будь-який турнікет для кінцівки, розташований поверх одягу, іншим, наклавши його безпосередньо на шкіру на 5–8 см вище місця кровотечі та впевнитися, що кровотеча зупинилася;

– якщо немає травматичної ампутації, слід перевірити периферичний пульс (нижче рани);

– якщо кровотеча триває, або пульс нижче рани й досі наявний, слід зробити ще один оборот турнікета або накласти додатковий турнікет, розмістивши його безпосередньо поряд з першим, з метою як зупинки кровотечі, так і усунення пульсу нижче рани;

– якщо кровотеча може контролюватися іншими засобами, всі зусилля слід спрямувати на якнайшвидшу евакуацію постраждалого до медиків (або доправлення медиків до постраждалого) для заміни турнікета протягом не більше ніж 2 годин;

– перевірити ефективність накладених кровоспинних пов'язок (бандажів) – чи відсутня видима зовнішня кровотеча;

– застосувати додатковий тиск, якщо кровотеча не припиняється;

– після накладення бандажу обов'язково перевірити пульс нижче рани – він має відчуватися;

– тримати всі турнікети видимими (не закритими одягом / спорядженням);

– перевірити все тіло (передню частину, спину та кінцівки), щоб виявити місця додаткових кровотеч, за їх наявності – оголити рани та зупинити кровотечу;

– оцінити наявність геморагічного шоку (слабкий або відсутній пульс на променевій артерії та/або змінений стан свідомості (за відсутності черепно-мозкової травми), за наявності – якнайшвидше повідомити медиків.

Етап H: Hypothermia/Head Injury (гіпотермія/травма голови)

Допомога також надається тільки в зоні непрямої загрози та в безпечній зоні. На цьому етапі необхідно:

При гіпотермії (переохолодженні):

– мінімізувати вплив холоду, підклавши під постраждалого ізоляційний матеріал;

– залишити на постраждалому захисне спорядження;

– за можливості, замінити мокрий одяг на сухий;

– використати будь-які сухі та теплі речі, щоб зупинити/попередити переохолодження;

– використати зігрівальні засоби (не допускати прямого контакту зі шкірою постраждалого).

При травмах голови та очей:

а) проникаюче поранення ока:

– закрити око (імпровізованим) жорстким щитком, уникаючи тиску на око;

– застосувати антибіотики з набору ліків індивідуальної військової аптечки (АМЗІ)

б) травми голови:

– перевірити наявність ознак травмування (свідомість, наявність на голові ран, синців навколо очей і за вухами, кровотечі з носа та/або вух, а також перевірити зіниці (нормальні, розширені, звужені, несиметричні) та їхню реакцію на світло);

– при підозрі на травму голови – повідомити якнайшвидше медиків.

Алгоритм PAWS у тактичній медицині (TCCC) – **етап вторинного огляду та догляду, стабілізації пораненого.** Цей алгоритм застосовують у фазі допомоги в польових умовах (TFC – Tactical Field Care) або під час евакуації (TACEVAC), але виключно після повного виконання первинного огляду за життєво важливим алгоритмом MARCH.

P (Pain) – Біль: Введення знеболювальних засобів (аналгетики з аптечки).

A (Antibiotics) – Антибіотики: Прийом антибіотиків із таблетованого набору (Combat Pill Pack) для профілактики інфекцій рани.

W (Wounds) – Рани: Огляд та перев'язка всіх інших (некритичних) ран, опіків, шинування переломів.

S (Splinting) – Шинування: Фіксація переламаних кінцівок за допомогою підручних або спеціальних гнучких шин (типу SAM Splint).

Обов'язково: заповнюється картка постраждалого (TCCC Card), де вказують час накладання турнікетів (джгутів) та введені препарати. Відбувається підготовка пораненого до медичної евакуації (MEDEVAC). Картка постраждалого має бути в індивідуальні аптеці.

3. Кровотечі та засоби індивідуальної аптечки.

Навички зупинки кровотечі критично важливою для надання домедичної допомоги. Важливо розрізняти видів кровотеч, володіти методами їх зупинки та розуміти, яким має бути стандартний вміст індивідуальної аптечки (на кшталт стандартів бойової чи тактичної аптечки IFAK, які також надзвичайно корисні в цивільних умовах).

1. Класифікація кровотеч та способи їх зупинки (https://tccc.org.ua/)

Кровотечі поділяються залежно від пошкоджених судин:

– Капілярна: виникає при найменших пошкодженнях (подряпини, поверхневі порізи). Кров сочиться рівномірним потоком.

Рис. 2.1.2 Міні-гайд: Протоколи MARCH, PAWS

Допомога: Звичайна чиста пов'язка, дезінфекція країв рани.

– Венозна: кров темного кольору, витікає рівномірним струменем (не пульсує). Може бути рясною.

Допомога: Накладення щільної тиснучої пов'язки. У крайніх випадках – тиск безпосередньо на рану або підняття кінцівки.

– Артеріальна: найнебезпечніша. Кров яскраво-червона, б'є фонтаном (пульсуючим струменем). Людина може втратити критичний об'єм крові за лічені хвилини.

Допомога: Негайне накладення турнікета (джгута) вище місця поранення (на кінцівки) або прямий тиск на рану (якщо це магістральні судини на шиї, паху чи підпахвовій ділянці – так звані анатомічні зони переходу).

2. Основні етапи зупинки масивної кровотечі на кінцівках

Згідно з сучасними протоколами (TCCC / MARCH):

1. Прямий тиск на рану: Якщо кровотеча не критична або турнікета немає під рукою, сильно натисніть на рану чистим бинтом або тканиною і тримайте.

2. Тампонування рани: Для глибоких ран у небезпечних місцях (пах, пахви) рану щільно заповнюють бинтом або гемостатичним бинтом, після чого утримують тиск мінімум 3 хвилини.

3. Використання турнікета (джгута):

– Накладається на кінцівку вище місця кровотечі (але не на суглоб!).

– Може накладатися прямо на одяг (якщо немає часу його розрізати).

– Затягується до повного зникнення пульсу нижче місця накладення та припинення кровотечі.

– Обов'язково зафіксуйте час накладення (маркером на турнікеті або папірці).

Важливо: Не знімайте турнікет самостійно, якщо не маєте спеціальної медичної освіти, адже це може призвести до викиду токсичних речовин у кров та загибелі постраждалого.

Методична порада: скористайтеся під час викладання частини з домедичної допомоги відео з офіційного сайту з тактичної медицини https://tccc.org.ua/all-guide

Важливо знати як і коли можна послабити турнікет. Цей процес має назву конверсія.

Конверсія турнікету – це процес послаблення або зняття раніше накладеного турнікету / джгута з переходом на інші, менш травматичні методи зупинки кровотечі (наприклад, щільну тампонаду рани, тиснучу пов'язку або переміщення турнікета нижче – ближче до рани).

Тривале перебування турнікета на кінцівці (понад 2 години) неминуче веде до відмирання тканин (некрозу), пошкодження нервів та ризику ампутації. Тому конверсія є критично важливим етапом у зоні TFC (Tactical Field Care), але виконувати її можна лише за суворих умов (Рис. 2.1.3).

Конверсію можна проводити тільки тоді, коли виконуються всі наступні умови одночасно:

1. Постраждалий не перебуває у стані шоку (він притомний, адекватний, пульс на променевій артерії чіткий і сильний).
2. Ви можете повністю контролювати рану (одяг розрізаний, ви чітко бачите місце поранення, рана не прихована під бронежилетом чи спорядженням).
3. Кровотеча НЕ є артеріальною та фонтануючою (наприклад, джгут було накладено для перестраховки в зоні під вогнем при звичайному венозному чи м'язовому пораненні).
4. З моменту накладання минуло МЕНШЕ ніж 2 години (це безпечне вікно, коли тканини кінцівки ще не почали відмирати).
5. Тактична обстановка дозволяє: ви перебуваєте у відносному укритті, евакуація затримується, і ви маєте час (мінімум 10–15 хвилин) для спостереження за раною після послаблення джгута.

Рис. 2.1.3 Суворі правила проведення конверсії турнікету

Ніколи не намагайтеся послабити або зняти турнікет, якщо наявний хоча б один із таких факторів:

1. Повна або часткова травматична ампутація кінцівки. Кінцівку вже втрачено, судини розірвані – турнікет залишається назавжди до операційного столу.

2. Постраждалий перебуває у стані тактичного шоку (блідий, липкий піт, пульс частий або відсутній на зап'ясті, свідомість затьмарена). Послаблення джгута викличе додаткову втрату крові, що миттєво вб'є пацієнта.

3. З моменту накладання минуло ПОНАД 6 годин. За цей час у тканинах нижче турнікета накопичилася величезна кількість токсинів та продуктів розпаду. Якщо джгут зняти, ці токсини хлинуть у загальний кровотік (виникне краш-синдром / синдром тривалого здавлення), що призведе до гострої ниркової недостатності та зупинки серця протягом кількох хвилин.

4. Неможливо контролювати рану візуально (немає світла, завади, немає бандажів чи гемостатиків для заміни).

5. Якщо час накладання взагалі невідомий, а за непрямими ознаками (холодна, синя, заклякла кінцівка) зрозуміло, що минуло дуже багато часу.

Аптечка медична загальновійськова індивідуальна (АМЗІ) є обов'язковим елементом спорядження, який видається кожному захиснику.

Наказ Міноборони № 506 від 24 липня 2024 року «Про затвердження Переліків лікарських засобів та медичних виробів, якими забезпечується особовий склад сил безпеки і сил оборони для надання тактичної догоспітальної допомоги».

Цей наказ закріплює перехід на стандарти тактичної медицини, що базуються на кращих практиках іноземних партнерів, а також українському досвіді війни (https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1171-24#Text).

Функціональний склад АМЗІ. Згідно з нормативами, аптечка містить повний набір засобів для надання допомоги за алгоритмом MARCH (алгоритм послідовності дій при наданні домедичної та медичної допомоги в екстремальних ситуаціях):

Засоби зупинки кровотечі:

– Турнікети: 2 одиниці воротkового типу для зупинки критичних кровотеч з кінцівок.

– Гемостатичні засоби: 2 тампонувальні бинти з хімічною речовиною для конверсії турнікета та зупинки вузлових кровотеч.

– Компресійні засоби: еластичний бандаж з абсорбуючим елементом (від 14 см) та пресовані марлеві бинти.

Допомога при пораненнях грудної клітки та очей:

– Оклюзійні наліпки: пара торакальних пов'язок на гелевій основі (щонайменше одна з клапаном) для надання допомоги при відкритому пневмотораксі.

– Жорсткий щиток: для захисту ока при проникаючих пораненнях, що запобігає подальшому тиску та деформації очного яблука.

Фармакологічне забезпечення («pill-pack»): комплект містить антибіотик (Моксифлоксацин або Левофлоксацин) та знеболювальні препарати (Парацетамол, Мелоксикам) у таблетках. Це є світовим стандартом щодо знеболення на полі бою за відсутності кваліфікованого медика поруч.

Допоміжні засоби: атравматичні ножиці, термоковдра, нітрилові рукавички та лейкопластир на тканинній основі.

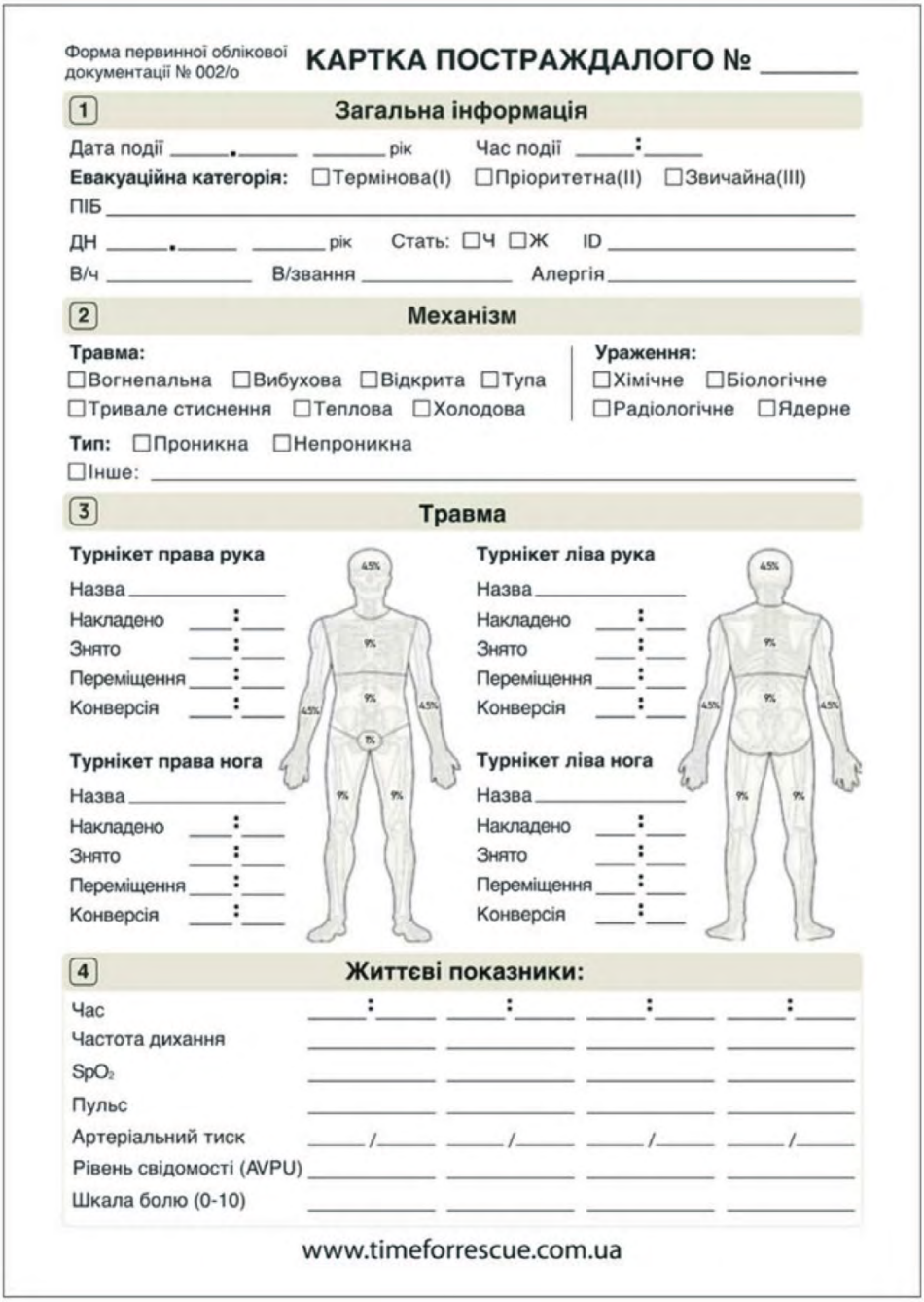
Картка постраждалого (форма № 002/о): чому вона важлива? Невід'ємним компонентом АМЗІ є Картка постраждалого (Рис. 2.1.4). Це спеціалізований медичний бланк, виготовлений із вологостійкого синтетичного матеріалу, стійкого до механічних пошкоджень та рідин.

Її призначення:

Фіксація маніпуляцій: Картка заповнюється за допомогою водостійкого маркера (також є в складі аптечки) безпосередньо на полі бою.

Інформаційний супровід: У ній вказується час накладання турнікета, анатомічні зони ураження та введені препарати.

База для цифровізації: Інформація з Картки 002/о є первинним джерелом для створення електронної Первинної медичної картки (еПМК) на етапі стабілізації. Це виключає втрату даних при евакуації та забезпечує юридичне підтвердження поранення для подальшого отримання соціальних гарантій.

Форма первинної облікової документації № 002/о

КАРТКА ПОСТРАЖДАЛОГО № _____

1 Загальна інформація

Дата події ____.____ _____ рік Час події ____:____

Евакуаційна категорія: ☐Термінова(I) ☐Пріоритетна(II) ☐Звичайна(III)

ПІБ _____

ДН ____.____ _____ рік Стать: ☐Ч ☐Ж ID _____

В/ч _____ В/звання _____ Алергія _____

2 Механізм

Травма:
☐Вогнепальна ☐Вибухова ☐Відкрита ☐Тупа
☐Тривале стиснення ☐Теплова ☐Холодова

Ураження:
☐Хімічне ☐Біологічне
☐Радіологічне ☐Ядерне

Тип: ☐Проникна ☐Непроникна

☐Інше: _____

3 Травма

Турнікет права рука
Назва _____
Накладено ____:____
Знято ____:____
Переміщення ____:____
Конверсія ____:____

Турнікет ліва рука
Назва _____
Накладено ____:____
Знято ____:____
Переміщення ____:____
Конверсія ____:____

Турнікет права нога
Назва _____
Накладено ____:____
Знято ____:____
Переміщення ____:____
Конверсія ____:____

Турнікет ліва нога
Назва _____
Накладено ____:____
Знято ____:____
Переміщення ____:____
Конверсія ____:____

4 Життєві показники:

Час	____:____	____:____	____:____	____:____
Частота дихання				
SpO_2				
Пульс				
Артеріальний тиск	____/____	____/____	____/____	____/____
Рівень свідомості (AVPU)				
Шкала болю (0-10)				

www.timeforrescue.com.ua

Рис. 2.1.4 Картка постраждалого (форма № 002/о)

4. Прохідність дихальних шляхів, базова підтримка життя та допомога при утопленні й удушенні.

BLS (від англійського *Basic Life Support* – **Базова підтримка життя**) – це комплекс термінових дій та алгоритм першої домедичної допомоги, спрямований на порятунок людини у критичних станах (зокрема при зупинці серця) до приїзду медиків.

Згідно з даними Всесвітньої організації охорони здоров'я близько 20 % загиблих внаслідок нещасних випадків у мирний час могли б бути врятовані, якби вони вчасно отримали першу медичну допомогу.

Отже, цей протокол слід вивчати незалежно від військового контексту, оскільки більшість його аспектів стосуються побутових та надзвичайних ситуацій.

Запам'ятайте: **На полі бою під вогнем СЛР НЕ проводиться.** В умовах НС або в зоні TFC (тактична польова допомога) – якщо немає масивних травм, несумісних із життям:

Алгоритм BLS складається з наступних етапів (Рис. 2.1. 5):

Рис. 2.1.5. Алгоритм BLS

– **Перевірка безпеки** – якщо ви прийняли для себе рішення надавати допомогу комусь – спершу впевніться що допомога не знадобилася вам. Фактори, що викликали втрату свідомості в одного потерпілого, можуть вплинути і на більшу кількість людей. Тож, перш ніж кидатися комусь на допомогу, огляньте місце пригоди, зверніть увагу на можливі ризики та впевніться у відсутності загроз.

– **Перевірка свідомості** – наявність свідомості – перша ознака життя. Якщо людина реагує на вашу появу – вона точно жива, і решта етапів алгоритму Basic Life Support (BLS) може вам і не знадобитися. Тож цей етап дозволяє вам оцінити важкість ситуації та визначитися із подальшими кроками.

– **Привернення уваги** – якщо перевірка свідомості, чи спроби її повернути, не дали результату – це явна ознака суттєвих порушень роботи організму потерпілого. Подальша стабілізація чи підтримка його життя може вимагати суттєвих зусиль, тож не зайвим буде заручитися підтримкою людей, що опинилися неподалік. Не соромтеся звертатися до них за допомогою, а як робити це ввічливо та ефективно ми розкажемо в окремій статті.

– **Перевірка і відновлення прохідності дихальних шляхів** – западання язика та блокування дихальних шляхів стороннім тілом – поширені причини втрати свідомості. Інколи

закидання голови із виведенням щелепи достатньо аби потерпілий знову задихав вільно. Тож варто знати як це робити.

– **Перевірка дихання** – якщо після відновлення прохідності дихальних шляхів ви точно не впевнені чи дихає ваш потерпілий – саме час у цьому пересвідчитися. Про те як це робити швидко й ефективно вам розкаже стаття «Basic Life Support (BLS): перевірка дихання».

– **Виклик екстрених служб** – якщо ви впевнилися у відсутності дихання у потерпілого – саме час бити на сполох, та викликати реанімаційну бригаду швидкої допомоги. При цьому вельми важливо не втрачати час при спілкуванні з диспетчером. Від того як швидко він отримає необхідну інформацію може залежати життя потерпілого.

– **Серцево-легенева реанімація 30:2** – поки медики в дорозі, вам доведеться підтримувати ефективне постачання кисню до мозку та серця потерпілого. В цьому вам допоможе серцево-легенева реанімація (СЛР), що включає непрямий масаж серця та штучну вентиляцію легень. Якісна СЛР не дозволить мозку потерпілого руйнуватися від гіпоксії та відтермінує клінічну смерть до моменту прибуття реанімаційної бригади з відповідним обладнанням.

Для здобувачів освіти можна підібрати навчальні відео для демонстрації проведення алгоритму надання домедичної допомоги потерпілому у критичному стані. Наприклад: Алгоритм проведення СЛР https://www.youtube.com/shorts/UyKVjiuSzVY

На Рис. 2.1. 6. подані найпоширеніші помилки під час здійснення СЛР.

Рис. 2.1.6. Подані найпоширеніші помилки під час здійснення СЛР

Домедична допомога із застосуванням портативного дефібрилятора.

Автоматичний зовнішній дефібрилятор є лише допоміжним засобом порятунку в разі раптової зупинки серця. Він обов'язково комбінується з проведенням механічної серцево-легеневої реанімації (30 натискань на грудну клітку та 2 штучних вдихи). І застосовується лише у випадку раптового важкого порушення ритму серця та фібриляції шлуночків, або шлуночкової тахікардії без пульсу.

Дефібриляція, виконана через 3–5 хв після зупинки серця, підвищує рівень виживання до 50–70 %, а відтермінування проведення ранньої дефібриляції на кожну 1 хв. зменшує шанс успішної реанімації на 10 %!

Крок 1: Розташуй АЗД біля себе, увімкни і виконуй його голосові команди.

Крок 2: Наклади електроди на оголену суху грудну клітку постраждалої особи (якщо вона рясно вкрита волоссям, то її слід поголити). Правий електрод накладається на правий верхній (підключичний) відділ грудної клітини, а лівий – на лівий нижній боковий відділ грудної клітки. Якщо тобі хтось допомагає, навіть під час накладання електродів варто продовжувати безперервні компресії грудної клітини.

Крок 3: Переконайся, що під час аналізу ритму ніхто не торкається до хворого – це може порушити алгоритм аналізу. АЗД має розпізнати ритми і визначити розряд.

Крок 4: Якщо дефібриляція рекомендована, знову переконайся, що ніхто (включно з тобою) не торкається до хворого, і вже тоді натискай кнопку на приладі.

Крок 5: Якщо дефібриляція не рекомендована, продовжуй робити серцево-легеневу реанімацію – 30 компресій та 2 штучних вдихи.

Допомога при утопленні й удушенні надається відповідно до алгоритму, що зазначений у Порядку домедичної допомоги при утопленні (Наказ Міністерства охорони здоров'я України 09 березня 2022 року № 441 https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0356-22#Text)

Цей Порядок визначає механізм надання домедичної допомоги постраждалим при утопленні особами, які не мають медичної освіти, але за своїми службовими обов'язками повинні надавати домедичну допомогу.

Послідовність дій при наданні домедичної допомоги постраждалим при утопленні:

1) перед наданням допомоги переконатися у відсутності небезпеки та за її відсутності перейти до наступного кроку;

2) визначити наявність свідомості – обережно потрясти постраждалого за плече та голосно звернутися до нього, наприклад «З Вами все гаразд? Вам потрібна допомога?»;

3) звернутися до осіб, які поряд, за допомогою. Якщо випадкових свідків декілька, слід звертатися до конкретної особи;

4) відновити прохідність дихальних шляхів. Якщо утоплення сталося внаслідок пірнання або внаслідок дії травмуючого чинника вважати, що у нього є травма в шийному відділі хребта;

5) відновити прохідність дихальних шляхів, визначити наявність дихання за допомогою прийому: «чути, бачити, відчувати».

Наявність дихання визначати до 10 секунд. Якщо виникли сумніви, чи є дихання, або воно ненормальне, вважати, що дихання відсутнє;

б) якщо дихання відсутнє:

а) виконати п'ять штучних вдихів з використанням маски-клапану, дихальної маски тощо. Кожен вдих повинен тривати одну секунду, об'ємом достатнім для візуального підняття грудної клітки. якщо немає бар'єрних пристроїв, можна утриматися від виконання 5 штучних вдихів, а відразу перейти до наступних кроків;

б) здійснити виклик екстреної медичної допомоги та дотримуватись вказівок диспетчера прийому виклику.

Якщо є інші випадкові свідки, слід сказати їм здійснити виклик екстреної медичної допомоги, принести автоматичний зовнішній дефібрилятор та негайно перейти до наступного кроку.

При наявності гучного зв'язку на телефоні слід здійснювати виклик екстреної медичної допомоги та одночасно проводити серцево-легеневу реанімацію. Якщо рятувальник один, і не відомо, що автоматичний зовнішній дефібрилятор знаходиться у безпосередній близькості від місця події, не слід залишати постраждалого та шукати автоматичний зовнішній дефібрилятор;

в) якщо після п'яти штучних вдихів не з'явилися ознаки життя негайно: виконати 30 натискань на грудну клітку глибиною не менше 5 см (не більше 6 см), з частотою 100 натискань (не більше 120) за хвилину (у дітей співвідношення натискань на грудну клітку та штучне дихання слід проводити у співвідношенні 15:2); виконати 2 вдихи з використанням маски-клапану, дихальної маски тощо. При відсутності захисних засобів можна не виконувати штучне дихання, а проводити тільки натискання на грудну клітку. Виконання двох штучних вдихів повинно тривати не більше 5 секунд; після двох вдихів продовжити натискання на грудну клітку відповідно до наведених рекомендацій у цьому підпункті; не слід переривати натискання на грудну клітку дорослому більше ніж на 10 секунд;

г) змінювати особу, що проводить натискання на грудну клітку, кожні 2 хвилини. У випадку якщо особа яка проводить натискання на грудну клітку відчуває виснаження, виконати заміну раніше ніж через 2 хвилини;

7) як тільки автоматичний зовнішній дефібрилятор наявний на місці події, слід негайно: увімкнути пристрій та чітко дотримуватись голосових вказівок; перед наклеюванням електродів автоматичного зовнішнього дефібрилятора слід повністю осушити шкіру грудної клітки; якщо осіб які надають допомогу декілька, вмикання автоматичного зовнішнього дефібрилятора та приклеювання електродів до грудної клітки дорослого слід одночасно з проведенням компресій на грудну клітку; у випадку необхідності проведення дефібриляції, слід прослідкувати, щоб ніхто не торкався дорослого; після проведення дефібриляції слід негайно розпочати натискання на грудну клітку; при виконанні дефібриляції необхідно прослідкувати, щоб постраждалий не знаходився на мокрій поверхні;

8) припинити проведення серцево-легеневої реанімації до прибуття бригади екстреної (швидкої) медичної допомоги за наступних умов: при появі у дорослого явних ознак життя: відновлення самостійного дихання, координованої рухової активності; виникненні загрози життю рятівнику та/або постраждалому; неможливості проведення серцево-легеневої реанімації внаслідок значного фізичного виснаження;

9) при появі у постраждалого явних ознак життя до приїзду бригади екстреної (швидкої) медичної допомоги, електроди від автоматичного зовнішнього дефібрилятора слід залишити на грудній клітці постраждалого.

5. Допомога при травмах, травматичному шоці та гіпотермії.

У тактичній медицині (TCCC) допомога при травмах, шоці та гіпотермії надається чітко за міжнародним алгоритмом MARCH (або MARCHE), де кожен крок виконується суворо за пріоритетністю від найбільш смертельних загроз до менш критичних.

Головний принцип – **зупинити кровотечу, зберегти дихання, попередити шок та гіпотермію.** Ці стани взаємопов'язані: масивна крововтрата призводить до травматичного шоку, а шок порушує терморегуляцію і викликає гіпотермію, яка своєю чергою блокує згортання крові (коагулопатію), замикаючи «смертельну тріаду».

Алгоритм попередження гіпотермії (https://tccc.org.ua/guide/tfc-hypothermia):

1. Зведіть до мінімуму вплив холодної поверхні, вітру та температури повітря на пораненого.

2. Залиште, якщо можливо, захисне спорядження на пораненому або поруч з ним.

3. Замініть мокрий одяг сухим, якщо це можливо. Необхідно якомога швидше розмістити ізоляційний матеріал між пораненим та будь-якою холодною поверхнею.

4. Накрийте передню частину тулуба пораненого самонагрівною ковдрою (ReadyHeat Blanket) з Набору попередження та боротьби з гіпотермією (Hypothermia Prevention and Management Kit, HPMK), але не кладіть її безпосередньо на шкіру. Обгорніть пораненого терморефлекторною ковдрою (Heat-Reflective Shell, HRS, з того ж набору HPMK). Якщо

терморефлекторна ковдра HRS недоступна, також можна використати попередньо рекомендовану комбінацію самонагрівної ковдри (Ready-Heat Blanket) та термоковдри (Blizzard Survival Blanket). Якщо наведені вище засоби недоступні, використайте сухі ковдри, дощовики-пончо, спальні мішки або будь-які засоби, які можуть утримати тепло та зберегти пораненого сухим. Якщо поранений потребує ВВ введення розчинів, бажано використовувати підігріті розчини.

Пам'ятайте: мова не йде про переохолодження у звичному сенсі слова, коли смерть настає через вплив холоду. Йдеться про підтримку системи згортання крові в робочому стані! Поранений у шоковому стані не здатен ефективно підтримувати температуру свого тіла. Навіть невелике зниження температури тіла може перешкодити згортанню крові, що збільшує ризик смертельної кровотечі. Легше запобігти гіпотермії, ніж її лікувати!

Мінімізуйте вплив на постраждалого зовнішніх умов і, за можливості, залишіть спорядження на пораненому. Застосуйте самонагрівну ковдру типу Ready-Heat Blanket і вкрийте пораненого терморефлекторною ковдрою типу Heat-Reflective Shell (HRS). За потреби ВВ інфузії вводьте підігріті розчини. Вживайте запобіжні заходи, перш ніж настане гіпотермія.

Самостійна робота

Кейс 1

Під час виконання завдання група потрапила під мінометний обстріл. Один із військовослужбовців отримав уламкове поранення правого стегна. З рани пульсуючим струменем витікає яскраво-червона кров. Поранений притомний, але швидко слабшає. Загроза повторного обстрілу зберігається.

Завдання для здобувача освіти

1. Визначте вид кровотечі.
2. Вкажіть, на якому етапі алгоритму MARCH необхідно діяти.
3. Опишіть дії рятувальника на етапі Care Under Fire (CUF).
4. Виберіть оптимальний спосіб зупинки кровотечі.
5. Визначте подальші дії після переміщення пораненого в укриття.
6. Дайте відповідь на питання: які ознаки вказуватимуть на ефективність зупинки кровотечі?

Кейс 2

Після завершення бою під час огляду особового складу в польових умовах виявлено військовослужбовця з глибоким різаним пораненням лівого передпліччя. Кров темно-червона, витікає рівномірно без пульсації. Поранений самостійно пересувається, стан задовільний.

Завдання для здобувача освіти

1. Визначте вид кровотечі.
2. Чи потребує ситуація накладання турнікета?
3. Які засоби індивідуальної аптечки доцільно використати?
4. Опишіть алгоритм дій щодо зупинки кровотечі.
5. Дайте відповідь на питання:

– які заходи контролю необхідно здійснювати після накладання пов'язки?

– за яких умов може виникнути потреба у застосуванні турнікета?

Питання до заліку

1. У чому полягають основи тактичної медицини та які етапи надання домедичної допомоги застосовуються в умовах бойових діях і надзвичайних ситуаціях?

2. Що означає алгоритм MARCH, які його етапи та в якій послідовності вони виконуються під час надання допомоги постраждалому?

3. Що таке алгоритм PAWS та яке його значення в системі тактичної медицини й домедичної допомоги?

4. Які завдання та пріоритети мають етапи Care Under Fire (CUF) і Tactical Field Care (TFC), та чим відрізняються дії рятувальника на кожному з них?

5. Який склад індивідуальної аптечки військовослужбовця, яке призначення її основних компонентів та які правила їх використання?

6. Які існують види кровотеч, за якими ознаками їх можна визначити та які сучасні методи застосовуються для зупинки масивних і немасивних кровотеч?

7. Якими методами забезпечується прохідність дихальних шляхів та як надається домедична допомога постраждалому при удушенні?

8. У чому полягає алгоритм базової підтримки життя (BLS), які особливості проведення серцево-легеневої реанімації та надання допомоги при утопленні?

9. Який порядок надання домедичної допомоги при травмах грудної клітки, кінцівок, внутрішніх органів, а також при травматичному шоці та гіпотермії?

10. Як здійснюється медична евакуація постраждалих, які способи їх переміщення одним і двома рятувальниками застосовуються?

11. Яких правил передачі інформації медичному персоналу про постраждалого необхідно дотримуватися?

У результаті вивчення теми здобувачі освіти повинні:

знати:

– принципи та застосування допомоги в польових умовах (TFC) за алгоритмом MARCH;

– етапи алгоритму MARCH, PAWS;

– етапи надання допомоги («допомога під вогнем/під загрозою» – Care under fire/ Threat, CUF);

– способи зупинки кровотеч і забезпечення прохідності дихальних шляхів;

– принципи використання індивідуальних засобів медичного забезпечення;

– основи домедичної евакуації постраждалих; особливості комунікації з медичним персоналом і передачі інформації про постраждалого та його стан;

вміти:

– здійснювати евакуацію пораненого одним рятувальником: за лямки, під пахви, за пасок, модифікований метод пожежника;

– здійснювати евакуацію пораненого двома рятувальниками: за лямки, під пахви, за пасок і шию;

– надавати домедичну допомогу за алгоритмом MARCH, PAWS, у тому числі під час переміщення на місцевості або внаслідок вогневого контакту;

– здійснювати огляд постраждалого на наявність масивних кровотеч у різних умовах; перевіряти прохідність дихальних шляхів;

– переоцінювати раніше застосовані засоби зупинки кровотечі;

– визначати доцільність та проводити переміщення турнікетів;

– виконувати прийом Геймліха для дорослого та здійснювати самодопомогу.

– діяти відповідно до алгоритмів домедичної допомоги в умовах бойових дій та при надзвичайних ситуаціях.

Основні критерії оцінювання:

– знання алгоритмів домедичної допомоги;

– правильність аналізу ситуації;

– обґрунтованість прийнятих рішень;
– дотримання послідовності дій;
– безпечність і практична правильність виконання навичок.

Критерії оцінювання результатів навчання

Критерій	Рівень	Кількість балів
Демонструє повне розуміння алгоритмів MARCH, PAWS та BLS; правильно аналізує ситуації; самостійно й послідовно обирає оптимальний алгоритм дій; аргументовано пояснює рішення; безпомилково виконує практичні дії.	Високий	90–100
Добре знає теоретичний матеріал; правильно застосовує алгоритми в типових ситуаціях; допускає незначні неточності, які не впливають на результат надання допомоги.	Достатній	75–89
Відтворює основні поняття та етапи алгоритмів; потребує допомоги під час аналізу кейсів і виконання практичних завдань; допускає окремі помилки в послідовності дій.	Середній	60–74
Фрагментарно володіє матеріалом; не може самостійно обрати алгоритм дій; допускає суттєві помилки під час розв'язання ситуаційних завдань і виконання практичних навичок	Низький	0–59 балів

Рекомендовані джерела та навчальні ресурси

1. Домедична допомога в екстремальних ситуаціях (навчальний посібник) / Бірюк І. Г., Бадюк М.І., Куковська І.Л., Ковида Д.В., Панасюк О.М., Ковальчук П.Є., Іванушко Я.Г., Назимок Є.В., Сикирицька Т.Б. Чернівці: заклад вищої освіти Буковинський державний медичний університет, 2025. 360 с.
URL : https://dspace.bsmu.edu.ua/bitstream360.pdf
2. Домедична допомога в екстремальних ситуаціях та медичний захист населення в надзвичайних ситуаціях : навч. посіб. для підготовки фахівців першого (освітньо-професійного) рівня, галузь знань 22 «Охорона здоров'я», спеціальність 227 «Фізична терапія, ерготерапія» (1 курс) (за загальною редакцією Волянського П. Б. та Гринзовського А. М.) / Гринзовський А.М., Волянський П.Б., Калашченко С.І. та ін.]. Київ : ІДУЦЗ, 2018. 216 с.
URL : https://dvgrz.dsns.gov.ua/upload/situaciiax.pdf
3. Домедична допомога на місці події : практ. посіб. / П. Б. Волянський, А. М. Гринзовський, С. О. Гур'єв та ін.; за заг. ред. д. н. держ. упр., професора П. Б. Волянського та д. мед. н., професора С. О. Гур'єваХерсон : Видавничий дім «Гельветика», 2020. 224 с.
URL : https://dsns.gov.ua/upload/9/5/7/9/2020-5-19-112-posibnik.pdf
4. Домедична допомога в умовах бойових дій: метод. посіб. / В. Д. Юрченко, В. О. Крилюк, А. А. Гудима та ін. Київ : Середняк Т. К., 2014. 80 с.
URL : https://drive.google.com/file/d/dP-w

5. Гищак Т.В., Долинна О.В. Г 46 Основи медичних знань і тактичної медицини: навчальний посібник. Київ: Вид-во «Каравела», 2022. 284 с.
URL : https://emed.library.gov.ua/wp-content/T.V.pdf
6. Дрок Л. В., Камалов Є. В., Миколенко Ю. М. Основи тактичної медицини. Навчальний посібник – Київ : НУОУ, 2020. 168 с. URL : https://nuou.org.ua/assets/files/kvp/kvp-otm-2022.pdf
7. Перша допомога: довідник для населення. Товариство Червоного Хреста України.
URL : https://redcross.org.ua/wp-content/uploads/2022E.pdf
8. Підручник тактичної бойової допомоги потерпілим. Версія 5.
URL : https://www.army.mil/
9. Посібник з тактичної медицини. Протокол MARCH в коміксах. БО «БФ «ЗГУРТОВАНІ» (CF «UNITED»).
URL : https://united.if.ua/static/media/manual.36efd060adfd663e4c0e.pdf
10. Психологічна стійкість воїна : підручник для військ. психол. / Зорян Комар; Посольство Великої Британії в Україні. Київ, 2017. 185 с.
URL : https://library.megu.edu.ua:9443/jspui/handle/123456789/2956
11. Про затвердження Типової програми навчальної дисципліни «Основи національного спротиву» : наказ Міністерства освіти і науки України від 30.06.2026 № 1002 (зі змінами, внесеними наказом МОН від 14.07.2026 № 1163).
URL: https://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/97217/ (дата звернення: 11.10.2026).
12. Про затвердження навчальної програми курсу «Основи національного спротиву» для здобувачів професійної освіти : наказ Міністерства освіти і науки України від 30.06.2026 № 1003.
URL: https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennia-navchalnoi-prohramy-kursu-osnovy-natsionalnoho-sprotyvu-dlia-zdobuvachiv-profesiinoi-osvity (дата звернення: 11.10.2026).
13. Про впровадження курсу «Основи національного спротиву» у закладах професійної освіти : лист Міністерства освіти і науки України від 14.07.2026 № 1/15187-26.
URL: https://mon.gov.ua/npa/pro vprovadzhennia-kursu-osnovy-natsionalnoho-sprotyvu-u-zakladakh profesiinoi-osvity (дата звернення: 11.10.2026).
14. Слободяник Г. І. Екстрена та невідкладна медицина. Перша долікарська та лікарська допомога: підручник. 2-ге вид. Київ : МАУП, 2021. 168 с.
URL : https://zemagro.info/uploads/books/ekstrena_ta_nevidkladna_dopomoha.pdf
15. Терещук Н.Г. Домедична підготовка (курс лекцій): навч.-метод.посіб. / Н.Г.Терещук. Суми : Харківський національний університет внутрішніх справ. 2021. 84 с.
URL : https://dspace.univd.edu.ua/server/89/content
16. Шищук В. Д. Тактична медицина : навчальний посібник / В. Д. Шищук, С. І. Редько, М. М. Ляпа. Суми : ТОВ «ВПП «Фабрика друку», 2016. 176 с.
17. Тактична медицина: методичні рекомендації / За редакцією к. м. н. Корсака В., Луцьк, 2022.
URL : https://drive.google.com/file/d/1FCoT1lFYspao

ЗМ 2.2. Психологічна підготовка та стійкість: методика формування навичок саморегуляції та взаємодопомоги

Форма проведення: лекція з елементами обговорення та ситуаційного моделювання, практичне відпрацювання навичок, самостійна робота відповідно до програми.

Мета теми

Освітня мета: сформувати й поглибити у слухачів науково обґрунтовані знання про психологічну стійкість, механізми стресових реакцій і психологічну взаємодопомогу в умовах воєнних загроз; удосконалити практичні вміння розпізнавати гострі стресові стани, застосовувати техніки саморегуляції та надавати першу психологічну допомогу; сформувати методичну готовність до навчання цих навичок інших.

Розвивальна мета: розвинути психологічну стійкість, здатність підтримувати керованість власної поведінки та приймати обґрунтовані рішення в умовах небезпеки; удосконалити здатність організовувати безпечну взаємодію і взаємодопомогу в малій групі; розвинути критичне мислення та спроможність протидіяти паніці й інформаційно-психологічним впливам.

Основні завдання теми

1. Систематизувати наукові уявлення про психологічну стійкість, резильєнтність, стрес, копінг і саморегуляцію; розкрити механізми мобілізації та відновлення психологічних ресурсів.
2. Пояснити вплив гострого й тривалого стресу на емоційний стан, увагу, пам'ять, поведінку, оцінювання ризиків і прийняття рішень.
3. Сформувати вміння розпізнавати зовнішні прояви панікоподібних реакцій, заціпеніння, агресивного збудження та емоційної дезорганізації, визначати потреби людини й ознаки необхідності невідкладної медичної допомоги.
4. Удосконалити навички саморегуляції, відновлення концентрації уваги, самоконтролю та здатності виконувати посильні безпечні дії.
5. Опанувати принципи першої психологічної допомоги, алгоритм «Подивись — Послухай — З'єднай» і навчальну послідовність «6П» з дотриманням безпеки, етики та меж компетентності.
6. Розвинути навички підтримувальної комунікації, психологічної взаємодопомоги й організації узгоджених дій малої групи для зниження ризику паніки.
7. Сформувати здатність розпізнавати маніпулятивні інформаційні впливи, перевіряти повідомлення та відповідально поширювати інформацію.
8. Удосконалити методичну компетентність щодо проєктування вправ, ситуаційних сценаріїв, спостереження за практичними діями, надання зворотного зв'язку та оцінювання результатів навчання.

Зміст навчального матеріалу

Навчальне питання 1. Психологічна стійкість і резильєнтність особистості в умовах воєнних загроз

Психологічну стійкість розглядають як здатність підтримувати або відновлювати керованість психічних процесів і поведінки під впливом складних обставин. Резильєнтність характеризує процес адаптації та відновлення за участю особистісних, соціальних і організаційних ресурсів. У підготовці до національного спротиву ці поняття пов'язують зі спроможністю оцінювати ситуацію, виконувати послідовні дії, підтримувати інших і відновлювати ресурси після навантаження.

Стрес виникає у взаємодії між вимогами ситуації та ресурсами людини. За підходом Р. Лазаруса і С. Фолкман важливими є оцінювання загрози та можливостей упоратися з нею. Копінг охоплює способи подолання труднощів, а саморегуляція допомагає керувати увагою, емоційним напруженням і діями. Слухачі аналізують, які способи сприяють розв'язанню завдання, які допомагають відновленню, а які лише тимчасово відволікають від проблеми.

Чинниками стійкості є доступність соціальної підтримки, зрозумілі ролі, реалістичне планування, попередня підготовка, відпочинок і можливість звернутися по допомогу. Обговорення професійних ситуацій спрямовують на визначення ресурсів, які людина та команда можуть посилити.

Навчальне питання 2. Вплив стресу на психоемоційний стан, поведінку та прийняття рішень

Мобілізація у відповідь на загрозу супроводжується змінами дихання, серцебиття, м'язового напруження та спрямованості уваги. Увага може звужуватися до найбільш помітних сигналів небезпеки, а сприйняття складних повідомлень і утримання кількох інструкцій одночасно ускладнюються. Навчальна підготовка має допомагати скорочувати завдання до зрозумілих послідовних кроків.

Гострий стрес і тривале навантаження потребують різних організаційних рішень. У гострій ситуації визначають безпечний пріоритет і найближчу дію. За накопичення виснаження переглядають навантаження, забезпечують відновлення та доступ до підтримки. Результатом психологічної підготовки є здатність помічати власні зміни, перевіряти розуміння ситуації та користуватися допомогою команди.

Навчальне питання 3. Гострі стресові реакції та принципи реагування на них

Для первинної підтримки спостерігають за контактом із людиною, здатністю розуміти короткі звернення, орієнтацією в ситуації та виконанням посильних дій. Типовими зовнішніми проявами можуть бути інтенсивний страх, тремтіння, прискорене дихання, метушливість, заціпеніння, плач, виражене збудження або дезорганізована поведінка. Окрема ознака не встановлює причини стану та не є підставою для самостійного діагнозу.

Особливості надання першої психологічної допомоги за різних гострих стресових реакцій. Зменшення інформаційного навантаження, підтримання спокійного контакту та залучення до однієї посильної дії за інтенсивного страху й панікоподібної реакції. Допомога за заціпеніння: коротке представлення, повідомлення про місце перебування та наступну дію, перевірка реакції на звернення. Необхідність медичної оцінки за значного порушення контакту. Забезпечення безпечної дистанції та залучення допомоги за агресивного збудження; непідготовлені учасники не відпрацьовують прийоми фізичного утримання. Підтримка людини під час плачу та вираженого емоційного напруження: можливість говорити або мовчати, уточнення актуальної потреби й надання практичної допомоги.

Порушення свідомості, тяжке утруднення дихання, біль у грудях, раптова виражена дезорієнтація після можливої травми, безпосередня загроза собі або іншим потребують своєчасного залучення екстреної допомоги. Психологічна підтримка не повинна затримувати медичне реагування.

Навчальне питання 4. Саморегуляція як механізм підтримання готовності до дій

Саморегуляцію спрямовують на відновлення орієнтації, концентрації уваги та керованості поведінки. Перед виконанням вправи перевіряють, чи забезпечено фізичну безпеку і чи не потрібна людині медична допомога. Прийом добирають з урахуванням стану, індивідуальних особливостей і доступного часу.

Для короткого навчального відпрацювання використовують орієнтування в оточенні: назвати три видимі предмети, помітити дві точки опори та визначити одну наступну

безпечну дію. Інші доступні прийоми охоплюють відчуття опори, переключення уваги на конкретне завдання, кілька комфортних природних видихів без затримок і надмірно глибокого дихання. Людина може відмовитися від вправи або обрати інший спосіб підтримки.

Ефективність перевіряють за функціональним результатом: чи стало легше зрозуміти інструкцію, обрати дію й виконати її. За болю, виражених дихальних труднощів або підозри на травму дихальна вправа не замінює медичної оцінки; дихання в паперовий пакет не застосовують.

Навчальне питання 5. Перша психологічна допомога в умовах воєнних загроз і кризових ситуацій

Перша психологічна допомога (ППД) охоплює гуманну, ненав'язливу та практичну підтримку людини, яка пережила надзвичайну подію. Вона сприяє безпеці, задоволенню нагальних потреб, відновленню зв'язку з близькими та доступу до необхідних служб. Її надають із повагою до гідності, рішень і можливостей людини.

Надання ППД базується на принципах «Подивись», «Послухай», «З'єднай»: оцінювання загроз і потреб, установлення контакту за згодою людини, слухання без тиску та допомога в отриманні підтримки й перевіреної інформації. Для більш розгорнутого практичного застосування зазначених принципів в межах надання ППД застосовується Протокол «6П». Зазначений алгоритм допомагає організувати дії надавача підтримки: установлення контакту («Підійдіть»), підтримка безпеки й гідності («Підтримайте»), орієнтування в місці та поточній ситуації («Пам'ятайте про реальність»), визначення найближчої посильної дії («Посприяйте»), з'ясування першочергових потреб і допомога в отриманні підтримки («Потурбуйтеся»), організація подальшої допомоги («Передайте»).

Допомогу адаптують до стану людини й обставин; невідкладне медичне реагування має пріоритет на будь-якому етапі. Надавач підтримки не встановлює діагнозів, не призначає ліків і не примушує до докладної розповіді про пережиту подію.

Навчальне питання 6. Психологічна взаємодопомога та підтримувальна комунікація

Підтримувальна комунікація передбачає короткі зрозумілі фрази, спокійний тон, перевірку розуміння та конкретну пропозицію допомоги. Коректні формулювання: «Я можу побути поруч», «Що вам потрібно найперше?», «Зараз зробимо один крок», «Можна не розповідати подробиць». Пояснення мають відповідати перевіреним фактам; обіцянки повної безпеки або негайного зникнення переживань недоречні.

Згоду на допомогу й дотик з'ясовують, коли це можливо. Людину залучають до доступних рішень і дій, підтримуючи її суб'єктність. Передаючи допомогу, повідомляють необхідні спостереження та потреби, зберігаючи приватність особистих подробиць.

Навчальне питання 7. Групова психологічна стійкість і поведінка малої групи в кризових ситуаціях

Групова стійкість залежить від довіри, зрозумілих ролей, узгоджених повідомлень і доступності ресурсів. Невизначеність, суперечливі інструкції та чутки можуть посилювати дезорганізацію. Координатор називає перевірений факт, визначає пріоритет безпеки, розподіляє посильні ролі та перевіряє виконання. Після завершення гострої фази уточнюють потреби й організовують відновлення.

У взаємодопомозі розмежовують три рівні відповідальності. Людина поруч помічає зміни, встановлює контакт і залучає підтримку. Керівник або командир організовує умови, відпочинок, заміну й доступ до фахівців. Психологічні та медичні фахівці забезпечують оцінку і подальший супровід у межах своїх повноважень.

Навчальне питання 8. Інформаційно-психологічні впливи в умовах інформаційного протистояння

Маніпулятивні повідомлення можуть спонукати до дій через страх, терміновість, провину, груповий тиск або посилання на нібито приховану інформацію. Ознаки для перевірки охоплюють відсутність першоджерела, невідому дату, вирваний із контексту матеріал і вимогу негайно переслати повідомлення. Наявність таких ознак є підставою для перевірки, а не автоматичним доказом неправдивості.

Порядок опрацьовування інформаційної перевірки: з'ясувати автора й першоджерело, дату та контекст; зіставити повідомлення з офіційними джерелами; відокремити підтверджений факт від припущення; відповідально повідомити про невизначеність. Перевірка чуток не повинна затримувати виконання офіційних безпекових інструкцій. Для навчання використовують вигадані або знеособлені приклади без даних про реальне розташування людей чи підрозділів.

Навчальне питання 9. Методика формування навичок психологічної саморегуляції та взаємодопомоги

Навчання будують на короткому поясненні механізму, демонстрації, практичній спробі, спостереженні, конкретному зворотному зв'язку та повторному виконанні.

Сценарій має відповідати професійним завданням учасників і дозволяти оцінити конкретні дії. Ролі «помічник», «учасник ситуації» та «спостерігач» змінюють за згодою. Передбачають право зупинити вправу або обрати роль спостерігача. Не використовують несподіваних криків, фізичного утримання, відтворення власного травматичного досвіду чи обов'язкового публічного емоційного звіту.

Зворотний зв'язок описує поведінку: «Ви назвали одну зрозумілу дію», «Не було перевірки розуміння», «Потрібно уточнити, кому передати допомогу». Оцінювання спрямовують на безпечність, доречність і послідовність дій, а також здатність адаптувати навичку до нової ситуації.

Очікувані результати навчання

За результатами опрацювання змістового модуля слухачі будуть здатні:

1. Пояснювати сутність психологічної стійкості, резильєнтності, стресу, копінг-стратегій і саморегуляції, розкривати психофізіологічні механізми стресових реакцій, мобілізації та відновлення психологічних ресурсів особистості.

2. Аналізувати вплив гострого й тривалого стресу на емоційний стан, мислення, увагу, поведінку та прийняття рішень; визначати власні ранні ознаки напруження й чинники, що посилюють або послаблюють його.

3. Розпізнавати зовнішні прояви гострих стресових реакцій, зокрема паніки, заціпеніння, вираженого збудження та дезорганізованої поведінки, визначати актуальні потреби людини й ознаки необхідності невідкладної медичної допомоги.

4. Добирати й застосовувати техніки психологічної саморегуляції, заземлення, дихальної та тілесної стабілізації для відновлення концентрації уваги, самоконтролю й здатності діяти з урахуванням ситуації та індивідуальних особливостей реагування.

5. Оцінювати ризики та визначати першочергові безпечні дії в умовах стресу, невизначеності й воєнних загроз, обґрунтовувати власні рішення з урахуванням особистої та колективної безпеки.

6. Надавати першу психологічну допомогу відповідно до принципів ненав'язливої практичної підтримки; застосовувати алгоритм «Подивись — Послухай — З'єднай» і навчальну послідовність «6П» у змодельованих ситуаціях із дотриманням безпеки та меж власної компетентності.

7. Застосовувати прийоми підтримувальної комунікації для встановлення контакту, уточнення потреб і відновлення здатності людини самостійно приймати рішення та діяти, поважаючи її гідність, автономію й індивідуальні особливості реагування.

8. Організовувати психологічну взаємодопомогу в малих групах, узгоджувати ролі та дії учасників, використовувати зрозумілі інструкції й перевірену інформацію для зниження ризику паніки та дезорганізованої поведінки.

9. Визначати ситуації, у яких першої психологічної допомоги недостатньо, своєчасно залучати медичних працівників, фахівців із психічного здоров'я або відповідні служби та узгоджувати передачу подальшої підтримки.

10. Критично оцінювати інформаційні повідомлення, розпізнавати ознаки дезінформації та маніпулятивного впливу, перевіряти джерела, дату й контекст, зіставляти відомості та відповідально приймати рішення щодо їх поширення.

11. Проєктувати й проводити практико-орієнтовані заняття з психологічної підготовки, добирати ситуаційні завдання та рольові вправи відповідно до навчальних цілей і підготовленості аудиторії, забезпечувати безпечні умови участі.

12. Оцінювати практичні дії учасників за визначеними критеріями, надавати конструктивний зворотний зв'язок, організовувати самооцінювання й повторне відпрацювання навичок та визначати напрями вдосконалення власних практичних і методичних компетентностей.

Форми і методи навчання

Семінарське заняття з елементами лекційного викладу; пояснення з використанням структурно-логічних схем; аналіз професійно орієнтованих кейсів; демонстрація та практичне відпрацювання технік саморегуляції й першої психологічної допомоги; безпечне ситуаційне та рольове моделювання; робота в малих групах; групове обговорення; самостійне опрацювання рекомендованих джерел; розроблення сценаріїв навчальних вправ; дистанційна робота з кейсами та спільними цифровими документами; самооцінювання, взаємооцінювання й рефлексивний аналіз практичних дій.

Семінарське заняття

Тема: Психологічна взаємодопомога в умовах стресу: алгоритми підтримки та методика практичного відпрацювання.

Мета: сформувати вміння оцінювати безпеку ситуації та актуальні потреби людини, застосовувати алгоритми базової психологічної підтримки й прийоми підтримувальної комунікації, визначати необхідність залучення фахової допомоги та організовувати практичне відпрацювання навичок взаємодопомоги.

Зміст практичної роботи:

1. Скласти алгоритм базової психологічної взаємодопомоги за логікою «Подивись – Послухай – З'єднай», визначити для кожного етапу конкретні дії та зіставити їх із навчальною послідовністю «6П».

2. Для ситуацій сильного страху, розгубленості, плачу, надмірного збудження та завмирання сформулювати по дві підтримувальні фрази; визначити висловлювання й дії, яких слід уникати під час надання допомоги.

3. Проаналізувати кейс «Людина розгублена після небезпечної події»: визначити першочергові потреби, послідовність підтримки, доречні способи стабілізації та підстави для залучення медичних або психологічних фахівців.

4. Опрацювати кейс «Завмирання»: запропонувати безпечну послідовність дій педагога, врахувати можливість медичних причин стану та обґрунтувати способи встановлення контакту без різких дотиків, підвищення голосу, соромлення чи примусу.

5. У парах або трійках відпрацювати підтримувальну взаємодію: перевірити безпеку, представитися й установити контакт, уточнити актуальну потребу, вислухати без тиску, запропонувати посильну дію та узгодити наступний крок. Оцінити виконання за визначеними критеріями й повторити необхідний фрагмент після зворотного зв'язку.

6. Розробити контрольний перелік «Коли базової взаємодопомоги недостатньо?» із зазначенням ознак необхідності залучення відповідних фахівців або служб; визначити межі відповідальності педагога та порядок передачі подальшої підтримки.

Результат практичної роботи: алгоритмічна картка психологічної взаємодопомоги з конкретними діями та зразками підтримувальних фраз; коротке обґрунтування рішень за навчальними кейсами; контрольний перелік підстав для залучення фахової допомоги; демонстрація підтримувальної взаємодії з урахуванням безпеки, актуальних потреб людини та меж власної компетентності.

Самостійна робота

Опрацювати рекомендовані джерела з питань психологічної стійкості, саморегуляції, першої психологічної допомоги, підтримувальної комунікації та критичного оцінювання інформації.

Підготувати письмовий аналіз двох навчальних ситуацій: гострої стресової реакції після перебування в укритті та поширення неперевіреного повідомлення про загрозу. Визначити першочергові дії безпеки, послідовність психологічної підтримки, порядок перевірки інформації та способи збереження узгодженості групової поведінки; обґрунтувати запропоновані рішення й межі власної компетентності.

Розробити сценарій практичної вправи тривалістю 10–15 хвилин обсягом 1–2 сторінки та короткий контрольний перелік для спостерігача. Визначити мету, умови проведення, ролі, правила безпеки, послідовність дій, очікуваний результат і спосіб його перевірки. Передбачити адаптацію до дистанційного формату або нестійкого зв'язку.

Завдання виконувати на основі навчальних ситуацій без опису власних травматичних подій і розголошення персональних або службових даних.

Оцінювання результатів навчання

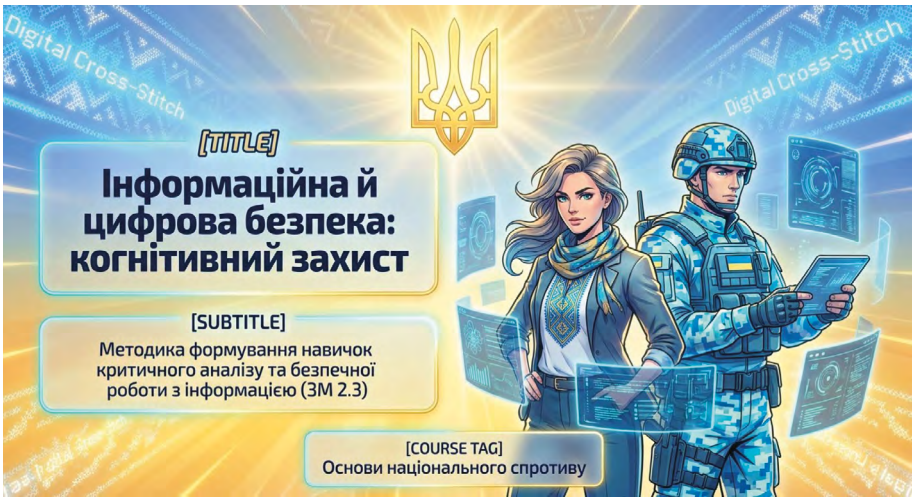
Оцінювання здійснюється за результатами письмового аналізу кейсів, розроблення навчального сценарію, практичного виконання алгоритмів психологічної підтримки та обґрунтування професійних рішень. Ураховується здатність застосувати навичку в ситуації зі зміненими умовами.

Критерії оцінювання:

- правильне визначення пріоритетів безпеки та необхідності залучення медичної або іншої фахової допомоги;
- послідовність і доречність застосування прийомів саморегуляції та психологічної підтримки з урахуванням потреб людини й меж власної компетентності;
- коректність підтримувальної комунікації, повага до гідності, автономії та приватності людини;
- обґрунтованість перевірки інформації та запропонованих способів організації безпечної групової взаємодії;
- відповідність навчального сценарію визначеній меті, методична доцільність і психологічна безпека вправи;
- здатність оцінювати конкретні практичні дії, надавати конструктивний зворотний зв'язок і коригувати виконання;
- аргументованість рішень і здатність переносити засвоєні навички в інші навчальні ситуації.

ЗМ 2.3. Інформаційна й цифрова безпека: методика формування навичок критичного аналізу та безпечної роботи з інформацією

Форма проведення: семінарське заняття.

Мета теми: сформувати в слухачів системні знання та методичну готовність щодо організації освітнього процесу з питань інформаційної й когнітивної безпеки, оволодіння інструментами критичного аналізу медіаконтенту, фактчекінгу та цифрової гігієни, а також розроблення практико-орієнтованих завдань і протоколів протидії ворожим інформаційно-психологічним впливам під час викладання навчальної дисципліни «Основи національного спротиву».

Основні завдання теми:

1. Систематизувати нормативно-правові та концептуальні засади забезпечення інформаційної й когнітивної безпеки України в контексті національного спротиву, розкривши чітку відмінність між кібербезпекою (захист технічних систем, мереж і даних) та когнітивною безпекою (захист свідомості, емоцій та процесів прийняття рішень від маніпуляцій).
2. Розкрити природу, цілі та механіку ворожих інформаційно-психологічних операцій (ІПСО), деконструкцію пропагандистських наративів, маніпулятивних тригерів (Amygdala Hijack), ефекту ілюзії правди (Illusion of Truth), алгоритмічних «ехо-камер», діяльність ботоферм та загрози штучно згенерованого ШІ-контенту й дипфейків.
3. Опанувати методику застосування інструментів фактчекінгу та OSINT-аналізу, зокрема алгоритму когнітивного захисту SIFT (Stop, Investigate, Find, Trace), сервісів верифікації фото- й відеоматеріалів (Google Lens, InVID, StopFake) для встановлення першоджерел, перевірки контексту та розпізнавання фішингу й маніпуляцій.
4. Сформувати методичні вміння щодо проєктування практичних завдань і сценаріїв реагування, розроблення пам'яток цифрової гігієни, антикризових протоколів контркомунікації закладу освіти та системи оцінювання досягнення результатів навчання здобувачів за принципом «знати – вміти – діяти».

Зміст теми

1. Концептуальні й нормативно-правові засади інформаційної та когнітивної безпеки в контексті національного спротиву.

Захист інформаційного суверенітету України та відповідальність закладу освіти за формування безпечного інформаційно-освітнього середовища. Нормативно-правова база

забезпечення цифрової безпеки в системі підготовки громадян до національного спротиву. Концептуальне розмежування двох суміжних категорій за об'єктом і засобами захисту: кібербезпека як захист технічного периметра: комп'ютерних систем, мереж, баз даних, програмного забезпечення та пристроїв від вірусів, фішингу, несанкціонованого доступу та DDoS-атак. Когнітивна безпека як захист свідомості, людського розуму, психоемоційного стану, системи цінностей та процесів прийняття рішень від маніпулятивних впливів, замаскованої пропаганди й дезінформаційних операцій (рис. 2.3.1).

Рис. 2.3.1 Порівняння параметрів захисту кібербезпеки та когнітивної безпеки

Феномен когнітивної стійкості (Resilience) та цифрової культури педагога як елемента національної безпеки й основи для формування «цифрового імунітету» здобувачів освіти (рис. 2.3.2).

Рис. 2.3.2 Трансформація ролі педагога

2. Природа, цілі та механіка ворожих інформаційно-психологічних операцій (ІПСО).

Специфіка та механізм ворожих ІПСО як системного інструменту гібридної війни, спрямованого на «злам» не технічних систем, а людського сприйняття та суспільної згуртованості.

Емоційне виснаження: механізми операцій спрямовані на виклик сильних емоцій (паніки, зневіри, апатії, агресії), які блокують критичне мислення та здатність аналізувати інформацію.

Руйнування довіри: ключова мішень ІПСО – підрив авторитету ключових державних інституцій, системи освіти, ЗМІ та взаємної довіри між громадянами задля дестабілізації країни зсередини.

Класифікація інформаційних загроз в освітньому цифровому просторі:

дезінформація – навмисне, сплановане створення та поширення завідомо неправдивих відомостей з метою маніпуляції та завдання шкоди суспільній безпеці, розрахована на досягнення деструктивних політичних чи соціальних цілей;

місінформація – поширення недостовірних фактів, помилкових даних чи викривленої інформації без свідомого злого наміру з боку того, хто її поширює;

малінформація – використання правдивих даних, але вирваних із контексту, спотворених або незаконно оприлюднених із метою заподіяння шкоди, цькування чи дискредитації, сама інформація є правдою, проте її подача та мета використання є маніпулятивними. (рис. 2.3.3).

Рис. 2.3.3 Класифікація інформаційних загроз

Нейропсихологічні тригери маніпулятивного впливу: «когнітивне захоплення мигдалеподібного тіла» (Amygdala Hijack) – стан, коли віральний контент блокує раціональне мислення й провокує імпульсивне поширення паніки; «ефект ілюзії правди» (Illusion of Truth) – систематичне повторення фейку для його сприйняття свідомістю як факту (рис. 2.3.4).

Алгоритмічні технології поширення дезінформації: «інформаційні бульбашки», «ехо-камери», скоординована діяльність ворожих ботоферм, анонімні мережі в месенджерах, а також загрози штучно згенерованого синтетичного ШІ-контенту, дипфейків та мови ворожнечі:

– «інформаційні бульбашки» – ізоляція користувача алгоритмами платформ у межах власних поглядів і відсікання альтернативної інформації;

– «ехо-камери» – замкнені спільноти, де однакові ідеї та міфи постійно повторюються й підсилюються, а будь-яка критика відкидається;

– скоординована діяльність ворожих ботоферм – використання мереж штучних акаунтів для масового поширення потрібних тез і створення ілюзії масової підтримки;

– анонімні мережі в месенджерах – канали та чати без прозорих власників і стандартів перевірки фактів, які слугують для швидких емоційних вкидів і паніки;

Рис. 2.3.4 Amygdala Hijack та ефект ілюзії правди

– штучно згенерований синтетичний ШІ-контент – створення нейромережами тисяч переконливих текстів і статей для засмічення інформаційного простору;

– дипфейки – високоякісні підробки відео та аудіо, що змушують реальних людей говорити те, чого вони ніколи не казали;

– мова ворожнечі – цілеспрямоване розпалювання агресії та цькування з метою розколу суспільства зсередини.

Стандарт маркування TADL є сучасним концептуальним підходом до забезпечення прозорості, безпеки та достовірності інформаційного простору, особливо в умовах масового поширення синтетичного контенту та маніпуляцій (рис 2.3.5).

Рис. 2.3.5 Стандарт маркування ШІ-контенту ТАДЛ

3. Методи критичного аналізу, інструменти фактчекінгу та OSINT-аналіз.

Покрокова методологія когнітивного захисту та верифікації інформації SIFT (Stop, Investigate the source, Find better coverage, Trace claims to the original context) – «зупинись, досліди джерело, знайди краще висвітлення, простеж першоджерело» (рис 2.3.6).

Застосуванняінструментарію OSINT (Open Source Intelligence) як навчального засобу для аналізу відкритих даних та забезпечення «цифрової доказовості» (рис. 2.3.7).

Google Lens та TinEye – зворотний пошук зображень, перевірка первинних публікацій та детекція візуальних маніпуляцій;

Рис. 2.3.6 Покроковий алгоритм SIFT

Рис. 2.3.7 Матриця OSINT-інструментів

InVID – фрагментація відео, аналіз окремих кадрів та перевірка метаданих;

StopFake, «Фільтр» – верифікація наративів та аналіз спростованих фейків;

VirusTotal, Whois – інструментальна перевірка безпеки мережевих посилань та джерел

Правово-етичні межі, правила та вимоги академічної доброчесності під час використання відкритих джерел інформації в діяльності педагога.

4. Цифрова гігієна, захист персональних даних та безпечна мережева комунікація.

Обов'язкові практики базового захисту облікових записів та персональної інформації педагога й здобувачів освіти: налаштування двофакторної автентифікації (2FA), використання складних паролів, захист цифрової ідентичності та перевірка посилань у месенджерах (рис. 2.3.8).

Розпізнавання фішингу, методів соціальної інженерії, небезпечного цифрового контенту та кібершахрайства (зокрема в межах безпекового проєкту «Стоп-фрод»).

Практики Digital Wellbeing (цифрового добробуту) та когнітивної саморегуляції: дотримання режимів «цифрової тиші», керування сповіщеннями, дозування мережевого навантаження для протидії когнітивному виснаженню та збереження психоемоційного здоров'я.

Рис. 2.3.8 Цифрова гігієна та 2FA

5. Організаційні засади протидії інформаційним загрозам та антикризовий протокол реагування в закладі освіти.

Розподіл функцій та алгоритм взаємодії між адміністрацією, педагогічним колективом та психологічною службою закладу освіти під час виявлення інформаційного інциденту.

Покроковий алгоритм реагування на дезінформаційні вводи:

мутинг – припинення емоційної суперечки та блокування імпульсивного поширення фейку;

скарга – надсилання офіційного повідомлення модераторам платформи чи месенджера;

фактчекінг – проведення швидкої інструментальної перевірки фактів;

спростування – оприлюднення виваженої спростовуючої заяви на офіційних ресурсах закладу.

Реалізація антикризового протоколу контр-комунікації: правильна фіксація та збереження цифрових доказів (скріншоти, посилання, метадані), локалізація загрози та порядок звернення до Департаменту кіберполіції України.

Застосування принципів травма-інформованого підходу та ненасильницького спілкування (ННС) під час реагування на інформаційні інциденти для запобігання повторній травматизації (ретравматизації) та підтримання психологічно безпечного освітнього середовища.

Рис. 2.3.9 Алгоритм проведення заняття

Методика проєктування практико-орієнтованих навчальних матеріалів та систем оцінювання досягнень здобувачів освіти за нормативним принципом ОПП «знати – вміти – діяти» (рис. 2.3.9).

Форми та методи навчання:

– розгорнута бесіда (семінар-бесіда): обговорення сутності інформаційної та когнітивної безпеки, механізмів інформаційно-психологічного впливу й відповідальності педагогічних працівників за безпечну комунікацію в освітньому середовищі;

– круглий стіл: професійне обговорення типових інформаційних загроз, способів перевірки повідомлень і меж відповідальності учасників освітнього процесу під час реагування на інформаційні інциденти;

– метод «мозкового штурму»: визначення можливих ознак дезінформації, оцінювання ризиків для освітнього середовища та пошук обґрунтованих способів реагування;

– метод кейс-стаді: аналіз реальних або змодельованих ситуацій поширення неправдивої інформації, маніпулятивних повідомлень, мови ворожнечі чи синтетичного медіаконтенту; розроблення алгоритму перевірки інформації та професійного реагування;

– практичні вправи з фактчекінгу й цифрової верифікації: застосування алгоритму SIFT, Google Lens, InVID та інших доступних інструментів для перевірки походження, контексту й достовірності медіаматеріалів;

– методи інтерактивного навчання та візуалізації: створення ментальних карт, схем поширення інформаційних впливів, алгоритмів реагування й пам'яток із цифрової гігієни; використання цифрових дошок і платформ для спільного аналізу ситуацій.

Очікувані результати навчання

Після опрацювання теми слухач опанує:

• **Знання та розуміння:**

– концептуальних і нормативно-правових засад інформаційної та кібербезпеки України в контексті національного спротиву;

– відмінностей між кібербезпекою та когнітивною безпекою, їхнього значення для захисту інформаційного середовища закладу освіти;

– цілей, механізмів і характерних ознак інформаційно-психологічних операцій, пропагандистських наративів і маніпулятивних впливів;

– механізмів поширення дезінформації, функціонування інформаційних бульбашок і «ехо-камер», скоординованих мережевих кампаній та ризиків використання дипфейків;

– ознак дезінформації, мови ворожнечі й інформаційних атак, а також принципів перевірки достовірності повідомлень і цифрового медіаконтенту;

– призначення, можливостей та обмежень алгоритму SIFT, інструментів фактчекінгу й OSINT-аналізу;

– організаційних засад реагування на інформаційні інциденти, документування обставин їх виникнення та взаємодії з відповідальними особами й компетентними органами;

– принципів цифрової гігієни, когнітивної стійкості, травма-інформованого підходу й ненасильницького спілкування в освітньому середовищі.

• **Уміння:**

– розпізнавати ознаки маніпулятивного впливу, дезінформації, мови ворожнечі та скоординованого поширення сумнівного контенту;

– застосовувати алгоритм SIFT для перевірки інформаційних повідомлень, встановлення першоджерела й зіставлення відомостей із незалежними надійними джерелами;

– оцінювати інформаційні ризики для учасників освітнього процесу, розрізняти перевірені факти, припущення й непідтверджені твердження.

• **Практичні навички:**

– використовувати доступні інструменти фактчекінгу та візуальної верифікації для перевірки зображень, відеоматеріалів і контексту їх поширення;

– визначати доцільний порядок реагування на інформаційні інциденти: зберігати необхідні докази, обмежувати подальше поширення шкідливого контенту, повідомляти відповідальних осіб і, за потреби, звертатися до компетентних органів;

– застосовувати практики цифрової гігієни й саморегуляції для зниження інформаційного перевантаження та підтримання працездатності;

– розробляти рекомендації для учасників освітнього процесу щодо перевірки інформації, безпечної цифрової поведінки й відповідального поширення повідомлень.

• **Цінності, ставлення:**

– відповідальність за інформаційну безпеку: усвідомлення особистої та професійної відповідальності за достовірність поширюваної інформації, безпеку цифрової комунікації й захист учасників освітнього процесу від маніпулятивних впливів;

– критичність і доказовість мислення: готовність перевіряти повідомлення, оцінювати надійність джерел, розмежовувати факти й судження та утримуватися від поширення непідтверджених відомостей; когнітивна стійкість:

– здатність зберігати критичність суджень і виваженість рішень під впливом емоційно насиченої, суперечливої або провокативної інформації;

– громадянська позиція: повага до інформаційного суверенітету України, національних цінностей, прав людини та принципів демократичного суспільства;

– етичність цифрової взаємодії: дотримання принципів ненасильницького спілкування, поваги до гідності людини, конфіденційності й недопущення мови ворожнечі;

– турбота про психоемоційну безпеку: уважне ставлення до емоційного стану учасників освітнього процесу, готовність до конструктивного діалогу та підтримання психологічно безпечного освітнього середовища;

– рефлексивність і медіаграмотність: готовність аналізувати власні інформаційні звички, розпізнавати особисті вразливості до маніпуляцій і вдосконалювати практики безпечної роботи з інформацією. Загальна характеристика навчального блоку.

Самостійна робота

Завдання:

1. Обрати змістовий напрям розробки (на вибір):

– застосування алгоритму SIFT: розроблення навчального матеріалу з використанням алгоритму когнітивного захисту *(Stop, Investigate, Find, Trace)* для формування критичного мислення здобувачів освіти;

– практикум з використання інструментів OSINT: створення матеріалу із застосуванням сервісів верифікації *(Google Lens, InVID, StopFake)* для встановлення походження, достовірності й контексту поширення медіаконтенту;

– методична картка з аналізу фейків: алгоритм деконструкції маніпулятивного повідомлення з ключем-відповіддю для розбору на занятті;

– цифрова гігієна та Digital Wellbeing: експрес-пам'ятка ключових правил безпечного медіаспоживання, захисту персональних даних та збереження психоемоційного стану в умовах воєнного стану;

– кризове реагування та антикризова контр-комунікація: алгоритм дій у закладі освіти при виявленні дезінформаційних атак, довідник офіційних джерел та алгоритм звернення до Кіберполіції;

– аналіз маніпуляцій і ШІ-синтетики: ситуаційний кейс із деконструкції дезінформаційного впливу чи штучно згенерованого контенту (дипфейків);

– аналіз емоційних тригерів: система запитань за методикою *Amygdala Hijack* для розпізнавання емоційних пасток і панічних реакцій здобувачів освіти.

2. Обрати рекомендований формат виконання розробки (на вибір):

– цифровий освітній ресурс (вебсторінка): інформаційний вебмодуль або тематичний мінілендінг, створений за допомогою платформ (*Google Sites, Notion, Padlet* тощо);

– наочна інфографіка / пам'ятка: візуалізований інтерактивний плакат, чек-лист або алгоритмічна картка, розроблені в графічних редакторах (*Canva, Genially* тощо) у форматі активного посилання або PDF-файлу;

– навчальний презентаційний модуль: лаконічний слайд-комплекс для візуального супроводу заняття (обсягом 3–5 слайдів у форматі *PPTX* або *PDF*).

3. Сформувати методичну структуру та опис розробки:

– сформулювати навчальну мету та очікувані результати навчання відповідно до програми курсу «Основи національного спротиву»;

– описати практичний алгоритм використання розробки під час проведення занять;

– забезпечити наявність ключових змістових елементів (алгоритми, інструменти верифікації, правила безпеки тощо);

– дотримуватися вимог академічної доброчесності, науково-методичної термінології та принципів психологічної безпеки.

Очікуваний результат: підготовлений та методично обґрунтований навчально-методичний матеріал інтерактивного або візуалізованого формату (з активним посиланням на цифровий ресурс, плакат чи слайд-комплекс у форматі PDF/PPTX) із коротким методичним супроводом. Матеріал демонструє сформованість інформаційно-безпекової та методичної компетентностей, містить практично придатні алгоритми верифікації (SIFT, OSINT), засади цифрової гігієни й антикризові протоколи, забезпечуючи реалізацію принципу «знати – вміти – діяти» в освітньому середовищі.

Рекомендації щодо застосування цифрових технологій і моделювання навчальних ситуацій.

1. Класифікація цифрових інструментів за функціональними доменами ЗМ 2.3.

Для забезпечення наочності, інтерактивності та формування практичних навичок слухачів рекомендується використовувати цифровий інструментарій, розподілений за основними завданнями теми:

• **Візуалізація та дизайн матеріалів з цифрової безпеки:**

– *Інструменти:* Canva, Adobe Express.

– *Методичне призначення:* проєктування інфографіки, пам'яток із цифрової гігієни, схем налаштування двофакторної автентифікації (2FA) та візуальних інструкцій захисту від фішингу й цифрового шахрайства (з інтеграцією **QR-коду** на офіційний ресурс проєкту «Стоп-фрод» Кіберполіції).

• **Інструменти фактчекінгу та OSINT-аналізу (Верифікація):**

– *Інструменти:* Google Lens, TinEye (зворотний пошук зображень), InVID / WeVerify (покадровий аналіз відео, перевірка метаданих для детекції дипфейків), StopFake, VirusTotal.

– *Методичне призначення:* формування практичних навичок інструментальної перевірки першоджерел, виявлення маніпуляцій і ШІ-синтетики з використанням мобільних пристроїв слухачів (BYOD).

• **Інтерактивні середовища та освітній сторітелінг:**

– *Інструменти:* Genially, Padlet, H5P.

– *Методичне призначення:* створення нелінійних освітніх квестів із деконструкції ІПСО, аналізу дипфейків, розгалужених симуляційних кейсів («Вибір – Наслідок») та заснування цифрового штабу (OSINT-хабу в Padlet) для колективного збору й верифікації доказів.

• **Гейміфікований практикум та оцінювання («знати – вміти – діяти»):**

– *Інструменти:* Kahoot!, Quizizz, LearningApps.

– *Методичне призначення:* проведення експрес-діагностики медіастійкості колективу, тренування затримки емоційної реакції при маніпулятивних тригерах (Amygdala Hijack) та перевірка засвоєння покрокового алгоритму SIFT.

2. Моделювання навчальної ситуації (5-етапний алгоритм проведення заняття)

Етап 1. Вступ / Актуалізація (3–5 хв): демонстрація суперечливого медіаповідомлення, маніпулятивного скріншоту чи ШІ-дипфейку для створення когнітивного дисонансу та відпрацювання первинного кроку *Stop* за алгоритмом SIFT (зупинка емоційного спалаху).

Етап 2. Вивчення нового матеріалу / Нормативний контекст (постійно): опрацювання нормативно-правових засад когнітивної безпеки із залученням інтерактивних QR-кодів та прямих гіперпосилань, які ведуть на офіційні першоджерела (ДСТУ, Центр протидії дезінформації при РНБО, портал Кіберполіції «Стоп-фрод»).

Етап 3. Практична робота / OSINT-лабораторія (10–15 хв): виконання вправи «Знайди маніпуляцію в інформаційному середовищі» в малих групах із покроковим застосуванням алгоритму SIFT *(Stop, Investigate, Find, Trace)* та сервісів Google Lens і InVID.

Етап 4. Закріплення / Гейміфікований практикум (5 хв): проведення інтерактивного експрес-тесту в Kahoot! або Quizizz на тему «Факт чи ворожа дезінформація?» для миттєвої діагностики рівня критичного мислення.

Етап 5. Підсумок / Рефлексія (2 хв): підсумкова бесіда з використанням травма-інформованого підходу та засад ненасильницького спілкування (ННС): *«Як набута навичка інструментального фактчекінгу та алгоритми контр-комунікації допоможуть захистити освітнє середовище від ворожих впливів?»*.

3. Заходи безпеки, етика та резервний (офлайн) сценарій

• **Захист персональних даних та ретушування:** при використанні реальних чи змодельованих скріншотів для фактчекінгу обов'язково застосовувати засоби розмиття *(BLUR / стікери)* для ретушування облич, геолокацій, персональних даних та об'єктів у зоні бойових дій.

• **Академічна доброчесність та маркування ШІ-контенту:** дотримання методологічного стандарту ТАДЛ (T.A.S.L.) для маркування використаних джерел та залучених інструментів штучного інтелекту (*Title* – Назва, *Author* – Автор/Модель ШІ, *Djerelo* – Посилання/Промпт, *License* – Тип ліцензії).

Питання для самоконтролю

1. У чому полягає фундаментальна відмінність між кібербезпекою (захист технічних систем, мереж і даних) та когнітивною безпекою (захист свідомості, емоцій і процесів прийняття рішень) у контексті забезпечення національного спротиву?

2. Які основні цілі, види та механізми ворожих інформаційно-психологічних операцій (ІПСО) виокремлюють в освітньому цифровому середовищі?

3. Як розрізняти між собою дезінформацію (цілеспрямовану маніпуляцію), місінформацію (випадкову помилку без злого наміру) та малінформацію (використання правдивих даних для завдання шкоди) в освітньому просторі?

4. Яким чином психологічні тригери емоційного зламу («когнітивне захоплення» / Amygdala Hijack) та «ефект ілюзії правди» (Illusion of Truth) блокують раціональне мислення під час ворожої інформаційної атаки?

5. Як алгоритмічні «інформаційні бульбашки», «ехо-камери» та скоординована діяльність ботоферм підсилюють віральне поширення маніпулятивного контенту в соціальних мережах і месенджерах?

6. У чому полягає зміст і покроковий порядок виконання алгоритму когнітивного захисту та верифікації джерел SIFT (Stop, Investigate, Find, Trace)?

7. Які цифрові інструменти фактчекінгу та OSINT-аналізу (Google Lens, InVID, StopFake) є найефективнішими для перевірки автентичності зображень, відео та розпізнавання ШІ-генерованих дипфейків?

8. Яких ключових правил цифрової гігієни, налаштувань двофакторної автентифікації та перевірки посилань (зокрема за проєктом «Стоп-фрод») має дотримуватися педагог у мережевій комунікації?

9. Яким є офіційний порядок дій закладу освіти та антикризовий протокол контркомунікації при виявленні дезінформаційної атаки (зокрема щодо фіксації цифрових доказів та взаємодії з Департаментом кіберполіції)?

10. Як реалізуються засади травма-інформованого підходу та ненасильницького спілкування (ННС) для підтримки психоемоційної стійкості учасників освітнього процесу в умовах постійного інформаційного тиску?

Критерії оцінювання результатів навчання
(Максимальна кількість балів – 100)

Критерій оцінювання	Показники виконання	Бали
Методична доцільність	Відповідність вимогам програми курсу «Основи національного спротиву», готовність матеріалу до безпосереднього застосування в освітньому процесі.	**30**
Змістовна повнота	Наявність передбачених завданням змістових елементів (алгоритму SIFT, інструментів OSINT, правил цифрової гігієни, елементів ННС тощо).	**30**
Технологічність та візуалізація	Якість структурування, ергономічність викладу, коректне використання обраних цифрових інструментів або наочних засобів.	**20**
Академічність та етичність	Дотримання нормативної науково-методичної термінології, коректність антикризових формулювань та принципів психологічної безпеки.	**20**

Рекомендовані джерела та навчальні ресурси

1. Безпека в месенджерах. Рекомендації щодо цифрової гігієни / Кіберполіція України. URL: https://cyberpolice.gov.ua/stopfraud/
2. Детектор Медіа: онлайн-ресурс про маніпуляції, фейки та дезінформацію. URL: https://ms.detector.media/
3. Дія.Освіта : освітній серіал «Медіаграмотність у часи війни». URL: https://osvita.diia.gov.ua/courses/very-verified

4. Медіанавігатор: інтерактивний посібник з перевірки та верифікації контенту.
URL: https://medianavigator.org/
5. Національна онлайн-платформа «Фільтр» з медіаграмотності МКІП.
URL: https://filter.mkip.gov.ua/
6. Портал медіаосвіти та медіаграмотності АУП: Онлайн гра «Медіазнайко»
URL: https://medialiteracy.org.ua/onlajn-gra-mediaznajko/
7. Сидоренко В. В. Медіаграмотність і медіабезпека: словник термінів. Біла Церква : БІНПО, 2024. 13 с. URL: https://surl.lu/fyfaaw
8. Сидоренко В. В. Студентський стартап-проєкт «Інформаційний імунітет або безпека в медіа» як елемент повоєнної відбудови України: цифровий програмно-методичний комплекс / за ред. В. В. Сидоренко. Біла Церква: БІНПО, 2023. 110 с.
URL: https://surl.li/qzuzbu
9. Стратегія Міністерства культури та інформаційної політики України з розвитку медіаграмотності на період до 2026 року: Затверджено Наказом МКІП від 24.05.2024 р. № 372.
URL: http://surl.li/lmrnqo
10. Хмарна Л. В. Діагностика медіаінформаційної грамотності педагогів: структурні компоненти та інструментарій вимірювання: наукова стаття. Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти, 2026. Вип. 25. С. 273–284.
DOI: https://doi.org/10.31865/2414-9292.25.2026.366415 URL: https://surl.li/ykabsa
11. Хмарна Л. В. Електронний навчальний курс «Онлайн-інструменти для створення етичного контенту та верифікації інформації». Біла Церква: БІНПО ДЗВО «УМО» НАПН України, 2026. 112 с. URL: https://surl.li/exefvx
12. Хмарна Л. В. Електронний навчальний курс «Розвиток медіаграмотності педагога закладу професійної освіти». Біла Церква: БІНПО ДЗВО «УМО» НАПН України, 2026. 103 с.
URL: https://surl.li/wfvyrj
13. Хмарна Л. В. Електронний навчальний спецкурс «Медіамайстерня: практична медіаграмотність у створенні ресурсів». Біла Церква: БІНПО ДЗВО «УМО» НАПН України, 2026. 66 с.
URL: https://surl.li/idqkti
14. Хмарна Л. В. Електронний навчальний спецкурс «Нові стандарти медіаграмотності: етика взаємодії з ШІ та подолання упереджень у виробничому навчанні». Біла Церква: БІНПО ДЗВО «УМО» НАПН України, 2026. 77 с.
URL: https://surl.li/kodhdc
15. Хмарна Л. В. Формування медіаінформаційної грамотності учнів старшої школи в контексті розвитку медіаосвіти в Україні. Вісник освіти і науки, 2026. Вип. 1(43). С. 2895–2906.
DOI: https://doi.org/10.52058/2786-61652026-1(43)-2895-2906 URL: https://surl.li/leykst
16. Центр протидії дезінформації при РНБО України: офіційний сайт.
URL: https://cpd.gov.ua/
17. Центр стратегічних комунікацій та інформбезпеки (Dovidka.info).
URL: https://dovidka.info/
18. Prometheus : онлайн-курс «Медіаграмотність для освітян».
URL: https://prometheus.org.ua/prometheus-free/mediagramotnist-dlya-osvityan/
19. Topolnyk Y., Ivanchuk V., Khmarna L., Hetman O., Zazharska H. Development of the digital ecosystem of higher education in Ukraine under conditions of digitalisation and digital transformation of society : scientific article Aposta: Revista De Ciencias Sociales, 2026. Vol. 24(114), e1123 DOI:https://doi.org/10.23900/ra.v24i114.1123 URL: https://surl.li/gsluxo
20. Very Verified 2.0 : онлайн-курс із медіаграмотності / IREX ; EdEra.
URL: https://ed-era.com/course/media-literacy/

МОДУЛЬ 3. БЕЗПЕЧНЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ТА ЦИФРОВІ ЗАСОБИ НАВЧАННЯ У ВИКЛАДАННІ «ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОГО СПРОТИВУ»

ЗМ 3.1. Організація безпечного освітнього процесу та практичної підготовки

Форма проведення: лекція з елементами аналізу педагогічних ситуацій.

1. Мета теми:

Сформувати у педагогічних працівників системне розуміння нормативних, організаційних, методичних і психолого-педагогічних засад безпечної організації освітнього процесу з основ національного спротиву; розвинути вміння аналізувати умови проведення теоретичних і практичних занять, визначати потенційні ризики, добирати безпечні форми та засоби навчання, планувати дії учасників освітнього процесу в разі виникнення загрози й розробляти карту безпеки заняття з урахуванням основного та альтернативного сценаріїв.

2. Основні завдання теми:

1. Розкрити нормативні засади організації безпечного освітнього процесу під час викладання основ національного спротиву.
2. Визначити повноваження та межі відповідальності керівника закладу освіти, педагогічного працівника й інших відповідальних осіб.
3. Сформувати розуміння безпечного освітнього середовища як сукупності фізичних, організаційних, психологічних та інформаційних умов.
4. Ознайомити педагогів із послідовністю оцінювання ризиків перед проведенням практичної діяльності.
5. Розкрити призначення інструктажів з охорони праці та безпеки життєдіяльності, особливості їх організації й документування.

6. Визначити критерії вибору місця, форми, обладнання та організаційних умов проведення практичної підготовки.

7. Розглянути особливості організації освітнього процесу в умовах воєнного стану, зокрема порядок реагування на загрози та підготовки альтернативних сценаріїв.

8. Обґрунтувати значення психологічної безпеки, доступності навчання та врахування індивідуальних освітніх потреб.

9. Розкрити структуру й методику розроблення карти безпеки заняття як інструменту попереднього планування, контролю умов і педагогічного аналізу.

3. Очікувані результати навчання

Після опрацювання теми слухач:

- пояснює основні нормативні вимоги до організації безпечного освітнього процесу;
- розрізняє документи, які регулюють зміст навчальної програми, організацію освітнього процесу, охорону праці, безпеку життєдіяльності та цивільний захист;
- визначає межі відповідальності керівника закладу освіти, педагогічного працівника й інших відповідальних осіб;
- аналізує умови проведення теоретичних і практичних занять з урахуванням місця, складу групи, обладнання та актуальних загроз;
- визначає потенційні небезпеки й обґрунтовує заходи для запобігання їм;
- пояснює призначення інструктажів і вимоги до їх організації та документування;
- обґрунтовує вибір основної та альтернативної форми практичної підготовки;
- визначає обставини, за яких практичну вправу необхідно припинити, перенести або замінити безпечнішою формою;
- враховує психологічну безпеку та індивідуальні освітні потреби учасників;
- розробляє карту безпеки заняття, передбачаючи основний і альтернативний сценарії;
- визначає критерії оцінювання навчального результату незалежно від того, чи виконувалася основна практична вправа, чи її безпечна альтернатива.

4. Ключові слова

Безпечне освітнє середовище; охорона праці; безпека життєдіяльності; цивільний захист; оцінювання ризиків; небезпечний чинник; інструктаж; практична підготовка; психологічна безпека; доступність навчання; альтернативний сценарій; карта безпеки заняття; локальні нормативні документи; критерії оцінювання навчального результату.

3.1.1. Нормативна основа організації підготовки з основ національного спротиву та межі відповідальності педагога

Чому нормативна основа є початковим етапом планування заняття

Організація навчання з основ національного спротиву передбачає не лише визначення теми, підготовку навчальних матеріалів і вибір методів викладання. Важливо забезпечити відповідність змісту заняття застосовній навчальній програмі, належні організаційні умови, безпечне використання обладнання, готовність учасників до виконання завдань і визначений порядок дій у разі виникнення небезпеки.

На відміну від заняття, яке обмежується поясненням теоретичного матеріалу, практична підготовка може передбачати переміщення учасників, використання спеціалізованого обладнання, виконання вправ, роботу з навчальними моделями, моделювання небезпечних ситуацій або застосування цифрових симуляторів. Кожна з цих форм потребує попереднього аналізу умов і потенційних ризиків.

Тому планування заняття доцільно розпочинати з послідовного з'ясування чотирьох питань:

1. Якого навчального результату необхідно досягти? Педагог визначає вимоги відповідної програми, конкретизує знання та вміння, які мають продемонструвати здобувачі освіти.

2. Які дії повинні виконати учасники? Визначаються форма діяльності, послідовність виконання завдання, необхідні матеріали й обладнання.

3. Які нормативні та організаційні вимоги необхідно врахувати? Педагог перевіряє застосовні нормативні документи, локальні інструкції та встановлений порядок проведення відповідної діяльності.

4. За яких умов заняття можна провести безпечно? Аналізуються місце, обладнання, склад групи, можливі загрози, порядок реагування та альтернативний спосіб досягнення результату.

Такий підхід дає змогу уникнути ситуації, коли навчальне завдання спочатку розробляють під наявне обладнання, а питання безпеки намагаються вирішити вже після визначення всіх інших параметрів.

Основний принцип: спочатку визначають результат навчання та нормативні вимоги, потім обирають навчальну дію, форму її виконання й необхідні умови безпеки.

Основні групи нормативних документів

Нормативне забезпечення безпечного освітнього процесу не обмежується одним законом або наказом. Воно охоплює взаємопов'язані документи, кожен з яких регулює окремі аспекти організації навчання.

Таблиця 3.1.1.

Основні групи нормативних документів та їх практичне призначення

Група документів	Що регулює	Що має з'ясувати педагог
Законодавство про освіту	Права й обов'язки учасників освітнього процесу, загальні засади організації навчання та створення безпечного освітнього середовища	Які права учасників необхідно забезпечити та які вимоги до організації освітнього процесу застосовуються
Законодавство про національний спротив	Правові й організаційні засади національного спротиву та підготовки громадян України	Які завдання підготовки передбачені законодавством і відповідною програмою
Нормативні документи, що визначають навчальну програму	Зміст, структуру, результати та інші параметри навчання відповідно до типу закладу освіти	За якою програмою навчається конкретна група та яких результатів потрібно досягти
Законодавство про охорону праці	Загальні вимоги до безпеки діяльності, обов'язків роботодавця та працівників	Які вимоги необхідно виконати під час організації роботи, використання обладнання та запобігання травматизму

Нормативні документи з безпеки життєдіяльності в закладах освіти	Організацію роботи з охорони праці та безпеки життєдіяльності учасників освітнього процесу, проведення інструктажів і ведення відповідної документації	Який інструктаж потрібен, хто його проводить і як він документується
Законодавство про цивільний захист	Захист населення, організацію реагування на надзвичайні ситуації та інші питання цивільного захисту	Який порядок реагування на відповідну загрозу встановлений для закладу та конкретного місця проведення заняття
Законодавство про правовий режим воєнного стану	Правові засади функціонування держави в умовах воєнного стану	Які встановлені обмеження та спеціальні умови можуть впливати на організацію заняття
Локальні документи закладу освіти	Конкретні процедури, відповідальних осіб, правила використання приміщень та обладнання, плани реагування	Яких локальних правил необхідно дотримуватися під час проведення заняття

До базових документів, які необхідно розглядати в межах теми, належать:

- Закон України «Про освіту»;
- Закон України «Про основи національного спротиву»;
- Кодекс цивільного захисту України;
- Закон України «Про охорону праці»;
- Закон України «Про правовий режим воєнного стану»;
- наказ Міністерства освіти і науки України від 26 грудня 2017 року № 1669, яким затверджено Положення про організацію роботи з охорони праці та безпеки життєдіяльності учасників освітнього процесу в установах і закладах освіти;
- чинні нормативні документи, що визначають навчальну програму для відповідного типу закладу освіти;
- локальні документи закладу, які регулюють організацію освітнього процесу, охорону праці, безпеку життєдіяльності та реагування на загрози.

Цей перелік є базовим орієнтиром, а не вичерпним переліком усіх документів, які можуть застосовуватися в конкретній ситуації. Додаткові вимоги можуть залежати від типу закладу, змісту практичної вправи, місця її проведення, використовуваного обладнання та чинних обмежень.

Важливо розрізняти

Законодавчі вимоги, нормативно-правові акти, методичні рекомендації та локальні документи не є взаємозамінними.

Закон визначає загальні правові засади та обов'язкові вимоги в межах свого предмета регулювання. Нормативно-правовий акт конкретизує встановлений порядок. Методичні рекомендації допомагають організувати діяльність, але їх не слід автоматично трактувати як обов'язкові норми. Локальні документи визначають процедури закладу в межах його повноважень і мають відповідати законодавству.

Педагог повинен уміти не лише знайти документ, а й визначити його статус, сферу застосування та практичне значення для конкретного заняття.

Вибір навчальної програми: що потрібно перевірити

Перед розробленням заняття необхідно встановити, за якою навчальною програмою здійснюється підготовка конкретної групи.

Це важливо, оскільки програми, призначені для різних типів закладів освіти, можуть відрізнятися за статусом, структурою, обсягом навчального навантаження, формулюваннями результатів і вимогами до організації навчання.

Педагог не повинен автоматично переносити з однієї програми до іншої кількість годин, назви тем, послідовність їх вивчення або вимоги до підсумкового контролю.

Під час опрацювання програми необхідно перевірити:

1. Повну назву документа, дату його затвердження та номер.
2. Тип закладу освіти, на який він поширюється.
3. Статус документа та наявність змін.
4. Призначення програми й освітній компонент, який вона регулює.
5. Загальний обсяг навчального навантаження та розподіл годин.
6. Перелік тем і послідовність їх вивчення.
7. Очікувані результати навчання.
8. Передбачені форми теоретичної та практичної підготовки.
9. Вимоги до навчально-матеріальної бази, якщо вони встановлені.
10. Положення, які впливають на організацію безпечного освітнього процесу.

Особливу увагу необхідно приділяти чинності документа. Якщо до програми внесено зміни або затверджено нову редакцію, педагог має користуватися актуальним текстом.

Під час роботи з листами міністерства слід враховувати їхній статус: інформаційний або методичний лист не можна автоматично прирівнювати до закону чи нормативно-правового акта.

Методичний алгоритм перевірки нормативного документа

Крок 1. Знайти офіційний текст. Перевагу надають офіційним державним ресурсам, а не неофіційним копіям або повідомленням у соціальних мережах.

Крок 2. Перевірити реквізити. Уточнити назву, дату, номер, орган затвердження та статус документа.

Крок 3. Визначити сферу застосування. З'ясувати, чи стосується документ саме відповідного типу закладу освіти та потрібного виду навчальної діяльності.

Крок 4. Перевірити актуальність. Знайти відомості про зміни, нові редакції або документи, які могли замінити попередні.

Крок 5. Відібрати положення, важливі для заняття. Зафіксувати не весь текст документа, а ті вимоги, які впливають на зміст, організацію та безпеку навчання.

Крок 6. Співвіднести вимоги з умовами закладу. З'ясувати, які локальні документи, інструкції та організаційні рішення необхідні для виконання відповідних положень.

Межі відповідальності керівника закладу та педагогічного працівника

Безпечна організація освітнього процесу є результатом взаємодії керівника закладу освіти, відповідальних працівників, педагогів та інших осіб у межах їхніх повноважень.

Важливо розуміти, що відповідальність за безпеку не можна повністю перекласти на одного учасника освітнього процесу. Водночас спільна відповідальність не означає відсутності персональних обов'язків.

Керівник закладу освіти

У межах законодавства та визначених повноважень керівник організовує роботу щодо створення безпечного освітнього середовища, забезпечення функціонування системи охорони праці та безпеки життєдіяльності, визначення відповідальних осіб, затвердження необхідних локальних документів і контролю виконання встановлених вимог.

До організаційних завдань належать, зокрема:

- визначення відповідальних осіб і розподіл їхніх функцій;
- організація розроблення та актуалізації локальних інструкцій;
- створення необхідних організаційних умов для безпечного навчання;
- забезпечення належного використання приміщень і навчального обладнання;
- організація виконання встановлених процедур реагування на небезпеку;
- розгляд повідомлень про виявлені ризики та прийняття рішень у межах повноважень.

Конкретний обсяг обов'язків керівника визначається застосовними нормативними актами та локальними документами.

Педагогічний працівник

Педагог відповідає за належну організацію дорученого йому заняття в межах своїх посадових обов'язків і повноважень.

Під час підготовки та проведення заняття він:

- визначає навчальну мету й очікувані результати;
- перевіряє відповідність запланованої діяльності навчальній програмі;
- ознайомлюється з вимогами та інструкціями, що стосуються конкретного заняття;
- аналізує умови проведення практичної діяльності;
- перевіряє готовність навчального місця й обладнання в межах своїх повноважень;
- організовує передбачений порядок інструктажу;
- пояснює учасникам правила виконання завдання;
- контролює перебіг вправи та дотримання встановлених правил;
- припиняє небезпечну діяльність і виконує встановлений алгоритм реагування;
- повідомляє відповідальних осіб про виявлені проблеми, які не може усунути самостійно;
- заздалегідь передбачає альтернативний спосіб досягнення навчального результату.

Педагог не повинен організовувати практичну діяльність, якщо необхідні умови безпеки не забезпечені або залишаються невирішені ризики, які він не може усунути в межах своїх повноважень.

Водночас педагог не замінює собою керівника закладу, фахівця з охорони праці, медичного працівника, рятувальника чи іншу уповноважену особу. Він діє відповідно до

встановлених процедур і звертається до відповідальних осіб, коли ситуація виходить за межі його компетенції.

Інші відповідальні особи

Залежно від організації роботи закладу до забезпечення безпеки можуть залучатися відповідальні за охорону праці, керівники структурних підрозділів, відповідальні за навчальні кабінети, лабораторії, майстерні чи спеціалізовані об'єкти, медичні працівники та інші уповноважені особи.

Їхні функції визначаються відповідними документами. Педагог має знати, до кого звернутися в разі виявлення несправності, організаційної проблеми, небезпечного чинника або потреби в додатковому рішенні.

Таблиця 3.1.2.

Розмежування організаційних дій

Ситуація	**Дії педагога**	**Організаційне питання, яке потребує вирішення**
Виявлено несправність обладнання	Не використовувати обладнання до з'ясування його придатності; повідомити відповідальну особу	Перевірка, ремонт, заміна або виведення обладнання з використання
Не визначено порядок реагування на загрозу	Не розпочинати діяльність, для якої цей порядок є необхідним; звернутися до керівництва	Уточнення або забезпечення встановленої процедури
Практична вправа потребує умов, яких немає	Переглянути сценарій, підготувати безпечну альтернативу або перенести вправу	За потреби — організаційне рішення щодо зміни умов чи місця
Виникла загроза під час заняття	Припинити вправу та діяти за встановленим алгоритмом	Реагування відповідальних осіб і компетентних служб у межах їхніх повноважень
Учаснику потрібен інший спосіб участі	Розглянути безпечну адаптацію завдання в межах навчального результату	За потреби — погодження спеціальних умов у встановленому порядку

Методичний висновок. Відповідальність педагога полягає не в тому, щоб самостійно вирішувати будь-яку проблему, а в тому, щоб своєчасно виявляти ризики, діяти в межах повноважень, не допускати небезпечної діяльності та ініціювати необхідні організаційні рішення.

3.1.2. Безпечне освітнє середовище і оцінювання ризиків

Поняття безпечного освітнього середовища

Безпечне освітнє середовище — це сукупність фізичних, організаційних, психологічних та інформаційних умов, які дають змогу учасникам освітнього процесу навчатися й працювати без невиправданої загрози життю, здоров'ю, гідності та правам людини.

У викладанні основ національного спротиву поняття безпеки охоплює не лише справність обладнання або належний стан приміщення. Воно також передбачає чітку організацію практичних дій, розуміння правил учасниками, готовність реагувати на загрози, достовірність навчальної інформації та врахування психологічного стану групи.

Наявність обладнання або спеціалізованого навчального місця сама по собі не гарантує безпечного проведення заняття. Так само використання цифрового симулятора не усуває всіх ризиків: необхідно перевіряти достовірність його змісту, відповідність навчальній меті, правила використання та доступність для учасників.

Безпечне освітнє середовище доцільно розглядати через п'ять взаємопов'язаних складових.

1. Фізична безпека

Охоплює стан приміщення або території, доступність проходів і виходів, відсутність небезпечних перешкод, придатність меблів та обладнання, можливість безпечного розміщення учасників і виконання встановлених процедур реагування.

Під час планування педагог з'ясовує:

- чи відповідає місце характеру навчальної діяльності;
- чи достатньо простору для передбачених дій;
- чи немає очевидних перешкод або небезпечних чинників;
- чи можна безпечно перемістити групу в разі потреби;
- чи відповідає обладнання запланованому завданню.

2. Організаційна безпека

Передбачає визначення відповідальних осіб, розподіл ролей, послідовність дій, правила переміщення, способи передавання команд і критерії припинення вправи.

Організаційна невизначеність може створювати ризики навіть тоді, коли приміщення й обладнання перебувають у належному стані. Наприклад, якщо учасники не знають, хто подає команду про припинення вправи або як повідомити про небезпеку, педагог не може вважати організацію діяльності достатньо підготовленою.

3. Безпека обладнання та навчальних засобів

Охоплює відповідність обладнання його призначенню, належний стан, комплектність, дотримання інструкцій виробника та встановлених правил використання.

Перед заняттям необхідно перевірити, чи придатний конкретний засіб для запланованої навчальної дії. Не слід використовувати невідомі предмети, несправне обладнання або засоби, призначення яких не встановлено.

Якщо виникають сумніви щодо безпечності навчального засобу, до з'ясування обставин його не використовують.

4. Психологічна безпека

Передбачає повагу до гідності, уникнення залякування, приниження, примусу до розкриття особистого досвіду та невиправдано травматичного відтворення небезпечних подій.

Під час ситуаційних вправ педагог має пояснити мету діяльності, правила участі та порядок завершення завдання. Емоційна напруженість сценарію повинна відповідати навчальній меті, а не створювати додаткове навантаження заради зовнішнього ефекту.

5. Інформаційна та цифрова безпека

Передбачає достовірність навчальних матеріалів, захист персональних даних, дотримання правил використання цифрових сервісів, урахування вікових обмежень і безпечну роботу з обліковими записами.

Якщо заняття передбачає використання онлайн-платформи, педагог має з'ясувати, які дані збирає сервіс, чи потрібно створювати обліковий запис, які дозволи запитує застосунок і чи можна виконати завдання без передавання зайвих персональних відомостей.

Отже, безпека має оцінюватися комплексно. Зменшення одного виду ризику не означає автоматичного усунення інших.

Поняття ризику та його оцінювання

Оцінювання ризиків — це послідовний аналіз потенційних небезпек, можливих наслідків, імовірності їх виникнення та заходів, необхідних для запобігання небажаним подіям або зменшення ризику.

У педагогічній практиці оцінювання ризиків допомагає заздалегідь визначити, чи можна проводити заплановану діяльність у конкретних умовах, що потрібно змінити та який альтернативний спосіб навчання використати.

Для правильного оцінювання необхідно розрізняти кілька понять.

Небезпечний чинник — явище, умова, предмет або дія, які можуть спричинити шкоду.

Небезпечна ситуація — обставини, за яких небезпечний чинник може вплинути на учасників освітнього процесу.

Можливі наслідки — шкода або інші небажані результати, які можуть виникнути в разі реалізації небезпеки.

Заходи запобігання — організаційні, технічні, методичні та інші дії, спрямовані на усунення небезпеки або зменшення ризику.

Залишковий ризик — ризик, який залишається після запровадження передбачених заходів.

Оцінювання ризику не повинно перетворюватися на формальне заповнення таблиці. Його призначення — допомогти педагогу прийняти обґрунтоване рішення до початку діяльності.

Алгоритм оцінювання ризиків перед заняттям

Доцільно використовувати такий алгоритм.

Крок 1. Визначити результат навчання.

Необхідно чітко сформулювати, що повинен знати, пояснювати, розпізнавати або вміти виконувати здобувач освіти після завершення заняття.

Крок 2. Описати навчальну дію.

Педагог визначає, що саме робитимуть учасники: аналізуватимуть ситуацію, працюватимуть із моделлю, виконуватимуть практичну вправу, користуватимуться симулятором або обґрунтовуватимуть рішення.

Крок 3. Визначити необхідні умови.

З'ясовуються вимоги до місця, обладнання, складу групи, нагляду, організації взаємодії та доступності навчальних матеріалів.

Крок 4. Виявити потенційні небезпеки.

Педагог аналізує, що може статися за звичайних умов, у разі помилки учасника, несправності обладнання, зміни обставин або виникнення зовнішньої загрози.

Крок 5. Визначити можливі наслідки.

Необхідно оцінити, які наслідки може мати кожна виявлена небезпека для учасників і перебігу заняття.

Крок 6. Запланувати заходи запобігання.

Визначаються способи усунення небезпечних чинників, зміни організації діяльності, обмеження доступу до небезпечної зони, заміни обладнання або переходу до безпечнішої форми навчання.

Крок 7. Повторно оцінити умови.

Потрібно з'ясувати, чи забезпечують заплановані заходи належний рівень безпеки.

Якщо ризики залишаються неприйнятними або неможливо забезпечити необхідні умови, основний сценарій не реалізують.

Крок 8. Підготувати альтернативу.

Педагог визначає, як досягти необхідного навчального результату без використання основної форми діяльності.

Крок 9. Визначити умови припинення вправи.

Заздалегідь встановлюються обставини, за яких діяльність необхідно негайно припинити, а учасники повинні перейти до відповідного алгоритму реагування.

Матриця попереднього аналізу ризиків

Для методичної роботи можна використовувати спрощену матрицю, яка допомагає систематизувати результати аналізу.

Таблиця 3.1.3.

Приклад оцінювання ризиків

Навчальна ситуація	Потенційний ризик	Можливі наслідки	Заходи запобігання	Рішення педагога
Робота з навчальним обладнанням	Несправність або неправильне використання	Травмування, пошкодження обладнання	Попередня перевірка, дотримання інструкцій, контроль виконання	Використовувати лише за підтвердженої придатності
Переміщення групи на відкритій території	Перешкоди, зміна погодних умов, зовнішня загроза	Падіння, травмування, порушення встановленого порядку реагування	Попередній огляд, визначення маршруту, перевірка актуальних умов	Змінити місце, маршрут або форму заняття
Аналіз ситуації з використанням фотографій	Неправильне тлумачення зображення	Засвоєння хибного алгоритму	Використання перевірених джерел і чітких навчальних пояснень	Замінити або доповнити матеріал
Використання цифрового симулятора	Недостовірна інформація, технічні збої, проблеми доступу	Неправильне розуміння алгоритму, втрата часу	Попередня перевірка ресурсу та підготовка резервного матеріалу	Перейти до перевіреної альтернативи
Ситуаційна вправа з емоційно чутливим змістом	Надмірне психологічне навантаження	Тривога, дискомфорт, відмова від участі	Попереднє пояснення, адаптація сценарію, альтернативні ролі	Змінити формат або припинити вправу
Виявлення реального підозрілого предмета	Контакт із потенційно небезпечним предметом	Загроза життю та здоров'ю	Заборона наближення й маніпуляцій, виконання офіційного алгоритму реагування	Припинити заняття та діяти за встановленими процедурами

Ця таблиця є навчальним інструментом, а не універсальною нормативною формою. Її можна адаптувати до конкретної теми, приміщення, обладнання та умов закладу.

Як приймати рішення щодо продовження практичної діяльності

Після оцінювання ризиків педагог має визначити, чи можна реалізувати заплановану вправу.

Можливі чотири основні рішення:

1. **Провести заняття за основним сценарієм.** Умови відповідають вимогам, обладнання придатне, ризики оцінено, необхідні заходи забезпечено.
2. **Скоригувати сценарій.** Змінити розміщення учасників, послідовність дій, обладнання, тривалість або спосіб виконання завдання.
3. **Використати альтернативну форму.** Замінити практичну дію роботою з макетом, візуальною моделлю, ситуаційною карткою, відеосценарієм або цифровою симуляцією, якщо така форма дає змогу досягти відповідного результату.
4. **Перенести або скасувати діяльність.** Таке рішення необхідне, якщо неможливо забезпечити належні умови або продовження створює неприйнятну загрозу.

При цьому слід пам'ятати: **навчальний результат не виправдовує невиправданого ризику.**

Якщо мета заняття — навчити розпізнавати небезпечну ситуацію та обирати правильний алгоритм, немає потреби створювати реальну небезпеку. Достатньо належно розробленої навчальної моделі. Якщо ж програма передбачає формування практичного вміння, потрібно підібрати безпечний спосіб його відпрацювання або запланувати практичне заняття на час, коли необхідні умови будуть забезпечені.

3.1.3. Інструктажі з безпеки життєдіяльності: організація, зміст і документування

Призначення інструктажів

Інструктаж є важливою складовою підготовки учасників освітнього процесу до безпечної діяльності. Його мета полягає не лише в повідомленні правил, а й у формуванні розуміння того, які дії дозволені, які заборонені, як користуватися навчальними засобами та як діяти в разі виникнення небезпеки.

Порядок організації роботи з охорони праці та безпеки життєдіяльності в закладах освіти визначається відповідними нормативними документами, зокрема Положенням, затвердженим наказом МОН від 26 грудня 2017 року № 1669, а також іншими застосовними актами й локальними документами закладу.

Педагог повинен керуватися встановленим порядком проведення інструктажів, а не довільно створювати власну класифікацію або замінювати обов'язкові процедури неформальним поясненням.

Водночас методично важливо розрізняти формальне проведення інструктажу та перевірку готовності учасників виконувати конкретне завдання.

Проведений інструктаж має бути зрозумілим учасникам, відповідати характеру діяльності й містити необхідні правила. Після нього педагог може додатково перевірити розуміння ключових вимог.

Що необхідно врахувати перед проведенням інструктажу

Перед заняттям педагог з'ясовує:

- який вид інструктажу передбачений для відповідної діяльності;
- хто має право або обов'язок його проводити;
- які нормативні та локальні документи визначають порядок проведення;
- які ризики характерні для конкретної вправи;
- які правила потрібно пояснити учасникам;
- яка форма документування встановлена;
- хто відповідає за внесення відповідного запису;
- як застосовуються встановлені процедури в разі дистанційного або змішаного формату навчання.

Особливу увагу потрібно приділяти відповідності змісту інструктажу конкретному завданню.

Наприклад, перед аналізом ситуаційної картки необхідно пояснити мету роботи, правила взаємодії та алгоритм обговорення. Перед практичною діяльністю з обладнанням додатково потрібно врахувати правила його використання, небезпечні чинники та умови припинення вправи.

Отже, зміст інструктажу визначається не лише назвою заняття, а й характером запланованих дій.

Основні змістові складові інструктажу перед практичною вправою

Залежно від виду діяльності педагог має забезпечити розгляд таких питань:

1. Мета та порядок виконання завдання. Учасники повинні розуміти, що саме необхідно зробити та в якій послідовності.

2. Потенційні небезпеки. Пояснюються основні ризики, які можуть виникнути під час виконання вправи.

3. Дозволені й заборонені дії. Необхідно чітко визначити межі самостійності учасників.

4. Правила використання обладнання. Пояснюються лише ті дії, які дозволені встановленими інструкціями та умовами заняття.

5. Організація взаємодії. Визначаються ролі, порядок передавання команд і спосіб повідомлення про проблему.

6. Умови припинення вправи. Учасники мають знати, за яких обставин діяльність необхідно негайно зупинити.

7. Дії в разі небезпеки. Пояснюється порядок реагування відповідно до інструкцій закладу.

8. Перевірка розуміння. Педагог з'ясовує, чи зрозуміли учасники ключові правила.

Наведений перелік є методичним орієнтиром для підготовки змісту. Він не замінює встановлених нормативними документами вимог до конкретного виду інструктажу.

Перевірка розуміння правил

Після пояснення правил доцільно використати коротку перевірку розуміння.

Наприклад, педагог ставить запитання:

- Які основні небезпеки передбачені під час цієї вправи?
- Які дії заборонені?
- Що потрібно зробити, якщо виявлено несправність обладнання?
- За якої команди необхідно негайно припинити вправу?
- Кому слід повідомити про небезпечну ситуацію?
- Який порядок дій застосовується в разі виникнення загрози?

Перевірка може відбуватися через усні відповіді, короткий тест, демонстрацію розуміння послідовності дій або аналіз ситуаційного прикладу.

Важливо: така перевірка є додатковим педагогічним прийомом і не замінює обов'язкового інструктажу або передбаченого порядку його документування.

Якщо учасники не можуть пояснити ключові правила, педагог повинен повторно роз'яснити їх і переконатися, що завдання зрозуміле. Якщо належне розуміння не забезпечене, не можна переходити до діяльності, для якої ці правила є критично важливими.

Документування інструктажів

Документування підтверджує проведення відповідної процедури в установленому порядку та забезпечує можливість перевірити, коли, ким і в якій формі її було здійснено.

Педагог повинен заздалегідь з'ясувати, який документ використовується в конкретному випадку та хто відповідає за його заповнення.

Необхідно розрізняти:

- фактичне проведення інструктажу;
- перевірку розуміння правил;
- внесення відповідного запису до встановленої документації;
- інші документи, які можуть використовуватися для організації конкретного заняття.

Наявність презентації з правилами безпеки, електронного повідомлення або посилання на інструкцію сама по собі не доводить, що всі необхідні процедури проведено та задокументовано належним чином.

Так само участь у відеоконференції не слід автоматично вважати достатнім підтвердженням проведення будь-якого виду інструктажу. Необхідно враховувати встановлені вимоги та порядок, що застосовується до конкретної ситуації.

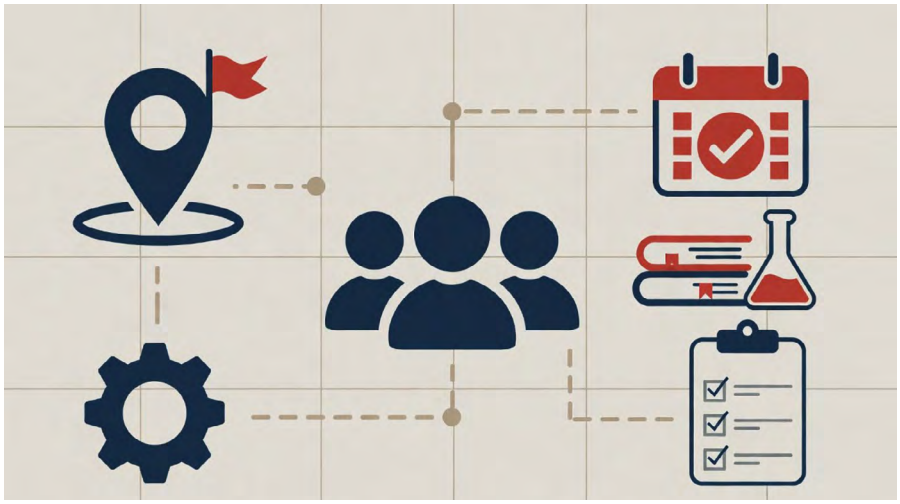
У дистанційному або змішаному форматі педагог повинен заздалегідь з'ясувати, як саме виконуються вимоги до інструктажу та його документування. Довільна електронна форма не повинна замінювати встановлену документацію без належних підстав.

Таблиця 3.1.4.

Методичний алгоритм підготовки інструктажу

Етап	Дії педагога	Очікуваний результат
Підготовка	Перевірити вимоги та визначити необхідний вид інструктажу	Зрозумілий порядок організації
Аналіз діяльності	Визначити ризики, правила та заборонені дії	Зміст відповідає конкретній вправі
Проведення	Пояснити послідовність дій, вимоги та умови припинення	Учасники отримали необхідні пояснення
Перевірка розуміння	Поставити контрольні запитання або використати інший доречний спосіб перевірки	Педагог з'ясував, чи зрозумілі ключові правила
Документування	Забезпечити виконання встановленого порядку реєстрації	Процедуру задокументовано відповідно до вимог
Контроль під час діяльності	Спостерігати за дотриманням правил і реагувати на небезпеку	Збережено контроль за перебігом вправи

3.1.4. Планування практичної підготовки: місце, форма, склад групи та навчально-матеріальна база

Від навчального результату до вибору форми діяльності

Практична підготовка з основ національного спротиву може передбачати різні види діяльності: аналіз ситуацій, роботу з навчальними моделями, виконання практичних завдань, відпрацювання алгоритмів, командну взаємодію або використання цифрових симуляторів.

Вибір конкретної форми залежить від результату, якого необхідно досягти, змісту навчальної програми, підготовленості групи, доступних ресурсів та можливості забезпечити належні умови безпеки.

Помилковим є підхід, за якого педагог спочатку обирає обладнання або місце, а потім намагається пристосувати до них навчальну мету.

Доцільно діяти в іншій послідовності:

результат навчання → навчальна дія → форма діяльності → необхідні умови → оцінювання ризиків → вибір засобів → альтернативний сценарій.

Наприклад, якщо результат передбачає вміння розпізнати небезпечну ситуацію та обґрунтувати правильний алгоритм, його можна досягти через аналіз ситуаційної картки, відеосценарію або цифрової симуляції.

Якщо ж необхідно сформувати конкретне практичне вміння, педагог повинен з'ясувати, яка форма відпрацювання дасть змогу перевірити це вміння безпечно та відповідно до вимог програми.

Вибір місця проведення заняття

Місце проведення заняття визначається з урахуванням навчальної мети, характеру діяльності, вимог до обладнання, стану приміщення або території, доступності шляхів виходу, можливості реагування на загрозу та потреб учасників.

Перед використанням навчального місця необхідно з'ясувати:

- чи відповідає воно характеру запланованої діяльності;
- чи забезпечує достатньо простору для виконання завдання;

- чи можна організувати необхідне спостереження за діями учасників;
- чи придатне обладнання для запланованої вправи;
- чи враховано доступність для всіх учасників;
- чи відомий встановлений порядок реагування на загрозу;
- чи немає актуальних обмежень, які унеможливлюють проведення заняття;
- чи передбачено іншу локацію або альтернативну форму діяльності.

Використання тиру, стрільбища, полігону або іншого спеціалізованого об'єкта потребує окремого з'ясування правових та організаційних умов його використання, правил об'єкта, повноважень відповідальних осіб і встановлених обмежень.

Не можна виходити з припущення, що будь-яке місце придатне для практичного заняття лише тому, що воно традиційно використовується для відповідних вправ.

Якщо необхідні умови не забезпечені, педагог повинен змінити форму заняття або перенести практичну частину.

Організація складу групи та розподіл ролей

Кількість учасників, які одночасно виконують практичне завдання, визначається з урахуванням характеру вправи, простору, обладнання, підготовленості групи та можливості педагога контролювати перебіг діяльності.

Необхідно враховувати не лише загальну кількість здобувачів освіти, а й те, скільки з них можуть одночасно працювати без втрати належного контролю.

Для командних завдань доцільно передбачати зрозумілий розподіл ролей.

Виконавець виконує визначену навчальну дію в межах встановлених правил.

Спостерігач фіксує послідовність дій, дотримання правил і моменти, які потребують уточнення.

Аналітик оцінює ситуацію, порівнює можливі рішення та обґрунтовує вибір.

Доповідач представляє висновки групи та пояснює, чому обране рішення відповідає навчальній меті й вимогам безпеки.

Ролі можуть змінюватися залежно від завдання. Водночас вони не повинні створювати ситуацію, коли учасник залишається без належного контролю під час небезпечної діяльності.

Роль спостерігача або аналітика може бути повноцінним способом участі, якщо здобувач виконує визначене навчальне завдання та демонструє відповідні результати.

Навчально-матеріальна база

Навчально-матеріальна база має відповідати меті, змісту й організаційним умовам заняття.

До неї можуть належати:

- навчальні приміщення та обладнання;
- макети, муляжі й безпечні візуальні моделі;
- цифрові платформи та симулятори;
- мультимедійні матеріали;
- ситуаційні картки;
- інструкції та алгоритми;
- контрольні переліки;
- матеріали для фіксації результатів;
- засоби комунікації, необхідні для організації роботи.

Перед заняттям педагог перевіряє придатність засобів, їхню комплектність, відповідність призначенню та встановленим інструкціям.

Якщо навчальний засіб несправний, його призначення незрозуміле або немає можливості забезпечити належні умови використання, застосовувати його лише через доступність недоцільно.

Таблиця 3.1.5.

Вибір форми навчання залежно від результату

Очікуваний результат	Можлива форма навчальної діяльності	Що оцінює педагог
Розпізнає ознаки небезпечної ситуації	Аналіз фотографії, ситуаційної картки або відеосценарію	Правильність визначення ознак і обґрунтування висновку
Пояснює алгоритм дій	Побудова послідовності дій, ситуаційне завдання	Повноту, логічність і відповідність алгоритму
Обирає рішення в змодельованій ситуації	Рольова вправа або цифрова симуляція	Обґрунтованість рішення та дотримання правил
Демонструє практичне вміння	Безпечне практичне відпрацювання за належних умов	Правильність виконання дії за визначеними критеріями
Аналізує помилки	Розбір навчального сценарію, взаємооцінювання	Здатність виявляти помилки та пояснювати способи їх уникнення
Працює в команді	Групова ситуаційна вправа	Розподіл ролей, взаємодію та якість спільного рішення

Коли доцільно замінити практичну вправу

Заміна основної практичної вправи іншою формою може бути обґрунтованою, якщо:

- неможливо забезпечити належні умови безпеки;
- відсутнє необхідне обладнання;
- місце проведення недоступне або його використання обмежено;
- виникла загроза чи інша непередбачена обставина;
- практична дія не є необхідною для досягнення конкретного результату;
- цифрове моделювання дає змогу безпечно відпрацювати аналіз ситуації або вибір рішення;
- потрібно врахувати індивідуальні потреби учасників;
- використання основної форми створює невиправданий фізичний або психологічний ризик.

Альтернативою можуть бути ситуаційна картка, аналіз відеосценарію, робота з макетом, візуальна модель, цифрова симуляція або інша методично обґрунтована форма.

Водночас заміна повинна відповідати навчальному результату.

Якщо здобувач має навчитися розпізнавати небезпеку й обирати правильний алгоритм, аналіз ситуаційного кейсу може бути достатнім для перевірки цього результату.

Якщо ж потрібно продемонструвати практичне виконання певної дії, лише усного пояснення може бути недостатньо. У такому разі слід передбачити безпечне моделювання, іншу належну форму практичного відпрацювання або перенесення практичної частини.

Методичне правило: змінювати можна форму навчальної діяльності, але не можна без обґрунтування підміняти запланований результат іншим, простішим результатом.

3.1.5. Організація освітнього процесу в умовах воєнного стану: реагування на загрози та альтернативні сценарії

Планування заняття з урахуванням можливих змін обставин

В умовах воєнного стану педагог має враховувати можливість виникнення загроз, зміни доступності приміщень, необхідності припинити практичну діяльність або перейти до іншої форми навчання.

Підготовка заняття передбачає не лише план основної діяльності, а й визначення дій у разі, якщо запланований сценарій стане неможливим.

Педагог не встановлює самостійно альтернативні правила реагування, які суперечать затвердженим процедурам. Він керується чинними нормативними вимогами, офіційними вказівками компетентних органів і локальними документами закладу.

Що потрібно з'ясувати до початку заняття

Перед проведенням практичної діяльності педагог перевіряє:

1. Які загрози можуть вплинути на проведення заняття.
2. Які сигнали оповіщення та способи інформування використовуються.
3. Який порядок дій передбачений для відповідного приміщення або території.
4. Хто відповідає за організацію переміщення групи.
5. Як здійснюється перевірка присутності після переміщення.
6. Кому повідомляють про відсутніх учасників.
7. Який порядок застосовується до навчального обладнання.
8. Хто приймає рішення щодо відновлення або припинення заняття в межах установлених повноважень.
9. Який альтернативний навчальний сценарій можна використати.
10. Як зафіксувати результати навчання, якщо основну практичну вправу не вдалося провести.

Конкретні процедури визначаються встановленими правилами та документами закладу. Навчальний комплекс не повинен замінювати локальні інструкції універсальним алгоритмом, який може не відповідати умовам конкретного об'єкта.

Обставини, за яких практичну вправу необхідно припинити

До обставин, які можуть вимагати припинення вправи, належать:

- сигнал про небезпеку або команда уповноваженої особи;
- несправність обладнання;
- порушення встановлених правил безпеки;
- поява непередбаченої перешкоди;
- виявлення небезпечного предмета;
- погіршення самопочуття учасника;
- втрата можливості належного контролю за діями групи;
- зміна умов, за яких проведення вправи більше не може вважатися безпечним;
- виникнення іншої обставини, що потребує реагування відповідно до встановлених процедур.

Після припинення вправи педагог діє за відповідним алгоритмом. Він не вимагає завершення завдання лише заради дотримання розкладу або досягнення запланованого показника.

Важливо також розрізняти планове припинення вправи з навчальною метою та припинення через реальну небезпеку. У першому випадку педагог може організувати аналіз результатів. У другому пріоритетом є виконання встановленого алгоритму реагування.

Основний і альтернативний сценарії

Основний сценарій — запланований спосіб проведення заняття, який передбачає визначену навчальну дію, місце, засоби, порядок взаємодії та оцінювання.

Альтернативний сценарій — заздалегідь підготовлений спосіб досягнення навчального результату, якщо основна форма недоступна, недоцільна або небезпечна.

Альтернативний сценарій не повинен бути випадковим завданням, яке педагог пропонує лише після виникнення проблеми. Він має бути передбачений під час планування.

Приклади альтернативних сценаріїв

Ситуація 1. Практична вправа на відкритій території.

Основний сценарій: аналіз ситуації та виконання навчального завдання на визначеній території.

Альтернативний сценарій: робота в приміщенні з ситуаційними картками або відеосценарієм.

Умовою збереження навчального результату є те, що учасники продовжують аналізувати ситуацію та демонструвати необхідні знання й уміння.

Ситуація 2. Відсутнє необхідне навчальне обладнання.

Основний сценарій: виконання завдання з використанням відповідного навчального засобу.

Альтернативний сценарій: робота з безпечною моделлю, візуальним матеріалом або цифровою симуляцією, якщо вона дає змогу досягти запланованого результату.

Якщо результат передбачає практичне виконання дії, необхідно окремо визначити, як буде забезпечено відповідне відпрацювання.

Ситуація 3. Необхідно припинити практичну діяльність через зовнішню загрозу.

Основний сценарій припиняють, а учасники діють за встановленим порядком реагування. Після відновлення безпечних умов педагог визначає, чи можна продовжити заняття, чи необхідно перенести практичну частину або використати іншу форму.

Ситуація 4. Недоступний цифровий ресурс.

Основний сценарій: виконання завдання в цифровому симуляторі.

Альтернативний сценарій: аналіз підготовленої ситуаційної картки, текстового алгоритму або іншого попередньо перевіреного матеріалу.

Педагог заздалегідь готує резервний матеріал, щоб технічні проблеми не призводили до повної втрати навчальної діяльності.

Як перевірити якість альтернативного сценарію

Альтернативний сценарій можна вважати методично обґрунтованим, якщо:

- він забезпечує досягнення запланованого результату або чітко визначає, яку частину результату можна перевірити в наявних умовах;
- відповідає темі та змісту навчальної програми;
- не створює нових неприйнятних ризиків;
- передбачає конкретну діяльність здобувачів освіти;
- містить зрозумілі інструкції;
- дає змогу оцінити виконання завдання;
- враховує доступність і можливості учасників;
- не суперечить установленим вимогам безпеки.

Якщо альтернативна форма дозволяє лише частково досягти результату, педагог не повинен створювати враження, що практичне вміння повністю сформоване. Необхідно визначити, яка частина результату перевірена, а що потребує подальшого відпрацювання.

3.1.6. Психологічна безпека, доступність навчання та врахування індивідуальних потреб

Психологічна безпека як складова освітнього середовища

Психологічна безпека передбачає створення умов, за яких учасники освітнього процесу можуть навчатися, ставити запитання, висловлювати аргументовані думки й аналізувати помилки без приниження, залякування або примусу до розкриття особистих переживань.

Під час викладання основ національного спротиву педагог може використовувати навчальні матеріали, пов'язані з воєнними подіями, небезпечними ситуаціями, загрозою життю або необхідністю прийняття складних рішень. Такі матеріали потребують обережного добору.

Мета ситуаційної вправи полягає у формуванні знань, умінь і готовності діяти відповідно до навчального завдання. Вона не повинна створювати додаткове психологічне навантаження заради досягнення ефекту реалістичності.

Під час підготовки заняття доцільно дотримуватися таких принципів.

Доцільність. Кожна вправа має бути пов'язана з конкретним результатом навчання.

Пропорційність. Емоційна насиченість сценарію не повинна перевищувати того, що необхідно для досягнення навчальної мети.

Передбачуваність. Учасники розуміють мету вправи, її межі та порядок завершення.

Повага до гідності. Не допускаються приниження, висміювання помилок, залякування або примус до розповіді про особистий досвід.

Безпечна участь. Передбачаються різні способи участі, якщо вони дають змогу продемонструвати відповідні навчальні результати.

Рефлексія. Після вправи обговорюються навчальні висновки, правильність рішень і способи уникнення помилок, але не вимагається розкриття особистого травматичного досвіду.

Реалістичність сценарію сама по собі не є показником його педагогічної якості.

Урахування індивідуальних освітніх потреб

Доступність навчання означає, що педагог заздалегідь аналізує, чи зможуть учасники зрозуміти інструкції, ознайомитися з матеріалами, брати участь у завданні та продемонструвати результат у передбачений спосіб.

Залежно від конкретних потреб можна передбачити:

- коротку письмову інструкцію на додаток до усного пояснення;
- покроковий алгоритм виконання завдання;
- збільшений шрифт або альтернативний формат візуальних матеріалів;
- субтитри до відео;
- додатковий час для ознайомлення з інструкцією;
- роботу в парі або невеликій групі;
- роль спостерігача, аналітика чи доповідача;
- доступні цифрові матеріали;
- альтернативну форму виконання завдання, якщо вона відповідає навчальному результату.

Адаптація способу участі не означає автоматичного зниження вимог до результату навчання.

Педагог має визначити, який результат є обов'язковим, які способи його демонстрації можливі та які зміни потрібні для забезпечення доступності.

Водночас педагог не повинен самостійно встановлювати медичні обмеження або робити висновки про стан здоров'я учасника. Якщо потрібні спеціальні умови, він діє в межах посадових повноважень, установлених процедур і рекомендацій компетентних фахівців.

Психологічно безпечна організація ситуаційної вправи

Перед початком ситуаційної вправи педагог:

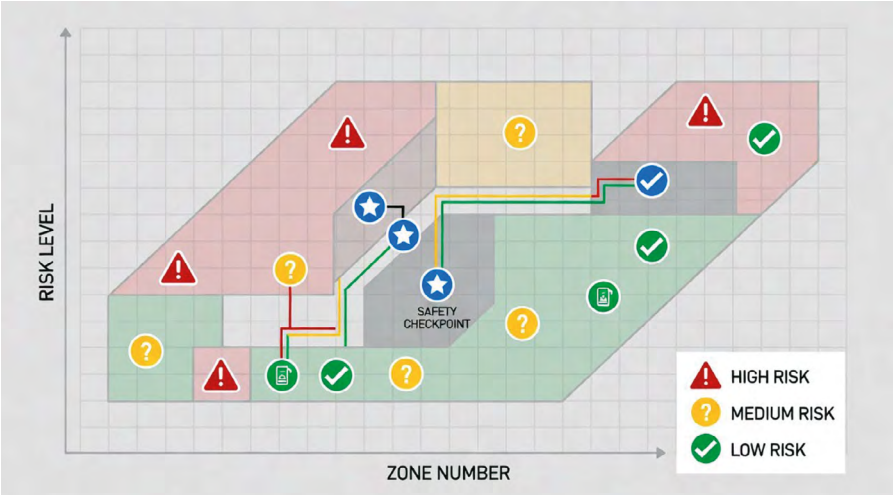
1. Пояснює навчальну мету.
2. Повідомляє, що саме відбуватиметься під час виконання завдання.
3. Визначає правила взаємодії та поважного ставлення до учасників.
4. Пояснює, як можна поставити запитання або повідомити про труднощі.
5. Визначає порядок припинення вправи.
6. Передбачає альтернативні ролі або способи участі, якщо вони відповідають меті.
7. Після завершення організовує обговорення навчального результату.

Під час рефлексії доцільно ставити запитання:

- Яке завдання виконувала група?
- Які рішення допомогли досягти результату?
- Які помилки були виявлені?
- Які правила необхідно враховувати в подібній ситуації?
- Що потрібно змінити під час повторного виконання завдання?

Не варто вимагати, щоб учасники розповідали про особистий досвід переживання небезпечних подій. Навчальна рефлексія має бути спрямована на аналіз дій і рішень, а не на примусове обговорення приватних переживань.

3.1.7. Карта безпеки заняття як інструмент планування та оцінювання ризиків

Призначення карти безпеки

Карта безпеки заняття – це робочий методичний документ, за допомогою якого педагог систематизує умови проведення заняття, визначає потенційні ризики, планує заходи запобігання та передбачає альтернативний спосіб досягнення навчального результату.

Її основне призначення — допомогти педагогу до початку заняття перевірити готовність умов і мати обґрунтований план дій у разі зміни обставин.

Карта безпеки не замінює обов'язкових інструктажів, установленої документації, необхідних погоджень або рішень уповноважених осіб. Вона доповнює організаційну підготовку та допомагає пов'язати навчальну мету з конкретними діями, ризиками й критеріями оцінювання.

Карта може використовуватися:

- під час підготовки практичного заняття;
- під час планування ситуаційної вправи;
- для аналізу використання навчального обладнання;
- під час організації заняття на відкритій території;
- для планування альтернативної форми навчання;
- під час методичного обговорення заняття;
- для аналізу умов, які необхідно вдосконалити в закладі освіти.

Основні складові карти безпеки

Карта безпеки має містити достатньо інформації для прийняття педагогічного рішення, але не повинна дублювати всі нормативні та організаційні документи закладу.

Рекомендована структура:

1. Загальні відомості про заняття.
2. Тема та очікуваний результат навчання.
3. Запланована навчальна дія.
4. Основна форма та місце проведення.

5. Альтернативна форма або місце.
6. Склад групи та розподіл ролей.
7. Обладнання й навчальні матеріали.
8. Потенційні ризики.
9. Заходи запобігання.
10. Необхідні інструктажі та порядок їх документування.
11. Умови припинення вправи.
12. Алгоритм дій у разі загрози.
13. Альтернативний сценарій.
14. Критерії оцінювання результату.
15. Підсумкова перевірка готовності до проведення заняття.

Алгоритм розроблення карти безпеки

Етап 1. Визначення результату.

Педагог формулює результат відповідно до застосовної навчальної програми. Формулювання має описувати те, що здобувач освіти повинен продемонструвати після заняття.

Етап 2. Визначення навчальної дії.

З'ясовується, що саме робитимуть учасники для досягнення результату.

Етап 3. Опис умов проведення.

Визначаються місце, склад групи, ролі, обладнання та необхідні організаційні умови.

Етап 4. Виявлення ризиків.

Педагог аналізує потенційні небезпеки, можливі наслідки та обставини, які можуть змінити перебіг заняття.

Етап 5. Планування заходів запобігання.

Для кожного суттєвого ризику визначаються відповідні заходи або зміни сценарію.

Етап 6. Підготовка альтернативи.

Педагог описує інший спосіб досягнення навчального результату, якщо основний сценарій не можна реалізувати.

Етап 7. Визначення критеріїв оцінювання.

Установлюється, за якими ознаками педагог визначатиме, чи досягнуто результату.

Етап 8. Підсумкова перевірка.

Педагог перевіряє готовність умов і приймає рішення щодо проведення, коригування або перенесення заняття.

Зразок карти безпеки заняття

Навчальна ситуація: розпізнавання потенційно небезпечного предмета та визначення безпечного алгоритму дій

Складова	Приклад заповнення
Тема заняття	Розпізнавання потенційно небезпечних предметів і безпечна поведінка
Результат навчання	Здобувач розпізнає описані ознаки потенційно небезпечної ситуації та пояснює безпечний алгоритм дій

Запланована навчальна дія	Аналіз ситуаційної картки або перевіреного цифрового навчального сценарію
Основна форма	Індивідуальний або груповий аналіз ситуації
Місце проведення	Навчальний кабінет або електронне навчальне середовище
Альтернативна форма	Аналіз текстового опису ситуації з варіантами рішень
Склад групи та ролі	Аналітик ситуації, спостерігач, доповідач; за потреби — індивідуальне виконання
Обладнання та матеріали	Ситуаційна картка, перевірені інформаційні матеріали, комп'ютер або мультимедійний засіб за потреби
Потенційні ризики	Недостовірний навчальний матеріал; неправильне тлумачення ознак; спроба перенести навчальну модель на реальний предмет
Заходи запобігання	Використання перевірених джерел; пояснення відмінності між навчальною моделлю та реальною ситуацією; заборона торкатися, переміщувати або самостійно досліджувати підозрілий предмет
Інструктаж	Провести необхідні пояснення відповідно до встановленого порядку та характеру заняття
Документування	Здійснити відповідно до вимог, що застосовуються до конкретної діяльності
Умови припинення	Виявлення реального підозрілого предмета або виникнення іншої небезпеки
Дії в разі загрози	Припинити навчальну вправу та діяти за офіційними рекомендаціями й установленими процедурами повідомлення компетентних служб
Альтернативний сценарій	Перехід до текстового опису ситуації з перевіреними варіантами рішень
Критерії оцінювання	Правильність визначення небезпечної ситуації; вибір безпечного алгоритму; обґрунтування заборони самостійного наближення, переміщення або дослідження предмета

Наведений приклад демонструє методику планування. Він не є універсальною інструкцією з реагування на всі види небезпечних предметів. Для реального заняття карту необхідно адаптувати до конкретних умов, застосовних нормативних вимог і локальних процедур закладу.

Контрольний перелік готовності заняття

Перед початком практичної частини педагог може використати такий перелік запитань.

Навчальна мета

- Чи відповідає заняття застосовній навчальній програмі?
- Чи чітко визначено очікуваний результат?
- Чи відповідає запланована діяльність цьому результату?

Умови проведення

- Чи визначено основне місце проведення?
- Чи перевірено його придатність?
- Чи доступні необхідні шляхи виходу?
- Чи враховано актуальні обмеження та загрози?
- Чи передбачено альтернативне місце або форму?

Обладнання та матеріали

- Чи відповідають засоби запланованому завданню?
- Чи перевірено їхню придатність?
- Чи зрозумілі правила використання?
- Чи підготовлено резервні матеріали?

Інструктаж і організація

- Чи визначено необхідні інструктажі?
- Чи з'ясовано порядок їх документування?
- Чи зрозумілі учасникам основні правила?
- Чи визначено умови припинення вправи?
- Чи знають учасники, як повідомити про небезпеку?

Психологічна безпека та доступність

- Чи відповідає сценарій навчальній меті?
- Чи не створює він невиправданого психологічного навантаження?
- Чи передбачено доступні інструкції та матеріали?
- Чи враховано індивідуальні потреби учасників?

Оцінювання

- Чи визначено критерії оцінювання?
- Чи дає альтернативний сценарій змогу перевірити необхідний результат?
- Чи передбачено, які результати потребуватимуть подальшого практичного відпрацювання?

Якщо педагог не може обґрунтовано відповісти на ключові запитання щодо безпеки, необхідно до початку практичної діяльності уточнити умови, скоригувати сценарій або перенести заняття.

ПРАКТИЧНЕ ЗАВДАННЯ ДО ТЕМИ

Практична робота «Розроблення карти безпеки заняття з основ національного спротиву»

Мета: навчитися застосовувати нормативні, організаційні та методичні засади безпечного освітнього процесу під час планування конкретного заняття.

Вихідний продукт: заповнена карта безпеки одного заняття з основ національного спротиву.

Послідовність виконання

Крок 1. Оберіть заняття.

Визначте тему, яку плануєте викладати у своїй групі. Це може бути теоретичне заняття, аналіз ситуацій, практична вправа або робота з навчальною моделлю.

Крок 2. Визначте навчальний результат.

Сформулюйте, що здобувачі освіти мають знати, пояснювати, розпізнавати або вміти виконувати після заняття. За можливості використовуйте формулювання застосовної навчальної програми.

Крок 3. Опишіть навчальну дію.

Визначте, що саме робитимуть учасники для досягнення результату.

Крок 4. Визначте умови проведення.

Укажіть місце, склад групи, необхідне обладнання, навчальні матеріали та організаційні умови.

Крок 5. Проаналізуйте ризики.

Визначте потенційні небезпеки, можливі наслідки та заходи запобігання.

Крок 6. Уточніть інструктажі.

З'ясуйте, які вимоги до інструктажу та його документування застосовуються до обраної діяльності.

Крок 7. Підготуйте альтернативний сценарій.

Визначте, як можна досягти навчального результату, якщо основний варіант стане недоступним або небезпечним.

Крок 8. Сформулюйте критерії оцінювання.

Укажіть, за якими ознаками можна визначити, що здобувач досяг запланованого результату.

Крок 9. Проведіть самоперевірку.

Переконайтеся, що карта містить усі необхідні складові й не підміняє собою обов'язкові нормативні процедури.

САМОСТІЙНА РОБОТА

Завдання 1. Аналіз нормативної основи

Опрацюйте такі документи:

- Закон України «Про освіту»;
- Закон України «Про основи національного спротиву»;
- Кодекс цивільного захисту України;
- Закон України «Про охорону праці»;
- Закон України «Про правовий режим воєнного стану»;

• Положення про організацію роботи з охорони праці та безпеки життєдіяльності учасників освітнього процесу в установах і закладах освіти, затверджене наказом МОН від 26 грудня 2017 року № 1669;

• чинний нормативний документ, що визначає навчальну програму для відповідного типу закладу освіти;

• локальні документи закладу, які регулюють організацію безпечного освітнього процесу.

Для кожного документа визначте:

1. Які питання він регулює?
2. Які його положення мають значення для організації безпечного заняття?
3. Які обов'язки або процедури він допомагає конкретизувати?
4. Яке практичне рішення педагога залежить від цих вимог?
5. Які локальні документи необхідно додатково опрацювати?

Результат виконання: таблиця «Нормативна основа безпечної організації заняття».

Назва документа	Що регулює	Які положення важливі для заняття	Практичне рішення педагога
Закон України «Про освіту»			
Закон України «Про основи національного спротиву»			
Кодекс цивільного захисту України			
Закон України «Про охорону праці»			
Наказ МОН № 1669			
Документ, що визначає навчальну програму			
Локальні документи закладу			

Під час виконання завдання обов'язково перевірте повну назву, чинність і сферу застосування документів. Не переносьте положення одного нормативного документа на інший тип закладу освіти без перевірки.

Завдання 2. Розроблення карти безпеки

Оберіть одне заняття з основ національного спротиву та підготуйте карту безпеки.

Карта має містити:

- тему заняття;
- результат навчання;
- заплановану навчальну дію;
- основне місце проведення;
- альтернативне місце або форму;
- склад групи та розподіл ролей;
- обладнання та матеріали;

- потенційні ризики;
- заходи запобігання;
- необхідні інструктажі та порядок їх документування;
- умови припинення вправи;
- порядок дій у разі загрози відповідно до встановлених процедур;
- альтернативний сценарій;
- критерії оцінювання результату.

Результат виконання: карта безпеки, яку можна використати як основу для підготовки реального заняття після перевірки всіх застосовних вимог і локальних умов.

Завдання 3. Аналіз педагогічної ситуації

Прочитайте ситуацію.

Педагог запланував практичне заняття на відкритій території. Перед початком виявилося, що частина обладнання несправна, а погодні умови погіршилися. Крім того, педагог не має впевненості, що в разі виникнення загрози всі учасники знають встановлений порядок дій.

Необхідно відповісти на запитання:

1. Які ризики потрібно врахувати?
2. Які дії педагога мають бути першочерговими?
3. Чи можна розпочинати заняття без усунення виявлених проблем?
4. Які альтернативні форми навчання можна запропонувати?
5. Як зберегти запланований навчальний результат?
6. Які організаційні питання необхідно уточнити?
7. За яких умов практичну частину можна буде провести пізніше?

Результат виконання: короткий аналіз ситуації з обґрунтованим рішенням педагога.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Чому перед плануванням заняття необхідно визначити, за якою навчальною програмою навчається група?
2. Які групи нормативних документів регулюють організацію безпечного освітнього процесу?
3. Чим відрізняються законодавчі вимоги, нормативно-правові акти, методичні рекомендації та локальні документи закладу?
4. Як розмежовуються відповідальність керівника закладу освіти та відповідальність педагога за безпечну організацію конкретного заняття?
5. Які складові безпечного освітнього середовища необхідно враховувати під час планування заняття?
6. Що таке оцінювання ризиків і з яких етапів воно складається?
7. Чому необхідно оцінювати ризики до початку практичної діяльності?
8. Які питання педагог має з'ясувати перед проведенням інструктажу?
9. Чому перевірка розуміння правил не замінює встановленого порядку проведення та документування інструктажу?
10. Які чинники впливають на вибір місця проведення практичної вправи?
11. Як визначити, чи відповідає навчальний засіб запланованому результату та умовам безпеки?

12. За яких обставин практичну вправу необхідно припинити, перенести або замінити?
13. Чим альтернативний сценарій відрізняється від простого скасування заняття?
14. Чому альтернативна форма повинна зберігати зв'язок із запланованим навчальним результатом?
15. Як урахувати психологічну безпеку та індивідуальні освітні потреби під час ситуаційної вправи?
16. Яке призначення має карта безпеки заняття?
17. Які складові необхідно передбачити в карті безпеки?
18. Чому карта безпеки не замінює обов'язкових інструктажів і локальних документів?
19. Як педагог має діяти, якщо виявлено реальний підозрілий предмет?
20. Які критерії допомагають визначити, чи готове заняття до проведення?

РЕФЛЕКСИВНЕ ЗАВДАННЯ

Дайте відповіді на запитання:
1. Які умови безпечного проведення занять у вашому закладі вже забезпечено, а які потребують уточнення або організаційного рішення?
2. Які нормативні та локальні документи ви використовуєте під час підготовки практичних занять?
3. Яке заняття ви плануєте забезпечити картою безпеки?
4. Які потенційні ризики ви виявили під час його планування?
5. Яку зміну форми або засобу навчання можна передбачити, щоб зберегти результат у разі неможливості проведення основної практичної вправи?
6. Які критерії допоможуть визначити, що альтернативний сценарій забезпечує досягнення необхідного результату?

Підсумкове рішення: сформулюйте одну конкретну зміну, яку плануєте застосувати у своїй педагогічній практиці для підвищення безпеки освітнього процесу.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ

Для оцінювання самостійної роботи та карти безпеки можна використати такі критер

Критерій	Що оцінюється
Відповідність навчальній програмі	Коректність визначення теми та результату навчання
Нормативна обґрунтованість	Урахування застосовних нормативних вимог і локальних процедур
Аналіз умов проведення	Повнота опису місця, складу групи, обладнання та організації діяльності
Виявлення ризиків	Здатність визначати потенційні небезпеки та можливі наслідки
Заходи запобігання	Відповідність запропонованих заходів виявленим ризикам
Організація інструктажу	Урахування вимог до інструктажу та його документування

Альтернативний сценарій	Можливість зберегти навчальний результат без створення неприйнятного ризику
Оцінювання результату	Чіткість і відповідність критеріїв очікуваному результату
Психологічна безпека та доступність	Урахування потреб учасників і недопущення невиправданого психологічного навантаження

Особливо важливо оцінювати не кількість заповнених пунктів, а якість обґрунтування рішень. Формально заповнена карта не є достатньою, якщо в ній не визначено суттєвих ризиків, не передбачено дій у разі небезпеки або запропонований альтернативний сценарій не відповідає навчальному результату. її.

ВИСНОВКИ ДО ТЕМИ

Організація безпечного освітнього процесу з основ національного спротиву є комплексним завданням, яке поєднує нормативні, організаційні, методичні та психолого-педагогічні аспекти.

Підготовка заняття починається з визначення навчального результату та перевірки застосовних вимог. Після цього педагог обирає навчальну дію, визначає необхідні умови, аналізує ризики, планує заходи запобігання та готує критерії оцінювання.

Безпечне освітнє середовище охоплює фізичну, організаційну, психологічну й інформаційну безпеку. Усі ці складові необхідно враховувати під час вибору місця, обладнання, форми навчання та організації взаємодії учасників.

Інструктажі, перевірка розуміння правил і належне документування є важливими елементами організації безпечної діяльності. Водночас вони не замінюють попереднього оцінювання ризиків і контролю умов проведення практичної вправи.

В умовах воєнного стану особливого значення набуває готовність діяти відповідно до встановлених процедур реагування на загрози. Педагог повинен заздалегідь визначати умови припинення вправи та передбачати альтернативний сценарій.

Альтернативна форма навчання має зберігати освітню цінність заняття, відповідати запланованому результату й не створювати додаткових неприйнятних ризиків. Якщо певне практичне вміння неможливо належно сформувати або перевірити в альтернативному форматі, необхідно передбачити подальше безпечне відпрацювання.

Карта безпеки заняття допомагає систематизувати підготовку, пов'язати навчальну мету з конкретними діями, ризиками, заходами запобігання та критеріями оцінювання. Вона є робочим методичним інструментом педагога, але не замінює обов'язкових нормативних процедур і локальних документів закладу.

Ключовий методичний принцип теми: спочатку визначаємо результат навчання, потім обираємо безпечну навчальну дію, перевіряємо умови її виконання та передбачаємо альтернативний спосіб досягнення результату.

РЕКОМЕНДОВАНІ НОРМАТИВНІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ДЖЕРЕЛА

Під час підготовки до заняття та виконання самостійної роботи рекомендується користуватися офіційними текстами нормативних документів:

1. Закон України «Про освіту».
2. Закон України «Про основи національного спротиву».
3. Кодекс цивільного захисту України.
4. Закон України «Про охорону праці».
5. Закон України «Про правовий режим воєнного стану».
6. Наказ Міністерства освіти і науки України від 26 грудня 2017 року № 1669 «Про затвердження Положення про організацію роботи з охорони праці та безпеки життєдіяльності учасників освітнього процесу в установах і закладах освіти».
7. Чинний нормативний документ, що визначає навчальну програму курсу «Основи національного спротиву» для відповідного типу закладу освіти.
8. Локальні документи закладу освіти з питань охорони праці, безпеки життєдіяльності, цивільного захисту, реагування на загрози та використання навчальних приміщень і обладнання.

ЗМ 3.2. ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ, МОБІЛЬНІ ЗАСТОСУНКИ ТА ВІРТУАЛЬНІ СИМУЛЯТОРИ У ВИКЛАДАННІ «ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОГО СПРОТИВУ»

Форма проведення: інтернет-лекція з елементами аналізу цифрових ресурсів та практичного моделювання.

Мета теми:

Сформувати у педагогічних працівників здатність обґрунтовано добирати цифрові технології, мобільні застосунки та віртуальні симулятори для викладання «Основ національного спротиву» відповідно до запланованих результатів навчання; розвинути вміння критично оцінювати педагогічну цінність, достовірність, доступність, безпеку й обмеження цифрових ресурсів, методично інтегрувати їх у структуру заняття, передбачати альтернативні способи виконання навчальних завдань і документувати результати аналізу в паспорті цифрового засобу навчання.

Очікувані результати навчання:

Після опрацювання теми слухач:

- обґрунтовує вибір цифрового засобу відповідно до конкретного результату навчання, визначеного застосовною освітньою програмою;
- розрізняє освітні, інформаційно-довідкові та спеціалізовані цифрові ресурси за їхнім призначенням і можливостями;
- критично оцінює цифрові ресурси за вісьмома критеріями: відповідність результату навчання, достовірність і походження, методична доцільність, безпека, технічна доступність, інклюзивність, обмеження та альтернативність;
- пояснює можливості й обмеження цифрових засобів у формуванні мінної обізнаності, засвоєнні алгоритмів домедичної допомоги, ознайомленні з цифровими картами та безпечному вивченні безпілотних літальних апаратів;
- визначає ризики використання мобільних застосунків, онлайн-платформ, симуляторів і цифрових карт;
- враховує вимоги щодо захисту персональних даних та інформаційної безпеки;
- розробляє паспорт цифрового засобу навчання;
- проєктує 20-хвилинний фрагмент заняття з використанням обраного цифрового ресурсу;
- передбачає альтернативний спосіб організації навчальної діяльності за відсутності інтернету, пристрою або доступу до платформи.

Основні питання:

2.1. Принцип добору цифрового засобу: від результату навчання до навчальної дії.

2.2. Критерії критичного оцінювання цифрових ресурсів і симуляторів.

2.3. Цифрові засоби навчання з мінної обізнаності та цивільного захисту.

2.4. Цифрові ресурси й симулятори у вивченні алгоритмів домедичної допомоги.

2.5. Цифрові карти, навігаційні засоби та безпечне ознайомлення з безпілотними літальними апаратами.

2.6. Цифрова безпека, захист персональних даних і межі використання спеціалізованих ресурсів.

2.7. Паспорт цифрового засобу як інструмент методичного планування заняття.

3.2.1. Принцип добору цифрового засобу: від результату навчання до навчальної дії

Роль цифрових технологій у викладанні «Основ національного спротиву»

Цифрові технології є важливим інструментом організації сучасного освітнього процесу. Вони розширюють можливості представлення навчальної інформації, забезпечують візуалізацію складних явищ, дають змогу моделювати навчальні ситуації, організовувати самоперевірку, отримувати зворотний зв'язок і підтримувати індивідуальну траєкторію навчання.

У професійній діяльності педагога цифровий засіб може виконувати різні функції: інформаційну, пояснювальну, демонстраційну, тренувальну, діагностичну, комунікаційну та рефлексивну. Вибір конкретної функції залежить від мети заняття, змісту навчального матеріалу, підготовленості здобувачів освіти й очікуваних результатів.

Під час викладання «Основ національного спротиву» цифрові засоби можуть застосовуватися для:

- ознайомлення з правилами безпечної поведінки в потенційно небезпечних ситуаціях;
- вивчення алгоритмів реагування на небезпеку;
- аналізу інформаційних матеріалів та офіційних рекомендацій;
- моделювання навчальних сценаріїв;
- повторення й перевірки засвоєного матеріалу;
- ознайомлення з принципами роботи цифрових карт і навігаційних сервісів;
- вивчення загальних відомостей про безпілотні літальні апарати;
- організації самостійної роботи, тестування та рефлексії.

Особливе значення цифрові технології мають у випадках, коли відтворення певної ситуації в реальному середовищі є небезпечним, організаційно складним або недоцільним.

Наприклад, навчальну ситуацію щодо виявлення підозрілого предмета можна змоделювати за допомогою інтерактивного сценарію, фотографії, навчального відео або ситуаційної картки. Здобувачі освіти аналізують обставини, визначають можливі ознаки небезпеки, обирають безпечний алгоритм поведінки та пояснюють своє рішення. При цьому вони не

контактують із реальними підозрілими предметами й не виконують дій, які можуть створювати небезпеку.

Інший приклад — засвоєння алгоритму домедичної допомоги. Навчальне відео може допомогти побачити послідовність дій, інтерактивний симулятор — проаналізувати ситуацію та обрати відповідні рішення, а практичний тренажер — відпрацювати рухи й прийоми під керівництвом педагога. Кожен із цих засобів має власне призначення, тому їх доцільно поєднувати відповідно до запланованого результату.

Водночас використання цифрового ресурсу саме по собі не гарантує досягнення навчального результату.

Перегляд відео не обов'язково означає, що здобувач зрозумів алгоритм. Проходження симулятора не завжди підтверджує сформованість практичної навички. Отримання інформації з цифрової карти не гарантує правильності висновків щодо реальної місцевості.

Отже, педагогічна цінність цифрової технології визначається не кількістю її функцій, яскравістю інтерфейсу чи популярністю серед користувачів, а тим, наскільки обґрунтовано вона допомагає досягти конкретного результату навчання.

Відмінність між результатом навчання, навчальною дією та цифровим засобом

Під час проєктування заняття необхідно розмежовувати три взаємопов'язані поняття.

Результат навчання — це знання, уміння, навички або здатність до обґрунтованих дій, яких має набути здобувач освіти після опрацювання навчального матеріалу.

Навчальна дія — це конкретна діяльність, яку виконує здобувач для досягнення та демонстрації результату.

Цифровий засіб — це ресурс, застосунок, платформа, електронний довідник або симулятор, що допомагає організувати навчальну діяльність.

Наприклад, педагог планує заняття з теми мінної обізнаності.

Очікуваний результат: здобувач пояснює, як діяти в разі виявлення підозрілого премета.

Щоб досягти цього результату, здобувач має проаналізувати навчальну ситуацію, визначити наявність потенційної небезпеки, обрати відповідний алгоритм поведінки та аргументувати своє рішення.

Для організації цієї діяльності педагог може використати інтерактивний симулятор, навчальне відео, набір ситуаційних карток або завдання на встановлення правильної послідовності дій.

У цьому випадку цифровий засіб допомагає організувати навчальну діяльність, але не є самостійним результатом навчання.

Аналогічний підхід застосовується під час вивчення домедичної допомоги. Якщо очікується, що здобувач пояснюватиме послідовність дій у певній ситуації, доцільними можуть бути відеодемонстрація, довідковий матеріал або цифровий сценарій. Якщо ж програма передбачає практичне виконання прийому, необхідно передбачити відповідне практичне відпрацювання за належних умов і підготовки.

Алгоритм добору цифрового засобу

Для обґрунтованого вибору цифрового ресурсу педагог може використовувати послідовний алгоритм.

Етап	Дія педагога	Контрольне запитання
1. Визначення результату	Формулює очікуваний результат відповідно до програми	Що саме має знати, пояснити або продемонструвати здобувач?
2. Визначення навчальної дії	Визначає, що повинен зробити здобувач	Яка діяльність допоможе досягти результату?
3. Вибір типу ресурсу	Визначає, чи потрібні довідник, відео, симулятор, карта або тест	Який тип засобу найкраще підтримує потрібну дію?
4. Перевірка ресурсу	Аналізує зміст, походження, доступність і безпеку	Чи можна використовувати цей ресурс у конкретній групі?
5. Планування інтеграції	Визначає етап заняття, час і порядок роботи	Як саме ресурс буде включений у структуру заняття?
6. Визначення оцінювання	Планує спосіб перевірки результату	За якими ознаками буде зрозуміло, що результат досягнуто?
7. Підготовка альтернативи	Визначає заміну на випадок технічних проблем	Як організувати ту саму навчальну дію без ресурсу?

Такий алгоритм допомагає уникнути ситуації, коли педагог витрачає значний час на освоєння цифрового інструмента, але не може визначити, яку саме навчальну проблему він розв'язує.

Чому не варто починати заняття з пошуку застосунку

У педагогічній практиці іноді використовують інший підхід: спочатку знаходять цікавий застосунок або симулятор, а потім намагаються пристосувати до нього зміст заняття.

Такий спосіб планування може бути корисним під час творчого пошуку ідей, однак він не повинен визначати остаточну структуру навчального заняття.

Цифровий ресурс може виявитися невідповідним програмі, вимагати платної підписки, передбачати реєстрацію здобувачів, не підтримувати українську мову або містити інформацію, актуальність якої не підтверджена.

Крім того, ігровий формат іноді створює хибне уявлення про навчальний результат. Здобувач може успішно пройти рівень завдяки підказкам, випадковому вибору або повторним спробам, але не вміти пояснити логіку правильного рішення.

Тому важливо розрізняти **успішне виконання завдання в цифровому середовищі та реальне засвоєння навчального матеріалу.**

Наприклад, якщо здобувач натиснув правильну відповідь у симуляторі, педагог може попросити його пояснити:

- які ознаки ситуації він урахував;
- чому обрав саме цей варіант;

• які наслідки можуть мати альтернативні рішення;
• чи може він відтворити алгоритм без підказок.

Таке обговорення перетворює цифрову вправу на повноцінний навчальний інструмент.

Основний принцип планування: спочатку визначається результат навчання, потім навчальна дія, далі добирається цифровий засіб, після чого плануються оцінювання результату й альтернативний спосіб виконання завдання.

Види цифрових засобів за навчальним призначенням

Для методично обґрунтованого використання цифрових технологій доцільно розрізняти три основні групи ресурсів.

Тип цифрового ресурсу	Основне призначення	Приклади використання	Методичні обмеження
Освітній цифровий засіб	Організація навчальної діяльності, моделювання, тренування та перевірка знань	Інтерактивні завдання, навчальні симулятори, тестові модулі	Не кожен засіб забезпечує перенесення знань у реальні ситуації
Інформаційно-довідковий ресурс	Надання інформації, довідкових матеріалів, карт або рекомендацій	Електронні довідники, офіційні інформаційні сервіси, цифрові карти	Наявність інформації не гарантує її розуміння чи правильного застосування
Спеціалізований цифровий ресурс або симулятор	Професійне тренування для певної сфери діяльності	Спеціалізовані тренажери та професійні системи моделювання	Може мати складний інтерфейс, специфічні вимоги та не відповідати завданням базового курсу

Один ресурс може поєднувати ознаки кількох груп. Наприклад, онлайн-платформа може містити довідкові матеріали, відео, інтерактивні завдання й тестування. У такому випадку педагог визначає тип ресурсу не лише за його назвою, а передусім за функцією, для якої він використовується на конкретному занятті.

У межах цієї теми пріоритет надається цивільним освітнім ресурсам, офіційним інформаційним сервісам і навчальним симуляторам, які відповідають програмним результатам. Бойові симулятори та спеціалізовані військові інформаційні системи не включаються до рекомендованого переліку для цієї теми.

Це методичне рішення, пов’язане з призначенням курсу та визначеними навчальними результатами, а не універсальне твердження про юридичну заборону будь-якого використання спеціалізованих систем в освітній діяльності.

3.2.2. Критерії критичного оцінювання цифрових ресурсів і симуляторів

Чому педагог повинен критично оцінювати цифрові ресурси

Кількість цифрових освітніх ресурсів постійно зростає. Педагог може знайти десятки відео, застосунків, інтерактивних платформ, електронних довідників і симуляторів, присвячених одній темі.

Проте доступність ресурсу не означає, що він є методично доцільним, достовірним, безпечним або придатним для конкретної групи здобувачів освіти.

Цифровий ресурс може містити застарілу інформацію, непідтверджені твердження, приховану рекламу, посилання на сторонні сайти або вимагати надмірного обсягу персональних даних. Інший ресурс може бути якісним за змістом, але недоступним для частини здобувачів через мовні, технічні чи інші обмеження.

Тому педагог має оцінювати ресурс комплексно, враховуючи не лише його зміст, а й умови використання.

Для цього пропонується матриця з восьми критеріїв.

Вісім критеріїв оцінювання цифрового засобу

Критерій 1. Відповідність результату навчання

Перший критерій визначає, наскільки ресурс допомагає досягти конкретного результату навчання.

Педагог має встановити:

- який результат програми підтримує ресурс;
- які знання або вміння формуються під час його використання;
- яку конкретну дію виконує здобувач;
- чи можна перевірити результат за допомогою запропонованого завдання.

Наприклад, інтерактивний симулятор мінної безпеки може бути доцільним для моделювання ситуації та перевірки вибору алгоритму поведінки. Водночас він не є достатнім засобом для оцінювання всіх аспектів готовності здобувача діяти в реальній небезпечній ситуації.

Якщо педагог не може чітко пояснити, який результат забезпечує ресурс, його використання потребує додаткового методичного обґрунтування.

Критерій 2. Достовірність і походження інформації

Під час викладання матеріалу, пов'язаного з безпекою, особливо важливо перевіряти походження інформації.

Педагог з'ясовує:

- хто створив ресурс;
- яка організація відповідає за його зміст;
- чи зазначені автори або джерела інформації;
- чи можна встановити дату створення або оновлення матеріалів;
- чи узгоджується зміст із перевіреними рекомендаціями;
- чи не містить ресурс суперечливих або непідтверджених тверджень.

Необхідно враховувати, що навіть офіційне походження ресурсу не звільняє від перевірки його актуальності, умов доступу й відповідності конкретному заняттю.

Перед використанням цифрового матеріалу педагог перевіряє не лише його загальну тематику, а й конкретні відомості, які будуть запропоновані здобувачам.

Критерій 3. Методична доцільність

Методична доцільність визначає, чи відповідає ресурс етапу заняття, характеру навчальної діяльності та рівню підготовленості здобувачів.

Один і той самий інструмент може бути корисним на одному етапі заняття й недоцільним на іншому.

Наприклад:

- на етапі пояснення педагог демонструє коротке навчальне відео;
- на етапі закріплення здобувачі виконують інтерактивне завдання;
- на етапі застосування знань аналізують ситуаційний сценарій;
- на етапі оцінювання пояснюють власне рішення та аргументують його;
- на етапі рефлексії визначають, що засвоїли й які питання залишилися незрозумілими.

Важливо, щоб цифровий засіб не підміняв діяльність здобувача пасивним переглядом інформації.

Критерій 4. Безпека

Оцінювання безпеки охоплює кілька аспектів:

- **фізичний:** чи не передбачає завдання небезпечних дій або контакту з потенційно небезпечними предметами;
- **психологічний:** чи не містить матеріалів, які можуть спричинити надмірний стрес або травматичні переживання;
- **інформаційний:** чи не поширює ресурс неперевірені відомості;
- **цифровий:** чи не створює використання ресурсу ризику для пристрою або облікового запису;
- **персональний:** чи не передаються зайві відомості про здобувачів освіти.

Педагог також перевіряє, чи не містить ресурс автоматичних переходів на сторонні сайти, небажаної реклами або матеріалів, які не відповідають віку та навчальним завданням групи.

Критерій 5. Технічна доступність

Перед заняттям потрібно з'ясувати:

- які пристрої підтримує ресурс;
- чи працює він у браузері або потребує встановлення застосунку;
- чи необхідний постійний доступ до інтернету;
- чи потрібно створювати обліковий запис;
- чи є платні функції;
- чи можна використовувати ресурс на пристроях закладу освіти;
- чи зберігається доступ до матеріалів у разі тимчасових технічних проблем.

Особливу увагу потрібно приділяти організації роботи групи. Якщо для виконання завдання кожен здобувач повинен мати окремий пристрій, а така можливість відсутня, педагог має змінити формат роботи або обрати інший засіб.

Наприклад, інтерактивне завдання можна виконувати в парах або малих групах, якщо це відповідає навчальній меті. В іншому випадку педагог може продемонструвати ресурс на спільному екрані й організувати колективний аналіз ситуації.

Критерій 6. Інклюзивність і доступність

Інклюзивність передбачає можливість залучення до навчальної діяльності здобувачів із різними освітніми потребами, досвідом і технічними можливостями.

Педагог оцінює:

- чи зрозумілий інтерфейс;
- чи можна збільшити текст;
- чи достатній контраст елементів;
- чи супроводжується відео субтитрами або текстовим описом;
- чи є альтернативні способи отримання інформації;
- чи можна виконати завдання без складних маніпуляцій;
- чи передбачено адаптацію темпу роботи;
- чи є доступні мовні версії.

Якщо ресурс не відповідає потребам усіх учасників, це не завжди означає, що його потрібно повністю відхилити. Можна передбачити альтернативний формат: текстовий опис замість відео, демонстрацію на спільному екрані, друковані матеріали або роботу в парах.

Водночас адаптація не повинна змінювати сутність очікуваного результату навчання.

Критерій 7. Обмеження цифрового засобу

Цей критерій допомагає визначити, чого саме ресурс не забезпечує.

Жоден цифровий інструмент не охоплює всіх можливих аспектів навчальної діяльності.

Наприклад:

- відео демонструє алгоритм, але не підтверджує здатності самостійно його виконати;
- довідник надає інформацію, але не гарантує її розуміння;
- симулятор дає змогу тренувати вибір рішень, але не завжди відтворює всі умови реальної ситуації;
- цифрова карта відображає наявні картографічні дані, але не гарантує безпечності місцевості;
- онлайн-тест перевіряє відповіді на запропоновані запитання, але не обов'язково оцінює вміння аргументувати рішення.

Педагог має прямо зазначити обмеження ресурсу в паспорті цифрового засобу та врахувати їх під час планування заняття.

Критерій 8. Альтернативність

Альтернативність означає готовність педагога організувати ту саму навчальну діяльність, якщо основний ресурс недоступний.

Проблеми можуть виникнути через відсутність інтернету, розряджений пристрій, технічну несправність, недоступність платформи або неможливість створення облікового запису.

Альтернатива має зберігати навчальну мету.

Наприклад:

Альтернатива не обов'язково має бути цифровою. Її головне завдання — забезпечити досягнення запланованого результату навчання за інших умов.

Наприклад:

Основний цифровий засіб	Можлива альтернатива
Інтерактивний симулятор	Ситуаційні картки з варіантами рішень
Навчальне відео	Текстова інструкція або ілюстрована схема
Онлайн-тест	Друкований тест або усне опитування
Цифрова карта	Заздалегідь підготовлений навчальний фрагмент карти

Онлайн-довідник	Попередньо перевірений і збережений навчальний матеріал
Віртуальний тренажер	Демонстраційна схема або практичне заняття з відповідним обладнанням, якщо воно передбачене програмою

Альтернатива не обов'язково має бути цифровою. Її головне завдання — забезпечити досягнення запланованого результату навчання за інших умов.

Матриця критичного оцінювання цифрового ресурсу

№	Критерій	Запитання для перевірки	Результат аналізу
1	Відповідність результату	Який конкретний результат навчання підтримує ресурс?	Визначено результат і навчальну дію
2	Достовірність і походження	Хто розробив ресурс? Чи можна перевірити інформацію?	Встановлено джерело та перевірено зміст
3	Методична доцільність	На якому етапі заняття використовується ресурс?	Визначено функцію та місце в занятті
4	Безпека	Які фізичні, психологічні, інформаційні та цифрові ризики можливі?	Визначено ризики й заходи запобігання
5	Технічна доступність	Які пристрої, програмне забезпечення та доступ потрібні?	Перевірено технічні умови
6	Інклюзивність	Чи доступний ресурс для різних учасників?	Визначено необхідні адаптації
7	Обмеження	Чого ресурс не навчає, не перевіряє або не замінює?	Зафіксовано межі використання
8	Альтернативність	Чим замінити ресурс за відсутності доступу?	Підготовлено резервний сценарій

Як застосовувати критерії на практиці

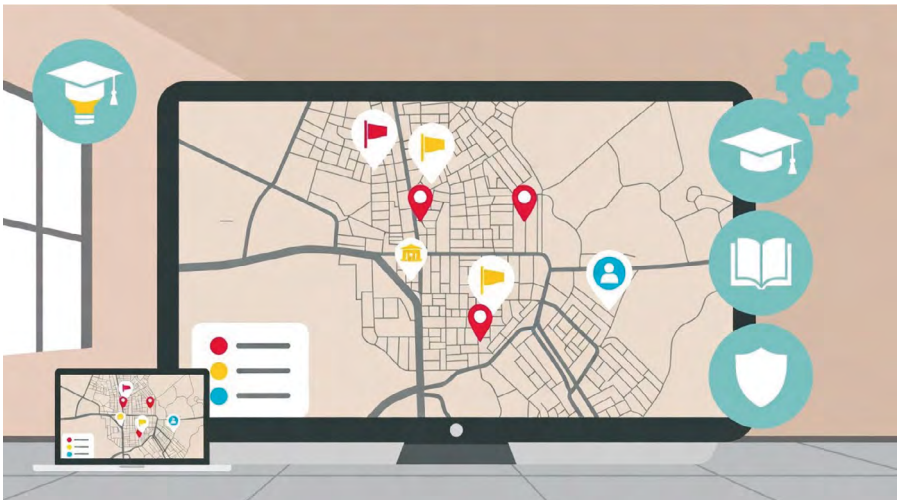
Для початкового аналізу педагог може використовувати три рівні оцінювання:

- **Відповідає вимогам:** ресурс придатний для запланованого використання.
- **Потребує адаптації:** ресурс можна застосувати за умови додаткової перевірки, зміни формату або підготовки допоміжних матеріалів.
- **Не рекомендовано для запланованого використання:** виявлено істотні ризики, невідповідність навчальній меті або неможливість забезпечити необхідні умови.

Це внутрішній методичний інструмент, а не універсальна сертифікація якості цифрового ресурсу.

Якщо ресурс не відповідає одному з критично важливих критеріїв, зокрема достовірності або безпеці, його не слід використовувати лише тому, що він зручний чи популярний.

3.2.3. Цифрові засоби навчання з мінної обізнаності та цивільного захисту

Освітнє значення цифрових ресурсів із мінної обізнаності

Мінна обізнаність є важливим складником навчання безпечної поведінки. Вона передбачає розуміння потенційних небезпек, розпізнавання ознак можливої загрози, засвоєння правил уникнення небезпечних ситуацій і вибір безпечного алгоритму дій.

У навчальному процесі важливо сформувати не лише здатність запам'ятовувати зовнішні ознаки потенційно небезпечних предметів, а й розуміння того, що зовнішній вигляд не завжди дає змогу достовірно оцінити небезпеку.

Тому педагогічний акцент має бути спрямований на безпечну поведінку, а не на спроби самостійно визначати придатність предмета до використання, перевіряти його стан або виконувати будь-які маніпуляції з ним.

Цифрові засоби дають змогу моделювати ситуації, які не можна відтворювати в реальному середовищі. Здобувачі освіти можуть аналізувати зображення, обговорювати навчальні сценарії, обирати варіанти поведінки й пояснювати наслідки своїх рішень.

Принципове обмеження: навчальна діяльність із мінної обізнаності не передбачає контакту з реальними підозрілими предметами, їх переміщення, розбирання, перевірки або знешкодження. Практичне моделювання здійснюється лише в безпечному навчальному середовищі, без використання реальних вибухонебезпечних предметів.

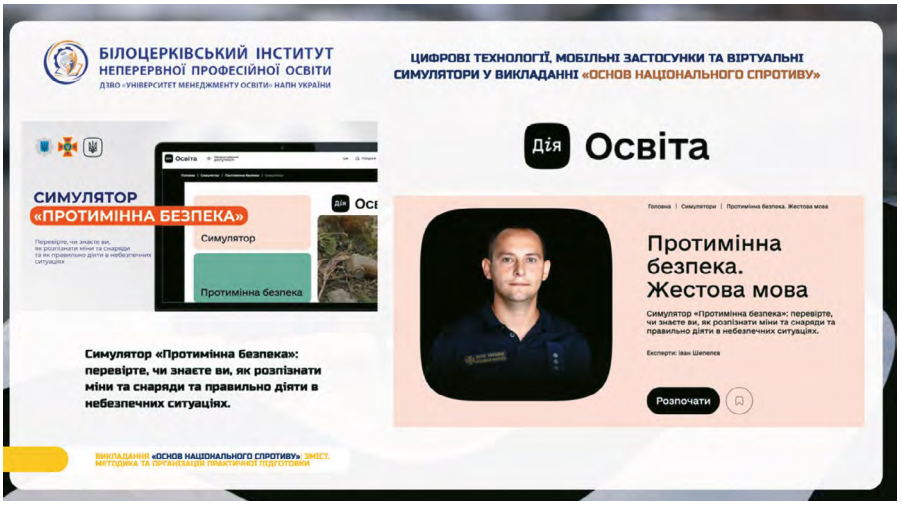
Симулятор «Протимінна безпека» на платформі Дія.Освіта

Симулятор «Протимінна безпека» на платформі Дія.Освіта можна розглядати як освітній цифровий засіб для моделювання ситуацій, пов'язаних із мінною небезпекою, та перевірки розуміння безпечного алгоритму поведінки.

Ресурс дає змогу організувати навчальну діяльність, у якій здобувач аналізує запропоновану ситуацію й обирає відповідний варіант дій.

Перед використанням педагог має перевірити актуальність ресурсу, доступність відповідного модуля, його зміст, умови доступу та технічні вимоги. Наявність окремих функцій, мовних версій і форматів доступності необхідно уточнювати безпосередньо перед заняттям.

Офіційна платформа: Дія.Освіта.

Можливі навчальні завдання:

1. Ознайомитися з навчальною ситуацією.
2. Визначити, у чому полягає потенційна небезпека.
3. Обрати варіант поведінки.
4. Пояснити, чому обране рішення є безпечним.
5. Визначити, які дії є неприпустимими.
6. Сформулювати основний висновок за результатами вправи.

Методичні переваги:

- можливість моделювання небезпечної ситуації без контакту з реальним предметом;
- залучення здобувачів до прийняття рішень;
- отримання зворотного зв'язку;
- можливість повторного опрацювання завдання;
- організація індивідуальної або групової роботи.

Обмеження:

- симулятор не гарантує здатності самостійно оцінити всі ознаки небезпеки в реальному середовищі;
- проходження сценарію не замінює систематичного вивчення правил безпеки;
- цифровий результат не підтверджує готовності до дій у всіх можливих ситуаціях;
- педагог має перевірити актуальність навчального матеріалу та відповідність змісту програмним результатам.

Отже, основна функція симулятора — допомогти організувати навчальне моделювання й перевірити розуміння алгоритму поведінки.

Мобільний застосунок «Розмінування України» (MineFree)

MineFree розглядається в межах теми як інформаційно-довідковий ресурс, пов'язаний із поширенням інформації про мінну небезпеку.

У наданому описі ресурсу зазначено такі можливості: каталог вибухонебезпечних предметів, інтерактивна карта небезпечних територій, функція повідомлення про підозрілу знахідку та довідкові матеріали.

Перед включенням застосунку до навчального заняття необхідно перевірити актуальну назву, офіційне походження, доступність, функції та умови використання. Окремо слід уточнити, які саме відомості відображаються в поточній версії ресурсу.

Основне методичне призначення MineFree — ознайомлення здобувачів із можливостями інформаційного сервісу та принципами роботи з інформацією про мінну небезпеку.

Можливі навчальні завдання:

- визначити, які види інформації надає сервіс;
- пояснити, для чого може використовуватися інформаційна карта;
- з'ясувати, які дані можна отримати з довідкового розділу;
- визначити, чому інформаційний сервіс не замінює офіційних вказівок відповідних служб;
- пояснити, чому відсутність позначки на карті не підтверджує безпечності території.

Ключове методичне застереження: цифрова карта відображає наявні в системі відомості, а не повну й гарантовано актуальну картину всіх можливих загроз. Відсутність позначки про небезпеку не є підтвердженням безпечності місцевості.

Під час заняття не можна пропонувати здобувачам самостійно визначати безпечність реального маршруту за даними застосунку, перевіряти підозрілі ділянки або наближатися до потенційно небезпечних об'єктів.

Ресурс використовується для навчального аналізу інформації, а не для самостійного ухвалення рішень про безпечність територій.

Платформа «101: Простір безпеки для дітей, батьків та освітян»

Платформа «101: Простір безпеки для дітей, батьків та освітян» може використовуватися для пошуку навчальних матеріалів, рекомендацій та інформації з питань безпеки.

Перед використанням необхідно перевірити доступність ресурсу, актуальність матеріалів і відповідність конкретного розділу запланованій навчальній меті.

Офіційний ресурс: 101: Простір безпеки для дітей, батьків та освітян.

Педагог може використовувати матеріали платформи для:

- підготовки до пояснення теми;
- організації самостійного опрацювання;
- аналізу рекомендацій;
- створення ситуаційних завдань;
- підготовки пам'яток;
- порівняння різних способів подання інформації.

Важливо не обмежуватися самим фактом відкриття ресурсу. Здобувачі повинні отримати конкретне завдання: знайти певну рекомендацію, сформулювати висновок, визначити алгоритм або пояснити значення інформації для безпечної поведінки.

Порівняння цифрових ресурсів із мінної обізнаності

Ознака	Симулятор «Протимінна безпека»	MineFree
Основний тип	Освітній цифровий засіб	Інформаційно-довідковий ресурс
Основна функція	Моделювання ситуації та вибору поведінки	Ознайомлення з інформацією про мінну небезпеку
Навчальна дія	Аналіз ситуації, вибір і пояснення рішення	Аналіз довідкової інформації
Роль педагога	Організувати аналіз сценарію й обговорення	Пояснити можливості та обмеження інформаційного сервісу

Основне обмеження	Не відтворює всі умови реальної небезпеки	Не гарантує повноти відомостей про всі загрози
Чого не замінює	Вивчення правил безпеки та практичного педагогічного супроводу	Офіційних вказівок профільних служб

Ці ресурси не варто розглядати як взаємозамінні. Вони виконують різні функції та можуть доповнювати один одного.

Приклад інтеграції ресурсів у заняття

Тема навчального фрагмента: «Безпечна поведінка в разі виявлення підозрілого предмета».

Очікуваний результат: здобувач пояснює алгоритм безпечної поведінки та обґрунтовує, чому не можна торкатися підозрілого предмета.

Послідовність роботи:

1. Педагог пропонує навчальну ситуацію у вигляді зображення або текстової картки.
2. Здобувачі визначають ознаки потенційної небезпеки.
3. За наявності доступу педагог демонструє відповідний сценарій у симуляторі.
4. Здобувачі обирають варіант поведінки та пояснюють своє рішення.
5. Педагог пропонує ознайомитися з інформаційним ресурсом і визначити, яку інформацію він надає.
6. Група обговорює обмеження цифрових карт і довідкових сервісів.
7. Кожен здобувач формулює короткий висновок про безпечну поведінку.

Оцінювання: педагог перевіряє не швидкість проходження симулятора, а правильність рішення, розуміння основних правил і здатність пояснити, чому певні дії є небезпечними.

Альтернатива: якщо інтернет відсутній, педагог використовує заздалегідь підготовлені ситуаційні картки, перевірені навчальні матеріали або демонстраційну презентацію.

3.2.4. Цифрові ресурси й симулятори у вивченні алгоритмів домедичної допомоги

Роль цифрових засобів у домедичній підготовці

Домедична підготовка передбачає засвоєння знань про безпечну поведінку, розуміння послідовності дій у відповідних ситуаціях і, за вимогами програми, формування практичних умінь.

Цифрові технології допомагають пояснювати навчальний матеріал, демонструвати алгоритми, моделювати ситуації та організовувати перевірку розуміння.

Однак педагог повинен чітко розмежовувати три рівні навчальної діяльності:

1. **Знання:** здобувач розуміє призначення певного алгоритму та може пояснити його послідовність.
2. **Вибір рішення:** здобувач аналізує змодельовану ситуацію й визначає, які дії відповідають навчальному алгоритму.
3. **Практична навичка:** здобувач виконує відповідні дії з дотриманням вимог безпеки, якщо це передбачено програмою та забезпечено необхідними умовами.

Ці рівні пов'язані між собою, але не є тотожними.

Наприклад, людина може правильно назвати послідовність дій, однак потребувати додаткового тренування для їх практичного виконання. Саме тому цифровий інструмент слід добирати з урахуванням конкретного результату навчання.

Довідкові ресурси: функція пояснення й повторення

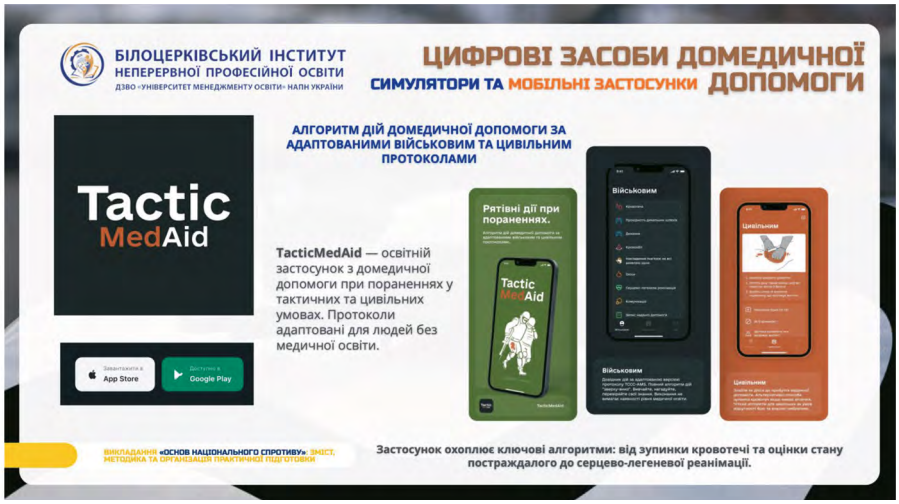
Довідкові цифрові ресурси допомагають знаходити, повторювати та систематизувати інформацію.

У домедичній підготовці вони можуть містити:

- алгоритми дій;
- покрокові інструкції;
- ілюстрації;
- навчальні відео;
- пояснення термінів;

- інформацію про послідовність реагування;
- рекомендації щодо безпечної поведінки.

Як приклад можна розглядати TacticMedAid, який у межах навчальної діяльності може використовуватися для ознайомлення з алгоритмами та їх повторення.

Перед використанням педагог має перевірити поточний стан ресурсу, джерело інформації, актуальність рекомендацій, відповідність змісту програмі та рівню підготовленості здобувачів.

Методичні переваги довідкових ресурсів:

- можливість повторно звернутися до матеріалу;
- доступ до інформації в зручний час;
- наочне представлення послідовності дій;
- підтримка самостійного опрацювання;
- можливість використовувати матеріал для створення навчальних карток і завдань.

Обмеження: довідковий ресурс не підтверджує, що здобувач здатний правильно виконати відповідні дії на практиці.

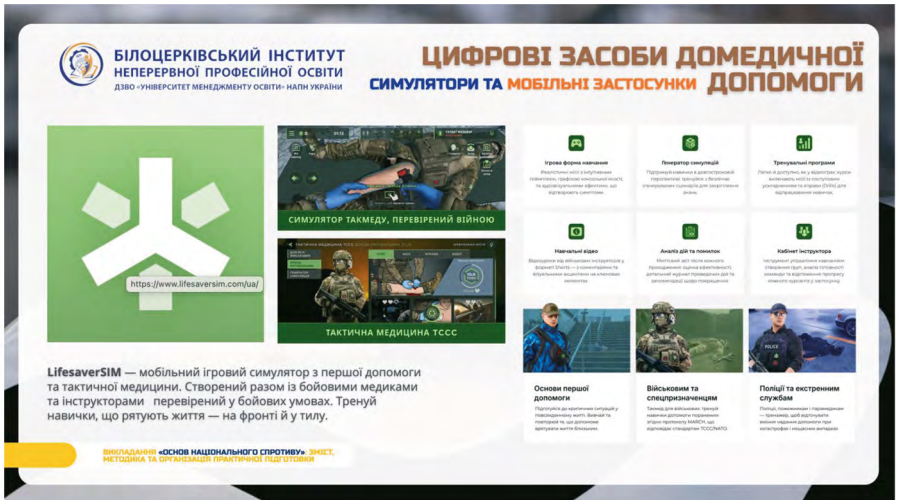
Цифрові симулятори: моделювання ситуацій і вибору рішень

Цифровий симулятор створює умовну навчальну ситуацію, у якій здобувач аналізує обставини, обирає варіанти дій і отримує зворотний зв'язок.

Симулятори можуть допомагати:

- перевіряти розуміння послідовності дій;
- визначати помилки у виборі рішення;
- тренувати аналіз ситуацій;
- формувати навички обґрунтування рішень;
- повторювати навчальний алгоритм;
- організовувати самостійну роботу.

Як приклад цифрового симулятора можна розглядати LifesaverSIM. Його використання доцільно планувати лише після перевірки доступності поточної версії, технічних вимог, умов доступу та відповідності конкретному результату навчання.

Педагог має визначити, що саме здобувач тренуватиме в симуляторі: розпізнавання ситуації, вибір послідовності дій, розуміння причинно-наслідкових зв'язків або інший компонент навчального результату.

Після виконання завдання необхідно обговорити рішення, особливо якщо симулятор передбачає вибір між кількома варіантами.

Доцільно ставити такі запитання:

- Які ознаки ситуації вплинули на ваше рішення?
- Чому ви обрали саме цей варіант?
- Яку помилку можна було допустити?
- Які висновки можна зробити з результату вправи?
- Яку частину навчального алгоритму потрібно повторити?

Таким чином симулятор стає основою для аналізу, а не лише цифровою грою.

Практичні тренажери й манекени

Практичні тренажери, манекени та інше навчальне обладнання забезпечують інший тип діяльності — фізичне відпрацювання навичок.

Якщо програма передбачає практичне виконання певних дій, цифрове моделювання не повинно автоматично замінювати роботу з відповідним обладнанням.

Під час практичного заняття педагог може оцінювати:

- правильність послідовності дій;
- дотримання правил безпеки;
- відповідність виконання навчальному алгоритму;
- здатність пояснити призначення окремих дій;
- уміння реагувати на зауваження й виправляти помилки.

Практичне відпрацювання проводиться з урахуванням програми, належного обладнання, підготовки педагога та відповідних умов безпеки.

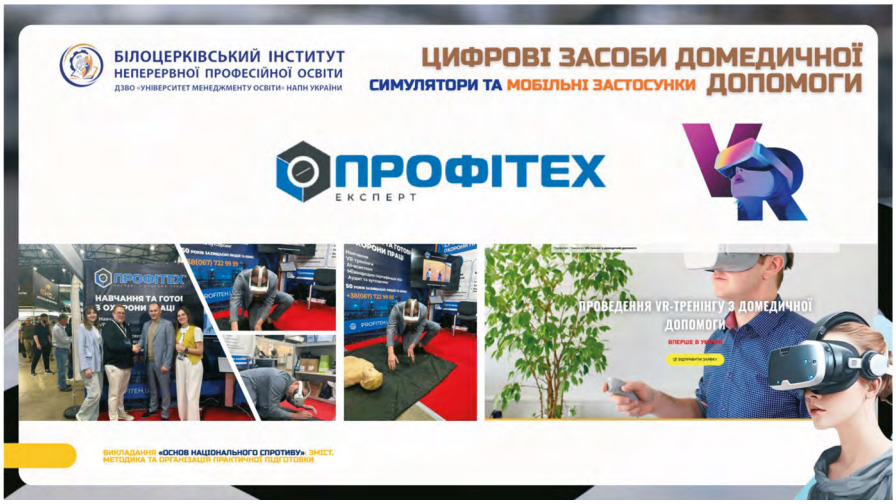
Порівняння цифрових і практичних засобів

Засіб	Що забезпечує	Приклад навчальної дії	Чого не замінює
Електронний довідник	Пошук і повторення інформації	Знайти та пояснити послідовність дій	Самостійного виконання практичної навички
Навчальне відео	Візуальне пояснення алгоритму	Визначити основні етапи демонстрації	Перевірки індивідуального виконання
Цифровий симулятор	Моделювання ситуації та вибору рішень	Проаналізувати сценарій і вибрати відповідь	Усієї повноти практичної підготовки
Манекен або тренажер	Фізичне відпрацювання дій	Виконати передбачений програмою прийом	Пояснення всіх теоретичних аспектів без належного супроводу
Практичне заняття	Застосування знань і вмінь у навчальній ситуації	Виконати завдання за визначеними критеріями	Необхідності подальшого повторення та самостійної роботи

Найбільш доцільним є поєднання засобів, якщо воно відповідає програмі та реальним умовам закладу освіти.

Наприклад, педагог може спочатку використати довідковий ресурс для пояснення, потім цифровий сценарій для перевірки розуміння, а після цього організувати практичне відпрацювання на відповідному тренажері.

Водночас VR-технології та складні симулятори не є обов'язковою умовою досягнення кожного навчального результату. Якщо відповідного обладнання немає, педагог добирає інший засіб, який забезпечує заплановану навчальну діяльність.

Оцінювання результатів домедичної підготовки

Оцінювання має відповідати тому, що саме вивчалося.

Якщо здобувачі опрацьовували теоретичний матеріал, педагог може перевірити розуміння термінів і послідовності дій.

Якщо використовувався симулятор, доцільно оцінювати правильність вибору рішення, здатність пояснити його та виявити помилку.

Якщо виконувалося практичне завдання, необхідно застосовувати критерії, що стосуються відповідних практичних дій.

Приклад критеріїв оцінювання навчального сценарію:

Критерій	Що оцінюється
Розуміння ситуації	Чи правильно визначено умови навчального сценарію
Правильність рішення	Чи відповідає обраний варіант навчальному алгоритму
Послідовність	Чи розуміє здобувач порядок дій
Обґрунтування	Чи може пояснити причини свого вибору
Усвідомлення обмежень	Чи розуміє, що цифрова вправа не підтверджує всіх практичних умінь

Оцінювання не повинно зводитися лише до швидкості проходження симулятора або кількості набраних балів.

3.2.5. Цифрові карти, навігаційні засоби та безпечне ознайомлення з безпілотними літальними апаратами

Цифрові карти як навчальний інструмент

Цифрові карти допомагають вивчати умовні позначення, масштаб, координати, розташування об'єктів і загальні принципи орієнтування.

У межах навчальної теми карти можуть використовуватися для:

- ознайомлення зі структурою картографічного інтерфейсу;
- вивчення умовних позначень;
- розуміння принципу відображення об'єктів;
- аналізу відмінностей між різними картографічними шарами;
- виконання навчальних завдань із визначення розташування об'єктів;
- пояснення відмінностей між онлайн- та офлайн-картами.

Для ознайомлення з цифровими картами може використовуватися, наприклад, OsmAnd. Проте перед заняттям педагог має перевірити актуальні функції, умови доступу, сумісність із пристроями та можливості роботи без інтернету.

Офіційний сайт: OsmAnd.

Онлайн- та офлайн-карти

Онлайн-карти використовують мережеве з'єднання для отримання або оновлення даних залежно від особливостей конкретного сервісу.

Офлайн-карти дають змогу працювати з попередньо завантаженими картографічними матеріалами без постійного доступу до інтернету.

Водночас необхідно враховувати, що офлайн-доступ не гарантує актуальності даних. Інформація може не містити останніх змін або бути неповною.

Педагог має пояснити здобувачам різницю між доступністю карти й достовірністю відображеної інформації.

Наявність карти не означає, що всі об'єкти на ній актуальні, а відсутність позначення не доводить відсутності відповідного об'єкта або небезпеки.

Обмеження використання цифрових карт у питаннях безпеки

Під час вивчення цифрової навігації особливо важливо не ототожнювати картографічні дані з підтвердженням безпечності території.

Цифрова карта може відображати дороги, будівлі, природні об'єкти та інші відомості, але не обов'язково містить повну інформацію про поточні ризики.

Тому в межах навчального курсу карти використовуються для вивчення принципів роботи з просторовою інформацією, а не як самостійний інструмент визначення безпечності реального маршруту.

Під час навчальних завдань не слід вимагати від здобувачів самостійно встановлювати безпечність реальних територій лише за даними застосунку.

Також потрібно уникати публічного поширення точних координат місця перебування групи, розташування об'єктів, персональних даних або іншої інформації, яка може створювати ризики для учасників освітнього процесу.

Для навчальних вправ доцільно використовувати умовні приклади, навчальні карти або загальнодоступні дані, які не розкривають чутливої інформації.

Методика навчального завдання з цифровою картою

Мета: ознайомити здобувачів освіти із принципами використання цифрової карти та навчити критично оцінювати картографічну інформацію.

Завдання для здобувачів:

1. Відкрити підготовлений педагогом навчальний фрагмент карти.
2. Визначити основні елементи інтерфейсу.
3. Знайти умовні позначення, зазначені в завданні.
4. Пояснити, яку інформацію відображає карта.
5. Визначити, які відомості неможливо підтвердити лише за її допомогою.
6. Сформулювати висновок про необхідність перевірки актуальності картографічних даних.

Оцінювання: педагог перевіряє розуміння умовних позначень, здатність пояснити призначення карти та усвідомлення обмежень цифрової інформації.

Альтернатива: підготовлений фрагмент карти, роздруківка, схема або презентація з умовними позначеннями.

Ознайомлення з безпілотними літальними апаратами

Безпілотні літальні апарати є технічними засобами, які можуть використовуватися для різних цивільних і спеціалізованих завдань. У межах цієї теми їх вивчення має ознайомлювальний та освітній характер.

Педагог може організувати навчальну діяльність, спрямовану на:

- ознайомлення із загальним призначенням безпілотних літальних апаратів;
- розпізнавання основних типів апаратів за навчальними зображеннями;
- розуміння загальних принципів роботи;
- ознайомлення з базовими вимогами безпеки;
- аналіз можливостей і обмежень віртуального моделювання;
- обговорення відповідального використання технічних засобів.

Для демонстрації принципів керування можуть застосовуватися цивільні освітні симулятори, якщо вони відповідають результатам навчання, доступні для здобувачів і не потребують виконання завдань, які виходять за межі програми.

Перед використанням симулятора педагог перевіряє його призначення, зміст, технічні вимоги та умови доступу.

Межі використання в межах цієї теми:

- вивчення загальних відомостей про будову та призначення;
- ознайомлення з безпечними умовами використання обладнання;
- виконання навчальних вправ у цивільному освітньому середовищі;
- аналіз результатів симуляції;
- обговорення відповідальності користувача.

Відпрацювання бойового застосування, тактичних завдань або дій, що виходять за межі визначених навчальних результатів, до цієї теми не входить.

Важливо також пояснити, що правила віртуального симулятора не обов'язково відповідають вимогам до реальних польотів. Якщо освітня діяльність передбачає фактичне використання безпілотного літального апарата, педагог повинен окремо перевірити чинні вимоги, обмеження повітряного простору та інші правила, що діють на момент проведення заняття.

Порівняння цифрової карти та симулятора БпЛА

Ознака	Цифрова карта	Симулятор БпЛА
Основна функція	Робота з просторовою інформацією	Моделювання окремих аспектів роботи апарата
Тип навчальної діяльності	Аналіз карти, умовних позначень і даних	Виконання навчальної вправи у віртуальному середовищі
Результат	Розуміння принципів роботи з картографічною інформацією	Розуміння окремих принципів роботи й керування в симуляції
Основні обмеження	Можлива неповнота або застарілість даних	Віртуальне середовище не відтворює всіх умов реального використання
Питання безпеки	Захист координат і чутливої інформації	Безпечні умови використання обладнання та відповідність завдання програмі
Альтернатива	Навчальна карта або схема	Демонстраційне відео, схема або інша навчальна модель

3.2.6. Цифрова безпека, захист персональних даних і межі використання спеціалізованих ресурсів

Цифрова безпека як складник методичної компетентності педагога

Використання цифрових технологій в освітньому процесі потребує не лише технічних умінь, а й розуміння правил безпечної роботи з інформацією.

Педагог відповідає за те, щоб обраний цифровий ресурс відповідав навчальній меті, не створював невиправданих ризиків і не вимагав від здобувачів зайвого розкриття особистої інформації.

До основних напрямів цифрової безпеки належать:

1. Перевірка походження ресурсу.
2. Аналіз умов використання.
3. Захист персональних даних.
4. Безпечна робота з посиланнями та файлами.
5. Контроль сторонніх матеріалів і реклами.
6. Захист чутливої інформації.
7. Урахування психологічної безпеки.
8. Підготовка альтернативного способу роботи.

Ці питання потрібно враховувати ще на етапі планування заняття, а не лише після виникнення проблеми.

Захист персональних даних

Під час використання мобільних застосунків, онлайн-платформ і цифрових сервісів педагог має враховувати вимоги законодавства України щодо захисту персональних даних, зокрема Закону України «Про захист персональних даних».

Персональні дані — це відомості або сукупність відомостей про фізичну особу, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована.

Під час роботи з цифровими ресурсами необхідно звертати увагу на те, які відомості запитуються під час реєстрації, які дані можуть зберігатися та з якою метою вони обробляються.

Педагог має перевірити:

- чи обов'язкова реєстрація для виконання навчального завдання;
- які саме дані запитує ресурс;
- чи можна використовувати ресурс без створення особистого облікового запису;
- чи не передбачає завдання публічного розміщення персональних відомостей;
- чи відповідають умови використання потребам навчального процесу;
- чи можна виконати завдання з меншим обсягом персональних даних.

Не кожне використання цифрового ресурсу потребує однакової процедури обробки даних. Вимоги залежать від характеру даних, мети, правових підстав і конкретних умов обробки. Тому педагог не повинен виходити з припущення, що будь-який застосунок автоматично потребує окремої згоди на кожну можливу дію або, навпаки, що реєстрація не створює жодних зобов'язань.

Практичний принцип: **якщо для досягнення навчального результату не потрібне збирання певних персональних даних, доцільно не вимагати їх надання.**

Наприклад, якщо тест можна пройти без створення особистого профілю, педагог має розглянути таку можливість. Якщо ресурс вимагає надмірних відомостей, необхідно оцінити доцільність його використання та за потреби обрати альтернативу.

Захист інформації про учасників освітнього процесу

Особливої уваги потребує інформація, яка може створювати ризики для безпеки здобувачів, педагогів або закладу освіти.

Не слід без належної потреби публічно поширювати:

- точні координати місця перебування групи;
- персональні дані здобувачів;
- фотографії та відео без належних підстав;
- відомості, що розкривають чутливу інформацію про заклад;
- дані про розташування об'єктів, які не призначені для публічного поширення;
- інші відомості, які можуть створити ризики в конкретних умовах.

Педагог має дотримуватися правил інформаційної безпеки, визначених закладом освіти, та використовувати для навчальних завдань лише ті дані, поширення яких є обґрунтованим.

Безпечне використання онлайн-платформ і мобільних застосунків

Перед використанням ресурсу доцільно виконати такі дії:

1. Переконатися, що відкрито офіційний сайт або перевірене джерело.
2. Перевірити умови доступу та необхідність реєстрації.
3. Ознайомитися з дозволами, яких потребує застосунок.
4. Визначити, чи відповідають запитувані дозволи функціям ресурсу.
5. Перевірити наявність реклами та сторонніх посилань.
6. Переконатися, що ресурс не вимагає передавання зайвих персональних даних.
7. Перевірити доступність на пристроях, які використовуватимуться на занятті.
8. Підготувати альтернативу на випадок технічних проблем.

Наприклад, якщо ресурс для виконання простого тесту вимагає створення облікового запису та надання додаткової інформації, педагог має оцінити, чи виправдані такі вимоги навчальною метою.

Якщо існує інший засіб, який дає змогу досягти того самого результату без зайвих ризиків, його використання може бути доцільнішим.

Психологічна безпека під час використання цифрового контенту

Матеріали з питань національного спротиву, цивільного захисту та домедичної допомоги можуть містити інформацію про небезпечні події, поранення, руйнування або наслідки бойових дій.

Педагог повинен оцінювати не лише достовірність матеріалу, а й доцільність його демонстрації конкретній групі.

Перед використанням такого контенту потрібно визначити:

- чи потрібне зображення або відео для досягнення результату;
- чи можна досягти мети за допомогою схеми, ілюстрації або нейтрального сценарію;
- чи відповідає матеріал віку та підготовленості здобувачів;
- чи не містить він надмірно травматичних деталей;
- чи передбачено обговорення та пояснення побаченого;
- чи можна виконати завдання в іншому форматі.

Важливо не використовувати шоковий контент лише для привернення уваги. Емоційна виразність матеріалу не є самостійним показником його педагогічної цінності.

Перевагу слід надавати матеріалам, які допомагають зрозуміти навчальну проблему, сформувати відповідальне ставлення та засвоїти правила безпечної поведінки.

Межі використання спеціалізованих ресурсів

Спеціалізовані цифрові системи створюються для конкретних професійних завдань і можуть мати функції, які не відповідають призначенню базового навчального курсу.

Під час добору таких ресурсів необхідно враховувати:

- відповідність навчальній програмі;
- складність інтерфейсу;
- вимоги до підготовки користувача;
- характер інформації, з якою працює система;
- можливі ризики;
- доступність для здобувачів;
- можливість досягнення того самого результату за допомогою простішого засобу.

У межах цієї теми пріоритет надається цивільним освітнім ресурсам, інформаційним сервісам і навчальним симуляторам, призначеним для пояснення, моделювання та перевірки відповідних навчальних результатів.

Бойові симулятори та спеціалізовані військові інформаційні системи не включаються до рекомендованого переліку цієї теми, оскільки їх функціональність може виходити за межі визначених навчальних завдань.

Таблиця оцінювання цифрових ризиків

Потенційний ризик	Приклад	Дії педагога
Недостовірна інформація	Невідоме походження навчального матеріалу	Перевірити джерело та зіставити відомості з надійними матеріалами
Надмірне збирання даних	Реєстрація вимагає зайвих відомостей	Обрати режим без реєстрації або інший ресурс
Технічна недоступність	Ресурс не працює на пристроях закладу	Перевірити заздалегідь і підготувати альтернативу
Психологічний дискомфорт	Надмірно травматичний відеоматеріал	Замінити матеріал або змінити формат його подання
Неправильне тлумачення карти	Відсутність позначки сприймається як гарантія безпеки	Пояснити обмеження даних і заборонити такі висновки
Невідповідність програмі	Симулятор навчає дій, що не входять до теми	Обрати інший ресурс або інше завдання
Залежність від інтернету	Онлайн-платформа недоступна під час заняття	Підготувати офлайн-матеріали
Недоступність для частини групи	Відсутні субтитри або текстова альтернатива	Адаптувати матеріал або використати інший формат

3.2.7. Паспорт цифрового засобу як інструмент методичного планування заняття

Призначення паспорта цифрового засобу

Паспорт цифрового засобу навчання — це робочий методичний документ, у якому педагог фіксує основні характеристики ресурсу, його призначення, відповідність результатам навчання, умови використання, можливі ризики, обмеження та альтернативні способи організації навчальної діяльності.

Паспорт допомагає перетворити випадковий вибір цифрового інструмента на обґрунтоване методичне рішення.

Його використання дає змогу:

- систематизувати інформацію про цифрові ресурси;
- обґрунтувати доцільність застосування конкретного засобу;
- перевірити технічні умови до початку заняття;
- визначити можливі ризики;
- передбачити альтернативу;
- оцінити результат використання;
- накопичувати власний методичний банк перевірених цифрових засобів.

Паспорт не є формальним описом застосунку. Його головне завдання — відповісти на запитання: **для чого саме цей ресурс потрібний на занятті, яку навчальну дію він забезпечує та що педагог повинен зробити для досягнення результату?**

Структура паспорта цифрового засобу

Паспорт доцільно формувати з двох основних блоків.

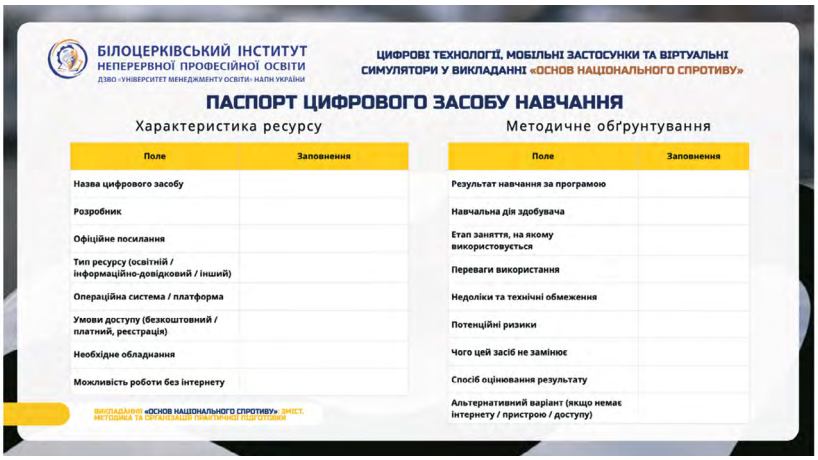
Блок 1. Характеристика цифрового ресурсу

Містить загальну інформацію про назву, розробника, тип ресурсу, посилання, умови доступу, технічні вимоги та дату перевірки.

Блок 2. Методичне обґрунтування

Містить інформацію про результат навчання, навчальну дію, етап заняття, переваги, обмеження, ризики, оцінювання та альтернативний спосіб організації навчальної діяльності.

До паспорта додається короткий фрагмент заняття, у якому описано практичне використання ресурсу.

БІЛОЦЕРКІВСЬКИЙ ІНСТИТУТ НЕПЕРЕРВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ
ДЗВО «УНІВЕРСИТЕТ МЕНЕДЖМЕНТУ ОСВІТИ» НАПН УКРАЇНИ

ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ, МОБІЛЬНІ ЗАСТОСУНКИ ТА ВІРТУАЛЬНІ СИМУЛЯТОРИ У ВИКЛАДАННІ «ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОГО СПРОТИВУ»

ПАСПОРТ ЦИФРОВОГО ЗАСОБУ НАВЧАННЯ

Характеристика ресурсу

Поле	Заповнення
Назва цифрового засобу	
Розробник	
Офіційне посилання	
Тип ресурсу (освітній / інформаційно-довідковий / інший)	
Операційна система / платформа	
Умови доступу (безкоштовний / платний, реєстрація)	
Необхідне обладнання	
Можливість роботи без інтернету	

Методичне обґрунтування

Поле	Заповнення
Результат навчання за програмою	
Навчальна дія здобувача	
Етап заняття, на якому використовується	
Переваги використання	
Недоліки та технічні обмеження	
Потенційні ризики	
Чого цей засіб не замінює	
Спосіб оцінювання результату	
Альтернативний варіант (якщо немає інтернету / пристрою / доступу)	

ВИКЛАДАННЯ «ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОГО СПРОТИВУ»: ЗМІСТ, МЕТОДИКА ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ПРАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ

Шаблон паспорта цифрового засобу навчання

Блок 1. Характеристика цифрового ресурсу

1. Назва цифрового засобу:

_____

2. Розробник або організація, відповідальна за ресурс:

_____

3. Офіційне посилання:

_____

4. Тип ресурсу:

- освітній цифровий засіб;
- інформаційно-довідковий ресурс;
- спеціалізований ресурс або симулятор;
- комбінований ресурс.

5. Основне призначення:

_____

_____

6. Платформа або операційна система:

_____

7. Умови доступу:

- безкоштовний;
- платний;
- частково безкоштовний;
- необхідна реєстрація;
- доступний без реєстрації;
- інші умови.

8. Необхідне обладнання та програмне забезпечення:

_____

9. Вимоги до інтернет-з'єднання:

_____

10. Можливість роботи без інтернету:

_____

11. Особливості доступності та інклюзивності:

_____

12. Дата перевірки ресурсу:

_____

Блок 2. Методичне обґрунтування

1. Результат навчання за програмою:

Що саме має знати, пояснювати або вміти здобувач після виконання завдання?

_____

_____

2. Навчальна дія здобувача:

Що конкретно виконуватиме здобувач під час використання ресурсу?

_____

_____

3. Етап заняття:

- мотивація;
- пояснення нового матеріалу;
- демонстрація;
- закріплення;
- практичне моделювання;
- перевірка знань;
- рефлексія;
- самостійна робота.

4. Спосіб інтеграції в заняття:

_____

_____

5. Переваги ресурсу:

_____

_____

6. Недоліки й технічні обмеження:

_____

_____

7. Потенційні ризики:

- інформаційні;
- цифрові;
- психологічні;
- фізичні;
- пов’язані із захистом персональних даних;
- інші.

Опис ризиків:

_____

_____

8. Заходи запобігання ризикам:

_____

_____

9. Чого цей засіб не замінює:

_____

_____

10. Спосіб оцінювання результату:

_____

_____

11. Альтернативний варіант:
Що робитиме педагог, якщо ресурс, пристрій або інтернет будуть недоступні?

_____

_____

12. Методичний висновок:
- рекомендовано для запланованого використання;
- рекомендовано після адаптації;
- потребує додаткової перевірки;
- не рекомендовано для запланованого використання.

Обґрунтування:

_____

_____

_____

Приклад заповнення паспорта цифрового засобу

Назва ресурсу: симулятор «Протимінна безпека» на платформі Дія.Освіта.

Наведений приклад є методичним зразком заповнення паспорта. Перед фактичним використанням педагог повинен повторно перевірити актуальність посилання, доступність симулятора, його зміст, функції, технічні вимоги та умови доступу.

Блок 1. Характеристика цифрового ресурсу

Поле	Приклад заповнення
Назва	Симулятор «Протимінна безпека»
Платформа	Дія.Освіта
Офіційний ресурс	https://osvita.diia.gov.ua/
Тип	Освітній цифровий засіб
Основне призначення	Моделювання навчальних ситуацій та перевірка розуміння правил мінної безпеки
Умови доступу	Перевіряються педагогом безпосередньо перед заняттям
Необхідне обладнання	Комп'ютер, ноутбук, планшет або інший сумісний пристрій
Інтернет	Потребу в мережевому з'єднанні необхідно перевірити
Реєстрація	Умови доступу перевіряються перед використанням
Дата перевірки	Заповнюється педагогом фактичною датою перевірки
Доступність	Необхідно перевірити наявність відповідних мовних версій та функцій доступності

Блок 2. Методичне обґрунтування

1. Результат навчання

Здобувач пояснює, як діяти в разі виявлення підозрілого предмета, та обґрунтовує необхідність дотримання правил безпеки.

2. Навчальна дія

Здобувач аналізує змодельовану ситуацію, визначає потенційну небезпеку, обирає відповідний варіант поведінки й пояснює своє рішення.

3. Етап заняття

Закріплення навчального матеріалу та перевірка розуміння алгоритму безпечної поведінки.

4. Спосіб інтеграції

Педагог пропонує здобувачам виконати відповідний навчальний сценарій, після чого організовує обговорення обраних рішень. Якщо індивідуальна робота з пристроями неможлива, завдання виконується колективно з демонстрацією на спільному екрані.

5. Переваги

- моделювання навчальної ситуації без контакту з реальними небезпечними предметами;
- активізація мислення та прийняття рішень;
- можливість отримати зворотний зв'язок;
- використання в індивідуальній або груповій роботі за відповідних технічних умов.

6. Обмеження

- не відтворює всіх можливих умов реальної небезпеки;
- не гарантує сформованості готовності до дій у будь-якій реальній ситуації;
- не замінює пояснення правил безпеки та обговорення навчального алгоритму;
- доступність і функції потрібно перевірити перед заняттям.

7. Потенційні ризики

Можливі технічні проблеми, недоступність ресурсу, відмінності в темпі виконання завдання, неправильне перенесення умов симуляції на реальну ситуацію.

8. Заходи запобігання ризикам

Попередньо перевірити ресурс, пояснити навчальну мету, не допускати небезпечних практичних експериментів, організувати обговорення правильних рішень і підготувати ситуаційні картки як альтернативу.

9. Чого засіб не замінює

Не замінює систематичного вивчення правил мінної безпеки, педагогічного супроводу, офіційних рекомендацій профільних служб і формування відповідальної поведінки.

10. Спосіб оцінювання

Оцінюється правильність вибору рішення, розуміння алгоритму та здатність пояснити, чому певні дії є небезпечними.

11. Альтернативний варіант

Ситуаційні картки з описом навчальних обставин, друкована пам'ятка, презентація або колективний аналіз заздалегідь підготовленого сценарію.

12. Методичний висновок

Ресурс може бути рекомендований для навчального моделювання після перевірки його актуальності, технічної доступності та відповідності програмному результату.

Приклад 20-хвилинного фрагмента заняття

Тема: «Безпечна поведінка в разі виявлення підозрілого предмета».

Мета фрагмента: сформувати розуміння алгоритму безпечної поведінки та навчити здобувачів обґрунтовувати власні рішення в змодельованій ситуації.

Очікуваний результат: здобувач аналізує навчальну ситуацію, обирає безпечний варіант поведінки, пояснює причини свого рішення та називає дії, яких не можна виконувати.

Цифровий засіб: симулятор «Протимінна безпека» на платформі Дія.Освіта за умови підтвердженої доступності.

Час	Етап	Мета	Дії педагога
0–3 хв	Вступ і постановка проблеми	Актуалізувати знання	Пропонує коротку навчальну ситуацію та запитує, які дії можуть бути небезпечними
3–5 хв	Інструктаж до цифрового завдання	Пояснити мету та порядок роботи	Пояснює, що симулятор використовується лише для навчального моделювання
5–12 хв	Робота із симулятором	Закріпити розуміння алгоритму	Демонструє або організовує виконання завдання
12–17 хв	Обговорення	Розвинути здатність аргументувати рішення	Пропонує пояснити правильні й небезпечні варіанти
17–20 хв	Підсумок і рефлексія	Узагальнити матеріал	Просить сформулювати основний висновок

Як організувати роботу без інтернету

Якщо симулятор недоступний, педагог використовує підготовлену ситуаційну картку з кількома варіантами поведінки. Здобувачі аналізують опис, визначають безпечне рішення та пояснюють свій вибір.

Таким чином зберігається основна навчальна дія — аналіз ситуації, вибір рішення й аргументація. Змінюється лише засіб організації роботи.

Чекліст педагога перед використанням цифрового ресурсу

Перед заняттям рекомендується перевірити:

Методична готовність

- Визначено конкретний результат навчання.
- Сформульовано навчальну дію здобувача.
- Зрозуміло, на якому етапі заняття використовуватиметься ресурс.
- Передбачено спосіб оцінювання результату.
- Визначено обмеження цифрового засобу.

Технічна готовність

- Посилання відкривається.
- Основні функції працюють.

- Ресурс сумісний із доступними пристроями.
- Перевірено потребу в інтернеті.
- Уточнено необхідність реєстрації.
- Перевірено умови доступу до платних функцій.
- Підготовлено резервний варіант.

Інформаційна та цифрова безпека
- Перевірено походження ресурсу.
- Перевірено актуальність матеріалу.
- Оцінено запитувані персональні дані та дозволи.
- Перевірено сторонні посилання й рекламу.
- Визначено можливі ризики для учасників освітнього процесу.
- Не передбачається розкриття зайвої чутливої інформації.

Доступність та інклюзивність
- Визначено, чи доступний ресурс усім учасникам групи.
- За потреби підготовлено текстову або візуальну альтернативу.
- Передбачено можливість роботи в парах або групах.
- Ураховано різний темп виконання завдання.

Методичне завершення
- Підготовлено запитання для обговорення.
- Визначено критерії оцінювання.
- Продумано, як пояснити обмеження ресурсу.
- Підготовлено альтернативний сценарій.

Якщо ресурс не проходить критично важливу перевірку на достовірність або безпеку, його не слід використовувати лише заради цифрового формату заняття.

ВИСНОВКИ ДО ТЕМИ

Цифрові технології, мобільні застосунки та віртуальні симулятори розширюють можливості викладання «Основ національного спротиву». Вони допомагають візуалізувати навчальний матеріал, моделювати ситуації, організовувати аналіз інформації, перевіряти розуміння алгоритмів і забезпечувати зворотний зв'язок.

Водночас цифровий ресурс не є самостійною метою навчання. Його використання має бути підпорядковане конкретному результату програми та передбачати чітко визначену навчальну дію здобувача.

Педагог повинен розрізняти освітні цифрові засоби, інформаційно-довідкові ресурси та спеціалізовані симулятори. Вони можуть мати різні функції, тому не є автоматично взаємозамінними.

Під час вибору ресурсу необхідно враховувати вісім критеріїв: відповідність результату навчання, достовірність і походження, методичну доцільність, безпеку, технічну доступність, інклюзивність, обмеження та альтернативність.

Особливого значення ці критерії набувають у темах мінної обізнаності, домедичної допомоги, цифрової навігації та ознайомлення з безпілотними літальними апаратами. У цих напрямах важливо не лише визначити можливості цифрового засобу, а й чітко встановити межі його використання.

Симулятор може допомогти змоделювати навчальну ситуацію, але не відтворює всіх умов реальної небезпеки. Довідковий ресурс надає інформацію, але не гарантує її правильного застосування. Цифрова карта допомагає працювати з просторовими даними, але не є самостійним підтвердженням безпечності місцевості. Віртуальний тренажер може підтримувати навчання, але не завжди замінює практичне відпрацювання, якщо воно передбачене програмою.

Важливою складовою роботи педагога є захист персональних даних, перевірка походження цифрового контенту, урахування психологічної безпеки та недопущення необґрунтованого поширення чутливої інформації.

Практичним інструментом систематизації цих рішень є паспорт цифрового засобу навчання. Він допомагає зафіксувати призначення ресурсу, результат навчання, навчальну дію, технічні вимоги, ризики, обмеження, спосіб оцінювання й альтернативу.

Основний методичний принцип теми: спочатку визначаємо результат навчання, потім навчальну дію, після цього обираємо цифровий засіб, перевіряємо його можливості та обмеження, плануємо оцінювання й готуємо альтернативу.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Чому цифровий засіб добирається після визначення результату навчання, а не до нього?
2. Чим відрізняються результат навчання, навчальна дія та цифровий засіб?
3. За якими вісьмома критеріями педагог оцінює цифровий ресурс?
4. Чим освітній цифровий засіб відрізняється від інформаційно-довідкового ресурсу за навчальною функцією?
5. Чому відсутність позначки про небезпеку в інформаційному сервісі не підтверджує безпечності місцевості?

6. Які навчальні завдання можна організувати за допомогою симулятора «Протимінна безпека»?

7. Чим відрізняються функції симулятора «Протимінна безпека», MineFree та інформаційно-освітньої платформи «101: Простір безпеки»?

8. Що довідковий ресурс, цифровий симулятор і манекен забезпечують по-різному під час домедичної підготовки?

9. Чому проходження цифрового симулятора не завжди підтверджує сформованість практичної навички?

10. Чому дані цифрової карти не можуть бути самостійною підставою для висновку про безпечність реального маршруту?

11. Які навчальні результати можуть бути досягнуті під час ознайомлення з безпілотними літальними апаратами в межах цієї теми?

12. Які межі використання спеціалізованих симуляторів встановлюються з огляду на призначення курсу?

13. Які вимоги щодо захисту персональних даних необхідно враховувати під час використання мобільних застосунків?

14. Чому під час добору цифрового контенту потрібно враховувати психологічну безпеку?

15. Що обов'язково входить до паспорта цифрового засобу навчання?

16. Чому в паспорті необхідно окремо зазначати, чого цифровий засіб не замінює?

17. Як педагог може зберегти навчальну мету, якщо цифровий ресурс недоступний?

18. За якими ознаками можна визначити, що використання цифрового засобу було методично доцільним?

САМОСТІЙНА РОБОТА

Завдання 1. Порівняльний аналіз цифрових ресурсів із мінної обізнаності

Мета: навчитися розрізняти освітній симулятор та інформаційно-довідковий ресурс і визначати їхню відповідність конкретному результату навчання.

Вихідна навчальна ситуація

Результат навчання: «Здобувач освіти пояснює, як діяти в разі виявлення підозрілого предмета».

Для аналізу запропоновано два ресурси:

- засіб А — симулятор «Протимінна безпека» на платформі Дія.Освіта;
- засіб Б — інформаційний сервіс MineFree.

Виконайте завдання:

1. Визначте тип кожного ресурсу.
2. З'ясуйте, який із них доцільніше використати для моделювання навчальної ситуації.
3. Визначте, який ресурс допомагає ознайомитися з інформацією про мінну небезпеку.
4. Сформулюйте навчальну дію, яку може виконувати здобувач із кожним ресурсом.
5. Визначте, чого не замінює кожен засіб.
6. Запропонуйте спосіб оцінювання результату навчання.
7. Визначте можливі технічні й інформаційні ризики.
8. Запропонуйте альтернативу для кожного ресурсу на випадок відсутності інтернету.

Результат виконання: порівняльна таблиця та короткий методичний висновок.

Орієнтовна форма виконання

Параметр	Симулятор «Протимінна безпека»	MineFree
Тип ресурсу		
Основне призначення		
Яку навчальну дію забезпечує		
На якому етапі заняття доцільний		
Які переваги має		
Які обмеження має		
Чого не замінює		
Як оцінити результат		
Які ризики потрібно врахувати		
Альтернатива без інтернету		

Запитання для підсумкового висновку: чи можна вважати ці два ресурси взаємозамінними? Обґрунтуйте відповідь з огляду на їхні функції та навчальні можливості.

Завдання 2. Розроблення паспорта цифрового засобу навчання

Мета: сформувати вміння критично оцінювати цифровий ресурс і документувати рішення щодо його використання.

Оберіть один ресурс, який може бути використаний під час викладання «Основ національного спротиву».

Це може бути освітній симулятор, інформаційно-довідковий ресурс, мобільний застосунок, цифрова карта або навчальна платформа.

Послідовність виконання:

1. Знайдіть офіційне джерело ресурсу.
2. Перевірте його доступність і призначення.
3. Визначте, який результат навчання він може підтримувати.
4. Проаналізуйте ресурс за вісьмома критеріями.
5. Заповніть паспорт цифрового засобу навчання.
6. Визначте обмеження та потенційні ризики.
7. Запропонуйте альтернативний спосіб виконання завдання.
8. Сформулюйте висновок про доцільність використання ресурсу.

Результат виконання: заповнений паспорт цифрового засобу навчання.

Завдання 3. Проєктування 20-хвилинного фрагмента заняття

На основі паспорта розробіть 20-хвилинний фрагмент заняття з використанням обраного ресурсу.

У фрагменті необхідно зазначити:

- тему навчального фрагмента;
- мету;

- очікуваний результат;
- етап заняття;
- тривалість кожного етапу;
- завдання для здобувачів;
- дії педагога;
- дії здобувачів;
- спосіб оцінювання;
- альтернативу на випадок технічних проблем.

Орієнтовна форма планування

Етап	Час	Мета	Дії педагога	Дії здобувачів	Очікуваний результат	Оцінювання
Вступ						
Пояснення завдання						
Робота з ресурсом						
Обговорення						
Підсумок						

Після таблиці окремо зазначте, як буде організовано роботу за відсутності інтернету, пристрою або доступу до платформи.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Критерій	Максимальна кількість балів
Обґрунтованість вибору цифрового засобу відповідно до результату навчання	2
Повнота аналізу ресурсу за вісьмома критеріями	2
Визначення обмежень і потенційних ризиків	2
Якість заповнення паспорта цифрового засобу	2
Методична доцільність 20-хвилинного фрагмента заняття	1
Наявність реалістичної альтернативи на випадок технічних проблем	1
Усього	**10**

Інтерпретація результатів:

- **9–10 балів** — ресурс обґрунтовано, паспорт заповнено повно, навчальна діяльність відповідає результату, ризики й альтернативи визначено.
- **7–8 балів** — основні вимоги виконано, однак окремі аспекти потребують уточнення.
- **5–6 балів** — аналіз частковий, недостатньо обґрунтовано методичну доцільність або не повністю визначено обмеження.
- **0–4 бали** — робота потребує суттєвого доопрацювання.

РЕФЛЕКСИВНЕ ЗАВДАННЯ

Дайте письмові відповіді на запитання.

1. Який цифровий засіб ви вже використовуєте у своїй педагогічній діяльності? Який конкретний результат навчання він допомагає досягти?
2. Яку навчальну дію виконує здобувач під час роботи з цим засобом?
3. Який із восьми критеріїв оцінювання виявився для вас найважливішим?
4. Яке обмеження або ризик ви виявили під час аналізу обраного ресурсу?
5. Чи можна досягти того самого результату без використання цього цифрового засобу?
6. Чим ви замініте ресурс, якщо інтернет, пристрій або доступ до платформи будуть недоступними?
7. Яку зміну ви внесете у власну методику добору цифрових ресурсів після опрацювання теми?

ЗМ 3. 3. ПРОЄКТУВАННЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАВДАНЬ, МОДЕЛЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ СИТУАЦІЙ ТА ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ЗА ПРИНЦИПОМ «ЗНАТИ — ВМІТИ — ДІЯТИ»

3.3.1. Безпечне освітнє середовище та цифрові засоби навчання у викладанні «Основ національного спротиву»

Форма проведення: практичне/семінарське заняття з елементами проблемного обговорення, аналізу педагогічних ситуацій, групового проєктування, моделювання та взаємооцінювання.

Мета теми

Сформувати та вдосконалити професійну компетентність педагогічних працівників щодо підготовки й проведення інструктажу, організації безпечного моделювання навчальних ситуацій і комплексного оцінювання результатів навчання за принципом «знати — вміти — діяти».

Практично опрацювати методику використання ситуаційних завдань, навчальних макетів, візуальних матеріалів і цифрових симуляторів, зокрема під час формування мінної обізнаності, без застосування реальних вибухонебезпечних предметів і без виконання небезпечних практичних дій.

Особливу увагу приділити взаємозв'язку між очікуваним результатом навчання, змістом інструктажу, способом моделювання, спостережуваними діями здобувача освіти та об'єктивними критеріями оцінювання.

Очікувані результати навчання

Після опрацювання теми педагогічний працівник:

- пояснює методичне призначення інструктажу та його роль у підготовці до практичних, ситуаційних і симуляційних вправ;
- розробляє структуру інструктажу з урахуванням мети, очікуваного результату, меж навчальної ситуації, ризиків, заборонених дій і порядку припинення вправи;

• добирає метод безпечного моделювання відповідно до запланованого результату навчання;

• розрізняє кейс, ситуаційну вправу, рольову гру, візуальне моделювання, роботу з навчальним макетом і цифрову симуляцію;

• визначає допустимі й недопустимі способи використання навчальних макетів та симуляторів;

• організовує ситуаційну вправу з розподілом ролей, визначенням алгоритму дій і порядку спостереження;

• розробляє критерії оцінювання за рівнями «знати», «вміти», «діяти»;

• використовує чек-лист для спостереження за діями учасників і фіксації результатів;

• проводить рефлексивний аналіз за логікою After Action Review;

• визначає способи адаптації вправи до умов закладу освіти, наявного обладнання, особливостей групи та запланованих результатів;

• створює альтернативний варіант вправи на випадок відсутності обладнання, інтернету або доступу до цифрового ресурсу.

Практичний результат заняття

Розроблена групою ситуаційна вправа тривалістю 10–15 хвилин, яка містить:

1. назву та мету;
2. очікувані результати навчання;
3. опис навчальної ситуації;
4. текст інструктажу;
5. навчальний засіб;
6. ролі учасників;
7. алгоритм дій;
8. критерії та чек-лист оцінювання;
9. альтернативний варіант;
10. запитання для рефлексії та аналізу результатів.

Основні питання

3.1. Інструктаж як обов'язковий етап підготовки до практичної та ситуаційної діяльності.

3.2. Методи безпечного моделювання навчальних ситуацій і вибір засобів відповідно до результатів навчання.

3.3. Методика формування мінної обізнаності засобами безпечного навчального моделювання.

3.4. Оцінювання результатів навчання за принципом «знати — вміти — діяти».

3.5. Чек-лист оцінювання та організація зворотного зв'язку.

3.6. Аналіз результатів вправи за логікою After Action Review.

3.7. Проєктування, апробація та вдосконалення ситуаційної вправи.

3.3.2. Інструктаж як обов'язковий етап підготовки до практичної та ситуаційної діяльності

Методичне призначення інструктажу

Інструктаж є важливим етапом підготовки здобувачів освіти до виконання практичних завдань, ситуаційних вправ, роботи з навчальними макетами та цифровими симуляторами. Його призначення полягає не лише в повідомленні правил, а й у формуванні чіткого розуміння того, що потрібно зробити, за яких умов виконуватиметься завдання, які дії є допустимими, а які забороненими.

Якісний інструктаж забезпечує узгодженість між метою вправи, діями її учасників і критеріями оцінювання. Він допомагає уникнути ситуації, коли здобувач формально прослухав пояснення, але не розуміє послідовності дій або не може визначити момент, коли потрібно припинити виконання завдання й повідомити викладача.

Наприклад, перед вправою з мінної обізнаності недостатньо сказати: «Будьте уважними та дотримуйтеся правил безпеки». Таке формулювання є надто загальним. Здобувач має розуміти, що ситуація моделюється за допомогою картки або зображення, що реальні підозрілі предмети не використовуються, а будь-яка відповідь має ґрунтуватися на принципі уникнення контакту з потенційною небезпекою.

Отже, **інструктаж має забезпечувати розуміння очікуваних дій, меж навчальної ситуації та способів безпечного реагування, а не лише повідомляти загальні правила.**

Основні функції інструктажу

У процесі організації практичного навчання інструктаж виконує декілька взаємопов'язаних функцій.

Організаційна функція полягає у визначенні порядку виконання завдання, тривалості вправи, послідовності етапів і ролей учасників.

Навчальна функція забезпечує розуміння мети, змісту завдання, необхідних знань та алгоритму дій.

Безпекова функція передбачає пояснення конкретних ризиків, заборонених дій, меж використання навчального обладнання та способу припинення вправи.

Контрольно-діагностична функція дає змогу до початку роботи перевірити, чи зрозуміли учасники інструкцію та чи готові виконувати завдання.

Комунікативна функція забезпечує узгодження дій між учасниками, особливо якщо вправа передбачає командну взаємодію.

Мотиваційна функція допомагає пояснити практичну цінність завдання та його зв'язок із майбутньою професійною або повсякденною діяльністю.

Ці функції не обов'язково реалізуються як окремі етапи. Вони можуть бути поєднані в одному короткому інструктажі, якщо його зміст є чітким, послідовним і зрозумілим для групи.

Структура інструктажу

Для підготовки до практичної, ситуаційної або симуляційної вправи доцільно використовувати таку послідовність.

Елемент інструктажу	Що пояснює педагог	Для чого це потрібно
1. Мета	Якого результату мають досягти учасники	Забезпечує розуміння призначення вправи
2. Очікуваний результат	Що учасники повинні пояснити, виконати або обґрунтувати	Допомагає зрозуміти, що саме оцінюватиметься
3. Межі ситуації	Де, скільки часу, з якими засобами та за яких умов виконується завдання	Не допускає виходу за межі запланованої діяльності
4. Ролі та порядок роботи	Хто виконує завдання, хто спостерігає, хто фіксує результати	Організовує взаємодію
5. Конкретні ризики	Які небезпеки або помилки можливі під час вправи	Допомагає запобігти небезпечним діям
6. Заборонені дії	Що категорично не можна робити	Установлює чіткі межі допустимої поведінки
7. Алгоритм	Яка послідовність дій передбачена завданням	Забезпечує системність виконання
8. Порядок припинення	За яких умов роботу потрібно негайно зупинити та кому повідомити	Дає змогу безпечно реагувати на непередбачені обставини
9. Перевірка розуміння	Контрольне запитання, пояснення власними словами або коротке ситуаційне завдання	Підтверджує, що інструкцію зрозуміли
10. Підтвердження готовності	Педагог перевіряє готовність учасників і навчального середовища	Дає змогу перейти до вправи лише після необхідної перевірки

Зміст інструктажу залежить від характеру завдання. Наприклад, перед аналізом текстового кейсу основна увага приділяється меті, умовам ситуації та порядку обґрунтування рішення. Перед роботою з навчальним макетом додатково визначаються правила поводження з обладнанням. Перед цифровою симуляцією пояснюються умови використання ресурсу, межі моделювання та порядок дій у разі технічного збою.

Спільними для всіх форматів залишаються мета, визначення меж завдання, конкретні правила, перевірка розуміння та порядок припинення роботи.

Як перевірити, чи зрозуміли здобувачі інструктаж

Факт повідомлення правил не є доказом їх розуміння. Тому перед початком вправи педагог має переконатися, що здобувачі можуть пояснити, як діяти в запропонованій ситуації.

Для цього можна використати такі прийоми:

- **Пояснення власними словами.** Здобувач коротко відтворює основні вимоги інструктажу.
- **Контрольне запитання.** Педагог запитує, яка дія є першою або що заборонено робити.
- **Ситуаційне запитання.** Учаснику пропонується визначити, як діяти за певної зміни умов.
- **Вибір правильного рішення.** Здобувач обирає один із кількох варіантів і пояснює вибір.
- **Відтворення послідовності.** Учасник розташовує картки з етапами алгоритму в правильному порядку.
- **Перевірка меж завдання.** Здобувач пояснює, які дії входять до вправи, а які виходять за її межі.

Наприклад, після інструктажу з мінної обізнаності педагог може запитати: «Ви побачили незнайомий предмет, який може бути небезпечним. Чи потрібно підійти ближче, щоб роздивитися його? Що ви зробите замість цього?»

Важливо оцінювати не швидкість відповіді, а правильність розуміння та обґрунтованість рішення.

Якщо здобувач не може пояснити основні правила, педагог повторно роз'яснює відповідні положення та перевіряє розуміння ще раз. Починати вправу лише на підставі того, що інструктаж уже проведено, методично недоцільно.

Документування інструктажу

Документування проведеного інструктажу здійснюється відповідно до встановленого порядку закладу освіти та характеру навчальної діяльності.

Не слід довільно замінювати передбачені закладом форми обліку власними електронними таблицями або іншими документами. Додаткові чек-листи, картки спостереження чи цифрові форми можуть використовуватися для методичної підготовки й аналізу вправи, якщо це не суперечить установленим вимогам.

Для педагогічного проєктування доцільно окремо зберігати текст інструктажу в комплекті матеріалів до ситуаційної вправи. Це допомагає повторно використовувати розробку, удосконалювати її після апробації та забезпечувати послідовність проведення занять.

3.3.3. Методи безпечного моделювання навчальних ситуацій і вибір засобів відповідно до результатів навчання

Сутність безпечного моделювання

Безпечне моделювання — це організація навчальної діяльності, під час якої здобувачі аналізують умовну ситуацію, розпізнають проблему, обирають рішення, пояснюють свої дії або відпрацьовують алгоритм без створення реальної небезпеки.

Головна особливість моделювання полягає в тому, що навчальна ситуація відтворює необхідність прийняття рішення, а не реальну загрозу.

Педагог визначає, які елементи ситуації потрібно відобразити, щоб досягти результату навчання. При цьому виключаються небезпечні предмети, дії або умови, що не є необхідними для формування відповідної компетентності.

Наприклад, для навчання розпізнавання потенційної мінної небезпеки достатньо перевіреного зображення, ситуаційної картки або цифрового сценарію. Не потрібно відтворювати небезпечну знахідку в реальному середовищі чи пропонувати здобувачам фізично наближатися до неї.

Безпечне моделювання дає змогу:

- організувати аналіз типових і проблемних ситуацій;
- створити умови для прийняття рішень;
- відпрацювати послідовність дій;
- спостерігати за процесом міркування;
- виявити типові помилки до застосування знань у реальних обставинах;
- організувати взаємооцінювання та рефлексію;
- адаптувати завдання до різних умов навчання.

Основні методи моделювання

Кейс-метод. Передбачає аналіз описаної ситуації, визначення проблеми, розгляд можливих варіантів рішення та обґрунтування найбільш доцільного.

Кейс може бути представлений у вигляді короткого тексту, фотографії, набору фактів, схеми або комбінації матеріалів.

Приклад: здобувачам пропонують опис ситуації, у якій людина помітила незнайомий предмет на території. Необхідно визначити, які відомості є важливими, які дії є неприпустимими та як правильно повідомити про потенційну небезпеку.

Кейс-метод доцільний для формування аналітичного мислення, аргументації та здатності обирати рішення.

Ситуаційна вправа. Передбачає виконання визначеного завдання за заданих умов. На відміну від кейсу, де основний акцент робиться на аналізі, ситуаційна вправа частіше спрямована на відтворення або застосування алгоритму.

Приклад: здобувач отримує картку з умовною подією та має визначити послідовність безпечних дій, пояснити її й перевірити за запропонованим чек-листом.

Рольова гра. Організовується через розподіл ролей і взаємодію учасників. Вона дає змогу відпрацювати комунікацію, передавання інформації, командну взаємодію та розуміння відповідальності.

Приклад: один учасник аналізує ситуацію, інший пояснює алгоритм, третій виступає спостерігачем і фіксує дотримання критеріїв.

Рольова гра має залишатися навчальною. Ролі не повинні вимагати виконання небезпечних дій або створення реалістичної загрози для учасників.

Візуальне моделювання. Використовує схеми, зображення, інфографіку, послідовності карток і графічні алгоритми. Метод особливо корисний для систематизації інформації, вивчення послідовності дій та адаптації матеріалу до різних освітніх потреб.

Робота з навчальним макетом. Передбачає використання спеціально призначеного навчального об'єкта, який дає змогу ознайомитися з певними характеристиками або виконати передбачену програмою безпечну дію.

Застосування макета потребує попереднього визначення його призначення, правил використання та меж допустимих маніпуляцій. Якщо завдання можна виконати за допомогою схеми або зображення, використання фізичного макета не є обов'язковим.

У темі мінної обізнаності не використовуються реальні вибухонебезпечні предмети. Навчальне моделювання не передбачає їх розбирання, переміщення, знешкодження чи інших маніпуляцій, які можуть створювати небезпеку.

Цифрова симуляція. Відтворює умовну ситуацію в електронному середовищі. Здобувач обирає варіанти дій, аналізує наслідки рішень або виконує послідовність завдань.

Симуляція дає змогу організувати повторення, самоперевірку та отримання зворотного зв'язку. Водночас результат проходження симулятора потрібно співвідносити з конкретною навчальною метою. Успішне завершення цифрового сценарію саме по собі не доводить сформованості всіх практичних умінь.

Порівняння методів моделювання

Метод	Основна навчальна дія	Доцільний результат	Можливий інструмент оцінювання
Кейс	Аналізує, порівнює, обґрунтовує	Пояснює проблему й обирає рішення	Картка аналізу кейсу, рубрика
Ситуаційна вправа	Застосовує алгоритм за заданих умов	Виконує послідовність дій у навчальній ситуації	Чек-лист
Рольова гра	Взаємодіє, передає інформацію, виконує роль	Демонструє комунікацію та командну взаємодію	Лист спостереження
Візуальне моделювання	Визначає ознаки, установлює послідовність	Розпізнає ситуацію та відтворює алгоритм	Схема, картка послідовності
Навчальний макет	Ознайомлюється з об'єктом або виконує дозволену навчальну дію	Демонструє визначене програмою вміння	Чек-лист виконання
Цифрова симуляція	Обирає рішення у віртуальному сценарії	Застосовує знання в змодельованій ситуації	Результат симуляції та додаткове пояснення
Комбіноване моделювання	Аналізує, виконує, пояснює та оцінює	Інтегрує знання й уміння	Сукупність доказів за визначеними критеріями

Як обрати метод моделювання

Вибір методу має починатися з аналізу результату навчання.

Якщо здобувач повинен **пояснити правило**, достатньо запитання, короткого кейсу, візуальної схеми або аналізу зображення.

Якщо здобувач повинен **застосувати алгоритм**, потрібна ситуація, у якій він має визначити послідовність дій, а педагог може спостерігати за її виконанням або обґрунтуванням.

Якщо здобувач повинен **самостійно обрати рішення**, завдання має передбачати достатню кількість інформації для аналізу, але не повинно містити прямої підказки, яка фактично виконує роботу замість учасника.

Якщо результат стосується **комунікації**, доцільно використовувати рольову гру або командний кейс.

Якщо потрібно **перевірити фізичну навичку**, цифрового сценарію чи усного пояснення може бути недостатньо. Потрібен відповідний практичний формат, обладнання та належні умови безпеки.

Отже, метод моделювання визначається не тим, який засіб є найсучаснішим або найефектнішим, а тим, які саме дії мають продемонструвати здобувачі.

Роль викладача під час моделювання

Педагог організовує навчальне середовище, пояснює умови, спостерігає за діями учасників і забезпечує дотримання встановлених меж.

До його завдань належать:

- визначення результату та критеріїв оцінювання до початку вправи;
- підготовка ситуаційних матеріалів;
- проведення інструктажу;
- перевірка розуміння;
- розподіл ролей;
- спостереження за діями здобувачів;
- фіксація результатів;
- своєчасне припинення вправи, якщо виникає ризик;
- організація обговорення та рефлексії;
- визначення напрямів удосконалення.

Педагог не повинен підміняти діяльність здобувача власними поясненнями в той момент, коли перевіряється його здатність самостійно приймати рішення. Водночас вимога самостійності не означає, що педагог має ігнорувати небезпечну помилку. У разі ризику безпека має пріоритет над продовженням навчального сценарію.

3.3.4. Методика формування мінної обізнаності засобами безпечного навчального моделювання

Мета навчання мінної обізнаності

Мінна обізнаність є важливим напрямом формування культури безпечної поведінки. Її мета — навчити здобувачів розуміти потенційну небезпеку, звертати увагу на попереджувальні ознаки, уникати контакту з підозрілими предметами, попереджати інших без створення додаткового ризику та повідомляти відповідні служби.

У межах навчального заняття основна увага приділяється безпечному розпізнаванню ситуації й правильному вибору поведінки.

Здобувачі мають розуміти, що візуальні ознаки не завжди дають змогу надійно визначити природу предмета. Тому завдання не повинно спонукати до наближення, детального огляду, торкання або самостійної перевірки підозрілої знахідки.

Ключовий принцип: навчання спрямоване на уникнення небезпеки, а не на дослідження чи знешкодження потенційно небезпечних предметів.

Вимоги до навчальних матеріалів

Для організації навчання можна використовувати:

- перевірені освітні матеріали;
- офіційні рекомендації уповноважених служб;
- безпечні навчальні зображення;
- ситуаційні картки;
- інфографіку з алгоритмами поведінки;
- відеоматеріали відповідного освітнього призначення;
- цифрові симулятори мінної обізнаності;
- текстові сценарії для самостійного аналізу.

Педагог має перевірити походження матеріалу, його актуальність, відповідність віковим особливостям і навчальній меті.

Зображення не повинні супроводжуватися завданнями, які заохочують здобувачів до пошуку аналогічних предметів у реальному середовищі, їх наближеного огляду або самостійного визначення того, чи є конкретна знахідка безпечною.

Якщо матеріал містить фотографії наслідків вибухів або травм, потрібно оцінити його педагогічну необхідність. Надмірно травматичні зображення не слід використовувати лише для посилення емоційного впливу.

Рекомендована структура ситуаційної вправи

Вправа з мінної обізнаності може бути організована за такою структурою:

Етап 1. Ознайомлення із ситуацією. Здобувач отримує текстову картку або безпечне зображення, яке описує умовну подію.

Етап 2. Визначення проблеми. Учасник пояснює, чому ситуація може становити небезпеку та чому не можна робити висновок про безпечність предмета лише за його зовнішнім виглядом.

Етап 3. Вибір рішення. Здобувач обирає безпечний варіант поведінки з-поміж запропонованих або самостійно формулює відповідь.

Етап 4. Обґрунтування. Учасник пояснює, чому обране рішення є доцільним і яких дій необхідно уникати.

Етап 5. Перевірка за критеріями. Педагог або спостерігач використовує чек-лист.

Етап 6. Обговорення. Група аналізує типові помилки, уточнює алгоритм і визначає, які правила потрібно запам'ятати.

У межах такої вправи не використовуються реальні вибухонебезпечні предмети. Не передбачаються їх торкання, переміщення, розбирання чи знешкодження.

Приклад ситуаційної картки

Назва: «Незнайомий предмет на території».

Ситуація. Під час пересування територією здобувач помічає незнайомий предмет. Він не знає його походження та не може визначити, чи становить предмет небезпеку.

Завдання для здобувача:

1. Пояснити, чому предмет потрібно розглядати як потенційно небезпечний.
2. Визначити, які дії є неприпустимими.
3. Обрати безпечний спосіб реагування.
4. Пояснити, як попередити інших, не наражаючи себе та їх на додатковий ризик.
5. Визначити необхідність повідомлення відповідних служб.
6. Обґрунтувати своє рішення.

Очікуваний результат: здобувач розуміє потенційну небезпеку, не пропонує наближатися до предмета, торкатися його чи переміщувати, обирає безпечний алгоритм поведінки та може пояснити своє рішення.

Спосіб оцінювання: чек-лист, у якому фіксуються правильність рішення, розуміння заборонених дій, послідовність алгоритму та здатність обґрунтувати відповідь.

Використання цифрових симуляторів

Цифрові симулятори можуть допомагати здобувачам аналізувати умовні ситуації, визначати небезпечні варіанти поведінки та отримувати зворотний зв'язок.

Однак перед використанням симулятора педагог має визначити:

- який результат навчання перевіряється;
- яку навчальну дію виконує здобувач;
- чи відповідає сценарій офіційним рекомендаціям;
- чи передбачено пояснення правильних і неправильних відповідей;
- які обмеження має симулятор;
- як буде оцінено розуміння після його проходження;
- чим замінити цифровий ресурс у разі недоступності.

Виконання завдання в симуляторі може підтвердити, що здобувач правильно обрав відповідь у конкретному сценарії. Проте воно не гарантує, що учасник зможе правильно діяти в будь-якій реальній ситуації.

Тому після проходження симулятора доцільно запропонувати коротке ситуаційне запитання, попросити пояснити рішення або виконати завдання за текстовою карткою.

Типові помилки під час навчання мінної обізнаності

До методичних помилок належать:

- використання неперевірених зображень;
- постановка завдань, які заохочують до самостійного наближення до підозрілих предметів;
- ототожнення розпізнавання зовнішніх ознак із гарантованим визначенням безпечності;
- застосування надмірно емоційних матеріалів без чіткої педагогічної мети;
- оцінювання лише за фактом проходження тесту;
- відсутність перевірки розуміння алгоритму;
- використання макетів без визначення їхнього призначення та правил;
- відсутність альтернативи на випадок технічних обмежень.

Запобігти цим помилкам можна завдяки чіткому формулюванню результату навчання, перевірці матеріалів, попередньому інструктажу та використанню конкретних критеріїв оцінювання.

3.3.5. Оцінювання результатів навчання за принципом «знати — вміти — діяти»

Сутність принципу

Принцип «знати — вміти — діяти» допомагає розмежувати різні рівні навчального результату та добирати відповідні способи його перевірки.

Знання є необхідною основою для виконання завдання, але самі по собі не доводять, що здобувач уміє застосувати інформацію або самостійно прийняти рішення.

Наприклад, здобувач може правильно назвати правила поведінки в разі виявлення підозрілого предмета, але розгубитися під час аналізу ситуаційної картки. Інший здобувач може правильно виконати знайомий алгоритм за прямою інструкцією, але потребувати додаткової підтримки, коли умови змінюються.

Саме тому оцінювання має охоплювати не лише відтворення інформації, а й застосування знань і прийняття рішень у змодельованій ситуації.

Рівень «Знати»

Рівень «знати» передбачає розуміння понять, правил, ознак небезпеки, призначення засобів та послідовності алгоритмів.

На цьому рівні педагог перевіряє, чи може здобувач:

- пояснити основні правила;
- назвати заборонені дії;
- розпізнати проблему за описом або зображенням;
- визначити призначення навчального засобу;
- відтворити послідовність алгоритму;
- пояснити, чому дотримання правил є необхідним.

Приклади завдань:

- відповісти на контрольні запитання;
- установити відповідність між ситуацією та правилом;
- розташувати картки алгоритму в правильній послідовності;
- визначити помилки в короткому тексті;
- пояснити призначення навчального макета або цифрового симулятора.

Доказ результату: правильна відповідь, пояснення, виконане тестове завдання або правильно складена схема.

Рівень «Вміти»

Рівень «вміти» передбачає здатність застосувати знання в заданій навчальній ситуації.

На цьому рівні здобувач не лише називає правило, а й використовує його для виконання конкретного завдання.

Він може:

- проаналізувати ситуаційну картку;
- визначити послідовність дій;
- застосувати алгоритм за заданих умов;
- обґрунтувати вибір;
- виконати передбачену програмою безпечну практичну дію;
- використати навчальний засіб за інструкцією.

Приклади завдань:

- визначити правильний алгоритм дій у змодельованій ситуації;
- пояснити послідовність реагування на сигнал тривоги;
- розподілити ролі в командній вправі;
- продемонструвати визначену навчальну дію на відповідному тренажері, якщо це передбачено програмою та забезпечено належні умови.

Доказ результату: спостережуване виконання завдання, правильна послідовність дій, обґрунтоване рішення або результат роботи за чек-листом.

Рівень «Діяти»

Рівень «діяти» передбачає здатність самостійно розпізнати проблему, оцінити умови запропонованої ситуації, обрати доцільне рішення та обґрунтувати його без прямої підказки викладача.

У межах навчального моделювання це означає, що здобувач:

- самостійно визначає проблему;
- виділяє суттєві обставини;
- обирає безпечне рішення;
- дотримується визначених обмежень;
- пояснює причини свого вибору;
- може перенести засвоєний принцип на іншу навчальну ситуацію.

Рівень «діяти» не означає створення реальної небезпеки або вимогу виконувати небезпечні практичні дії. Самостійність перевіряється в безпечній змодельованій ситуації.

Наприклад, після опрацювання базового кейсу здобувач отримує іншу ситуаційну картку, у якій змінено місце події або обставини. Він має самостійно визначити проблему й обґрунтувати безпечне рішення.

Доказ результату: самостійне рішення, відповідна послідовність дій, аргументація та дотримання вимог безпеки.

Порівняння рівнів оцінювання

Показник	Знати	Вміти	Діяти
Основна мета	Перевірити розуміння інформації	Перевірити застосування знань	Перевірити самостійність рішення
Навчальна дія	Називає, пояснює, розпізнає	Виконує завдання за заданих умов	Самостійно аналізує та обирає рішення
Типове завдання	Тест, запитання, схема	Ситуаційна вправа, виконання алгоритму	Нова ситуація без прямої підказки
Роль викладача	Ставить запитання, перевіряє відповіді	Організовує завдання та спостерігає	Спостерігає за самостійним рішенням
Доказ результату	Правильна відповідь або пояснення	Спостережуване виконання	Самостійне обґрунтоване рішення
Типова помилка оцінювання	Вважати вгадування повним розумінням	Вважати знання алгоритму його виконанням	Вважати будь-яку відповідь самостійною дією

Чому важливо розмежовувати рівні

Якщо навчальний результат передбачає застосування алгоритму, тестування знань не є достатнім доказом його досягнення.

Якщо потрібно перевірити самостійність рішення, виконання вправи за покроковою підказкою не дає змоги повністю оцінити цей аспект.

Якщо необхідно перевірити фізичну навичку, усна відповідь або проходження цифрової симуляції не замінюють спостереження за відповідною практичною дією, коли така дія передбачена програмою.

Водночас не кожний результат навчання обов'язково потребує всіх трьох рівнів. Педагог визначає їх відповідно до формулювання результату програми. Якщо очікується лише пояснення правила, недоцільно штучно створювати складну практичну вправу.

Головне – **спосіб оцінювання має відповідати тому, що здобувач повинен знати, уміти або самостійно робити.**

3.3.6. Чек-лист оцінювання та організація зворотного зв'язку

Призначення чек-листа

Чек-лист — це інструмент систематичного спостереження, який допомагає фіксувати наявність або відсутність конкретних ознак виконання завдання.

На відміну від загального враження викладача, чек-лист орієнтує оцінювання на заздалегідь визначені критерії. Це робить оцінювання зрозумілішим для здобувачів і допомагає виявляти конкретні напрями вдосконалення.

Чек-лист доцільно розробляти до початку вправи, щоб критерії відповідали очікуваному результату та були відомі учасникам.

Для практичних і ситуаційних вправ він може охоплювати:

- розуміння завдання;
- правильність рішення;
- дотримання послідовності алгоритму;
- самостійність;
- аргументацію;
- виконання вимог безпеки;
- взаємодію з іншими учасниками;
- здатність визначити власні помилки.

Приклад чек-листа оцінювання ситуаційної вправи

Назва вправи: «Виявлення потенційно небезпечного предмета».

Інструкція спостерігачу: позначте відповідь, яка найточніше відображає результат спостереження. Оцінюйте конкретні дії та пояснення учасника, а не загальне враження від його роботи.

№	Критерій	Так	Частково	Ні
1	Здобувач правильно визначив потенційну небезпеку ситуації			
2	Пояснив, чому не можна наближатися до підозрілого предмета для огляду			
3	Не запропонував торкатися або переміщувати предмет			
4	Обрав безпечний алгоритм поведінки			
5	Визначив необхідність попередження інших без створення додаткового ризику			
6	Визначив необхідність повідомлення відповідних служб			
7	Обґрунтував своє рішення			

8	Виконав завдання без прямої підказки, якщо оцінювалася самостійність			
9	Дотримувався встановлених меж навчальної ситуації			
10	Після виконання зміг пояснити, що можна було зробити краще			

Коментар спостерігача:

Сильна сторона виконання:_____

Що потребує вдосконалення: _____

Рекомендація щодо наступного кроку:_____

Чек-лист адаптується до конкретної вправи. Не потрібно використовувати всі критерії в кожному завданні. Важливо залишати лише ті показники, які безпосередньо пов'язані з очікуваним результатом.

Як оцінювати результати за чек-листом

Позначки «Так», «Частково» і «Ні» допомагають фіксувати результати спостереження, але їхнє використання має бути методично обґрунтованим.

«Так» означає, що критерій продемонстровано в повному обсязі.

«Частково» означає, що учасник продемонстрував окремі елементи, але результат потребує уточнення або додаткового відпрацювання.

«Ні» означає, що відповідний результат не продемонстровано або зафіксовано дію, яка суперечить критерію.

Відсутність доказу не завжди означає, що здобувач нічого не знає. Наприклад, учасник міг не зрозуміти формулювання завдання або не мати достатньо часу. Тому педагог аналізує причини, за потреби уточнює відповідь і визначає подальші навчальні дії.

Водночас **порушення обов'язкових вимог безпеки не можна компенсувати високими результатами за іншими критеріями.** Якщо вправа передбачає небезпечні дії, її проведення потрібно припинити, а методичну розробку — переглянути до повторного використання.

Зворотний зв'язок після виконання вправи

Зворотний зв'язок має бути конкретним, зрозумілим і спрямованим на вдосконалення діяльності.

Замість формулювання «Ви погано виконали завдання» доцільно сказати: «Ви правильно визначили проблему, але не пояснили, чому обрана дія є безпечною. Наступного разу потрібно додати аргументацію».

Замість «Усе добре» — «Ви правильно визначили послідовність дій і самостійно обґрунтували рішення. Варто ще уточнити, як діяти, якщо умови ситуації змінюються».

Корисним є формат короткого зворотного зв'язку:

1. **Що вдалося?** — визначити конкретну сильну сторону.
2. **Що потребує вдосконалення?** — назвати один конкретний недолік.
3. **Що зробити далі?** — запропонувати дію для покращення результату.

Такий підхід дає змогу уникнути оцінювання особистості та зосередитися на навчальній діяльності.

3.3.7. Аналіз результатів вправи за логікою After Action Review

Призначення рефлексивного аналізу

After Action Review (AAR) — структурований підхід до аналізу виконаної діяльності, який допомагає зіставити запланований і фактичний результат, визначити причини відмінностей та сформулювати рекомендації щодо вдосконалення.

У педагогічному контексті AAR використовується для аналізу того, як була спроєктована й проведена вправа, наскільки зрозумілим був інструктаж, чи відповідав навчальний засіб поставленій меті та які зміни потрібні для наступного проведення.

Основна мета такого аналізу — **удосконалення методики, а не пошук винних.**

Під час обговорення важливо розглядати як дії здобувачів, так і якість підготовки самого заняття. Якщо учасники не зрозуміли алгоритм, причиною може бути не лише недостатня увага, а й нечітке формулювання інструкції, складність матеріалу або невідповідність завдання запланованому результату.

Чотири основні запитання AAR

1. Що планували?

Педагог і учасники пригадують мету вправи, очікувані результати, заплановані дії та критерії оцінювання.

Приклади запитань:

- Якого результату ми хотіли досягти?
- Які дії мали продемонструвати учасники?
- Які критерії визначили до початку роботи?

2. Що відбулося?

Учасники описують фактичний перебіг вправи, спираючись на спостереження та записи чек-листа.

Приклади запитань:

- Які рішення прийняли здобувачі?
- Які етапи виконано повністю?
- Де виникли труднощі?
- Чи було зрозумілим завдання?

3. Чому отримали саме такий результат?

Група аналізує причини успіхів і труднощів.

Приклади запитань:

- Чи достатньо конкретним був інструктаж?
- Чи відповідав навчальний засіб меті?
- Чи були критерії зрозумілими?
- Чи вистачило часу?
- Чи не містило завдання зайвих або неоднозначних умов?

4. Що потрібно змінити?

Учасники формулюють конкретні рекомендації для повторного проведення вправи.

Приклади запитань:

- Який елемент інструктажу потрібно уточнити?

- Який критерій слід переформулювати?
- Чи потрібно змінити ситуаційну картку?
- Яку альтернативу варто підготувати?
- Які дії допоможуть перевірити результат точніше?

Приклад AAR за результатами ситуаційної вправи

Запланований результат: здобувач самостійно визначає безпечний алгоритм поведінки в разі виявлення підозрілого предмета.

Що відбулося: більшість учасників визначили, що не можна торкатися предмета, але частина не змогла пояснити, як попередити інших і повідомити відповідні служби.

Можливі причини: інструктаж акцентував увагу на заборонених діях, але недостатньо пояснював повний алгоритм. Чек-лист також не містив окремого критерію щодо повідомлення відповідних служб.

Рішення для вдосконалення: уточнити текст інструктажу, доповнити алгоритм і чек-лист, а потім провести коротку повторну вправу з іншою ситуаційною карткою.

Цей приклад демонструє, що результати оцінювання використовуються не лише для визначення рівня підготовки здобувача, а й для покращення самого навчального процесу.

Правила проведення рефлексивного аналізу

Щоб AAR був результативним, доцільно дотримуватися таких правил:

- аналізувати конкретні факти, а не припущення про мотиви учасників;
- не використовувати обговорення для приниження чи звинувачення;
- відокремлювати оцінювання результату від оцінювання особистості;
- фіксувати не лише помилки, а й успішні рішення;
- формулювати рекомендації, які можна реалізувати;
- визначати, хто і що змінить у наступній версії вправи;
- за необхідності повторно перевіряти оновлену розробку.

Якщо під час аналізу виявлено небезпечний елемент, його потрібно усунути до повторного проведення вправи. Обговорення не замінює виправлення конкретної методичної проблеми.

3.3.8. Проєктування, апробація та вдосконалення ситуаційної вправи

Послідовність розроблення вправи

Розроблення ситуаційної вправи доцільно здійснювати за чітким алгоритмом.

Крок 1. Визначення результату навчання.

Потрібно встановити, що саме має продемонструвати здобувач: знання правила, уміння застосувати алгоритм чи здатність самостійно прийняти рішення.

Крок 2. Формулювання навчальної мети.

Мета повинна бути пов'язана з результатом програми та відображати очікувану діяльність учасників.

Крок 3. Створення сценарію.

Сценарій описує умови, проблему та інформацію, необхідну для прийняття рішення. Він не повинен містити зайвих деталей, що відволікають від навчальної мети.

Крок 4. Визначення методу моделювання.

Педагог обирає кейс, ситуаційну вправу, рольову гру, схему, навчальний макет, цифрову симуляцію або їх поєднання.

Крок 5. Підготовка інструктажу.

Визначаються мета, межі завдання, ролі, правила, ризики, заборонені дії, порядок припинення та спосіб перевірки розуміння.

Крок 6. Розроблення алгоритму.

Алгоритм описує очікувану послідовність дій, яку здобувач має продемонструвати або пояснити.

Крок 7. Визначення критеріїв оцінювання.

Критерії мають бути спостережуваними та відповідати очікуваному результату.

Крок 8. Підготовка чек-листа.

Чек-лист використовується для систематичного спостереження та фіксації результатів.

Крок 9. Перевірка безпеки.

Педагог визначає можливі ризики, перевіряє навчальні засоби, уточнює межі вправи та порядок припинення.

Крок 10. Підготовка альтернативи.

Визначається, як провести вправу без обладнання, інтернету або доступу до цифрового ресурсу.

Крок 11. Апробація.

Проводиться короткий пробний фрагмент, під час якого перевіряється зрозумілість інструктажу, реалістичність тривалості та придатність критеріїв.

Крок 12. Рефлексія й удосконалення.

За результатами спостереження та AAR вносяться зміни до сценарію, інструктажу, засобів і чек-листа.

Шаблон ситуаційної вправи

1. Загальна інформація
- Назва вправи:
- Тема заняття:
- Цільова група:
- Орієнтовна тривалість:
- Автор/розробник:
- Дата підготовки або перегляду:

2. Освітній результат
- Результат навчання за програмою:
- Що здобувач має знати:
- Що здобувач має вміти:
- Яке самостійне рішення має продемонструвати:
- Як буде підтверджено досягнення результату:

3. Мета вправи
- Навчальна мета:
- Очікуваний результат:
- Критерії успішного виконання:

4. Опис ситуації
- Вихідні умови:
- Проблема, яку потрібно розв'язати:
- Інформація, доступна учасникам:
- Межі навчальної ситуації:
- Навчальний засіб:

5. Інструктаж
- Мета й очікуваний результат:
- Порядок виконання:
- Ролі учасників:
- Конкретні ризики:
- Заборонені дії:
- Порядок припинення вправи:
- Контрольні запитання для перевірки розуміння:

6. Алгоритм дій

1._____

2. _____

3. _____

4. _____

5. _____

7. Ролі учасників

- Виконавець:
- Спостерігач:
- Відповідальний за фіксацію результатів:
- Інші ролі за потреби:

8. Оцінювання «знати — вміти — діяти»

Рівень	Що оцінюється	Як перевіряється	Який доказ результату
Знати			
Вміти			
Діяти			

9. Чек-лист оцінювання

Критерій	Так	Частково	Ні	Коментар
Мету та завдання зрозуміло				
Алгоритм визначено правильно				
Рішення обґрунтовано				
Дотримано вимог безпеки				
Самостійність оцінено відповідно до мети				
Результат зафіксовано				

10. Альтернативний варіант

- За відсутності обладнання:
- За відсутності інтернету:
- За відсутності доступу до симулятора:
- За потреби адаптації до освітніх потреб учасників:

11. Рефлексія

- Що вдалося?
- Які труднощі виникли?
- Які помилки виявлено?
- Що потрібно змінити перед наступним проведенням?

Вимоги до альтернативного варіанта

Альтернатива має забезпечувати можливість досягнення того самого або обґрунтовано адаптованого результату навчання.

Якщо основний варіант передбачає цифрову симуляцію, альтернативою може бути текстовий сценарій, послідовність карток або схема, за допомогою яких здобувач виконує аналогічну навчальну дію.

Якщо передбачена робота з макетом, але обладнання відсутнє, педагог може використати візуальну схему або ситуаційну картку — за умови, що така заміна відповідає очікуваному результату. Якщо результат вимагає саме фізичного виконання навички, текстова альтернатива не може вважатися повноцінним доказом її практичного сформування. У такому випадку необхідно передбачити подальше практичне відпрацювання за належних умов.

Отже, альтернатива не обов'язково має бути технічно подібною до основного засобу. Важливо, щоб вона зберігала навчальну мету, забезпечувала безпеку та давала змогу отримати відповідні докази результату.

ПРАКТИЧНЕ / СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ

Тема заняття

Проєктування практичних завдань, моделювання навчальних ситуацій та оцінювання результатів за принципом «знати — вміти — діяти».

Мета практичного заняття

Практично опрацювати методику підготовки інструктажу, проєктування безпечної ситуаційної вправи, добору навчального засобу та розроблення критеріїв оцінювання. Сформувати вміння організовувати повний цикл навчальної діяльності: інструктаж — моделювання — спостереження — оцінювання — рефлексія.

Завдання заняття

1. Проаналізувати приклад недостатньо конкретного інструктажу.
2. Визначити складові якісного інструктажу.
3. Обрати метод моделювання відповідно до результату навчання.
4. Розробити ситуаційну вправу тривалістю 10–15 хвилин.
5. Визначити ролі учасників та алгоритм дій.
6. Розмежувати результати «знати», «вміти» й «діяти».
7. Створити чек-лист спостереження.
8. Провести коротку апробацію вправи та взаємооцінювання.
9. Сформулювати рекомендації щодо вдосконалення.
10. Підготувати альтернативний варіант вправи.

Дидактичні функції заняття

Навчальна: систематизація методики інструктажу, безпечного моделювання та оцінювання.

Розвивальна: розвиток аналітичного мислення, уміння прогнозувати ризики, обґрунтовувати рішення та аналізувати результати.

Професійно-практична: формування здатності самостійно проєктувати, проводити й оцінювати ситуаційні вправи.

Комунікативна: розвиток навичок командної взаємодії, взаємооцінювання та надання конструктивного зворотного зв'язку.

Контрольно-оцінювальна: перевірка готовності педагогічних працівників до розроблення безпечних практичних завдань.

Методи та форми роботи

- проблемне обговорення;
- аналіз педагогічних ситуацій;
- кейс-метод;
- групове проєктування;
- демонстрація;
- ситуаційне моделювання;
- спостереження за виконанням;
- взаємооцінювання;
- самооцінювання;
- рефлексивний аналіз.

Форми організації: фронтальна дискусія, робота в малих групах, моделювання ролей, презентація результатів, колективне обговорення.

Навчальні засоби

Ситуаційні картки, алгоритми безпечної поведінки, чек-листи, візуальні схеми, перевірені зображення, безпечні навчальні макети, цифрові симулятори, мультимедійна презентація.

Якщо обладнання або цифрові ресурси відсутні, завдання виконуються за допомогою текстових сценаріїв, карток і схем. Відсутність технічного засобу сама по собі не унеможливлює досягнення навчального результату.

Структура заняття — 90 хвилин

Етап	Зміст діяльності	Час
1. Організаційно-мотиваційний	Актуалізація досвіду, постановка проблеми	5 хв
2. Теоретико-методичний	Інструктаж, моделювання, принцип «знати — вміти — діяти»	20 хв
3. Практичний	Розроблення ситуаційних вправ у групах	30 хв
4. Моделювання та взаємооцінювання	Апробація фрагментів, спостереження, використання чек-листа	20 хв
5. Презентація та рефлексія	Представлення результатів, AAR, підсумки	15 хв
Разом		**90 хв**

Етап 1. Організаційно-мотиваційний — 5 хвилин

Проблемна ситуація

Викладач перед практичною вправою повідомив здобувачам освіти:

«Будьте уважними, дотримуйтеся правил безпеки та виконуйте завдання відповідально».

Після початку роботи один зі здобувачів не зрозумів, як діяти в разі виявлення потенційно небезпечного предмета, і не зміг пояснити, які дії заборонені.

Запитання для обговорення

1. Чи можна вважати такий інструктаж достатнім?
2. Якої інформації не вистачило здобувачу?
3. Як перевірити розуміння правил до початку вправи?
4. Які дії має передбачити педагог на випадок непередбаченої ситуації?
5. Чи можна вважати вправу успішною, якщо більшість учасників виконала завдання, але один учасник не зрозумів основних вимог безпеки?

Методичний висновок

Інструктаж має містити конкретні вимоги, межі навчальної ситуації, порядок виконання завдання, заборонені дії, спосіб припинення вправи та перевірку розуміння.

Перед переходом до практичної діяльності педагог повинен переконатися, що учасники розуміють основні правила й готові діяти відповідно до них.

Етап 2. Теоретико-методичний блок — 20 хвилин

Викладач коротко систематизує основні положення теми.

Питання 1. Інструктаж як умова організації безпечної вправи

Педагог пояснює, що ефективність інструктажу визначається не тривалістю пояснення, а розумінням учасниками мети, меж завдання, алгоритму й правил безпеки.

Послідовність інструктажу:

1. Мета та очікуваний результат.
2. Межі навчальної ситуації.
3. Порядок виконання та ролі.
4. Конкретні ризики й заборонені дії.
5. Демонстрація або пояснення алгоритму.
6. Перевірка розуміння.
7. Підтвердження готовності.
8. Порядок припинення вправи.

Викладач звертає увагу, що інструктаж перед роботою з макетом, текстовою карткою або цифровою симуляцією має спільну основу, але конкретні вимоги залежать від навчального засобу.

Питання 2. Безпечне моделювання

Викладач пояснює відмінності між кейсом, ситуаційною вправою, рольовою грою, візуальним моделюванням, роботою з макетом і цифровою симуляцією.

Основний акцент робиться на відповідності методу очікуваному результату:

- для рівня «знати» може бути достатньо запитання, схеми або картки;
- для рівня «вміти» потрібне завдання, у якому здобувач застосовує алгоритм;
- для рівня «діяти» потрібна змодельована ситуація, яка дає змогу спостерігати за самостійним вибором рішення.

Питання 3. Мінна обізнаність

Педагог наголошує, що навчання передбачає розпізнавання потенційної небезпеки, уникнення контакту, попередження інших без створення додаткового ризику та повідомлення відповідних служб.

Використовуються лише перевірені навчальні матеріали, безпечні зображення, ситуаційні картки та цифрові симулятори.

Реальні вибухонебезпечні предмети не використовуються. Не допускаються їх торкання, переміщення, розбирання чи знешкодження.

Питання 4. Оцінювання результатів

Викладач пояснює відмінності між рівнями «знати», «вміти» та «діяти», а також демонструє приклад чек-листа.

Учасники мають зрозуміти, що тестування перевіряє знання, ситуаційна вправа — застосування алгоритму, а завдання без прямої підказки — здатність самостійно обрати та обґрунтувати рішення.

Питання для короткого обговорення

1. Чим інструктаж перед роботою з макетом відрізняється від інструктажу перед цифровою симуляцією?
2. Як перевірити розуміння правил, а не лише факт їх повідомлення?
3. Чи підтверджує проходження симулятора практичну навичку? Які додаткові докази можуть бути потрібні?
4. Коли роль спостерігача є достатньою для виконання завдання, а коли потрібно індивідуальне виконання?
5. Як адаптувати вправу за відсутності обладнання або доступу до симулятора?

Етап 3. Практична частина: групове проєктування — 30 хвилин

Організація роботи

Слухачі об'єднуються у 3–4 групи по 4–5 осіб. Кожна група отримує ситуаційну картку, шаблон розроблення вправи та чек-лист.

Завдання групи — розробити безпечну навчальну ситуацію тривалістю 10–15 хвилин, яку можна провести в умовах закладу освіти.

Розподіл часу

Діяльність	Час
Ознайомлення із ситуацією та визначення результату	3 хв
Розроблення інструктажу й алгоритму	5 хв
Вибір навчального засобу, ролей і критеріїв	7 хв
Перевірка безпеки, підготовка альтернативи та завершення шаблону	5 хв
Уточнення та підготовка презентації	10 хв
Разом	**30 хв**

Ролі в групі

- **Розробник сценарію** — формулює умови ситуації та проблему.
- **Відповідальний за інструктаж** — готує текст інструкції та визначає спосіб перевірки розуміння.
- **Розробник оцінювання** — формує критерії та чек-лист.
- **Експерт із безпеки** — перевіряє межі вправи, заборонені дії та альтернативу.
- **Презентатор** — представляє розробку й пояснює методичні рішення.

Якщо учасників менше, окремі ролі можна поєднувати.

Ситуаційна картка 1. Виявлення потенційно небезпечного предмета

Ситуація. Під час пересування територією здобувач помічає незнайомий предмет, який може становити небезпеку.

Завдання групи:

1. Визначити результат навчання.
2. Сформулювати мету вправи.
3. Розробити текст інструктажу.
4. Обрати безпечний засіб моделювання: ситуаційну картку, перевірене зображення або цифрову симуляцію.
5. Визначити очікуваний алгоритм безпечної поведінки.
6. Скласти чек-лист.
7. Передбачити текстову альтернативу.

Обов'язкова умова: не використовувати реальні вибухонебезпечні предмети та не передбачати їх торкання, переміщення, розбирання чи знешкодження.

Ситуаційна картка 2. Дії за сигналом повітряної тривоги

Ситуація. Під час заняття в майстерні лунає сигнал повітряної тривоги.

Завдання групи:

1. Визначити результат навчання.
2. Сформулювати вимоги до інструктажу перед практичною діяльністю.
3. Розробити сценарій безпечного припинення роботи.
4. Передбачити порядок припинення роботи з обладнанням відповідно до інструкцій та умов конкретного приміщення.
5. Визначити порядок переходу до укриття відповідно до затвердженого алгоритму закладу.
6. Розробити чек-лист спостереження.
7. Запропонувати аудиторний варіант моделювання без використання обладнання.

Обов'язкова умова: вправа не повинна затримувати реальне реагування на сигнал тривоги. У разі фактичної тривоги навчальне моделювання припиняється, а учасники діють відповідно до встановленого порядку.

Ситуаційна картка 3. Домедична допомога: першочергові дії

Ситуація. Учасники отримують повідомлення про людину, яка потребує допомоги.

Завдання групи:

1. Визначити результат навчання.
2. Розробити сценарій, який передбачає оцінювання безпеки місця події.
3. Визначити, як у межах вправи моделюються першочергові рішення та необхідність виклику допомоги.
4. Розмежувати дії, які можна опрацювати за карткою, та навички, що потребують відповідного тренажера.
5. Скласти чек-лист.
6. Передбачити варіант без манекена.

Практичні маніпуляції допускаються лише в межах відповідної підготовки, з належним обладнанням і за безпечних умов. Якщо це неможливо, використовується візуальне або

текстове моделювання з відповідним обмеженням висновків щодо сформованості фізичних навичок.

Ситуаційна картка 4. Цифровий симулятор мінної обізнаності

Ситуація. Здобувач проходить цифрову симуляцію, у якій потрібно визначити безпечну поведінку за наявності попереджувальних ознак потенційної небезпеки.

Завдання групи:

1. Визначити освітній результат.
2. Сформулювати інструктаж перед використанням симулятора.
3. Визначити, які рішення здобувач має прийняти самостійно.
4. Розробити критерії оцінювання.
5. Передбачити обговорення помилок без заохочення небезпечного експериментування.
6. Підготувати альтернативу з використанням ситуаційних карток, якщо симулятор недоступний.

Обов'язкові елементи групової розробки

Кожна група повинна представити:

- тему й назву вправи;
- освітній результат;
- мету;
- сценарій;
- текст інструктажу;
- навчальний засіб;
- ролі;
- алгоритм дій;
- критерії оцінювання за принципом «знати — вміти — діяти»;
- чек-лист;
- альтернативний варіант;
- запитання для рефлексії.

Етап 4. Моделювання та взаємооцінювання — 20 хвилин

Організація апробації

Кожна група проводить скорочений фрагмент розробленої вправи тривалістю 3–4 хвилини.

Послідовність роботи:

1. Презентатор пояснює мету та очікуваний результат.
2. Відповідальний за інструктаж повідомляє правила, межі та порядок припинення вправи.
3. Один з учасників виконує завдання або пояснює рішення.
4. Спостерігачі фіксують результат за чек-листом.
5. Група отримує зворотний зв'язок: одна сильна сторона та один напрям удосконалення.
6. Автори вправи визначають, які зміни варто внести.

Якщо груп більше трьох, частину апробації можна проводити паралельно.

Чек-лист спостереження за груповою вправою

№	Критерій	Так	Частково	Ні
1	Мету й очікуваний результат сформульовано чітко			
2	Межі навчальної ситуації визначено			
3	Конкретні вимоги безпеки пояснено			
4	Заборонені дії зазначено			
5	Порядок припинення вправи визначено			
6	Розуміння інструктажу перевірено			
7	Навчальний засіб відповідає меті			
8	Алгоритм дій визначено послідовно			
9	Критерії «знати — вміти — діяти» розмежовано			
10	Альтернативний варіант передбачено			
11	Спосіб оцінювання дає змогу отримати докази результату			
12	Передбачено аналіз результатів і рефлексію			

Зворотний зв'язок групі

Одна сильна сторона:_____

Один напрям удосконалення:_____

Рекомендація: _____

Важливе застереження

Якщо під час апробації виявлено небезпечний елемент, його потрібно усунути до повторного проведення вправи. Позитивні результати за іншими критеріями не компенсують недотримання обов'язкових вимог безпеки.

Короткий аналіз за AAR

Після апробації кожна група відповідає на чотири запитання:

1. Що планували?
2. Що відбулося?
3. Чому отримали саме такий результат?
4. Що потрібно змінити?

Етап 5. Презентація та рефлексія — 15 хвилин

Презентація результатів

Кожна група коротко представляє:

1. Назву й мету вправи.
2. Очікуваний результат навчання.
3. Основні елементи інструктажу.
4. Навчальний засіб і послідовність виконання.

5. Критерії оцінювання.
6. Виявлений ризик або обмеження.
7. Альтернативний варіант.
8. Зміни, які група планує внести після апробації.

Під час презентації викладач звертає увагу на узгодженість усіх складових. Якщо результат передбачає самостійне рішення, завдання повинно давати змогу спостерігати саме за цим рішенням, а не лише за відтворенням завченого алгоритму.

Запитання для рефлексії

- Що нового ви зрозуміли про взаємозв'язок інструктажу, моделювання й оцінювання?
- Який елемент інструктажу найчастіше залишається недостатньо опрацьованим?
- Як переконатися, що здобувач зрозумів правило, а не просто почув його?
- Як відрізнити знання алгоритму від здатності його застосувати?
- Які труднощі можуть виникнути під час використання симуляторів або навчальних макетів?
- Як організувати вправу, якщо обладнання або інтернет недоступні?
- Який розроблений матеріал ви готові використати у власній педагогічній практиці?

Підсумкова теза

Результативність практичного навчання визначається відповідністю ситуації меті, якістю інструктажу, дотриманням вимог безпеки та наявністю об'єктивних доказів досягнення результату, а не кількістю використаних навчальних засобів.

ПРАКТИЧНЕ ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Завдання. Розроблення ситуаційної вправи

Розробіть ситуаційну вправу тривалістю 10–15 хвилин для використання у власній педагогічній практиці під час викладання «Основ національного спротиву».

Тему вправи оберіть самостійно відповідно до змісту програми та умов закладу освіти.

Структура роботи

1. Назва та мета вправи.

Сформулюйте назву, визначте навчальну мету та очікуваний результат.

2. Очікувані результати.

Визначте, що здобувач має знати, уміти та яке самостійне рішення продемонструвати.

3. Сценарій.

Опишіть навчальну ситуацію, її умови та проблему, яку потрібно розв'язати.

4. Текст інструктажу.

Передбачте мету, межі ситуації, порядок роботи, конкретні ризики, заборонені дії, спосіб припинення вправи та перевірку розуміння.

5. Навчальний засіб.

Обґрунтуйте використання ситуаційної картки, візуальної схеми, навчального макета або цифрової симуляції.

6. Алгоритм дій і ролі.

Визначте послідовність виконання та розподіліть ролі учасників.

7. Критерії та чек-лист оцінювання.

Розробіть показники, які дають змогу оцінити знання, застосування алгоритму й самостійність рішення.

8. Альтернативний варіант.

Поясніть, як провести вправу без обладнання, інтернету або доступу до цифрового ресурсу.

9. Запитання для аналізу.

Сформулюйте 3–5 запитань для рефлексії після виконання.

10. Висновок.

Коротко обґрунтуйте, чому обраний метод моделювання відповідає результату навчання.

Рекомендований обсяг: 2–3 сторінки.

Обов'язкові вимоги безпеки

Робота не передбачає використання реальних вибухонебезпечних предметів, їх торкання, переміщення, розбирання чи знешкодження. Також не допускається включення до завдання бойового застосування безпілотних літальних апаратів.

Якщо вправа передбачає домедичну допомогу, практичні маніпуляції мають відповідати рівню підготовки учасників, призначенню обладнання та умовам безпеки.

За відсутності технічних засобів допускається використання текстових сценаріїв, карток і схем, якщо вони дають змогу досягти запланованого результату.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Максимальна кількість балів — 100.

Критерій	Зміст оцінювання	Максимум
1. Відповідність темі, меті й результатам	Узгодженість сценарію з програмою, чіткість мети, коректність змісту	25
2. Якість інструктажу	Повнота інструктажу, конкретність правил, визначення меж, заборонених дій і перевірка розуміння	25
3. Якість оцінювання	Обґрунтованість критеріїв, розмежування «знати — вміти — діяти», придатність чек-листа	25
4. Безпека та методична доцільність	Дотримання вимог безпеки, відповідність засобу меті, наявність альтернативи	25
Разом		**100**

Рівні оцінювання

- **Високий рівень — 90–100 балів.** Вправа методично обґрунтована, структурована, безпечна; інструктаж і критерії оцінювання відповідають результату; альтернатива забезпечує доцільне продовження навчання.
- **Достатній рівень — 70–89 балів.** Основні вимоги виконано, але окремі складові потребують уточнення або доопрацювання.
- **Потребує доопрацювання — 0–69 балів.** Виявлено суттєві недоліки в постановці мети, інструктажі, моделюванні, оцінюванні або підготовці альтернативи.

Умова успішного виконання: не менше 70 балів за умови дотримання всіх обов'язкових вимог безпеки.

Наявність небезпечних дій, використання реальних вибухонебезпечних предметів або передбачення їх переміщення чи знешкодження є підставою не зараховувати вправу незалежно від суми балів.

Відсутність обладнання сама по собі не є підставою для зниження оцінки, якщо запропоновано безпечну й методично обґрунтовану альтернативу.

ТИПОВІ МЕТОДИЧНІ ПОМИЛКИ ТА СПОСОБИ ЇХ УНИКНЕННЯ

№	Типова помилка	Чому це проблема	Як уникнути
1	Інструктаж зводиться до загальних закликів	Учасники не розуміють конкретних дій і меж завдання	Визначати мету, межі, ризики, заборонені дії, порядок припинення та спосіб перевірки розуміння
2	Правила повідомлено, але розуміння не перевірено	Не можна встановити, чи готові учасники виконувати вправу	Використовувати контрольні запитання та пояснення власними словами
3	Тест вважається доказом практичного вміння	Знання не гарантує здатності застосувати алгоритм	Добирати завдання відповідно до рівня «знати», «вміти» або «діяти»
4	Симулятор використовується без визначення результату	Активність може не відповідати меті заняття	Визначати, яку навчальну дію підтримує ресурс і які докази результату потрібні
5	Ситуація буквально відтворює небезпеку	Навчання може створити невиправданий ризик	Моделювати рішення за допомогою безпечних зображень, карток і симуляторів
6	Не передбачено альтернативи	Заняття залежить від доступності обладнання або інтернету	Готувати текстовий сценарій, схему або картки
7	Оцінювання здійснюється за загальним враженням	Результат залежить від суб'єктивного судження	Розробляти критерії та чек-лист до початку вправи
8	Роль спостерігача зараховується як доказ практичного вміння	Спостереження не підтверджує індивідуального виконання	Розмежовувати аналіз ситуації, спостереження та особисте виконання
9	Усі помилки пояснюються недостатньою увагою здобувачів	Не враховуються можливі недоліки інструктажу або сценарію	Проводити AAR та аналізувати якість організації навчання
10	Критерії змінюються після виконання вправи	Учасники не знають, за що їх оцінюють	Визначати критерії до початку роботи та пояснювати їх учасникам

11	Високі результати за більшістю критеріїв компенсують порушення безпеки	Ігнорується обов'язковий характер вимог безпеки	Розглядати порушення безпеки як підставу для припинення й перегляду вправи
12	Альтернатива не відповідає очікуваному результату	Формально виконане завдання не забезпечує потрібного навчального результату	Перевіряти, чи зберігає альтернативний варіант основну навчальну дію

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Яке методичне призначення інструктажу перед практичною, ситуаційною або симуляційною вправою?
2. Які основні елементи має містити якісний інструктаж?
3. Чому факт повідомлення правил не є доказом їх розуміння?
4. Як перевірити готовність здобувачів до виконання вправи?
5. Чим кейс відрізняється від ситуаційної вправи?
6. У яких випадках доцільно використовувати рольову гру, візуальне моделювання або цифрову симуляцію?
7. Чому метод моделювання потрібно обирати відповідно до результату навчання?
8. Які вимоги необхідно враховувати під час розроблення вправ із мінної обізнаності?
9. Чому під час навчання мінної обізнаності не можна використовувати реальні вибухонебезпечні предмети?
10. Чим відрізняються рівні «знати», «вміти» та «діяти»?
11. Чому успішне проходження цифрового симулятора не завжди підтверджує сформованість практичної навички?
12. Для чого використовується чек-лист оцінювання?
13. Чим спостереження за виконанням відрізняється від оцінювання за загальним враженням?
14. Яку роль відіграє зворотний зв'язок у вдосконаленні результатів навчання?
15. Які чотири запитання становлять основу аналізу After Action Review?
16. Чому під час AAR потрібно аналізувати не лише дії здобувачів, а й якість підготовки вправи?
17. Як підготувати альтернативний варіант вправи за відсутності обладнання або доступу до цифрового ресурсу?
18. Чому порушення вимог безпеки не можна компенсувати високими результатами за іншими критеріями?

РЕФЛЕКСИВНЕ ЗАВДАННЯ

Після опрацювання теми дайте відповіді на запитання.

1. Який елемент інструктажу ви раніше використовували недостатньо системно?
2. Який метод моделювання найбільше відповідає вашим навчальним завданням і чому?
3. Як ви перевірятимете, що здобувач не лише знає правило, а й може застосувати його?

4. Який критерій оцінювання найскладніше сформулювати у вашій педагогічній практиці?

5. Яку помилку під час проєктування ситуаційних вправ ви тепер зможете попередити?

6. Яку альтернативу ви підготуєте на випадок відсутності обладнання або цифрового ресурсу?

7. Які зміни ви плануєте внести до власних практичних завдань після опрацювання теми?

ВИСНОВКИ ДО ТЕМИ

Інструктаж, безпечне моделювання та оцінювання за принципом «знати — вміти — діяти» становлять єдину методичну систему організації практичного навчання у викладанні «Основ національного спротиву».

Інструктаж забезпечує розуміння мети, очікуваного результату, меж навчальної ситуації, алгоритму дій і вимог безпеки. Його ефективність визначається не кількістю повідомлених правил, а здатністю здобувачів пояснити, як вони мають діяти, і дотримуватися визначених вимог.

Безпечне моделювання створює умови для аналізу навчальних ситуацій, прийняття рішень і застосування алгоритмів без створення реальної небезпеки. Кейс, ситуаційна вправа, рольова гра, візуальна схема, навчальний макет і цифровий симулятор мають різні можливості, тому їх добір повинен відповідати конкретному результату навчання.

Оцінювання за принципом «знати — вміти — діяти» допомагає розмежувати розуміння інформації, застосування знань і самостійне прийняття рішень. Для отримання об'єктивних доказів результату доцільно використовувати заздалегідь визначені критерії, чек-листи та спостереження за виконанням завдання.

Аналіз за логікою After Action Review дає змогу виявляти причини успіхів і труднощів, удосконалювати інструктаж, сценарії, навчальні засоби й критерії оцінювання.

Підсумковим продуктом практичного заняття є ситуаційна вправа тривалістю 10–15 хвилин, що містить сценарій, інструктаж, навчальний засіб, ролі, алгоритм, критерії, чек-лист, альтернативний варіант і запитання для рефлексії.

Результати цієї теми логічно пов'язуються з попередніми темами модуля: вимоги до безпечного освітнього середовища, розглянуті в темі 1, визначають умови організації вправи; критерії добору й використання цифрових засобів, опрацьовані в темі 2, допомагають обґрунтувати вибір симуляторів та інших ресурсів; тема 3 забезпечує практичне застосування цих положень через проєктування, проведення й оцінювання навчальних ситуацій.

Ключовий методичний принцип: спочатку визначається результат навчання, потім проєктуються ситуація та інструктаж, обираються безпечний навчальний засіб і спосіб оцінювання, а після виконання проводиться аналіз та вдосконалення вправи.

РОЗДІЛ ІІІ

ПРАКТИЧНА МАЙСТЕРНЯ ВИКЛАДАЧА: *ПРАКТИЧНІ КЕЙСИ, ПРОФЕСІЙНІ СЦЕНАРІЇ, АЛГОРИТМИ ДІЙ ТА ІНСТРУМЕНТИ ОЦІНЮВАННЯ*

Практичні кейси, ситуаційні вправи, моделювання професійних завдань, відпрацювання алгоритмів дій та інструменти самоперевірки й оцінювання результатів навчання, зразки завдань, чек-листи, критерії оцінювання, шаблони планування занять, цифрові ресурси.

ЗМ 1. 2. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ ВИКЛАДАННЯ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА В МЕЖАХ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ОСНОВИ НАЦІОНАЛЬНОГО СПРОТИВУ» (практичний блок)

Під час проведення практичних занять викладач може обрати на свій розсуд структуру та методи навчання здобувачів освіти.

Однак, найбільший ефект запам'ятовування та усвідомлення конкретних норм, принципів та правил МГП надасть презентація конкретних фактів воєнних злочинів, залучення здобувачів до обговорення подій, а також розв'язування конкретних кейсів.

І. Загальні методичні кроки викладача:

1. Організація та проведення обговорення кейсу з міжнародного гуманітарного права (МГП)

1.1. Висвітлити мету та завдання обговорення

Наприклад, **мета:** сформувати у здобувачів освіти практичні навички застосування норм міжнародного гуманітарного права (далі – МГП) до реалістичних сценаріїв збройних конфліктів.

1.2. Завдання:

– навчити розрізняти комбатантів/цивільних осіб та військові/цивільні об'єкти;

– продемонструвати навички застосування принципів МГП: розрізнення, пропорційності та запобіжних заходів;

– розвинути критичне мислення та вміння аргументувати правову позицію з посиланням на Додаткові протоколи до Женевських конвенцій та звичаєве МГП.

1.3. Виокремити чітко етапи проведення заняття

Наприклад, орієнтовний тайм-менеджмент на 80 хвилин

Етап 1. Вступне слово та актуалізація (10 хв)

Викладач окреслює фабулу справи (кейсу) без правової оцінки.

Нагадує ключові статті (наприклад, ст. 48, 51, 52, 57 Додаткового протоколу І до Женевських конвенцій).

Етап 2. Робота в малих групах / Рольова гра (30–40 хв)

Слухачі поділяються на команди (наприклад: «*Юридичні радники команди командувача», «Міжнародна комісія з розслідування / Прокурори», «Представники неурядових організацій (Human Rights Watch / МКЧХ)», «Експерти з військового аналізу»).* Кожна група готує правову аргументацію зі своєї точки зору.

Етап 3. Пленарне обговорення / Дебати (25–30 хв)

Представники груп презентують позиції. Викладач виступає модератором, скеровує дискусію за допомогою навідних запитань.

Етап 4. Підсумки та дебрифінг (10 хв)

Викладач дає експертну оцінку, вказує на типові помилки в інтерпретації норм МГП та оголошує еталонне рішення.

II. Приклади опрацювання практичних завдань

Ситуаційна вправа

Збройні сили держави А завдали ракетного удару по ретрансляційній телевежі у місті М. Через обстріл вежа була зруйнована, припинено мовлення цивільних телеканалів та інтернет-зв'язок у мікрорайоні. Водночас на нижніх поверхах будівлі розташовувався командний пункт зв'язку противника (держави Б), а сама вежа використовувалася для передачі зашифрованих військових сигналів Збройних сил держави Б. Унаслідок удару загинуло 3 цивільних оператори зв'язку та 5 військовослужбовців.

Рекомендації для викладача:

а) ставте навідні запитання (застосовуйте «Метод Сократа». Запитання, у формулюванні якого вже міститься підказка, частина відповіді або бажана для запитувача інформація. Воно підштовхує здобувачів освіти дати конкретну, передбачувану відповідь).

Наприклад:

«Чи був об'єкт удару військовою ціллю на момент атаки, і чи давав його характер ефективну військову перевагу?»

«Чи вжила нападаюча сторона всіх можливих запобіжних заходів для мінімізації випадкових втрат серед цивільного населення?»

«Як оцінити пропорційність очікуваної військової переваги та супутньої шкоди?»

б) будьте готові надати обґрунтовану юридична відповідь за нормами МГП.

В якості прикладу відповідь на результати аналізу типового кейсу: завдання удару по змішаному об'єкту – наприклад, будівлі телекомунікацій, яка використовується і цивільними, і військовими).

Хід виконання завдання:

Логіка: обговорення кроків розв'язання — правовий аналіз — висновки

Метод навчання: ситуаційний аналіз

Інформація для викладача:

1. Статус об'єкта (питання застосування принципу розрізнення)

Нормативна база: стаття 52 Додаткового протоколу I (ДП I) до Женевських конвенцій 1949 року.

Аналіз: відповідно до ст. 52(2) ДП I, воєнні дії обмежені військовими об'єктами. Військовими об'єктами є лише ті об'єкти, які своєю природою, розташуванням, призначенням або використанням роблять ефективний внесок у військові дії і повне або часткове знищення, захоплення чи нейтралізація яких за даних обставин дає очевидну військову перевагу.

Висновок: оскільки телевежа використовувалася противником для передачі військових сигналів та розміщення командного пункту, вона втратила статус виключно цивільного об'єкта та перетворилася **на військовий об'єкт подвійного або безпосередньо військового призначення.**

2. Дотримання принципу пропорційності

Нормативна база: стаття 51(5)(b) та Стаття 57 ДП I.

Аналіз: атака є забороненою, якщо вона може спричинити випадкову загибель цивільних осіб, поранення цивільних осіб, пошкодження цивільних об'єктів або їх поєднання, які були б надмірними по відношенню до очікуваної конкретної та безпосередньої військової переваги (міра надмірності – пропорційності).

Висновок: загибель 3 цивільних осіб та пошкодження цивільної інфраструктури зв'язку є супутньою шкодою. Для визначення правомірності удару необхідно порівняти цю шкоду з військовою перевагою від знищення вузла зв'язку противника. Якщо військовий об'єкт забезпечував управління активними бойовими діями ворога на цій ділянці фронту,

очікувана перевага, ймовірно, виправдовує завдану шкоду, за умови відсутності більш безпечних альтернативних засобів ураження.

3. Запобіжні заходи під час нападу

Нормативна база: Стаття 57 ДП І.

Аналіз: сторона, що нападає, зобов'язана робити все можливе для вибору засобів і методів ведення нападу, які уникають випадкової загибелі цивільних осіб або принаймні зводять її до мінімуму. Також слід утримуватися від нападу, якщо очікується, що він завдасть надмірної шкоди.

Висновок: командування зобов'язане було обрати час удару з найменшим скупченням цивільних осіб (якщо це можливо без втрати військової переваги) або використати високоточну зброю для мінімізації руйнувань цивільної інфраструктури.

Загальний юридичний висновок: удар по телекомунікаційній вежі формально підпадає під категорію законних за умови, що військова перевага від нейтралізації вузла зв'язку переважала заподіяну цивільну шкоду (пропорційність), а атакуюча сторона виконала вимоги щодо запобіжних заходів. Водночас оборона сторона (держава Б) порушила норми МГП щодо захисту цивільного населення (ст. 58 ДП І), розмістивши військовий об'єкт у безпосередній близькості до цивільної інфраструктури або використовуючи її як «живий щит» чи прикриття для військових цілей.

Кейс 1: Визначення статусу учасника руху опору в окупованій зоні

Ситуація: Під час тимчасової окупації регіону група місцевих мешканців об'єдналася в загони територіальної оборони (руху опору). Вони діють у тилу ворога: збирають інформацію про пересування ворожої техніки, передають її ЗСУ, а також під час переходу колони окупаційних військ через ліс здійснили диверсію (підірвали міст), при цьому членів групи не було в одностроях, проте вони відкрито носили зброю та мали чітко видимі розпізнавальні знаки (пов'язки). Чи є вони законними комбатантами (чи членами руху опору, що мають право на статус військовополоненого), чи їх слід вважати «незаконними комбатантами» (партизанами-терористами)?

Метод навчання: міні-дискусія, робота в парах, метод «мозкового штурму» – обирає викладач.

Завдання для здобувачів освіти: Проаналізувати статтю 4 Конвенції про поводження з військовополоненими (Женева, 1949 р.) та статтю 43 Додаткового протоколу І (1977 р.). Звернути увагу на критерії легітимності руху опору: чи обов'язковий повноцінний мундири (однострій), чи достатньо відкритого носіння зброї та розпізнавальних знаків.

Питання для дискусії: Як змінюється статус цивільної особи, яка бере участь у бойових діях? Чому вимога «відкритого носіння зброї» є критичною для МГП?

Інформація для викладача:

– *відповідь:* члени цього загону є законними учасниками бойових дій (комбатантами) і в разі затримання мають право на статус військовополонених.

– *обґрунтування:* згідно з ч. 2 ст. 4 Женевської конвенції III та ст. 43–44 Додаткового протоколу І до Женевських конвенцій, члени рухів опору прирівнюються до комбатантів за умови, що вони відповідають чотирьом критеріям:

1. Мають на чолі особу, відповідальну за своїх підлеглих;
2. Мають визначений і чітко видимий здалеку розпізнавальний знак;
3. Відкрито носять зброю;
4. Дотримуються у своїх діях законів і звичаїв війни.

В умовах окупації члени руху опору не завжди можуть мати повний військовий однострій, тому МГП дозволяє мати фіксований розпізнавальний знак, що відрізняється від цивільного одягу, та відкрите носіння зброї під час воєнного зіткнення. Вони **не є «незаконними комбатантами»** чи терористами, оскільки діють у рамках організованого національного спротиву.

Кейс 2: Застосування принципів МГП

Ситуація: Збройні сили ворога розмістили склад боєприпасів та пункт управління безпосередньо на території діючої цивільної лікарні (підвальні приміщення та один із корпусів), використовуючи хворих і медичний персонал як «живий щит». Командування ЗСУ планує удар по цьому військовому об'єкту. Чи стає вся лікарня законною військовою ціллю через присутність там окупаційних військ? Які обмеження накладає МГП на такий удар?

Метод навчання: ситуаційний аналіз та дискусія

Завдання для здобувачів освіти:

а) провести ситуаційний аналіз відповідно до порушення принципів відмінності та пропорційності. Дослідити наслідки втрати захисту медичними закладами (ст. 19–21 Женевської конвенції I, ст. 13 Додаткового протоколу II).

б) під час дискусії обговорити питання: Чи звільняє ворога від відповідальності використання лікарні як прикриття? Що має передувати нанесенню удару з погляду гуманітарного права?

Інформація для викладача – обґрунтована відповідь:

Рішення: Наявність військових об'єктів у лікарні позбавляє її захисту, проте напад не може здійснюватися безпосередньо без попереджень та дотримання принципу пропорційності.

Обґрунтування: Відповідно до ст. 13 Женевської конвенції I та ст. 21 Женевської конвенції IV, захист, що надається цивільним лікарням, припиняється лише тоді, коли вони використовуються, поза їхнім гуманітарним обов'язком, для здійснення дій, шкідливих для ворога (наприклад, як склад зброї чи база військових). Проте напад може бути здійснений лише після попередження, у якому вказано розумний строк для припинення протиправних дій, і якщо таке попередження було проігнороване. Крім того, командування зобов'язане оцінити пропорційність: чи не призведе знищення об'єкта до надмірних втрат серед цивільних осіб і хворих порівняно з очікуваною військовою перевагою. Використання противником «живого щита» є воєнним злочином самого противника, але не знімає зі сторони, що здійснює напад, обов'язку мінімізувати шкоду цивільним.

Кейс 3: Визначити статус добровольця територіальної оборони поза межами підрозділу

Ситуація: Громадянин К., який є офіційно зарахованим бійцем сил територіальної оборони (добровольчого формування територіальної громади – ДФТГ), під час відпустки перебуває вдома у цивільному одязі, проте тримає вдома законно видану йому стрілецьку зброю та боєкомплект. До його будинку вриваються окупаційні військові з метою мародерства. Громадянин К. відкриває вогонь по них зі своєї зброї із вікна будинку, вбиваючи двох окупантів. Чи є громадянин К. комбатантом у цій ситуації? Чи мають окупанти право судити його як «цивільного злочинця/партизана»?

Метод навчання: кейс-метод із фасилітованою правовою дискусією.

Завдання для студентів: Проаналізуйте положення Закону України «Про основи національного спротиву» у взаємозв'язку з Женевськими конвенціями 1949 року та Додатковим протоколом I 1977 року. Визначте міжнародно-правовий статус військовослужбовця Сил територіальної оборони або члена добровольчого формування територіальної громади під час виконання завдань із захисту населення, території громади та власного місця проживання в умовах збройного конфлікту. Обґрунтуйте, чи впливає факт захисту власного дому на його статус з точки зору міжнародного гуманітарного права.

Питання для розгляду: Чи втрачає комбатант статус під час відпочинку чи перебування вдома? Які гарантії захисту він має?

Інформація для викладача – обґрунтована відповідь:

Рішення: Громадянин К. є законним комбатантом (учасником бойових дій), оскільки є офіційним військовослужбовцем/членом Сил територіальної оборони ЗСУ або легітимного ДФТГ. Ворожа сторона не має права судити його за звичайні акти ведення війни (знищення ворожої сили).

Обґрунтування: Відповідно до ст. 43 Додаткового протоколу I, Збройні Сили сторони конфлікту складаються з усіх організованих збройних сил, груп і підрозділів, що перебувають під командуванням, відповідальним перед цією стороною.

Сили ТрО України є складовою ЗСУ (або утворених відповідно до закону ДФТГ). Оскільки він є комбатантом, на нього поширюється право на участь у воєнних діях. Вбивство комбатантами ворожих солдатів під час збройного конфлікту є правомірним актом ведення війни, а не кримінальним злочином за національним правом окупанта. Судити його за це як цивільного є порушенням МГП (він не скоїв воєнного злочину, судовий процес буде незаконним).

Кейс 4: Документування воєнних злочинів та збір доказів на деокупованій території

Ситуація: На щойно звільненій території слідча група спільно з громадськими активістами виявляє місце масового поховання цивільних осіб із слідами катувань. Перший непідготовлений працівник поліції хоче негайно розкопати яму, щоб дістати тіла загиблих та швидше передати родичам.

Завдання для здобувачів освіти: з'ясувати правомірність дій слідчої групи, інших учасників, залучених до процесу документування воєнних злочинів через обговорення конкретних питань:

– Які порушення процедури документування воєнних злочинів за стандартами МГП та криміналістики допускаються в цьому випадку?

– Як правильно зафіксувати злочин для майбутнього Міжнародного кримінального суду (МКС)?

Метод навчання: практичний тренінг.

Методичні поради для викладачів: завдання поєднує норми міжнародного гуманітарного права, криміналістики та міжнародного кримінального правосуддя, його варто провести у формі тренінгу.

Мета тренінгу – розвинути компетентність здобувачів освіти щодо документування воєнних злочинів шляхом аналізу реалістичних ситуацій, оцінки правомірності дій учасників події та застосування міжнародних стандартів збору, фіксації й збереження доказів для забезпечення невідворотності відповідальності за міжнародні злочини.

Основна методична ідея та завдання тренінгу – навчити здобувачів освіти аналізувати дії осіб, які документують воєнні злочини, та засвоїти алгоритм документування воєнних злочинів.

Сценарій тренінгу може включати різні активні види взаємодії та роботи здобувачів освіти. Однак, обов'язково має бути інформаційний, практичний блоки та заключний на рефлексію.

Приклад методичного формату проведення тренінгу.

Основні компоненти тренінгу:

І. Інформаційний блок: ознайомлення здобувачів освіти зі змістом низки міжнародних документів.

Під час тренінгу здобувачі освіти мають:

– ознайомитися зі змістом низки міжнародних документів, а саме:

а) основними нормативними документи МГП:

1. Женевські конвенції 1949 року (https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text).
2. Додаткові протоколи I та II 1977 року (https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text та https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_200#Text).
3. Звичаєве міжнародне гуманітарне право.
4. Римський статут Міжнародного кримінального суду (https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text).

б) додаткові документи для практики документування воєнних злочинів

1. Міннесотський протокол (розслідування незаконних смертей, https://www.ohchr.org/MinnesotaProtocol.pdf) .
2. Борнмутський протокол щодо захисту та розслідування масових поховань (https://www.icmp.int/wp-content/uploads/2022/02/mass_graves_project_english-4.pdf).
3. Керівні документи МКС, ООН та ICMP щодо роботи з доказами міжнародних злочинів.

Рекомендація викладачу: для роботи зі звичаєвим міжнародним гуманітарним правом рекомендуємо офіційну базу даних Customary International Humanitarian Law Database, яку підтримує Міжнародний комітет Червоного Хреста (ICRC). Вона містить систематизовані норми звичаєвого МГП, практику держав та судових органів.

Офіційна база звичаєвого міжнародного гуманітарного права (ICRC):
https://ihl-databases.icrc.org/en/customary-ihl

Українською мовою (огляд проєкту МКЧХ):
https://www.icrc.org/uk/document/customary-international-humanitarian-law

Для нашого тренінгу особливо корисними будуть такі норми звичаєвого МГП:

– Правило 112. Пошук, збір та евакуація загиблих.
– Правило 113. Поводження з тілами померлих з повагою.
– Правило 114. Повернення останків загиблих.
– Правило 115. Належне поховання загиблих.
– Правило 116. Облік та ідентифікація померлих.
– Правило 117. Облік осіб, зниклих безвісти.

Саме ці правила мають прямий зв'язок із Вашим кейсом щодо масових поховань, ексгумації та документування воєнних злочинів, оскільки встановлюють міжнародно визнані звичаєві обов'язки сторін збройного конфлікту щодо пошуку, обліку та ідентифікації загиблих (можна представити у вигляді плакату, Рис. 3.1.2.1).

Також важливо для викладача пояснити безпосередньо призначення кожного з міжнародних документів та мету ознайомлення з ним.

Рис. 3.1.2.1 Правила 112-117 МКЧХ та документування воєнних злочинів

Приклад пояснення викладачем, Міннесотський протокол щодо розслідування потенційно незаконних смертей – це документ, що відображає міжнародні керівні принципи ООН щодо ефективного розслідування потенційно незаконних, позасудових, свавільних або скорочених страт, а також насильницьких зникнень
https://www.ohchr.org/MinnesotaProtocol.pdf

Мета ознайомлення з Міннесотським протоколом полягає у формуванні практичних навичок документування наслідків воєнних злочинів, проведення первинної фіксації місця події, роботи з масовими похованнями, збору та збереження доказів відповідно до міжнародних стандартів, що забезпечують можливість їх подальшого використання в національних судах та Міжнародному кримінальному суді.

II. Практичний блок: Питання для обговорення ситуації може відбуватися в різних інтерактивних форматах (на вибір викладача). Важливо, щоб здобувачі освіти під час обговорення дали відповідь на такі питання, як:

1. Чому поспіх у розкопках може знищити докази?
2. Які елементи обов'язково мають бути зафіксовані (фото, відео, геолокація, свідчення, балістика)?
3. Які порушення процедури документування воєнних злочинів допускаються в цьому випадку?
4. Як правильно зафіксувати воєнний злочин для майбутнього розгляду в МКС?

Пропонуємо формат роботи – дискусію для обговорення на рівні міні-команд таких питань, як:

1.1. Чому поспіх у розкопках може знищити докази?

1.2. Які елементи обов'язково мають бути зафіксовані (фото, відео, геолокація, свідчення, балістика)?

Обґрунтована відповідь (для викладача) на питання:

1.1. Чому поспіх у розкопках може знищити докази?

Поспіх у розкопках масових поховань може знищити докази воєнного злочину, оскільки порушує міжнародно встановлені вимоги щодо огляду, фіксації, ідентифікації та збереження людських останків і речових доказів.

1) *Порушення вимог Женевських конвенцій щодо обліку та ідентифікації загиблих.* Відповідно до ст. 17 Женевської конвенції I 1949 року, похованню або ексгумації має передувати ретельне обстеження тіл з метою підтвердження смерті, встановлення особи та забезпечення можливості складання належного звіту. Конвенція також вимагає ведення обліку місць поховання та забезпечення можливості подальшої ідентифікації останків (https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/gci-1949).

Якщо непідготовлені особи починають розкопки без попередньої фіксації:

– втрачається первинне розташування тіл;

– неможливо точно встановити характер поховання;

– можуть бути пошкоджені особисті речі, документи, елементи одягу та інші засоби ідентифікації.

2) *Втрата криміналістичної інформації про спосіб вчинення злочину.* З погляду міжнародного права важливими доказами є не тільки самі тіла, а й їх розміщення, взаємне розташування, наявність зв'язувальних матеріалів, куль, гільз, залишків вибухових пристроїв, слідів тортур чи позасудових страт.

Міннесотський протокол ООН щодо розслідування потенційно незаконних смертей (2016 р.) визначає, що розслідування повинно бути ефективним, ретельним, неупередженим та забезпечувати належне збереження доказів для подальшого судового розгляду (https://www.ohchr.org/MinnesotaProtocol.pdf).

Передчасне вилучення тіл може призвести до:

– втрати просторового контексту поховання;

– неможливості встановити послідовність подій;

– руйнування доказів катувань або страт.

В) Порушення принципу збереження доказів для міжнародного правосуддя. Відповідно до Римського статуту Міжнародного кримінального суду, прокурор зобов'язаний досліджувати всі факти та докази, необхідні для встановлення істини під час розслідування міжнародних злочинів (https://legal.un.org/icc/statute/99_corr/5.htm).

Якщо місце поховання буде змінено до його належної фіксації:

– можуть виникнути сумніви щодо достовірності доказів;

– захист обвинувачених може поставити під сумнів походження доказового матеріалу;

– окремі відомості можуть бути визнані неналежними або недостатньо переконливими.

Г) Порушення міжнародних стандартів захисту масових поховань. У Борнмутському протоколі із захисту та розслідування масових поховань (2020 р.) підкреслюється, що масове поховання є не лише місцем знаходження останків, а й місцем злочину, яке необхідно охороняти та досліджувати із застосуванням наукових методів для встановлення істини та забезпечення правосуддя (https://www.icmp.int/wp-content/uploads/2022/02/mass_graves_project_english-4.pdf).

Тому самовільне або поспішне розкопування може назавжди знищити інформацію про:

– кількість жертв;

– спосіб їх поховання;

– механізм смерті;

– можливих виконавців злочину.

Загальний висновок: Поспіх під час розкопок масового поховання суперечить ст. 17 Женевської конвенції I, принципам Міннесотського протоколу та стандартам міжнародного кримінального правосуддя, оскільки може призвести до втрати доказів, необхідних для ідентифікації жертв, встановлення обставин воєнного злочину та притягнення винних осіб до відповідальності в національних судах і Міжнародному кримінальному суді.

Обґрунтована відповідь (для викладача) на питання:

1.2. Які елементи обов'язково мають бути зафіксовані (фото, відео, геолокація, свідчення, балістика)?

З позиції міжнародного гуманітарного права, міжнародного кримінального права та криміналістики документування воєнних злочинів має забезпечити не лише підтвердження самого факту злочину, а й можливість встановити **місце, час, спосіб вчинення діяння, осіб потерпілих, потенційних виконавців та причинно-наслідковий зв'язок між діями і наслідками.** Такі вимоги випливають із положень Римського статуту Міжнародного кримінального суду, Женевських конвенцій 1949 року, Додаткового протоколу I 1977 року та Міннесотського протоколу щодо розслідування потенційно незаконних смертей (2016).

Документування воєнних злочинів має відповідати стандартам доказування у міжнародному кримінальному праві (зокрема, Принципам ефективного запобігання та розслідування позасудових страт ООН – Міннесотський протокол). Будь-яка ексгумація та огляд місця злочину вимагають:

– Фіксації стану до ексгумації (фото-, відеофіксація з високою роздільною здатністю, прив'язка до координат GPS).

– Безперервності ланцюжка доказів (Chain of Custody), щоб жоден доказ не міг бути визнаний фальсифікованим у суді.

– Ланцюг зберігання доказів (Chain of custody) – це неперервна хронологічна документація, що фіксує збір, зберігання, передачу, аналіз та утилізацію фізичних або електронних доказів і матеріалів.

– Участі незалежних судово-медичних експертів для встановлення точних причин смерті (характеру поранень, слідів тортур), оскільки це кваліфікуючі ознаки воєнного злочину за ст. 8 Римського статуту МКС. Порушення цих процедур може призвести до втрати юридичної сили доказів у міжнародних інстанціях.

2. Обговорення питання: «Які порушення процедури документування воєнних злочинів можуть виникнути відповідно до поставленого завдання?» (викладач обирає метод проведення – наприклад, «відкритий мікрофон»; інтерактивна гра «Запитай експерта (військового журналіста)», ін. форми)

Обґрунтована відповідь для викладача:

Намір негайно розкопати поховання без належної підготовки та фіксації місця події є порушенням базових принципів документування міжнародних злочинів.

До основних порушень належать:

1. Порушення цілісності місця події. Передчасне вилучення тіл може призвести до втрати або пошкодження речових доказів, слідів катувань, боєприпасів, особистих речей загиблих та інших важливих елементів доказової бази.

2. Відсутність первинної фото- та відеофіксації. Якщо місце поховання буде змінене до його документування, суд може втратити важливу інформацію про розташування тіл, характер поховання та інші обставини злочину.

3. Недотримання ланцюга збереження доказів (chain of custody). Без належного обліку кожного вилученого об'єкта можуть виникнути сумніви щодо його автентичності та доказового значення.

4. Неучасть профільних спеціалістів. Ексгумація повинна здійснюватися за участю судово-медичних експертів, слідчих, криміналістів та, за можливості, спеціалістів із документування міжнародних злочинів.

5. Ризик втрати доказів воєнного злочину. Неправильне вилучення тіл може унеможливити подальше встановлення причини смерті, способу катування, часу загибелі та інших обставин.

6. Порушення принципів належного поводження з останками загиблих. МГП вимагає поваги до людських останків, їх належної ідентифікації та документування перед передачею родичам.

3. Практичне відпрацювання навичок фіксації воєнного злочину (відповідь на питання: «Як правильно зафіксувати воєнний злочин для майбутнього розгляду в МКС?»).

Формат роботи: командний (в залежності від кількості здобувачів освіти 2–3 команди).

Завдання для команд: розробити гайд покрокового алгоритму документування воєнного злочину. Назву гайду, формат його створення обирає сама команда, а також готує виступ з презентацією розробленого гайду.

Обґрунтований алгоритм для відповіді викладача та можливості надати експертні поради здобувачам під час презентації, обговорення гайду:

З позиції міжнародного гуманітарного права, міжнародного кримінального права та криміналістики документування воєнних злочинів має забезпечити не лише підтвердження самого факту злочину, а й можливість встановити місце, час, спосіб вчинення діяння, осіб потерпілих, потенційних виконавців та причинно-наслідковий зв'язок між діями і наслідками. Такі вимоги випливають із положень Римського статуту Міжнародного кримінального суду, Женевських конвенцій 1949 року, Додаткового протоколу I 1977 року та Міннесотського протоколу щодо розслідування потенційно незаконних смертей (2016).

Обговорення алгоритму з виокремленням чітких кроків:

1. Фотофіксація місця події – є одним із ключових видів доказування, оскільки дозволяє зберегти початковий стан місця події до початку будь-яких слідчих дій.

Обов'язково фіксуються:

– загальний вигляд місця події;
– місце масового поховання або руйнування;
– окремі речові докази;
– положення тіл;
– пошкодження будівель;
– сліди боєприпасів;
– військова техніка;
– особисті речі потерпілих;
– маркування боєприпасів.

Такі дії відповідають вимозі збереження доказів та встановлення істини під час розслідування міжнародних злочинів.

2. Відеофіксація – відеозйомка дозволяє відобразити взаємне розташування об'єктів, масштаби руйнувань та загальну обстановку на місці події.

Доцільно фіксувати:
– підхід до місця події;
– межі місця огляду;
– процес виявлення доказів;
– ексгумацію;
– вилучення речових доказів;
– огляд зруйнованих цивільних об'єктів.

Відеофіксація значно підвищує доказову цінність матеріалів під час їх подальшої оцінки судом (Міннесотський протокол; ст. 5 Римського статуту МКС).

3. Геолокація та просторова інформація підлягають обов'язковому документуванню:
– GPS-координати;
– адреса місця події;
– карта місцевості;
– схема розташування об'єктів;
– напрямки можливого обстрілу;
– відстані між об'єктами.

Геопросторові дані дозволяють підтвердити місце вчинення злочину та співвіднести його з військовою обстановкою на момент події.

Особливого значення це набуває під час розслідування нападів на цивільні об'єкти, лікарні, школи та об'єкти критичної інфраструктури. Відповідні вимоги випливають із необхідності встановлення всіх фактичних обставин злочину в рамках розслідувань МКС (Міннесотський протокол; ст. 5 Римського статуту МКС).

4. Показання свідків і потерпілих, а саме збирається така інформація, як:
– очевидців події;
– потерпілих;
– місцевих жителів;
– медичних працівників;
– рятувальників;
– військовослужбовців.

Фіксуються:
– дата і час події;
– опис нападників;
– вид озброєння;
– послідовність подій;
– наслідки для цивільного населення.

Згідно з міжнародними стандартами ефективного розслідування, свідчення повинні збиратися законним способом, без примусу та з дотриманням прав опитуваної особи (Міннесотський протокол).

5. Балістичні та вибухотехнічні докази. Особливу цінність для встановлення виконавців злочину становлять:
– кулі;
– уламки снарядів;
– гільзи;
– залишки ракет;
– детонатори;
– елементи вибухових пристроїв;
– маркування озброєння.

Такі докази дозволяють визначити:

– тип зброї;

– напрямок пострілу;

– вид боєприпасу;

– потенційного користувача зброї.

Для міжнародних судових інстанцій це може бути одним із ключових доказів причетності конкретної сторони конфлікту до нападу (Міннесотський протокол).

6. Судово-медична інформація, тобто під час виявлення загиблих документуються:

– характер поранень;

– ознаки катувань;

– причина смерті;

– орієнтовний час смерті;

– ДНК-зразки;

– ідентифікаційні ознаки особи.

Стаття 17 Женевської конвенції I прямо вимагає проведення ретельного огляду тіл для підтвердження смерті, встановлення особи та підготовки належного звіту (Конвенція (I) про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях. Женева, 12 серпня 1949 року https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/gci-1949/state-parties?activeTab=).

7. Матеріальні та цифрові докази включають:

– документи;

– телефони;

– комп'ютери;

– записи камер відеоспостереження;

– перехоплені повідомлення;

– супутникові знімки;

– дані з безпілотних літальних апаратів.

Такі матеріали дають можливість підтвердити факт перебування підозрюваних на місці події та встановити ланцюг командування.

Значення має не лише зміст доказу, але й безперервний контроль за його зберіганням (chain of custody)

8. Ланцюг збереження доказів (Chain of Custody): кожний доказ повинен супроводжуватися інформацією про:

– час вилучення;

– місце вилучення;

– особу, яка його вилучила;

– спосіб пакування;

– переміщення доказу між установами.

Недотримання ланцюга збереження може поставити під сумнів автентичність доказу та його допустимість у суді. Вимога щодо належного поводження з доказами є складовою ефективного міжнародного розслідування (Міннесотський протокол; ст. 5 Римського статуту МКС).

Викладач після обговорення має узагальнити відповіді, представлення гайдів та дати висновок.

Приклад узагальнюючого висновку:

Під час документування воєнних злочинів обов'язково мають бути зафіксовані місце події (геолокація), фото- та відеоматеріали, речові докази, балістичні дані, стан тіл і характер ушкоджень, показання свідків та потерпілих, цифрові матеріали, а також повний ланцюг

збереження доказів. Така вимога випливає з норм Женевських конвенцій 1949 року, Додаткового протоколу I 1977 року, Римського статуту Міжнародного кримінального суду та Мінесотського протоколу, які спрямовані на забезпечення належного розслідування міжнародних злочинів і подальшого притягнення винних осіб до відповідальності.

III. Завершальний блок тренінгу: рефлексія, узагальнення та оцінювання результатів навчання

Мета – узагальнити отримані знання та практичний досвід, оцінити рівень сформованості компетентностей здобувачів освіти щодо документування воєнних злочинів, а також закріпити алгоритми професійних дій відповідно до норм міжнародного гуманітарного та міжнародного кримінального права.

1. Підсумкова рефлексія «Ключові уроки тренінгу»

Форма проведення: індивідуально або в загальному колі.

Викладач пропонує учасникам завершити речення:

– Сьогодні я зрозумів(ла), що документування воєнних злочинів потребує...

– Найважливішим доказом під час документування воєнного злочину є...

– Після тренінгу я буду звертати особливу увагу на...

– Найбільш цінним для мене виявилося...

– Найбільше мене здивувало те, що...

2. Вправа «Один доказ може змінити справу»

Формат: групова дискусія.

Викладач ставить проблемне питання:

– «Які наслідки може мати втрата одного доказу або недотримання ланцюга зберігання доказів під час розслідування воєнного злочину?»

Під час обговорення здобувачі освіти повинні дійти висновку, що:

– належна фіксація доказів є обов'язковою умовою доведення вини;

– порушення процедур документування може поставити під сумнів усю доказову базу;

– якість документування безпосередньо впливає на можливість притягнення злочинців до відповідальності.

3. Підбиття підсумків викладачем

Основні висновки тренінгу

1. Воєнний злочин необхідно фіксувати відразу після виявлення, але виключно із дотриманням міжнародних стандартів документування.

2. Місце масового поховання є не лише місцем виявлення останків, а й потенційним місцем вчинення міжнародного злочину.

3. Фото-, відеофіксація, геолокація, свідчення, балістичні та судово-медичні дані є взаємопов'язаними елементами доказової бази.

4. Документування має відповідати вимогам міжнародного гуманітарного права, міжнародного кримінального права та криміналістики.

5. Доказ втрачає свою цінність без належного документування його походження, вилучення та зберігання.

6. Належно зібрані та задокументовані докази можуть бути використані у національних судах та в Міжнародному кримінальному суді.

4. Оцінювання результатів роботи учасників є обов'язковим компонентом, що показує результати навчання. Критерії і формат оцінки обираються викладачем (ми пропонуємо

певну кількість балів, які потім можна додати до отриманих раніше під час вивчення інших тем, що вплине на сумарну або кінцеву оцінку здобувача наприкінці вивчення навчальної дисципліни в цілому)

Таблиця

Приклад критеріїв оцінювання по бальній шкалі

Критерій	Максимальна кількість балів
Знання міжнародно-правової бази	10
Обґрунтування правової позиції	10
Виявлення процесуальних порушень	10
Якість розробленого алгоритму документування	10
Використання міжнародних стандартів у відповідях	10
Командна робота та презентація результатів	10
Разом	**60 балів**

Приклад завершального слова викладача.

Документування воєнних злочинів є не лише юридичною процедурою, а й важливою складовою захисту прав людини, відновлення історичної правди та забезпечення справедливості. Кожне фото, кожен запис свідчення, кожен правильно оформлений речовий доказ можуть стати вирішальними для встановлення істини та притягнення винних до відповідальності. Саме тому професіоналізм документатора воєнних злочинів безпосередньо впливає на реалізацію принципу невідворотності покарання за найтяжчі порушення міжнародного права.

Фінальний меседж тренінгу: «Збережений доказ сьогодні – встановлена істина завтра. Встановлена істина завтра – справедливість для жертв і відповідальність для злочинців».

Кейс 5: Визначення статусу і захисту цивільних осіб, які добровільно допомагають армії

Ситуація: Група цивільних мешканців прифронтового села добровільно готує гарячу їжу для українських військових, доставляє її на позиції, а заодно під час поїздок помічає позиції ворожої артилерії та передає координати ЗСУ через чат-боти. Ворожий безпілотник фіксує, як цивільні розвантажують ящики біля бліндажа (з вигляду схожі на продовольство, але містять і міни). Командування окупантів дає наказ знищити цей цивільний автомобіль разом із людьми, кваліфікуючи їх як «комбатантів, що беруть безпосередню участь у бойових діях». Чи втратили ці цивільні свій захищений статус?

Метод навчання: кейс-метод та проблемно-орієнтоване навчання

Мета кейсу – в процесі розбору запропонованої ситуації здобувачі освіти мають усвідомити, що не вся допомога армії є безпосередньою участю у воєнних діях, а межа між цивільною підтримкою та діяльністю, яка призводить до тимчасової втрати захисту цивільної особи, визначається конкретним характером дій та їхнім впливом на перебіг бойових операцій.

Завдання для здобувачів освіти: Проаналізувати поняття «безпосередня участь у воєнних діях» відповідно до Керівництва МКЧХ. Розрізнити гуманітарну/логістичну підтримку та пряму участь у бойових зіткненнях.

Питання для дискусії: Де проходить межа між цивільною особою, яка допомагає армії, і комбатантом? Чи стає водій цивільної вантажівки з продуктами законною ціллю?

Інформація та рекомендації для викладача: перш ніж приступити до роботи з кейсом, зауважте, що **Керівництва МКЧХ (ICRC Guidance**) – це офіційні доктринальні, практичні та правові документи Міжнародного Комітету Червоного Хреста. Вони допомагають урядам, військовим та гуманітарним місіям трактувати та впроваджувати норми Міжнародного гуманітарного права (Тлумачні вказівки щодо поняття прямої участі у військових діях згідно з міжнародним гуманітарним правом;
https://www.icrc.org/en/publication/0990-interpretive-guidance-notion-direct-participation-hostilities-under-international).

Обґрунтована відповідь для викладача на питання: «Чи втратили цивільні особи свій захищений статус?»

Відповідь: частково так, але не автоматично і не остаточно.

Пояснення: з точки зору міжнародного гуманітарного права, цивільні особи користуються захистом від нападу доти, доки вони не беруть безпосередню участь у воєнних діях. Це правило закріплено у ст. 51(3) Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій:

«Цивільні особи користуються захистом ..., якщо і доки вони не беруть безпосередню участь у воєнних діях».

Для тлумачення поняття «безпосередня участь у воєнних діях» широко використовується Interpretive Guidance on the Notion of Direct Participation in Hostilities (МКЧХ, 2009). Документ визначає три обов'язкові критерії прямої участі: поріг шкоди (threshold of harm), прямий причинний зв'язок (direct causation) та воєнний зв'язок (belligerent nexus) – https://www.icrc.org/sites/default/files/external/doc/en/assets/files/other/icrc-002-0990.pdf)

Викладач обов'язково пояснює кроки окремих дій цивільних осіб:

1. Приготування їжі для військових

Саме по собі приготування їжі для військовослужбовців є формою матеріальної або гуманітарної підтримки.

Така діяльність:

– не завдає безпосередньої шкоди противнику;

– не впливає безпосередньо на результати бойових дій;

– не створює прямого причинного зв'язку між дією цивільної особи та воєнною шкодою.

Тому така особа не вважається такою, що бере безпосередню участь у воєнних діях, і зберігає цивільний статус.

2. Доставка продуктів військовим

Логістична підтримка військових може наближатися до воєнної діяльності, але сама по собі також не завжди становить безпосередню участь у воєнних діях.

Якщо цивільний перевозить виключно продукти харчування або предмети забезпечення, він зазвичай зберігає захист як цивільна особа.

3. Передача координат ворожої артилерії

Саме цей елемент є ключовим для правової оцінки ситуації.

Передача координат противника для подальшого ураження:

– безпосередньо сприяє бойовим операціям;

– створює прямий причинний зв'язок між діями цивільної особи та завданням шкоди противнику;

– здійснюється в інтересах однієї зі сторін конфлікту.

Згідно з підходом МКЧХ, така діяльність відповідає трьом критеріям прямої участі у воєнних діях.

Отже, під час передачі розвідувальної інформації про позиції противника цивільна особа тимчасово втрачає захист від прямого нападу.

4. Перевезення мін до бойових позицій

У кейсі зазначено, що автомобіль перевозив не лише продовольство, а й міни. Міни є боєприпасами, призначеними для ведення бойових дій. Перевезення боєприпасів безпосередньо до району їх бойового застосування значно ближче до прямої участі у воєнних діях, ніж звичайне постачання продуктів харчування. За підходом МКЧХ, така діяльність може утворювати прямий причинний зв'язок із завданням шкоди противнику та відповідати критеріям прямої участі.

Отже на питання: *«Чи стали ці цивільні комбатантами?»* – Відповідь: НІ.

Комбатантами можуть бути лише особи, які належать до збройних сил або інших формувань, що відповідають вимогам міжнародного гуманітарного права.

У наведеному кейсі цивільні особи:

– не входять до складу ЗСУ;

– не є військовослужбовцями;

– не набувають статусу комбатантів автоматично.

Вони залишаються цивільними особами, які в певний момент можуть брати безпосередню участь у воєнних діях.

На питання: *«Чи був правомірним наказ знищити автомобіль разом із людьми?» Однозначно відповісти неможливо без додаткових обставин.*

Навіть якщо конкретні цивільні особи на момент спостереження безпосередньо беруть участь у воєнних діях, сторона конфлікту все одно зобов'язана дотримуватися фундаментальних принципів МГП:

– принципу розрізнення;

– принципу пропорційності;

– принципу запобіжних заходів при нападі.

У разі сумніву щодо статусу особи вона повинна вважатися цивільною. Ця презумпція спеціально підкреслюється в Керівництві МКЧХ.

Тому факт перевезення ящиків, які зовні нагадують продовольство, сам по собі не є достатньою підставою для автоматичного висновку про втрату цивільного статусу всіма особами в автомобілі. Необхідна достовірна інформація про характер їхньої діяльності та дотримання принципу пропорційності під час прийняття рішення про атаку.

Підсумковий висновок для здобувачів освіти. У запропонованій ситуації цивільні особи не втрачають цивільний статус через приготування їжі або доставку продуктів військовим, оскільки така діяльність має гуманітарний або логістичний характер. Однак передача координат ворожої артилерії та перевезення мін до бойових позицій можуть розглядатися як безпосередня участь у воєнних діях відповідно до Керівництва МКЧХ щодо прямої участі у воєнних діях. У такому разі цивільні особи тимчасово втрачають захист від нападу на час здійснення відповідної діяльності, але не набувають статусу комбатантів. Будь-яке рішення про атаку повинно відповідати принципам розрізнення, пропорційності та обережності, встановленим міжнародним гуманітарним правом.

Рекомендовані джерела та навчальні ресурси

Основні:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (звернення 07.10.2026)

2. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII (зі змінами). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19 (дата звернення: 11.10.2026).

3. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 № 1556-VII (зі змінами). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18 (дата звернення: 11.10.2026).

4. Закон України «Про фахову передвищу освіту» від 06.06.2019 № 2745-VIII (зі змінами). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2745-19 (дата звернення: 11.10.2026).

5. Закон України «Про професійну освіту» від 21.08.2025 № 4574-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4574-IX (дата звернення: 11.10.2026).

6. Закон України «Про основи національного спротиву» від 16.07.2021 № 1702-IX (зі змінами). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20 (дата звернення: 11.10.2026).

7. Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» від 13.12.2022 № 2834-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20 (дата звернення: 11.10.2026).

8. Про внесення змін до деяких законів України щодо окремих питань підготовки громадян України до національного спротиву : Закон України від 25.03.2026 № 4826-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4826 20 (дата звернення: 11.10.2026).

9. Деякі питання підвищення кваліфікації педагогічних і науково педагогічних працівників : постанова Кабінету Міністрів України від 21.08.2019 № 800 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-2019-п (дата звернення: 11.10.2026).

10. Про затвердження Типової програми навчальної дисципліни «Основи національного спротиву» : наказ Міністерства освіти і науки України від 30.06.2026 № 1002 (зі змінами, внесеними наказом МОН від 14.07.2026 № 1163). URL: https://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/97217/ (дата звернення: 11.10.2026).

11. Про затвердження навчальної програми курсу «Основи національного спротиву» для здобувачів професійної освіти : наказ Міністерства освіти і науки України від 30.06.2026 № 1003. URL: https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennia-navchalnoi-prohramy-kursu-osnovy-natsionalnoho-sprotyvu-dlia-zdobuvachiv-profesiinoi-osvity (дата звернення: 11.10.2026).

12. Про впровадження курсу «Основи національного спротиву» у закладах професійної освіти : лист Міністерства освіти і науки України від 14.07.2026 № 1/15187-26. URL: https://mon.gov.ua/npa/pro vprovadzhennia-kursu-osnovy-natsionalnoho-sprotyvu-u-zakladakh profesiinoi-osvity (дата звернення: 11.10.2026).

13. Борбат І. А., Франчук А. А. Основи національного спротиву : навч. посіб. Київ : Кондор, 2026. 220 с.

14. Лісовський П. М., Лісовська Ю. П. Основи національного спротиву : навч. посіб. Київ : Кондор, 2026. 184 с.

15. Лісовський П.М. Лісовська Ю.П. Міжнародна військова толерантність : навч. посіб. Київ : Кондор, 2025. 116 с.

16. Вивчаючи міжнародне гуманітарне право : навч.-метод. посіб. для закладів середньої освіти / М. Єлігулашвілі, О. Козорог, Т. Короткий, Н. Хендель; за ред. радника президента Товариства Червоного Хреста України з міжнародного гуманітарного права, к.ю.н. Т. Короткого. Київ: УГСПЛ; Одеса : Фенікс, 2019. 142 с.

17. Грушко М. В. Міжнародне гуманітарне право : навч.-метод. посіб. / за ред. завідувача кафедри міжнародного та європейського права, професора О. В. Бігняка. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. 136 с.

18. Міжнародне гуманітарне право: посібник для юриста / М. М. Гнатовський, Т. Р. Короткий, А. О. Кориневич, В. М. Лисик, О. Р. Поєдинок, Н. В. Хендель; за ред. Т. Р. Короткого. Київ-Одеса : Українська гельсінська спілка з прав людини, Фенікс, 2016. 2017. 145с.

19. Міжнародне гуманітарне право : посібник для працівників Держ. кримінал.-викон. служби України / Т. Короткий, А. Галай, М. Єлігулашві лі, І. Заворотько, М. Пашковський, В. Пузирний, Н. Хендель ; за заг. ред. віцепрезидента УАМП Т. Короткого; Пенітенціарна академія України; УГСПЛ. Київ; Одеса : Фенікс, 2023. 236 с.

20. Орлов Ю. В. Злочинність і протидія їй в умовах війни: кримінально-правовий та кримінологічний виміри : монографія / Ю. В. Орлов ; Кримінол. асоц. України. Харків : Право, 2023. 252 с.

21. Report of the Independent International Commission of Inquiry on Ukraine (A/HRC/52/62). Geneva : United Nations Human Rights Council, 2023.

URL : https://www.ohchr.org/en/hr-bodies/hrc/iicihr-ukraine/reports/hrc52

22. Report of the Independent International Commission of Inquiry on Ukraine (A/HRC/58/67). Geneva : United Nations Human Rights Council, 2025.

URL : https://www.ohchr.org/en/hr-bodies/hrc/iicihr-ukraine/reports/hrc58

23. Report on the Human Rights Situation in Ukraine, 1 December 2024 – 31 May 2025. Geneva : OHCHR, 2025.

URL : https://ukraine.ohchr.org/en/Report-on-the-Human-Rights-Situation-in-Ukraine-1-December-2024-31-May-2025

24. Situation in Ukraine (ICC-01/22). International Criminal Court. Hague, 2026.

URL : https://www.icc-cpi.int/situations/ukraine

25. World Report 2025: Ukraine. New York : Human Rights Watch, 2025.

URL : https://www.hrw.org/world-report/2025/country-chapters/ukraine

26. Human Rights in Ukraine 2025. London : Amnesty International, 2026.

URL : https://www.amnesty.org.ua/en/report2025-ukraine/

27. Ninth Interim Report on Reported Violations of International Humanitarian Law and International Human Rights Law in Ukraine. Warsaw : OSCE/ODIHR, 2026.

URL : https://odihr.osce.org/odihr/666488

Навчальні ресурси:

1. Військові публікації Сил ТрО Збройних Сил.

URL : https://sprotwg7.com.ua/

2. Ілюстрована інструкція «Документування порушень прав людини та міжнародного гуманітарного права».

URL : https://sprotyvg7.com.ua/wp-content/uploads

3. Курс prometheus «Вивчаючи міжнародне гуманітарне право».

URL : https://prometheus.org.ua/prometheus-free/intemational-humanitarian-law/

4. Польовий посібник «Відео як Доказ». URL : https://vae.witness.org/ua/

5. Спільний проєкт Управління Стратегічних комунікацій та Військового телебачення «Право знати»: Правила ведення війни. Серія 1-3.

URL : https://www.youtube.com/watch?v=0so6YSc16oE&t=38s

Додаток 1

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

Скорочена абревіатура	Інтерпретація
МГП	міжнародне гуманітарне право
МКЧХ	Міжнародний Комітет Червоного Хреста
ЖК I-IV	Женевські конвенції від 12 серпня 1949 р.
ЖК I	Женевська конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях від 12 серпня 1949 р.
ЖК II	Женевська конвенція про поліпшення долі поранених, хворих і осіб, що зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі від 12 серпня 1949 р.
ЖК III	Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 р.
ЖК IV	Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 р.
ДП	додаткові протоколи до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р.
ДП I	Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, від 8 червня 1977 р.
ДП II	Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру, від 8 червня 1977 р.
ДП III	Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується прийняття додаткової відмітної емблеми, від 8 грудня 2005 р.

Додаток 2

ГЛОСАРІЙ

Міжнародне гуманітарне право (МГП) – сукупність міжнародно-правових норм, які застосовуються під час збройних конфліктів, захищають осіб, які не беруть або більше не беруть участі у воєнних діях, та обмежують методи і засоби ведення війни.

Право збройних конфліктів – інша назва міжнародного гуманітарного права, яка підкреслює, що відповідні норми регулюють поведінку сторін саме в умовах збройного конфлікту.

Jus ad bellum – сукупність норм міжнародного права, що регулюють правомірність застосування державами збройної сили. Це поняття необхідно відрізняти від міжнародного гуманітарного права, яке регулює поведінку сторін після виникнення збройного конфлікту.

Jus in bello – право, що регулює поведінку сторін під час збройного конфлікту незалежно від причин його виникнення та правомірності застосування сили. У сучасному розумінні поняття тісно пов'язане з міжнародним гуманітарним правом.

Міжнародний збройний конфлікт – збройний конфлікт, що виникає у випадку застосування збройної сили між двома або більше державами. Для застосування МГП вирішальними є фактичні обставини, а не офіційна назва, яку сторони надають своїм діям.

Збройний конфлікт неміжнародного характеру – збройний конфлікт, що відбувається між державними збройними силами та організованими недержавними збройними групами або між такими організованими групами за умови досягнення необхідного рівня організованості та інтенсивності збройного насильства.

Женевські конвенції 1949 року – чотири основоположні міжнародні договори у сфері МГП, присвячені захисту поранених і хворих у діючих арміях, поранених, хворих і осіб зі складу збройних сил, які зазнали корабельної аварії на морі, військовополонених та цивільних осіб під час війни.

Додаткові протоколи до Женевських конвенцій – міжнародні договори, що доповнюють і розвивають положення Женевських конвенцій. Додаткові протоколи I і II були прийняті у 1977 році, а Додатковий протокол III у 2005 році.

Гаазьке право – історичне позначення норм міжнародного гуманітарного права, пов'язаних насамперед із правилами ведення воєнних дій, методами і засобами війни. У сучасному МГП «гаазький» і «женевський» напрями утворюють взаємопов'язану систему.

Договірне міжнародне гуманітарне право – норми МГП, закріплені у міжнародних договорах, учасниками яких є держави.

Звичаєве міжнародне гуманітарне право – норми, що сформувалися на основі загальної практики держав, яка визнається ними як юридично обов'язкова. Звичаєве МГП має особливе значення у випадках, коли певне питання не повністю врегульоване договірними нормами.

Принцип гуманності – фундаментальна гуманітарна ідея, відповідно до якої навіть під час війни необхідно обмежувати страждання, що не є необхідними для досягнення допустимої військової мети, та забезпечувати захист осіб, які не беруть або більше не беруть участі у воєнних діях.

Воєнна необхідність – визнана МГП можливість застосовувати лише ті заходи воєнного характеру, які допускаються міжнародним правом і необхідні для досягнення законної військової мети. Воєнна необхідність не є універсальним виправданням порушення прямих заборон МГП.

Принцип розрізнення – фундаментальний принцип МГП, відповідно до якого сторони збройного конфлікту повинні постійно розрізняти цивільне населення і комбатантів, а також цивільні об'єкти і військові цілі та спрямовувати воєнні операції лише проти військових цілей.

Комбатант – у міжнародному збройному конфлікті особа зі складу збройних сил сторони конфлікту, за винятком медичного та духовного персоналу, яка має право безпосередньо брати участь у воєнних діях і за відповідних умов може бути об'єктом нападу.

Цивільна особа – особа, яка не належить до категорії комбатантів. Цивільні особи користуються захистом від безпосереднього нападу, якщо і протягом того часу, коли вони не беруть безпосередньої участі у воєнних діях.

Цивільне населення – сукупність цивільних осіб. Присутність серед цивільного населення окремих осіб, які не відповідають визначенню цивільних, сама по собі не позбавляє населення його цивільного характеру.

Безпосередня участь у воєнних діях – поведінка цивільної особи, яка за передбачених МГП умов призводить до тимчасової втрати захисту від безпосереднього нападу на період такої участі. Не будь-яка допомога державі або збройним силам автоматично є безпосередньою участю у воєнних діях.

Військова ціль – щодо об'єктів, це об'єкт, який за своєю природою, місцем розташування, призначенням або використанням робить ефективний внесок у воєнні дії та повне або часткове знищення, захоплення чи нейтралізація якого за наявних на відповідний момент обставин дає визначену військову перевагу.

Цивільний об'єкт – будь-який об'єкт, який не є військовою ціллю. Цивільні об'єкти не повинні бути об'єктами нападу.

Принцип пропорційності – правило, яке забороняє напад, якщо можна очікувати, що він спричинить випадкову загибель або поранення цивільних осіб, пошкодження цивільних об'єктів чи поєднання таких наслідків, які будуть надмірними порівняно з очікуваною конкретною і безпосередньою військовою перевагою.

Запобіжні заходи під час нападу – практично можливі заходи, яких необхідно вживати під час планування та здійснення нападу для перевірки цілі, вибору засобів і методів ведення бойових дій та уникнення або мінімізації випадкової шкоди цивільним особам і цивільним об'єктам.

Невибірковий напад – напад, який не спрямований на конкретну військову ціль або здійснюється методами чи засобами, які не можуть бути спрямовані на конкретну військову ціль або наслідки яких неможливо належним чином обмежити відповідно до вимог МГП.

Випадкова шкода цивільним – ненавмисна загибель або поранення цивільних осіб чи пошкодження цивільних об'єктів, які можуть виникнути як побічний наслідок нападу на військову ціль. Можливість такої шкоди не звільняє сторону від дотримання принципів пропорційності та запобіжних заходів.

Особа, яка вибула з бою (hors de combat) – особа, яка за передбачених МГП обставин більше не може бути об'єктом нападу, зокрема через перебування у владі противника, чітко виражений намір здатися або нездатність захищатися внаслідок поранення чи хвороби, якщо вона утримується від ворожих дій та не намагається втекти.

Поранені і хворі – особи, які через травму, захворювання або інший фізичний чи психічний розлад потребують медичної допомоги та утримуються від ворожих дій. Вони повинні користуватися повагою, захистом та гуманним поводженням.

Військовополонений – особа, яка належить до визначених Третьою Женевською конвенцією категорій і потрапила під владу противника під час міжнародного збройного конфлікту. Військовополонені повинні за всіх обставин користуватися гуманним поводженням.

Гуманне поводження – поводження, що забезпечує повагу до життя, фізичної та психічної недоторканності, честі й людської гідності особи та виключає катування, жорстокість, приниження й інші заборонені форми поводження.

Медичний персонал – особи, спеціально призначені для виконання медичних функцій, зокрема пошуку, збору, транспортування, діагностики, лікування поранених і хворих або профілактики захворювань. Медичний персонал користується спеціальним захистом відповідно до МГП.

Духовний персонал – військові або цивільні особи, зокрема капелани, які виключно виконують духовні функції та прикріплені до визначених МГП структур. Духовний персонал користується спеціальними повагою та захистом.

Медичне формування – установа або інше формування, організоване для виконання медичних функцій. За умов, установлених МГП, медичні формування користуються спеціальним захистом.

Медичний транспорт – транспортний засіб, призначений для медичного перевезення та відповідним чином захищений нормами міжнародного гуманітарного права.

Захисна емблема – спеціально захищений міжнародним гуманітарним правом знак, який за передбачених умов використовується для позначення захищених медичних і духовних осіб, формувань та транспорту. До визнаних емблем належать Червоний Хрест, Червоний Півмісяць і Червоний Кристал.

Окупація – ситуація, коли територія фактично перебуває під владою ворожої армії. Окупація не передає державі-окупанту суверенітет над окупованою територією.

Окупаційна держава – держава, збройні сили якої встановили фактичну владу над територією противника і у зв'язку з цим несуть передбачені міжнародним гуманітарним правом обов'язки.

Культурні цінності – рухомі та нерухомі об'єкти, що мають велике значення для культурної спадщини народів, зокрема пам'ятки архітектури, археологічні об'єкти, твори мистецтва, музеї, великі бібліотеки та архівні зібрання, які користуються спеціальним міжнародно-правовим захистом.

Блакитний щит – спеціальна емблема, передбачена міжнародним правом для позначення культурних цінностей, які користуються відповідним захистом під час збройного конфлікту.

Методи ведення війни – способи і тактика ведення воєнних дій. Право сторін обирати методи ведення війни не є необмеженим.

Засоби ведення війни – зброя та інші засоби, які застосовуються сторонами для ведення воєнних дій. Окремі засоби ведення війни заборонені або обмежені міжнародним правом.

Надмірні ушкодження та зайві страждання – наслідки застосування засобів або методів ведення війни, які виходять за межі того, що допускається міжнародним гуманітарним правом для досягнення законної військової мети. Заборона таких засобів і методів є одним із фундаментальних обмежень ведення війни.

Воєнна хитрість – дозволені способи введення противника в оману, які не порушують норм міжнародного гуманітарного права, наприклад маскування, хибні позиції або демонстративні маневри.

Віроломство – дії, спрямовані на те, щоб викликати у противника довіру до існування захисту за МГП із наміром зрадити цю довіру для вбивства, поранення або захоплення противника. Прикладом може бути удавана здача з метою здійснення нападу.

Катування – умисне заподіяння сильного фізичного або психічного болю чи страждання за передбачених міжнародним правом обставин і з відповідною метою. Катування заборонене і не може виправдовуватися військовою необхідністю або прагненням отримати інформацію.

Сексуальне насильство – заборонені дії сексуального характеру, вчинені за допомогою сили, примусу або з використанням примусових обставин. За відповідних юридичних умов такі діяння можуть становити воєнні злочини.

Заручник – особа, яку захоплюють або утримують і використовують для примушування третьої сторони до певної дії або утримання від неї як умови безпеки чи звільнення цієї особи. Захоплення заручників заборонене МГП.

Колективне покарання – застосування покарання до осіб або групи за дії, за які вони особисто не несуть відповідальності. Міжнародне гуманітарне право забороняє колективні покарання.

Мародерство (пограбування) – незаконне привласнення приватного або публічного майна в контексті збройного конфлікту для особистої чи приватної вигоди. Пограбування заборонене міжнародним гуманітарним правом.

Голод цивільного населення як метод ведення війни – навмисне використання позбавлення цивільного населення предметів, необхідних для його виживання, як способу ведення воєнних дій. Такий метод заборонений міжнародним гуманітарним правом.

Живий щит – використання присутності або переміщення цивільних чи інших захищених осіб для захисту військової цілі, району або військових сил від воєнних операцій. Таке використання заборонене.

Відмова в пощаді – заборонена практика, яка полягає у відданні наказу не залишати нікого живим, погрозі противнику такими діями або веденні бойових дій на цій основі.

Порушення міжнародного гуманітарного права – дія або бездіяльність, що суперечить нормам МГП. Не кожне порушення міжнародного гуманітарного права автоматично становить воєнний злочин.

Серйозне порушення міжнародного гуманітарного права – особливо тяжке порушення норм МГП, за яке міжнародне право може передбачати індивідуальну кримінальну відповідальність.

Воєнний злочин – серйозне порушення міжнародного гуманітарного права, вчинене у зв'язку зі збройним конфліктом, яке тягне індивідуальну кримінальну відповідальність відповідно до міжнародного права.

Індивідуальна кримінальна відповідальність – принцип, відповідно до якого конкретна особа може нести кримінальну відповідальність за власну участь у вчиненні міжнародного злочину незалежно від того, що дія відбувалася в умовах війни або в межах діяльності державних чи військових структур.

Командна відповідальність – форма відповідальності командирів та інших начальників, яка за передбачених міжнародним правом умов може виникати у зв'язку зі злочинами підлеглих, якщо начальник знав або повинен був знати про них і не вжив необхідних та розумних заходів для їх запобігання, припинення або передачі справи компетентним органам.

Злочинний наказ – наказ, виконання якого передбачає вчинення протиправного діяння. Сам факт отримання наказу начальника не є автоматичною підставою для звільнення виконавця від кримінальної відповідальності.

Міжнародний кримінальний суд (МКС) – постійний міжнародний суд, створений Римським статутом для здійснення юрисдикції щодо осіб за найтяжчі міжнародні злочини в межах установленої Статутом юрисдикції.

Римський статут Міжнародного кримінального суду – міжнародний договір, що є установчим документом МКС та визначає, зокрема, категорії злочинів, які належать до його юрисдикції, принципи кримінальної відповідальності й основи діяльності Суду.

Міжнародний Комітет Червоного Хреста (МКЧХ) – нейтральна, незалежна та неупереджена гуманітарна організація, яка має спеціальний мандат у сфері захисту та допомоги жертвам збройних конфліктів і відіграє особливу роль у поширенні знань про міжнародне гуманітарне право. МКЧХ не є міжнародним кримінальним судом і не визначає кримінальну вину особи.

Головний принцип теми «Навіть війна має межі» – узагальнена навчальна формула, яка відображає сутність міжнародного гуманітарного права: існування збройного конфлікту не скасовує правових обмежень, захисту людської гідності та особистої відповідальності за поведінку під час війни.

ЗМ. 2.1 МЕТОДИЧНИЙ ПОРАДНИК ДЛЯ ВИКЛАДАЧА «ДОМЕДИЧНА ДОПОМОГА: МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ ПРАКТИЧНИХ УМІНЬ» (практичний блок)

Дидактична мета навчальних занять: трансформувати теоретичні знання у стійкі, автоматизовані моторні навички порятунку життя, оскільки в критичних та бойових умовах людина діє часто на рівні автоматизму й рефлексів.

Загальні методичні акценти для викладача:

Під час роботи зі здобувачами освіти використовувати навчальні довідникові матеріали та відео з офіційних сайтів, де розміщена актуальна інформація з питань розвитку та набуття навичок надання домедичної допомоги в умовах збройних конфліктів та мирного часу (Додаток 1).

Наприкінці подачі матеріалу відповідного блоку подати узагальнюючі висновки, акцентувавши увагу здобувачів освіти на конкретних найбільш важливих правил, інструктивних положень, алгоритмах тощо.

Висвітліть ці висновки у вигляді міні-гайдів, чек-листів, путівників, пам'яток. Можете запропонувати розробити такі матеріали своїм здобувачам, що буде сприяти розвитку їх творчого, креативного та критичного мислення, а також усвідомленню алгоритмів дій при певних невідкладних станах як в умовах ведення бою, так і в умовах безпеки.

БЛОК 1. Тактична медицина: основи та принципи надання домедичної допомоги в умовах бойових дій та надзвичайних ситуацій. Етапи CUF, TFC, TACEVAC. Протоколи MARCH та PAWS

1. Мета блоку:

– дидактична: сформувати в здобувачів освіти чітке розуміння зонального розподілу надання допомоги (червона, жовта, зелена зони) та логіки протоколів TCCC.

– практична: навчити розмежовувати обсяг медичних маніпуляцій залежно від тактичної обстановки та безпомилково відтворювати алгоритм дій за пріоритетами життєвих загроз: MARCH (первинний огляд) та PAWS (вторинний огляд).

2. Загальні висновки та методичні акценти для викладача:

«Найкраща медицина на полі бою – це вогнева перевага». У червоній зоні (CUF) безпека рятівника має абсолютний пріоритет над порятунком постраждалого.

Єдина маніпуляція під вогнем: єдиною дозволеною медичною дією в зоні прямої загрози є накладання турнікета «високо і туго» поверх одягу при критичній кровотечі кінцівки. Жодні огляди, перевірки дихання чи серцево-легенева реанімація в зоні CUF категорично не проводяться.

Логіка MARCH — від смертельного до менш небезпечного: кожна літера протоколу стоїть у суворому порядку за швидкістю настання смерті: **M** (масивна кровотеча вбиває за 2–3 хв) → **A** (дихальні шляхи — за 4–5 хв) → **R** (напружений пневмоторакс) → **C** (циркуляція та шок) → **H** (гіпотермія та травми голови).

Вторинний огляд PAWS: проводиться виключно після повної стабілізації життєвих функцій у жовтій зоні (знеболення, антибіотики з pill-pack, перев'язка інших ран, шинування переломів).

3. Практичний кейс до Блоку 1:

Під час обстрілу цивільного об'єкта або бойового зіткнення рятувальна група перебуває під прицільним вогнем противника. Поруч падає колега, у якого спостерігається

фонтануюча темна пляма крові на стегні; він голосно кричить і просить перевірити, чому йому важко дихати. Один із бійців рятувальної групи намагається нахилитися до обличчя пораненого, щоб перевірити його дихання, та дістати ножиці для розрізання штанів.

Завдання здобувачам:

1. Оцініть правильність дій рятівника з позицій тактичної медицини (етап CUF (Care Under Fire – Допомога під вогнем).
2. Визначте черговість команд та дій, які необхідно виконати негайно.

БЛОК 2. Склад індивідуальної аптечки та правила її використання

1. Мета блоку:

– Дидактична: засвоїти структуру аптечки медичної загальновійськової індивідуальної згідно з Наказом Міноборони № 506 від 24 липня 2024 року.

– Практична: виробити автоматичну навичку миттєвого знаходження потрібного засобу наосліп та правильного ведення первинної медичної документації (Картка постраждалого форми № 002/о).

2. Загальні висновки та методичні акценти для викладача:

Аптечка структурована за MARCH: кожен компонент АМЗІ має чітке функціональне призначення під конкретну літеру алгоритму (турнікети та гемостатики під **M**; оклюзійні наліпки під **R**; компресійний бандаж під **C**; термоковдра й щиток на око під **H**).

Суворе дотримання якості турнікетів: викладач має підкреслити, що використовуються лише сертифіковані воротковi турнікети, рекомендовані протоколом TCCC.

Юридична й медична вага Картки ф. 002/о: водостійка картка заповнюється маркером безпосередньо в полі. Вона фіксує точний час накладання джгутів та введені препарати, виключаючи втрату даних при евакуації та формуючи базу для цифрової картки еПМК.

3. Практичний кейс до Блоку 2:

У польових умовах боєць-рятівник відкриває сумку пораненого, де міститься індивідуальна аптечка (АМЗІ) для допомоги бійцю з пораненням шиї та ока. Боєць-рятівник намагається використати еластичний бинт, щоб міцно притиснути марлеву серветку прямо до травмованого ока, однак не дає знеболювальні пігулки, оскільки вважає, що «поранений повинен потерпіти, щоб не втратити свідомість». Маркер і Картка 002/о залишаються незаповненими.

Завдання здобувачам:

1. Яких помилок припустився боєць-рятівник при виборі засобів з аптечки?
2. Який стандартний набір засобів АМЗІ слід застосувати в описаній ситуації?

БЛОК 3. Види кровотеч і способи їх зупинки. Конверсія турнікета

Мета блоку:

– Дидактична: вивчити анатомо-фізіологічні механізми масивних і вузлових кровотеч та правила диференціації зупинки кровотечі залежно від зони.

– Практична: відпрацювати накладання турнікета обома руками й однією рукою за нормативом, тампонування вузлових ран гемостатичним бинтом із 3-хвилинним прямим тиском, накладання ізраїльського бандажа та виконання конверсії турнікета.

Загальні висновки та методичні акценти для викладача:

«Час – це життя»: при пошкодженні магістральної артерії людина втрачає свідомість за 30–45 секунд, а помирає за 2–3 хвилини.

Правило різниці зон для турнікета: у зоні прямого вогню (CUF) – «високо і туго» на одяг; у зоні укриття (TFC) – прицільно, безпосередньо на оголену шкіру на 5–8 см вище місця поранення.

Суворі умови конверсії: конверсія (перехід із турнікета на тампонаду й бандаж) дозволена **тільки** якщо: минуло менше 2 годин від накладання, немає геморагічного шоку, рану видно повністю, кровотеча не є фонтануючою, і є можливість контролю.

Категоричні заборони конверсії: травматична ампутація кінцівки, наявність шоку або якщо турнікет стоїть понад 6 годин (ризик масивного краш-синдрому, токсичного шоку й зупинки серця через токсини в нирках).

Практичний кейс до Блоку 3:

У польовому укритті (TFC) перебуває боєць, якому 1 годину 20 хвилин тому в червоній зоні наклали турнікет на середню третину стегна через сліпе осколкове поранення. Поранений у повній свідомості, адекватний, пульс на зап'ясті чіткий. Евакуація затримується ще мінімум на 3 години. Боєць-рятівник вирішує зняти турнікет і просто накласти зверху марлеву пов'язку.

Завдання здобувачам:

1. Чи дозволена конверсія турнікета за цих умов?
2. Складіть покроковий алгоритм проведення конверсії за протоколом.

БЛОК 4. Забезпечення прохідності дихальних шляхів. Серцево-легенева реанімація (BLS). Допомога при удушенні та утопленні

Мета блоку:

– Дидактична: засвоїти алгоритм базової підтримки життя (Basic Life Support – BLS) за міжнародними стандартами.

– Практична: опанувати методи відновлення прохідності дихальних шляхів (маневр виведення щелепи, стабільне бокове положення, назофарингеальний повітровід), техніку компресій грудної клітки 30:2 та прийом Геймліха.

2. Загальні висновки та методичні акценти для викладача:

Оцінка безпеки – нульовий крок: рятівник не починає допомогу, доки не впевниться у відсутності електричного струму, газу, уламків чи завалів.

Ціна затримки: кожна хвилина бездіяльності при зупинці серця зменшує шанси на виживання на 10%.

Якість компресій: компресії мають виконуватися на твердій поверхні, точно в центрі грудної клітки, глибиною 5–6 см із частотою 100–120 за хвилину та співвідношенням 30 натискань до 2 вдихів. Паузи між натисканнями мають бути зведені до мінімуму.

Заборона СЛР під вогнем: викладач повинен закріпити правило: реанімація проводиться в побуті чи безпечній зоні; на полі бою під прямим вогнем СЛР не проводять.

Стабільне бокове положення: будь-який непритомний постраждалий зі збереженим самостійним диханням обов'язково переводиться у положення на боці для запобігання асфіксії від западання язика чи блювотних мас.

3. Практичний кейс

Ситуаційна вправа: У навчальній майстерні здобувач раптово впав на підлогу. Свідомість відсутня. Присутні починають панікувати, один намагається засунути в рот металеву ложку «щоб не запав язик», інший бризкає водою в обличчя, а третій рахує пульс на зап'ясті.

Завдання здобувачам:

Назвіть критичні помилки очевидців події.

Відтворіть правильний ланцюжок дій за протоколом BLS.

БЛОК 5. Допомога при травмах грудної клітки, внутрішніх органів, кінцівок та інших ушкодженнях

1. Мета блоку:

– Дидактична: розібрати механіку виникнення відкритого та напруженого пневмотораксу, тупих травм живота, переломів та поранень очей.

– Практична: навчити здобувачів проводити повний огляд торсу, накладати вентильовані оклюзійні наліпки, виконувати декомпресійні маніпуляції (відклеювання наліпки), застосовувати очний щиток та накладати іммобілізаційні шини SAM Splint.

2. Загальні висновки та методичні акценти для викладача:

Огляд «360 градусів» грудної клітки: вхідний отвір від кулі чи уламка може бути маленьким спереду, а вихідний – рваним і великим на спині чи під пахвою. Огляд проводиться обов'язково з розрізанням одягу.

Оклюзійна наліпка з клапаном: будь-яка рана грудної клітки, що «дихає» чи всмоктує повітря, заклеюється оклюзійною наліпкою з клапаном для виходу надлишкового повітря.

Загроза напруженого пневмотораксу: якщо після накладання наліпки дихання погіршується, виникає прогресуюча задишка та синюшність – викладач повинен навчити правильно тимчасово відклеїти один край або повністю зняти її для скидання тиску повітря з плевральної порожнини.

Положення при щелепно-лицевій травмі: при пораненнях обличчя та ротоглотки пораненого у свідомості садять із нахилом голови вперед, щоб кров не блокувала трахею.

3. Практичний кейс

У пораненого бійця проникаюче осколкове поранення правої половини грудної клітки. Боєць-рятівник наклав глуху оклюзійну наліпку без клапана на вхідний отвір спереду. Через 5 хвилин постраждалий почав задихатися, шкіра стала синюшною, наростає паніка, дихання часте й поверхневе. Боєць-рятівник вважає, що це наслідок стресу, і намагається дати йому попити води.

Завдання здобувачам:

1. Який загрозливий стан розвинувся у постраждалого?
2. Які негайні дії має виконати боєць-рятівник?

БЛОКИ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ (Блоки 6–7 програми): Ознаки шоку, профілактика гіпотермії та правила евакуації

1. Мета блоку:

– Дидактична: засвоїти патофізіологічні ознаки геморагічного шоку, механізми виникнення гіпотермії як складової летальної тріади травми та правила безпечного транспортування поранених.

– Практична: навчитися ізолювати постраждалого від холодної поверхні, загортати в термоковдру, вибирати відповідний спосіб переміщення (одним бійцем-рятівником – під пахви/за лямки/пожежника; двома – за лямки/пояс).

2. Загальні висновки та методичні акценти для викладача:

Гіпотермія вбиває непомітно: зниження температури тіла пораненого навіть на 1–2 °C блокує згортання крові (коагулопатія), спричиняючи відновлення зупинених кровотеч. Термоковдра використовується незалежно від пори року, навіть улітку.

Ознака шоку за пульсом: зникнення або слабкість пульсу на променевій артерії (на зап'ясті) за наявності пульсу на сонній артерії свідчить про падіння систолічного тиску нижче 80 мм рт. ст. і розвиток важкого геморагічного шоку.

Безпека переміщення: переміщення пораненого здійснюється в укриття з мінімальним профілем ризику для бійця-рятувальника.

3. Практичний кейс

Осінь, температура повітря +6 °С. Поранений після зупинки масивної кровотечі лежить на вологій холодній землі в розрізаному мокрому одязі. Боєць-рятівник розгорнув блискучу термоковдру і просто накинув її зверху на бійця, не підкладаючи нічого під спину. Потім удвох із напарником вони намагаються перенести його на повний зріст через відкриту ділянку місцевості.

Завдання здобувачам:

1. Які критичні помилки допущені щодо терморегуляції та безпеки транспортування?
2. Опишіть правильний алгоритм зігрівання та способи переміщення під загрозою.

Рекомендація щодо контролю знань:

Згідно з методикою викладання теми, для об'єктивного закріплення навичок після Блоку 3 викладачеві рекомендовано провести обов'язковий **проміжний практичний залік** на манекені з використанням «Контрольного списку оцінювання навичок» (зупинка масивної кровотечі за критичними пунктами «К», Рис. 3.2.1.1).

Приклад аркушу індивідуального прогресу формування навичок

МОДУЛЬ: Зупинка масивної кровотечі під час «Допомоги в польових умовах (TFC)»
ДАТА: _____
ПРІЗВИЩЕ ТА ІМ'Я здобувача:_____
Викладач: _____
ІНСТРУКЦІЯ: «Контрольний список оцінювання навичок» має використовуватися викладачем для визначення здатності здобувача виконувати окремі навички відповідно до теми «Домедична допомога».
Мета: оцінити набуття успішності навички «зупинка кровотечі» під час виконання вправи (бажано мати манекени).
Примітка: успішно виконав Здав – «З» або Не здав – «Н»), усі критичні завдання (позначені як «К»)

ЕТАПИ ВИКОНАННЯ		Спроба 1		Спроба 2	
НАКЛАДАННЯ ТУРНІКЕТА З ВОРОТКОМ І ПРЯЖКОЮ ДВОМА РУКАМИ, ДОПОМОГА В ПОЛЬОВИХ УМОВАХ (TFC)		З	Н	З	Н
1. Розкрити та оглянути місце поранення.					
2. Дістати турнікет з аптечки та/або підсумка пораненого.					
3. Просунути поранену кінцівку крізь петлю ременя турнікета (турнікет у вигляді замкнутої петлі) чи обгорнути ремінь навколо кінцівки і протягнути крізь отвір пряжки.	К				
4. Розташувати турнікет на 5-8 см вище рани безпосередньо на шкірі.	К				
5. Туго затягнути самоклеючу стрічку.	К				
6. Зафіксувати самоклеючу стрічку по всій довжині навколо кінцівки (але не над фіксатором воротка).	К				
7. Закручувати вороток до тих пір, поки кровотеча не зупиниться.	К				
8. Виконати кроки 1–7 менше, ніж за 1 хвилину.	К				
9. Закріпити вороток за допомогою фіксатора.	К				
10. Обгорнути самоклеючу стрічку навколо воротка та між фіксуючими скобами.					
11. Закріпити все фіксуючою стрічкою.					
12. Записати час накладання турнікета на білій стрічці (чи на лобі пораненого), завершити процес у межах 3 хвилин.					
13. Задокументувати результати огляду і надану допомогу в Картці пораненого Форма DD 1380 TCCC та прикріпити її до постраждалого.					

Рис. 3.2.2.1 Приклад аркуша індивідуального прогресу формування навичок накладення турнікету

Додаток 1

Корисні посилання для розвитку та набуття навичок надання домедичної допомоги в умовах збройних конфліктів та мирного часу

Назва сайту	Лінк розміщення інформації
G7 Сили Територіальної Оборони Збройних Сил України	https://sprotyvg7.com.ua/lessons/taktichna-medicina
Командування Медичних сил Збройних Сил України	https://www.youtube.com/watch?v=ZmfDRTWfTSE
Офіційний канал Товариства Червоного Хреста України	https://www.youtube.com/c/RedCrossUkraine
Служба безпеки України (навчання)	https://www.youtube.com/watch?v=59LEINp_gnA
Американський курс з тактичної медицини	https://tccc.org.ua/guide/module-1-principles-and-application-of-tccc-cmc
Корисне військове навчання	https://www.youtube.com/watch?v=xkHRM3LWgko
ББС Небесна Кара Такмед без дрібниць: Досвід та тренування бійців	https://www.youtube.com/watch?v=lRPrA_pNdUI
TESIMED – Center for Medical Simulation	https://www.youtube.com/watch?v=G-nbX-3YIF8
Захисники Незалежності	https://www.youtube.com/watch?v=VyB2BAz_MPM
Армія Медіа	https://www.youtube.com/watch?v=ToPZoG7obD8
Медичний факультет Ужгородського Національного Університету	https://www.youtube.com/watch?v=unHpO6joDeI&list=PLMLLuukYr39uw-rbcKDKXSTfwm_QAOVyM
Курс «Перша домедична допомога в умовах війни»	https://prometheus.org.ua/prometheus-free/first-aid-during-war/
Військова бібліотека: медична підготовка	https://www.ukrmilitary.com/p/library-medic.html
Курс тактичної медицини СБУ: протокол TCCC, алгоритми MARCH та PAWS	https://www.youtube.com/playlist?list=PLWhDP0v1o10G4jLUB9meDOuIn5X7G4s6T

ВІДЕОКУРС «ТАКТИЧНА МЕДИЦИНА»
(англійською мовою)

Основи тактичної медицини
Механічні засоби зупинки кровотечі
Накладання турнікета, джгута Есмарха та імпровізованого джгута
Тампонада рани та накладання «Ізраїльського бандажу»
Накладання кровозупинних тиснучих пов'язок
Витягування пораненого та переведення у стабільне положення
Травма ока
Серцево-легенева реанімація
Алгоритм надання домедичної допомоги в бойових умовах – MARCH PAWS

Додаток 2

ГЛОСАРІЙ

Алгоритм домедичної допомоги – упорядкована послідовність оцінювання стану постраждалого та виконання необхідних дій відповідно до визначених пріоритетів. Алгоритм допомагає не втратити критично важливі етапи допомоги в умовах стресу, однак не скасовує необхідності оцінювати конкретну обстановку та повторно перевіряти стан постраждалого.

Антибіотики (Antibiotics, A у PAWS) – компонент алгоритму PAWS, пов'язаний із профілактикою або лікуванням бактеріальних інфекцій відповідно до чинних медичних протоколів. Знання цього компонента не означає автоматичного права на самостійне застосування лікарських засобів: конкретні препарати застосовуються відповідно до рівня підготовки, повноважень і актуальних протоколів.

Безпека рятувальника – сукупність дій і рішень, спрямованих на недопущення травмування або іншого небезпечного впливу на людину, яка надає допомогу. Оцінка безпеки починається до контакту з постраждалим і продовжується протягом усього періоду допомоги та евакуації.

Вторинне травмування – додаткове ушкодження або погіршення вже наявної травми, яке може виникнути після первинної події внаслідок повторної небезпеки, необережного переміщення, неправильних дій або інших несприятливих чинників.

Гемостатичний засіб – спеціальний медичний засіб, призначений для сприяння контролю кровотечі, зокрема під час тампонування певних ран. Використовується відповідно до призначення конкретного засобу та рівня практичної підготовки особи, яка надає допомогу.

Гіпотермія – небезпечне зниження температури тіла. У тяжко травмованого постраждалого ризик гіпотермії може існувати не лише взимку: крововтрата, нерухомість, мокрий одяг, вітер, контакт із холодною поверхнею та тривале оголення під час огляду сприяють втраті тепла.

Дихальні шляхи (Airway) – анатомічні шляхи, якими повітря проходить до легень і з них. У MARCH їх оцінювання позначається літерою **A** та спрямоване на визначення того, чи може повітря вільно проходити до легень.

Домедична допомога – невідкладні дії та організаційні заходи, спрямовані на збереження життя і здоров'я постраждалого до отримання ним професійної медичної допомоги. У межах курсу вона розглядається як безперервний процес від оцінки обстановки до передачі постраждалого наступній ланці допомоги.

Евакуація постраждалого – організоване переміщення постраждалого від місця травмування або небезпеки до місця, де він може отримати подальшу допомогу. Евакуація не припиняє домедичної допомоги: стан людини продовжують контролювати під час переміщення та повторно оцінюють після нього.

Етапність допомоги – принцип, відповідно до якого характер та обсяг допомоги залежать від умов, рівня небезпеки, доступних ресурсів і можливостей рятувальника. Дії в умовах безпосередньої загрози можуть відрізнятися від дій після переходу до більш контрольованого середовища.

Життєзберігальне втручання – дія, спрямована на усунення або контроль безпосередньої загрози життю постраждалого. До таких дій належать, зокрема, доступні заходи контролю масивної кровотечі та підтримання життєво важливих функцій у межах підготовки рятувальника.

Індивідуальна аптечка – комплект засобів, призначених для надання домедичної допомоги. Ефективність аптечки залежить не лише від її комплектації, а й від знання призначення засобів, доступності їх розміщення та практичної підготовки користувача.

Іммобілізація – обмеження рухливості ушкодженої частини тіла з метою зменшення додаткового травмування, болю та небажаного руху. Виконується після контролю першочергових загроз життю та відповідно до рівня підготовки.

Конверсія турнікету – підхід при якому приймається рішення, щодо його подальшого використання з метою зупинки кровотечі з кінцівок. Така оцінка повинна бути зроблена якомога скоріше, однак не пізніше ніж через 2 години після його первинного накладання.

Крововтрата – втрата крові організмом унаслідок пошкодження кровоносних судин. Значна крововтрата може швидко призвести до тяжкого порушення кровообігу та розвитку шоку.

Кровотеча – вихід крові з пошкоджених кровоносних судин. У домедичній допомозі особливу небезпеку становить масивна кровотеча, яка потребує першочергового контролю.

Масивна кровотеча (Massive Hemorrhage) – небезпечна кровотеча, здатна за короткий час призвести до критичної крововтрати та смерті. Її виявлення і контроль є першим пріоритетом алгоритму MARCH.

Межі компетентності – межі дій, які людина може безпечно та обґрунтовано виконувати відповідно до своєї підготовки, практичних навичок, повноважень і чинних протоколів. Теоретичне знання процедури саме по собі не означає готовності або права її виконувати.

Механізм травми – обставини та фізичні сили, унаслідок яких виникло ушкодження. Інформація про вибух, падіння, зіткнення, проникаюче поранення чи іншу подію допомагає оцінювати можливий характер травм, але не замінює фактичного огляду постраждалого.

MARCH – алгоритмічна модель визначення першочергових загроз життю травмованого постраждалого. У навчальному курсі розглядається як послідовність: **M, Massive Hemorrhage; A, Airway; R, Respiration; C, Circulation; H, Hypothermia/Head injury**. MARCH є системою пріоритетів і потребує повторного застосування при зміні стану.

M, Massive Hemorrhage – перший компонент MARCH, присвячений виявленню та контролю масивної кровотечі.

A, Airway – компонент MARCH, присвячений оцінці та підтриманню прохідності дихальних шляхів.

R, Respiration – компонент MARCH, присвячений оцінці дихання, стану грудної клітки та виявленню небезпечних порушень, пов'язаних із травмою грудної клітки.

C, Circulation – компонент MARCH, пов'язаний з оцінкою кровообігу, пошуком інших можливих джерел крововтрати та загального погіршення стану постраждалого.

H, Hypothermia/Head injury – компонент MARCH, який акцентує увагу на запобіганні гіпотермії та врахуванні можливої травми голови, зокрема змін рівня свідомості.

Назофарингеальний повітровід (носоглоткова трубка або NPA) – це м'яка гнучка трубка з полімеру чи латексу, яка вводиться через ніс для швидкого відновлення та підтримання прохідності дихальних шляхів.

PAWS – алгоритмічна модель подальших дій після контролю першочергових життєвих загроз за MARCH. У межах теми використовується значення: **Pain, Antibiotics, Wounds, Splinting**. PAWS не замінює MARCH і не має пріоритету перед новою життєвою загрозою.

Pain, P у PAWS – компонент PAWS, пов'язаний із болем та його контролем у межах відповідної підготовки і медичних повноважень. Сильний біль потребує уваги, але його інтенсивність сама по собі не визначає першочерговість порівняно з безпосередньою загрозою життю.

Wounds, W у PAWS – компонент PAWS, що передбачає подальшу увагу до ран після контролю першочергових загроз. Включає їх виявлення, захист, контроль стану та підготовку постраждалого до наступних етапів допомоги.

Splinting, S у PAWS – компонент PAWS, пов'язаний з іммобілізацією травмованих кінцівок та інших ушкоджень у межах підготовки. Виконується з урахуванням загального стану постраждалого і не повинна необґрунтовано затримувати необхідну евакуацію.

Переоцінка стану – повторне системне оцінювання постраждалого після втручання, переміщення, зміни обстановки, погіршення стану або спливу певного часу. Переоцінка дозволяє визначити, чи залишається виконане втручання ефективним і чи не виникла нова життєва загроза.

Переміщення постраждалого – зміна місця або положення постраждалого з метою виходу із небезпечної зони, забезпечення подальшої допомоги або евакуації. Спосіб переміщення визначається обстановкою, станом людини, характером травм, кількістю рятувальників та доступними засобами.

Повторний MARCH – повторне проходження життєвих пріоритетів MARCH для виявлення змін стану або перевірки ефективності раніше виконаних дій. Особливо важливий після переміщення, погіршення стану або появи нових ознак небезпеки.

Прямий тиск – метод контролю певних зовнішніх кровотеч шляхом створення безпосереднього тиску на ділянку кровотечі. Конкретне застосування залежить від локалізації та характеру ушкодження.

Прохідність дихальних шляхів – стан, за якого повітря може проходити через дихальні шляхи. Порушення їх прохідності може становити безпосередню загрозу життю та потребує своєчасного розпізнавання.

Рана – порушення цілісності тканин унаслідок механічного, термічного або іншого травмувального впливу. Зовнішній вигляд рани не завжди відображає повний обсяг внутрішнього ушкодження.

Респірація (Respiration) – у контексті MARCH, етап оцінки дихання та небезпечних ушкоджень грудної клітки після оцінки прохідності дихальних шляхів.

Синдром тривалого здавлення (також відомий українською як краш-синдром, синдром розчавлення або травматичний токсикоз) – це небезпечний для життя стан, який виникає через тривале (від 1 години і більше) стискання або розчавлення м'яких тканин тіла (найчастіше кінцівок).

Системний огляд постраждалого – послідовне оцінювання постраждалого після контролю першочергових життєвих загроз з метою виявлення інших травм та змін стану. Проводиться без необґрунтованої затримки евакуації та з урахуванням профілактики гіпотермії.

Тампонування рани – метод контролю кровотечі з певних ран шляхом щільного заповнення ранової порожнини відповідним матеріалом із подальшим забезпеченням необхідного тиску. Практична техніка повинна відпрацьовуватися під контролем підготовленого інструктора.

Тактична медицина – система організації та надання допомоги постраждалим в умовах бойових дій, у якій медичні рішення узгоджуються з реальною тактичною обстановкою, рівнем загрози та можливостями евакуації.

Термозахист – комплекс заходів, спрямованих на зменшення небажаної втрати тепла постраждалим. Включає захист від холоду, вітру, вологи, холодної поверхні та необґрунтованого тривалого оголення.

Тиснуча пов'язка – пов'язка, яка створює контрольований тиск на ділянку ушкодження з метою підтримання контролю зовнішньої кровотечі у відповідних випадках.

Травма – ушкодження організму внаслідок зовнішнього впливу. Тяжкість травми визначається не лише її зовнішнім виглядом, але й порушенням життєво важливих функцій та можливими прихованими ушкодженнями.

Травма грудної клітки – ушкодження структур грудної клітки, яке може супроводжуватися небезпечним порушенням дихання. Потребує оцінки в межах компонента R алгоритму MARCH та подальшого спостереження за динамікою стану.

Травма голови – ушкодження голови, яке може супроводжуватися змінами рівня свідомості та іншими порушеннями. У межах домедичної допомоги важливе значення має спостереження за динамікою стану та своєчасна евакуація.

Травматичний шок – тяжкий патологічний стан, що виникає внаслідок серйозної травми та порушення життєво важливих функцій організму. При тяжкій травмі значну роль часто відіграє крововтрата, однак механізми шоку можуть бути різними, тому завдання домедичної допомоги полягає насамперед у розпізнаванні небезпечного погіршення, контролі доступних причин і прискоренні передачі на наступний рівень допомоги.

Турнікет – механічний засіб для контролю небезпечної кровотечі з кінцівки шляхом створення достатнього циркулярного тиску. Його застосування потребує практичного навчання, перевірки ефективності та подальшої переоцінки.

Care Under Fire/Threat, CUF – етап допомоги в умовах безпосередньої або триваючої загрози. Обсяг дій на цьому етапі визначається необхідністю одночасно враховувати життєві загрози постраждалому та небезпеку для рятувальника й інших осіб.

Tactical Field Care, TFC – етап допомоги після переходу до більш контрольованих умов, коли безпосередня загроза зменшилася настільки, що стає можливим розширений огляд, послідовне застосування MARCH, повторна оцінка та підготовка до евакуації.

Час втручання – час виконання певної значущої дії, який у відповідних випадках фіксується та передається наступній ланці допомоги. Точність такої інформації допомагає забезпечити безперервність подальшої медичної допомоги.

Практична майстерня

ЗМ 2.2. Психологічна підготовка та стійкість: методика формування навичок саморегуляції та взаємодопомоги

Практична майстерня містить матеріали для навчання саморегуляції, першої психологічної допомоги (ППД), підтримувальної комунікації, групової взаємодії та перевірки інформації. Завдання орієнтовані на викладачів закладів вищої освіти та військовослужбовців – слухачів курсу психологічної підготовки в межах національного спротиву. Методичні завдання призначені для тих, хто навчатиме цих навичок інших.

Форма організації: семінарське заняття з елементами лекційного викладу, аналізом кейсів, демонстрацією, роботою в парах і малих групах. Матеріали можна використати для аудиторного або дистанційного проведення. Викладач добирає вправи відповідно до навчальної мети, часу й підготовленості слухачів.

Правила проведення практикуму

Перед початком погоджують сигнал «Стоп», добровільність ролей, можливість працювати спостерігачем і порядок дій за реальної загрози. Використовують умовні ситуації без відтворення власної травми, несподіваних гучних звуків або фізичного утримання. Особисті переживання не є матеріалом для оцінювання; запис рольових вправ не є умовою участі.

У реальній небезпеці вправу припиняють і виконують установлені безпекові інструкції. Психологічна підтримка не має затримувати необхідної медичної допомоги. Надавач підтримки не встановлює діагнозів і не призначає лікування.

1. Практичні кейси та ситуаційні вправи

Спочатку слухачі пропонують власне рішення. Орієнтовні відповіді використовують для обговорення пріоритетів, перевірки обґрунтування та коригування конкретних дій.

Кейс 1. Гостра стресова реакція після перебування в укритті

Ситуація: Після тривалого перебування в укритті під час обстрілу член групи помітно тремтить, дихає прискорено, не може зосередитися на зверненнях і повторює, що не здатний діяти. Інші учасники хвилюються; дехто закликає його «взяти себе в руки».

Мета і формат: Визначити пріоритет безпеки, актуальну потребу та одну посильну дію. Малі групи, 8–10 хвилин.

1. Назвати обставини, які потрібно перевірити до надання підтримки; описати спостережувані прояви без установлення діагнозу.

2. Запропонувати послідовність контакту й підтримки; навести дві доречні фрази та одну, якої слід уникати.

3. Визначити, коли й кого потрібно залучити для подальшої допомоги.

Орієнтовний алгоритм: Перевірити актуальну небезпеку та потребу в невідкладній допомозі. Представитися, говорити коротко, уточнити нагальну потребу. Повідомити перевірені факти, запропонувати одну доступну дію та перевірити розуміння. За згодою допомогти отримати базову підтримку й узгодити наступний контакт.

Орієнтовна відповідь: «Я поруч. Що вам потрібно зараз?»; «Можна не розповідати подробиць. Давайте визначимо один наступний крок». Висловлювання «Візьміть себе в руки»

не допомагає з'ясувати потребу. Самі тремтіння чи прискорене дихання не встановлюють причини стану; за тяжких дихальних труднощів, болю в грудях або порушення свідомості організовують невідкладну допомогу.

Результат роботи: Картка рішення з пріоритетом, послідовністю дій, підтримувальними фразами та способом узгодження подальшої допомоги.

Кейс 2. Визначення пріоритету допомоги

Ситуація: Людина після небезпечної події скаржиться на біль у грудях і виражене утруднення дихання. Інший учасник пропонує одразу виконати дихальну вправу. Додаткова умова для порівняння: людина майже не рухається й перестає відповідати на звернення.

Мета і формат: Обґрунтувати першочергове рішення та межі психологічної підтримки. Письмовий аналіз або робота в парах, 7 хвилин.

1. Визначити, що в описі вимагає негайного реагування.
2. Пояснити, чому психологічна техніка не є першою дією в обох умовах.
3. Назвати спосіб залучення допомоги й сформулювати коротке звернення до людини.

Орієнтовний ключ: Забезпечити власну безпеку та безпеку інших, організувати екстрену медичну допомогу й діяти в межах власної підготовки. Порушення відповіді на звернення не можна автоматично називати «ступором»; необхідна оцінка можливого невідкладного стану. Не змушувати до дихальної вправи, не застосовувати дихання в пакет.

Підтримувальне звернення і критерій: «Я поруч. Зараз організуємо необхідну допомогу». Належне виконання полягає у своєчасному виборі пріоритету та передачі потрібних спостережень, без самостійного пояснення причини симптомів.

Кейс 3. Неперевірене повідомлення та групова поведінка

Ситуація: У чаті поширюється повідомлення про безпосередню загрозу в місці перебування групи. Учасники пересилають його іншим і пропонують негайно залишити визначене безпечніше місце. Підтвердження з офіційних джерел ще немає.

Мета і формат: Узгодити дії групи й перевірку інформації. Групи по 4–6 осіб, 10 хвилин.

1. Визначити ризики імпульсивного поширення повідомлення й неузгоджених дій.
2. Запропонувати порядок перевірки: автор, першоджерело, дата, контекст, офіційні уточнення й доступні незалежні підтвердження.
3. Підготувати коротке звернення до групи з позначенням підтвердженого та неперевіреного.
4. Назвати відповідальних і найближчу дію за встановленим планом.

Орієнтовний алгоритм: Не пересилати допис автоматично й не оголошувати його неправдивим лише через відсутність підтвердження. Перевірку доручити конкретному учасникові; вона не повинна затримувати виконання актуальних офіційних інструкцій. У навчальному прикладі не використовувати реальних маршрутів, адрес або відомостей про підрозділи.

Зразок звернення: «Наразі маємо неперевірене повідомлення. Уточнюємо його через визначений канал. Діємо за погодженим планом; про підтверджені зміни повідомимо окремо». За появи нової достовірної інформації інструкцію оновлюють.

Результат роботи: Схема перевірки повідомлення та спільне рішення з ролями, каналом уточнення й наступною безпечною дією.

Кейс 4. Коригування небезпечного навчального сценарію

Ситуація: У проєкті заняття передбачено несподіваний гучний звук, обов'язкову розповідь про пережиту небезпечну подію й оцінювання учасників за зовнішньою «сміливістю».

Мета і формат: Виявити методичні ризики й переробити вправу. Пара або мала група, 8 хвилин.

1. Назвати ризики кожного елемента сценарію.
2. Запропонувати безпечні заміни та доступний варіант участі.
3. Сформулювати три спостережувані критерії виконання.

Орієнтовне рішення: Замість звуку подати зміну умови письмовою карткою; замість особистої розповіді використати умовний кейс; оцінювати перевірку безпеки, зрозумілість інструкції та конкретність наступної дії. Передбачити сигнал зупинки, добровільність ролей, демонстрацію й повторну спробу.

Результат роботи: Відкоригована інструкція до вправи з правилами участі та критеріями оцінювання дій.

2. Моделювання професійних завдань

Сценарій 1. Підтримувальний контакт і передавання допомоги

Навчальна ситуація: колега перебуває у визначеному безпечнішому місці, реагує на звернення, але губиться в послідовності дій і соромиться свого стану. Мета – відпрацювати короткий контакт, посильну дію та узгодження конкретної подальшої підтримки.

Ролі: Помічник виконує алгоритм підтримки. Учасник ситуації відповідає відповідно до картки, без відтворення власних переживань. Спостерігач фіксує дії за контрольним переліком розділу 5 і надає зворотний зв'язок. Ролі обирають добровільно.

1. Погодити межі сценарію й сигнал зупинки; викладач коротко демонструє потрібну дію.
2. Помічник перевіряє безпеку, установлює контакт, уточнює потребу й пропонує одну посильну дію.
3. Узгодити подальшу підтримку: хто продовжуватиме допомогу, які необхідні відомості йому повідомляють і як отримують підтвердження домовленості.
4. Спостерігач називає одну вдалу дію та одне коригування; помічник повторює відповідний фрагмент.

Тривалість: 2 хвилини – інструкція й ролі; 3 хвилини – перша спроба; 2 хвилини – зворотний зв'язок; 3 хвилини – повторення; 2 хвилини – підсумок. Один цикл триває 12 хвилин. За наступного циклу ролі можна змінити; для цього передбачають додатковий час.

Зміна умови: Людина просить зв'язатися з близькими й не хоче обговорювати подію. Помічник адаптує підтримку до цієї потреби. Якщо додається ознака невідкладного стану, одразу змінюють пріоритет.

Сценарій 2. Узгоджені дії малої групи

На основі кейсу 3 визначити ролі координатора, відповідального за перевірку інформації, помічника людини, якій важко, та спостерігача. Координатор називає одну наступну дію, розподіляє ролі й перевіряє розуміння. Відповідальний позначає статус повідомлення: «підтверджено», «спростовано» або «неперевірено».

Групове завдання: Скласти звернення до групи тривалістю до 30 секунд і план із трьох послідовних дій. Установити, як оновити інструкцію за зміни обставин.

Індивідуальне завдання: Кожен учасник письмово визначає власну роль, першу дію та канал отримання уточнень. Після моделювання група перевіряє, чи всі однаково зрозуміли план.

Сценарій 3. Навчання інших безпечної взаємодопомоги

Пара обирає одну навичку: коротке орієнтування, підтримувальне звернення, визначення нагальної потреби або передавання допомоги. Потрібно сформулювати навчальну мету, підготувати нейтральний приклад і два спостережувані критерії.

1. Показати фрагмент пояснення й демонстрації тривалістю до 2 хвилин.
2. Організувати спробу слухача або письмовий аналіз дії.
3. Надати зворотний зв'язок і запропонувати одне коригування.
4. Назвати одну адаптацію для аудиторного та одну для дистанційного формату.

Очікуваний результат: Короткий методично завершений фрагмент заняття: мета, демонстрація, практика, зворотний зв'язок і спосіб перевірки результату.

3. Практичне відпрацювання алгоритмів дій

Алгоритмічні картки відпрацьовують у безпечних навчальних умовах; прийоми добирають відповідно до ситуації та стану людини.

Картка 1. Відновлення уваги та вибір наступної дії

1. Перевірити фізичну безпеку й чи немає потреби в невідкладній допомозі.
2. Коротко визначити поточне місце й завдання; помітити три предмети навколо та дві доступні точки опори.
3. За комфортного самопочуття зробити кілька природних неформованих видихів. Можна обрати лише орієнтування в оточенні.
4. Назвати одну конкретну безпечну дію та виконати її.
5. Перевірити результат: чи стало легше зрозуміти інструкцію, обрати крок і діяти.

Контрольний перелік: Чи доречний прийом зараз? Чи зберігається можливість відмовитися? Чи не посилюється дискомфорт? Чи визначено наступний крок? За дискомфорту прийом змінюють або припиняють.

Картка 2. Подивись — Послухай — З'єднай

1. Подивись: оцінити загрози, нагальні потреби й наявність людей, яким потрібна невідкладна допомога.
2. Послухай: представитися, запропонувати контакт, вислухати без тиску та уточнити першочергову потребу.

3. З'єднай: сприяти отриманню практичної підтримки, перевіреної інформації, контакту з близькими та відповідними службами.

Зразки фраз: «Що потрібно найперше?»; «Я можу побути поруч»; «Можна не розповідати подробиць». Не обіцяють повної безпеки або негайного зникнення переживань.

Контрольний перелік: Потребу уточнено; допомога відповідає потребі; людина має доступний вибір; подальший контакт узгоджено.

Картка 3. Навчальне відпрацювання правила ППД «6П»

Правило «6П» деталізує контакт, орієнтування, підтримку й організацію подальшої допомоги. Нижче подано його навчальну адаптацію з урахуванням принципів ППД із картки 2, згоди людини та пріоритету безпеки й необхідної медичної допомоги.

1. Підійдіть. Установіть контакт, назвіть себе й поясніть намір допомогти, не створюючи додаткової небезпеки.

2. Підтримайте. Сприяйте безпечнішому місцю, доступній опорі та збереженню гідності людини.

3. Пам'ятайте. Звертайтеся на ім'я, якщо воно відоме. Допоможіть зорієнтуватися в місці й поточній ситуації, повідомляючи прості перевірені факти.

4. Порадьте. Спокійно поясніть, що сильні переживання можуть бути реакцією на стрес. Підтримайте відчуття спроможності, запропонуйте одну зрозумілу посильну дію й перевірте розуміння. Не вимагайте негайно заспокоїтися.

5. Потурбуйтеся. З'ясуйте першочергові потреби й допоможіть отримати доступну підтримку.

6. Передайте. За потреби узгодьте подальшу допомогу з конкретною людиною, фахівцем або службою та отримайте підтвердження домовленості.

Контрольний перелік: Безпеку перевірено; контакт ненав'язливий; інформація достовірна; дія посильна; потреби враховано; подальша допомога конкретно узгоджена. Необхідне медичне реагування має пріоритет на будь-якому етапі.

Картка 4. Передавання подальшої підтримки

1. Назвати відповідну людину або службу за встановленим каналом звернення.

2. Повідомити необхідні спостереження: як людина реагує на звернення, що їй потрібно та які дії вже виконано.

3. Уточнити наступний крок і отримати підтвердження, хто продовжуватиме допомогу.

4. Пояснити людині, що відбуватиметься далі; передавати лише потрібні відомості з дотриманням приватності.

Зразок повідомлення: «Колега реагує на звернення, але губиться в послідовності дій. Контакт установлено; зараз потрібні подальша підтримка й оцінка потреб. Чи можете ви продовжити підтримку цієї людини?»

Розмежування ролей: Людина поруч помічає потребу й залучає допомогу; керівник або командир організовує умови та доступ до фахівців; медичні й психологічні фахівці забезпечують оцінку та супровід у межах своїх повноважень.

4. Конструктор навчальних завдань

Під час розроблення вправи визначають дію, яку потрібно навчити виконувати, умови її безпечного відпрацювання та спосіб перевірки результату. Спочатку обирають одну навичку, а потім створюють сценарій.

Зразок вправи «Коротке звернення і посильна дія»

Мета і тривалість: Навчити встановлювати спокійний контакт і формулювати одну зрозумілу наступну дію. Тривалість – 10–15 хвилин.

Умови: Колега після напруженої події перебуває в безпечнішому місці, реагує на звернення, але губиться в довгій інструкції. Ролі: помічник, учасник ситуації та спостерігач. Дозволено обрати лише спостереження.

1. Викладач демонструє коротке звернення й називає критерії: перевірка безпеки, одна посильна дія, перевірка розуміння.
2. Помічник виконує короткий контакт; учасник відповідає за умовою картки.
3. Спостерігач фіксує конкретні дії та пропонує одне коригування.
4. Помічник повторює потрібний фрагмент; група порівнює дві спроби.

Очікуваний результат: Учасник формулює коротку інструкцію, уточнює потребу та перевіряє, чи зрозуміло наступний крок. Результат підтверджують демонстрацією й контрольним переліком.

Дистанційна адаптація: Подати умову текстом, розподілити ролі в малій групі, дозволити відповіді голосом або письмово. За нестійкого зв'язку виконати письмовий діалог із подальшим зворотним зв'язком. Запис виконання не є обов'язковим.

Шаблон для розроблення власної вправи

Назва: _____

Аудиторія і тривалість: _____

Навчальна мета: Яку конкретну дію продемонструє слухач?

Ситуація та умови: Які обставини задано і що вже перевірено?

Ролі: Що виконує кожен учасник і як замінити роль спостереженням?

Правила безпеки: Сигнал зупинки, добровільність участі, межі сценарію.

Інструкція: Послідовність дій та одна умова для повторної спроби.

Очікуваний результат: Який навчальний продукт або дію потрібно отримати?

Критерії та ключ: Що перевіряє спостерігач і яке рішення є доречним?

Адаптація: Що змінити для дистанційного проведення або нестійкого зв'язку?

5. Інструменти самоперевірки й оцінювання

Мета самоперевірки й оцінювання - визначити рівень опанування слухачами навичок саморегуляції, першої психологічної допомоги (ППД), підтримувальної комунікації, групової взаємодії та навчання інших. Результати використовують для надання зворотного зв'язку, коригування дій і планування подальшого відпрацювання.

Інструменти цього розділу доповнюють один одного. Контрольні запитання й тест перевіряють розуміння принципів і послідовності дій. Практичні завдання та контрольний перелік спостерігача допомагають зафіксувати виконання. Критерії й рівні виконання дають змогу оцінити правильність, самостійність та обґрунтованість дій. Самооцінювання і взаємооцінювання сприяють усвідомленню досягнутих результатів та визначенню необхідного коригування.

Оцінювання має навчальний характер. Оцінюють конкретні дії, пояснення рішень і здатність застосувати навичку в заданих умовах. Особисті переживання, риси характеру та зовнішню «сміливість» учасників не оцінюють.

Контрольні запитання

Запитання використовують для підготовки до практичного виконання, обговорення кейсів і самоперевірки після заняття. Відповідь має містити пояснення рішення та, за можливості, приклад конкретної дії або підтримувальної фрази.

1. Як стрес може впливати на увагу, сприймання інформації та розуміння інструкції? Як це врахувати під час звернення до людини?

2. Що необхідно перевірити перед застосуванням прийому саморегуляції або наданням ППД?

3. Які обставини та спостережувані прояви потребують зміни пріоритету й залучення невідкладної або іншої фахової допомоги?

4. Як застосувати принципи «Подивись - Послухай - З'єднай» і навчальну адаптацію правила «6П», зберігаючи згоду та можливість вибору людини?

5. За якими ознаками можна визначити, що прийом саморегуляції допоміг зорієнтуватися й перейти до посильної дії?

6. Як організувати передавання подальшої підтримки? Які відомості потрібно повідомити та яке підтвердження отримати?

7. Як перевірити повідомлення, позначити його інформаційний статус і підтримати узгодженість дій групи?

8. Як сформулювати навчальну мету, спостережувані критерії виконання та адаптації вправи для аудиторного й дистанційного форматів?

Критерії та рівні виконання практичних завдань

Критерії застосовують під час аналізу кейсів, моделювання професійних ситуацій, відпрацювання алгоритмів допомоги та розроблення власних навчальних вправ.

Перед початком завдання викладач визначає відповідні критерії й ознайомлює з ними слухачів. Для окремої вправи обирають лише ті критерії, які відповідають її меті та умовам. Наприклад, під час моделювання підтримувального контакту перевіряють безпеку, зрозумілість звернення, уточнення потреби й узгодження наступної дії; під час розроблення вправи – її навчальну мету, безпечність, організацію практики та зворотного зв'язку.

Критерій	Ознаки належного виконання	Завдання, до яких застосовують критерій
Безпека та визначення пріоритету	Перевіряє актуальні загрози, визначає першочергову дію, своєчасно залучає необхідну допомогу. Психологічною підтримкою не затримує виконання безпекових заходів або надання невідкладної допомоги.	Кейси про гострі стресові реакції та визначення пріоритету допомоги; моделювання підтримувального контакту.
Доречність застосування саморегуляції	Добирає прийом відповідно до ситуації та можливостей людини, ураховує її згоду. Перевіряє, чи допоміг прийом зорієнтуватися, зрозуміти інструкцію та перейти до посильної дії.	Відпрацювання прийомів саморегуляції, відновлення уваги й орієнтування в поточній ситуації.
Підтримувальний контакт	Говорить коротко й зрозуміло, уточнює актуальну потребу, перевіряє розуміння. Поважає гідність людини, її рішення та можливість відмовитися від запропонованої підтримки.	Рольові вправи з підтримувальної комунікації та встановлення контакту.
Послідовність ППД і передавання подальшої підтримки	Діє в межах власної компетентності, узгоджує допомогу з потребами людини. Визначає, хто надаватиме подальшу підтримку, як установити контакт і яким буде наступний крок; отримує підтвердження домовленості.	Відпрацювання алгоритмів ППД і передавання підтримки іншій людині, фахівцю або службі.

Групова та інформаційна взаємодія	Узгоджує ролі й послідовність дій, перевіряє розуміння спільного плану. Уточнює джерела повідомлень, розмежовує підтверджені факти та припущення, оновлює рішення за зміни обставин.	Кейс із неперевіреним повідомленням; моделювання узгоджених дій малої групи.
Методичне застосування навички	Формулює навчальну мету, створює безпечну вправу, визначає зрозумілі критерії виконання. Організовує демонстрацію, практичну спробу, зворотний зв'язок і повторне відпрацювання.	Коригування навчального сценарію, розроблення власної вправи та моделювання навчання інших.

Єдина шкала рівнів виконання

Для оцінювання за обраними критеріями та заповнення контрольного переліку використовують три рівні:

С – самостійно й обґрунтовано. Слухач виконує необхідну дію правильно, доречно та без підказки; під час обговорення пояснює своє рішення. Якщо завдання передбачає зміну умови, відповідно адаптує дію.

П – після уточнення або підказки. Слухач потребує нагадування чи уточнювального запитання, після якого правильно виконує дію та пояснює внесене коригування.

В – потребує повторного відпрацювання. Необхідну дію пропущено або виконано недоречно; для її опанування потрібні додаткове пояснення, демонстрація та нова спроба.

Дії, яких не передбачає завдання, позначають «Н/З - не застосовується».

Рівень визначають з урахуванням допомоги, наданої слухачеві під час відповідної спроби. Результати першої та повторної спроб фіксують окремо. Пояснення рішень обговорюють після завершення навчального фрагмента.

Контрольний перелік спостерігача

Контрольний перелік використовують під час практичного виконання або представлення рішення кейсу. Він допомагає зафіксувати конкретні дії, на яких ґрунтується оцінювання за критеріями.

Код слухача_____

Кейс / сценарій / вправа _____

Спостерігач _____ Дата _____

Інструкція. Перед виконанням визначити відповідні рядки переліку. У графах зазначити рівень виконання: С, П або В. Дії, не передбачені завданням, позначити Н/З. Якщо повторну спробу не проводили, відповідну графу залишити незаповненою. Зауваження формулювати через конкретні спостережувані дії.

Спостережувана дія	Перша спроба	Повторна спроба
Перевірено актуальні загрози та умови безпечного виконання дій.		
Визначено першочергову дію й ураховано потребу в невідкладній або іншій фаховій допомозі.		
Добрано доречний прийом саморегуляції з урахуванням ситуації, можливостей і згоди людини.		

Перевірено, чи допоміг прийом зорієнтуватися та перейти до посильної дії.		
Установлено короткий, спокійний і поважний контакт.		
Уточнено актуальну потребу без примусу до розповіді.		
Запропоновано одну посильну наступну дію та перевірено розуміння.		
Збережено згоду, можливість вибору та приватність.		
Допомогу організовано послідовно, відповідно до потреб людини та в межах власної компетентності.		
Конкретно узгоджено подальшу підтримку та отримано підтвердження домовленості.		
Узгоджено ролі, найближчі дії та розуміння спільного плану групою.		
Перевірено джерела повідомлення й позначено підтверджені та неперевірені відомості.		
Для навчальної вправи визначено мету, безпечні умови та спостережувані критерії виконання.		
Організовано демонстрацію, практичну спробу та конкретний зворотний зв'язок.		
Пояснено рішення та, якщо це передбачено завданням, адаптовано дію до зміненої умови.		

Вдала дія:

_____

Дія, яку потрібно скоригувати:

_____

Примітка:

_____

Тестові завдання для самоперевірки

Обрати одну найдоречнішу відповідь у кожному завданні. Тест перевіряє розуміння пріоритетів, принципів підтримки та підходів до оцінювання. Його результат розглядають разом з аналізом кейсів, практичним виконанням і поясненням рішень.

1. Що необхідно зробити перед застосуванням прийому саморегуляції?

А. Запропонувати всім учасникам однакову вправу.

Б. Перевірити безпеку та потребу в невідкладній допомозі.

В. Попросити людину детально розповісти про пережиту подію.

2. Людина просить зв'язатися з близькими й не хоче розповідати про подію. Як діяти?

А. За її згодою допомогти задовольнити актуальну потребу.

Б. Спочатку наполягти на виконанні вправи для заспокоєння.

В. Пояснити, що допомога можлива лише після розповіді про подію.

3. Після небезпечної події людина скаржиться на біль у грудях і тяжке утруднення дихання. Який пріоритет?

А. Спочатку провести вправу із саморегуляції, а потім вирішувати питання подальшої допомоги.

Б. Організувати невідкладну медичну допомогу й діяти в межах власної підготовки.

В. Визначити стан як панічну реакцію та чекати, доки він мине.

4. Яка ознака найкраще свідчить про доречність прийому саморегуляції в заданій ситуації?

А. Повна відсутність видимих емоцій.

Б. Здатність назвати якомога більше психологічних технік.

В. Здатність краще зорієнтуватися й виконати безпечну посильну дію.

5. Повідомлення не має першоджерела й вимагає негайного пересилання. Що доцільно зробити?

А. Перевірити джерело, дату й контекст; до уточнення позначити повідомлення як неперевірене.

Б. Переслати його колегам без уточнень, щоб вони самостійно визначили достовірність.

В. Одразу оголосити повідомлення неправдивим через відсутність першоджерела.

6. Яке оцінювання відповідає меті практичної майстерні?

А. Оцінювання за зовнішньою впевненістю та виразністю поведінки.

Б. Оцінювання за конкретними діями, поясненням рішення та коригуванням виконання.

В. Оцінювання за швидкістю виконання незалежно від правильності дій.

Ключ: 1 – Б; 2 – А; 3 – Б; 4 – В; 5 – А; 6 – Б.

Після самоперевірки слухач пояснює помилкові відповіді, уточнює відповідний принцип і повторно розв'язує завдання з аналогічною або зміненою умовою.

Самооцінювання, взаємооцінювання та зворотний зв'язок

Самооцінювання проводять після виконання завдання та, за потреби, після повторної спроби. Слухач зіставляє власні висновки зі спостереженнями й обраними критеріями.

Яку дію я виконав / виконала самостійно? Які конкретні ознаки це підтверджують?

_____

_____

Що потребувало підказки або коригування? Що саме я змінив / змінила?

_____

_____

Що я відпрацюю в наступній спробі? За якою ознакою перевірю результат?

_____

_____

Під час взаємооцінювання спостерігач описує конкретну дію, її значення для виконання завдання та можливе коригування. Орієнтовна формула:

«Я помітив / помітила, що ти… Це допомогло… У наступній спробі пропоную…»

Зворотний зв'язок надають у такій послідовності:

1. Назвати одну конкретну вдалу дію.
2. Визначити одну дію, яку потрібно вдосконалити, і пов'язати її з відповідним критерієм.

3. Надати слухачеві можливість пояснити рішення та уточнити спосіб коригування.
4. Повторити відповідний фрагмент вправи.
5. Зафіксувати результат повторної спроби й перевірити, чи враховано рекомендацію.

Якщо завдання виконано самостійно й обґрунтовано, викладач може запропонувати змінену умову для перевірки застосування навички в іншій навчальній ситуації.

Помилки, що потребують зупинення вправи

Ігнорування небезпеки або ознак невідкладного стану, примус до дотику, розповіді чи виконання вправи, а також невиправдане розголошення персональних відомостей є підставами зупинити навчальний фрагмент.

Викладач називає конкретну помилку, пояснює її значення для безпеки та демонструє або обговорює належний спосіб дії. Після уточнення організовують повторну спробу. Результат за відповідним критерієм фіксують на підставі скоригованого виконання, зберігаючи запис про першу спробу.

У разі реальної загрози або погіршення самопочуття учасника навчальне виконання припиняють і діють відповідно до встановлених безпекових процедур.

Підсумкова перевірка навчальних результатів

Підсумкову перевірку здійснюють за сукупністю результатів, продемонстрованих слухачем упродовж практичної майстерні. Вона охоплює такі завдання:

1. Саморегуляція: обрати й продемонструвати доречний прийом за карткою 1, пояснити умови його застосування та перевірити результат через орієнтування й виконання посильної дії.

2. Підтримувальний контакт і наступна дія: перевірити безпеку, уточнити потребу, запропонувати посильний крок, перевірити розуміння та, якщо передбачено ситуацією, узгодити подальшу підтримку.

3. Визначення пріоритету допомоги: обґрунтувати рішення за кейсом 2 і пояснити межі психологічної підтримки.

4. Групова та інформаційна взаємодія: за кейсом 3 визначити порядок перевірки повідомлення, узгодити ролі та сформулювати коротке звернення до групи.

5. Методичне застосування навички: скоригувати сценарій кейсу 4 або представити власну вправу з навчальною метою, безпечними умовами, критеріями виконання та порядком зворотного зв'язку.

Відпрацьовані під час заняття завдання враховують у підсумковій перевірці. Додатково повторюють ті фрагменти, щодо яких потрібне уточнення результату або коригування.

Підсумковий висновок відображає, які дії слухач виконує самостійно, які – після підказки та які потребують подальшого відпрацювання. Підставами для висновку є контрольний перелік, пояснення рішень, результати повторних спроб і самооцінювання.

У дистанційному форматі використовують роботу в парах або малих групах, усне представлення рішення, письмовий діалог і контрольний перелік спостерігача. За нестійкого зв'язку письмове обґрунтування доповнюють практичним відпрацюванням відповідного фрагмента після відновлення контакту.

6. Цифрові ресурси

Психологічна підготовка та стійкість: методика формування навичок саморегуляції та взаємодопомоги.

Цей розділ допоможе підготуватися до заняття й практичної майстерні. Оберіть напрям підготовки, перейдіть за посиланням, опрацюйте матеріал і виконайте запропоноване завдання. Запитання для самоперевірки допоможуть визначити, що вже засвоєно та що потребує уточнення.

Для підготовки використовуйте визначені викладачем матеріали або обрані фрагменти. Для проходження онлайн-курсів і окремих серій може знадобитися реєстрація чи авторизація.

1. Добірка цифрових навчальних матеріалів

1. ВООЗ. Важливі навички в періоди стресу

Ілюстроване керівництво українською:
https://www.who.int/ukraine/uk/publications/9789240003910

Для підготовки. Практичні навички управління стресом і самодопомоги.

Виконайте. Оберіть одну вправу, опрацюйте пояснення й підготуйте коротку інструкцію для навчальної групи.

Перевірте себе. Чи можете ви пояснити послідовність вправи, умови її застосування та спосіб перевірки результату?

2. ВООЗ. Перша психологічна допомога

Посібник для працівників на місцях:
https://www.who.int/publications/i/item/9789241548205

Для підготовки. Принципи практичної підтримки після кризової події. На сторінці видання оберіть українську версію: Ukrainian.

Виконайте. Опрацюйте встановлення контакту, з'ясування потреб і сприяння отриманню допомоги. Складіть послідовність дій за одним із кейсів майстерні.

Перевірте себе. Чи враховано безпеку, згоду людини, її першочергову потребу та наступний крок підтримки?

3. Ти як? Аптечка психологічної самодопомоги

Електронний посібник у форматі PDF:
https://howareu.com/static-objects/howareu/media/aptecka-samodopomogi.pdf

Для підготовки. Прояви стресу, вправи самодопомоги, підтримка інших і збереження емоційної стійкості.

Виконайте. Оберіть одну вправу для саморегуляції та сформулюйте три правила підтримувального спілкування з колегою.

Перевірте себе. Чи залишає ваша інструкція людині можливість вибору та відмови від вправи?

4. ВООЗ. Навчання першої психологічної допомоги

Посібник фасилітатора:
https://www.who.int/publications/i/item/9789241548618

Для підготовки. Методична підготовка викладача до навчання інших навичок ППД. На сторінці видання доступна українська версія: Ukrainian.

Виконайте. Підготуйте фрагмент заняття з однієї навички: навчальна мета, демонстрація, практична спроба та обговорення результату.

Перевірте себе. Чи зрозуміло, яку конкретну дію має продемонструвати слухач і за якою ознакою її оцінюватимуть?

До початку розділу 6

2. Інтерактивні вправи й симулятори

1. Prometheus. Перша психологічна допомога

Онлайн-курс Університету Джонса Гопкінса:
https://prometheus.org.ua/prometheus-free/first-psychological-aid/

Для підготовки. Модель RAPID Джорджа Еверлі, рефлексивне слухання, оцінювання потреб, визначення пріоритетів і подальша допомога.

Виконайте. Опрацюйте модулі про слухання, потреби та пріоритети. Виконайте відповідні завдання курсу й обґрунтуйте одне рішення за навчальною ситуацією.

Перевірте себе. Чи можете ви визначити актуальну потребу людини та пояснити вибір наступної дії?

2. Prometheus. Базова психологічна допомога в умовах війни

Онлайн-курс із навчальними завданнями:
https://prometheus.org.ua/prometheus-free/basic-psychological-aid-during-war/

Для підготовки. Стресові реакції, заземлення, відновлення відчуття контролю та зменшення фізичного напруження.

Виконайте. Оберіть матеріали про заземлення або м'язове розслаблення й виконайте відповідне завдання. Поясніть доречність прийому в заданій ситуації.

Перевірте себе. Чи визначено результат через здатність зорієнтуватися та виконати посильну дію?

3. Дія.Освіта. Люди з досвідом війни. Гідність. Взаємодія

Готовий інтерактивний симулятор:
https://osvita.diia.gov.ua/simulators/people-with-war-experience-dignity-interaction

Для підготовки. Вибір способу поведінки та спілкування з людьми, які мають бойовий досвід; пояснення до запропонованих рішень.

Виконайте. Пройдіть ситуації симулятора, зіставте свій вибір із поясненнями та сформулюйте три правила поважної взаємодії.

Перевірте себе. Чи враховують обрані фрази гідність, індивідуальний досвід і межі співрозмовника?

До початку розділу 6

3. Мультимедійні матеріали

1. Спротив G7. Бойовий стрес

Сторінка відеокурсу:
https://sprotyvg7.com.ua/lesson/kurs-bojovij-stres-video

Для підготовки. Вплив стресу на увагу, пам'ять, сприймання та поведінку в небезпечних умовах.

Виконайте. Перегляньте обраний фрагмент і поясніть, чому під час стресу важливі короткі інструкції та попереднє відпрацювання дій.

Перевірте себе. Чи можете ви переформулювати довгу інструкцію в одну зрозумілу наступну дію?

2. Дія.Освіта. Психологічна та юридична допомога під час воєнного стану

Освітній серіал для військовослужбовців:
https://osvita.diia.gov.ua/courses/psychological-and-legal-assistance-to-the-military

Для підготовки. Психологічна підготовка, адаптація, комунікація та взаємодопомога у військовому контексті.

Виконайте. Опрацюйте серію 1 «Психологічні поради військовослужбовцям» і серію 3 «Поради при підготовці до військової служби під час воєнного стану». Визначте рекомендації для психологічної підготовки навчальної групи.

Перевірте себе. Чи пов'язано кожну обрану рекомендацію з конкретною навчальною метою?

3. Український Червоний Хрест. Вебінар з першої психологічної допомоги

Запис вебінару:

https://www.youtube.com/watch?v=Q0bPT-GO16I

Для підготовки. Призначення ППД, принципи «Дивитися – Слухати – Направляти» та турбота про себе.

Виконайте. Перегляньте вебінар або визначений викладачем фрагмент. Складіть короткий алгоритм підтримки за кейсом 1.

Перевірте себе. Чи передбачає алгоритм з'ясування потреби та конкретний наступний контакт?

4. Як підтримати людину у стресі: два простих кроки

Анімований відеоролик програми «Ти як?»:

https://www.youtube.com/watch?v=1hx_o2ekKl8

Для підготовки. Приклад короткого пояснення підтримки людей поруч.

Виконайте. Після перегляду запишіть підтримувальне звернення й одну конкретну пропозицію практичної допомоги.

Перевірте себе. Чи є звернення коротким, поважним і зрозумілим?

5. Ти як? Короткі відеодемонстрації самодопомоги

Ольга Бутко – заземлення:

https://www.youtube.com/watch?v=mtvwklCnuO4

Олександра Заріцька – техніка «Метелик»:

https://www.youtube.com/watch?v=SmFCqD_wGO8

Злата Огнєвіч – напруження й розслаблення м'язів:

https://www.youtube.com/watch?v=9Ih0-no_PR8

Офіційна добірка з описами вправ:

https://howareu.com/materials/skazhy-chesno-ty-iak-tekhniky-samodopomohy-vid-ukrainskykh-zirok

Для підготовки. Відеоприклади для аналізу послідовності та зрозумілості інструкції.

Виконайте. Оберіть одну демонстрацію, зіставте її з текстовим описом і підготуйте адаптовану інструкцію для групи.

Перевірте себе. Чи враховано можливості учасників, добровільність виконання та спосіб перевірки результату?

6. ВООЗ. Україномовні аудіовправи для управління стресом

Аудіоматеріали українською:

https://who.canto.global/b/L3M72

Сторінка посібника ВООЗ і мовних версій:

https://www.who.int/publications/i/item/9789240003927

Для підготовки. Самостійне повторення вправ за голосовою інструкцією. На сторінці посібника оберіть Ukrainian.

Виконайте. Прослухайте обрану вправу та зіставте її з текстом посібника. Визначте зручний спосіб самостійного повторення.

Перевірте себе. Чи можете ви відтворити послідовність без постійного звернення до запису?

До початку розділу 6

4. Покликання на ресурси та рекомендації щодо їх використання в освітньому процесі

1. Prometheus. Інформаційна гігієна під час війни

Онлайн-курс про інформаційні впливи:

https://prometheus.org.ua/prometheus-free/information-hygiene-during-war/

Для підготовки. Пропаганда, інформаційні операції та правила інформаційної гігієни.

Виконайте. Опрацюйте матеріали про інформаційні операції та правила інформаційної гігієни. Підготуйте алгоритм перевірки повідомлення для кейсу 3.

Перевірте себе. Чи розмежовано підтверджені факти, припущення та неперевірені відомості?

2. Російські маніпуляції: як розпізнати фейки в новинах?

Відео за участю Ірини Суботи:

https://www.youtube.com/watch?v=IycB5IURifw

Для підготовки. Розпізнавання маніпулятивних повідомлень і фейкових новин.

Виконайте. Визначте ознаки, які потребують перевірки, та сформулюйте звернення до групи щодо непідтвердженого повідомлення.

Перевірте себе. Чи повідомлено про статус інформації та конкретний спосіб її уточнення?

3. ANZCOR. Допомога за прискореного дихання

First Aid Management of Rapid Breathing (including Panic Attack):

https://www.anzcor.org/home/first-aid/guideline-9-2-8-first-aid-management-of-rapid-breathing-including-panic-attack

Для підготовки. Додатковий англомовний матеріал для викладача про можливі медичні причини порушень дихання.

Виконайте. Використайте настанову для перевірки пріоритетів і меж психологічної підтримки в кейсі 2.

Перевірте себе. Чи передбачає рішення своєчасне залучення необхідної медичної допомоги?

До початку розділу 6

Рекомендована послідовність підготовки

1. Опрацюйте базові принципи ППД за посібником ВООЗ і підготуйте коротку послідовність допомоги.

2. Оберіть одну вправу саморегуляції. Зіставте її текстове пояснення з відео- або аудіоінструкцією.

3. Виконайте завдання відповідного онлайн-курсу або пройдіть симулятор взаємодії з людьми з досвідом війни.

4. Перегляньте визначений фрагмент про бойовий стрес або психологічну підготовку у військовому контексті.

5. Опрацюйте матеріал про інформаційну гігієну та підготуйте алгоритм перевірки повідомлення.

6. До семінару сформулюйте рішення обраного кейсу, його обґрунтування та одну дію, яку будете демонструвати.

Підготовка до виконання практичних вправ. Практичні вправи виконують добровільно в погоджених безпечних умовах. Результати підготовки обговорюють і перевіряють за критеріями розділу 5 практичної майстерні.

ЗМ 2.3. Інформаційна й цифрова безпека: методика формування навичок критичного аналізу та безпечної роботи з інформацією

У період воєнного стану та гібридної агресії проти України захист цифрового й когнітивного простору закладу освіти є питанням державного масштабу та національної безпеки.

Масове поширення ШІ-дипфейків, алгоритмічних маніпуляцій та емоційних тригерів вимагає від учасників освітнього процесу не пасивного вивчення фактів, а реального володіння навичками критичного сприйняття інформації (КСІ).

Усвідомлення студентами природи ворожих інформаційних атак, розуміння механізмів маніпуляцій та здатність самостійно застосовувати прикладний цифровий арсенал для оперативного виявлення дезінформації і перевірки першоджерел є ключовою умовою формування їхньої особистої та колективної стійкості.

Для практичного вирішення цих завдань нижче комплексно охарактеризовано сучасні цифрові інструменти та їхній функціонал, призначений для миттєвої верифікації контенту й захисту освітнього середовища (рис. 2.3.1).

Рис. 2.3.1 Арсенал когнітивного спротиву

1. Державний портал «Dovidka.info»

URL: https://dovidka.info/

Офіційний онлайн-довідник та національна база знань, створена Центром стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки при Міністерстві культури та стратегічних комунікацій України у співпраці з РНБО.

Портал являє собою систематизований агрегатор верифікованих алгоритмів дій, покрокових інструкцій, застережних пам'яток та інфографіки для цивільного населення й освітніх інституцій щодо реагування на інформаційні атаки, ворожі ІПСО, ядерні/хімічні загрози, кібератаки та надзвичайні ситуації.

Ресурс слугує надійним джерелом офіційної інформації, що дозволяє студентам критично оцінювати новинні потоки, відрізняти перевірені дані від маніпуляцій та користуватися готовими чек-листами для самозахисту й протидії психологічному тиску в кризових умовах.

Методичні рекомендації щодо використання в освітньому процесі: на етапі вивчення нового матеріалу, аналізу практичних кейсів та відпрацювання алгоритмів антикризового реагування закладу освіти.

Форма роботи: групова робота зі створення локальних застережних пам'яток та проведення ділової гри «Кризовий штаб інформаційного захисту».

Алгоритм застосування: викладач моделює виникнення інформаційної кризи (наприклад, масове поширення панічних фейків), а студенти знаходять на порталі Dovidka.info офіційний протокол і формують план реагування (рис. 2.3.2).

Рис. 2.3.2 Державний портал «Dovidka.info»

Що саме формує та верифікує:

– чіткі нормативні навички реагування на інформаційно-психологічні виклики та надзвичайні події в освітньому середовищі;

– уміння швидко орієнтуватися в офіційних державних реєстрах та відрізняти верифіковані дані від маніпулятивних чуток у соцмережах;

– стійкість до емоційного шоку (Amygdala Hijack) та формування свідомого україноцентричного безпекового світогляду (рис. 2.3.3).

Рис. 2.3.3 Державний портал «Dovidka.info»

2. Національний тест з медіаграмотності «Фільтр»

URL: https://filter.mcsc.gov.ua/

Головний національний онлайн-тренажер та інтерактивна платформа з перевірки рівня критичного мислення, створена Національним проєктом «Фільтр» МКСК України (рис. 2.3.4).

Рис. 2.3.4 Національний тест з медіаграмотності «Фільтр»

Тест розроблений за участю провідних українських фактчекерів і охоплює 5 фундаментальних тематичних блоків:

– соціальні мережі та алгоритми новинних стрічок;
– інструменти фактчекінгу та перевірки фактів;
– медіапростір та журналістські стандарти;
– кібербезпека та захист облікових записів;
– штучний інтелект, дипфейки та маніпуляції.

У період активних національних кампаній учасники після успішного складання тесту отримують іменний державний сертифікат.

Методичні рекомендації щодо використання в освітньому процесі: на етапі підсумкового контролю, гейміфікованого заліку або самостійної роботи студентів.

Форма роботи: індивідуальне проходження з подальшим груповим розбором питань, де було припущено найбільше помилок.

Алгоритм застосування: студенти проходять усі 5 блоків тесту, фіксують свій бал, виявляють «слабкі місця» у знаннях і подають підсумковий сертифікат.

Що саме формує та верифікує:

– комплексну верифікацію знань із державних та міжнародних стандартів медіабезпеки;
– навички розпізнавання прихованої дезінформації, мови ворожнечі, маніпулятивних заголовків та ШІ-генерованих зображень;
– офіційне сертифіковане підтвердження рівня володіння навичками КСІ (рис. 2.3.5).

Рис. 2.3.5 Національний тест з медіаграмотності «Фільтр»

3. Платформа «M-Test» для освітян

URL: mtest.aup.com.ua

Спеціалізований професійно орієнтований онлайн-інструмент діагностики медіа-інформаційної грамотності розроблений ГО «Академія Української Преси» (АУП) (рис. 2.3.6).

Рис. 2.3.6 Платформа «M-Test» для освітян

Загальнодоступний інтерактивний тренажер від АУП, розроблений для всіх громадян – від звичайних медіаспоживачів та молоді до журналістів і викладачів. Допомагає будь-якій людині перевірити власні навички критичного мислення, цифрову безпеку, орієнтування у новинному потоці та розпізнавання ШІ-маніпуляцій. Платформа побудована на реальних кейсах, симуляціях та практичних завданнях, що дозволяють у гейміфікованій формі протестувати здатність протистояти пропаганді, фішингу, інформаційним пасткам і фейкам у соціальних мережах, розвиваючи стійкість до деструктивних когнітивних впливів.

Застосування у викладацькій діяльності: викладачі проходять тест самі або інтегрують його як цікаву інтерактивну вправу для студентів під час занять, щоб оцінити їхню стійкість до маніпуляцій у щоденному інфопросторі.

Зокрема, результати проходження тренажеру можуть використовуватися для організації експрес-дискусій, аналізу типових помилок медіаспоживання, побудови індивідуальних траєкторій цифрового розвитку та проведення мінітренінгів із безпечної поведінки в умовах гібридних інформаційних загроз.

Що формує у студентів: уміння розрізняти фейки й маніпуляції в новинних стрічках, критичну оцінку власних медіазвичок та навички захисту від масових інформаційних впливів. Крім того, регулярна робота з тренажером сприяє вихованню інформаційної відповідальності, усвідомленню наслідків поширення неперевіреного контенту, формуванню звички перевіряти першоджерела за допомогою цифрових інструментів та зміцненню особистої когнітивної безпеки (рис. 2.3.7).

Рис. 2.3.7 Платформа «M-Test» для освітян

4. Навчальна онлайн-гра «Медіазнайко»

URL: https://medialiteracy.org.ua/onlajn-gra-mediaznajko/

Гейміфікована освітня платформа від АУП для проходження рівнів створення, редагування та аналізу новинного контенту (рис. 2.3.8).

Рис. 2.3.8 Навчальна онлайн-гра «Медіазнайко»

Ресурс побудований на принципах гейміфікації та інтерактивного навчання, де учасники занурюються у реальні робочі процеси редакції, вивчають стандарти журналістики, етику висвітлення подій, техніки маніпуляцій та механізми створення інформаційних продуктів із середини.

Застосування у викладацькій діяльності: викладач застосовує гру як практичний тренажер або мотиваційний розігрів при вивченні принципів роботи мас-медіа.

Формат гри дозволяє легко інтегрувати її в аудиторну або самостійну роботу здобувачів освіти як інтерактивний кейс, засіб перевірки знань чи основу для дискусії про те, як створюються фейки на етапі редагування та вибору заголовків.

Що формує у студентів: розуміння алгоритмів створення новин та вміння відрізняти факти від суб'єктивних думок. Крім того, ігровий процес розвиває критичне ставлення до медіапродукту, здатність розпізнавати приховані маніпуляції, емоційні тригери в заголовках, а також формує усвідомлене розуміння відповідальності за поширення інформації у цифровому просторі (рис. 2.3.9).

Рис. 2.3.9 Навчальна онлайн-гра «Медіазнайко»

5. Europass Digital Skills Assessment (Офіційний інструмент ЄС)

URL: https://europa.eu/europass/digitalskills/screen/home

Офіційна європейська онлайн-система самооцінки цифрових компетентностей, розроблена Європейською Комісією на базі міжнародного рамкового стандарту DigComp 2.2.

Платформа має повноцінну україномовну версію та містить окремий самостійний та критично важливий блок – «Інформаційна та медіаграмотність» (Information and Data Literacy), що вимірює здатність особистості критично оцінювати дані, виявляти алгоритмічні викривлення та безпечно шукати валідну інформацію. Тестування працює за адаптивним алгоритмом, оцінює рівні володіння від початкового (A1–A2) до фахового (C1–C2) та автоматично генерує персональний детальний PDF-звіт із підтвердженням результатів.

Методичні рекомендації щодо використання в освітньому процесі.

Етап заняття: на початковому етапі курсу (вхідне діагностування) або під час підсумкової атестації та рефлексії.

Форма роботи: самостійна індивідуальна робота з подальшим колективним аналізом.

Що саме формує та верифікує:

– стандартизоване міжнародне підтвердження рівня навичок КСІ (Критичного Сприйняття Інформації) за європейськими нормами;

– здатність здійснювати об'єктивну самооцінку цифрових звичок та вимірювати рівень когнітивної безпеки;

– формування персонального паспорта цифрових компетентностей педагога для атестації та безперервного професійного розвитку (рис. 2.3.10).

Рис. 2.3.10 Europass Digital Skills Assessment

6. Протокол Берклі про розслідування цифрових відкритих джерел: практичний посібник з ефективного використання цифрової інформації з відкритих джерел у розслідуванні порушень міжнародного кримінального права, права прав людини та гуманітарного права» (розроблений Управлінням Верховного комісара ООН з прав людини спільно з Каліфорнійським університетом у Берклі).

URL: https://digitallibrary.un.org/record/3973652?v=pdf

Міжнародний практичний посібник і стандарт ООН, що визначає чіткі міжнародні методики проведення онлайн-досліджень, збору, аналізу та збереження цифрових відкритих джерел (OSINT) для документування воєнних злочинів та порушень прав людини.

Документ містить професійні стандарти безпеки (цифрової, фізичної та психосоціальної), шаблони онлайн-планів розслідувань, оцінки цифрових ризиків та форми збору даних (рис. 2.3.11).

Рис. 2.3.11 Стратегія проведення онлайн-досліджень OSINT

Застосування у викладацькій діяльності: викладач може використовувати Протокол Берклі як базовий нормативно-методичний документ під час проведення практичних занять з OSINT-аналізу, організації студентських розслідувань, аналізу правових аспектів фіксації доказів та дотримання стандартів академічної та професійної етики при роботі з чутливим контентом (рис. 2.3.12).

Рис. 2.3.12 Протокол Берклі про розслідування цифрових відкритих джерел: OSINT

Що формує у студентів: розуміння міжнародних стандартів верифікації та роботи з відкритими джерелами; навички правової фіксації доказів інформаційних злочинів; усвідомлення важливості цифрової безпеки, конфіденційності й етичних норм під час розслідування і поширення інформації.

7. Браузерний плагін InVID / WeVerify

URL: https://www.invid-project.eu/

Професійний інструмент «мікроскопічного» аналізу відеоконтенту. Автоматично розбиває відео на ключові кадри, витягує метадані (Metadata) та здійснює криміналістичний аналіз пікселів (Forensics).

Платформа розроблена як комплексний плагін для перевірки мультимедійного контенту в реальному часі, що дозволяє проводити зворотний пошук зображень по ключових кадрах у провідних пошукових системах, аналізувати цифрові сліди, перевіряти геолокацію та виявляти сліди маніпуляцій з освітленням, заломленням кадрів і структурою відеопотоку.

Застосування у викладацькій діяльності: викладач використовує інструмент під час проведення практичних занять з фактчекінгу, аудиторних воркшопів та розбору складних кейсів із детекції дипфейків. Це дозволяє наочно продемонструвати студентам, як саме за допомогою технічних засобів можна «зловити» зловмисників на фальсифікації відеоматеріалів та встановити реальний час і контекст зйомки (рис. 2.3.13).

Що формує у студентів: навички глибокого технічного аналізу відеоконтенту; розуміння принципів роботи криміналістичного аналізу пікселів і метаданих; критичне ставлення до вірусних відео у соцмережах; здатність самостійно застосовувати професійні інструменти цифрової верифікації для захисту від маніпулятивних інформаційних атак.

Рис. 2.3.13 Браузерний плагін InVID / WeVerify

8. Інструменти реверсивного пошуку зображень: Google Lens/TinEye

URL: lens.google / tineye.com

Мультимодальні пошукові сервіси. TinEye спеціалізується на зворотному пошуку зображень, знаходить першоджерело, точні копії та різноманітні модифікації фото («генетичне коріння» зображення, навіть після кадрування чи зміни кольорокорекції), тоді як Google Lens за допомогою штучного інтелекту розпізнає об'єкти, текст, візуальні патерни та контекст у реальному часі. Обидва сервіси утворюють потужний екосистемний інструментарій для швидкого сканування візуального середовища та глибокого аналізу походження будь-якого графічного файлу.

Застосування у викладацькій діяльності: викладач інтегрує ці сервіси в практичні заняття як базові інструменти швидкого фактчекінгу. За допомогою мобільних пристроїв або комп'ютерів студенти наочно перевіряють походження вірусних фотографій, виявляють випадки маніпуляції з контекстом та вчаться за кілька секунд знаходити першоджерело зображення в мережі.

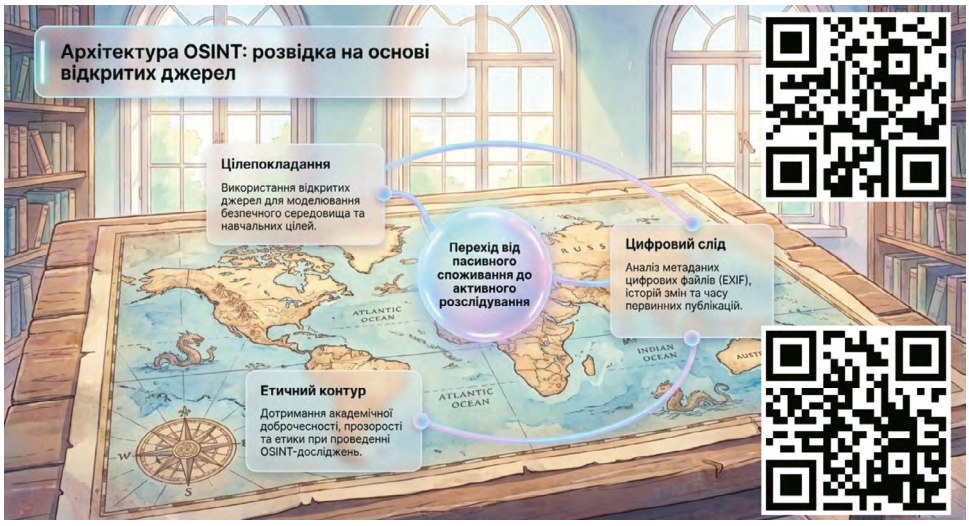

Рис. 2.3.14 Інструменти реверсивного пошуку зображень: Google Lens/ TinEye

Що формує у студентів: навички миттєвої аутентифікації візуального контенту; вміння виявляти складні фотоколажі, обрізаний текст та старі архівні світлини, які маніпулятивно видаються за свіжі новини; критичне ставлення до візуальної інформації в соцмережах та звичку перевіряти картинки перед їх поширенням (рис. 2.3.14).

9. Сервіс Кіберполіції України «Стоп-фрод» та VirusTotal

URL: cyberpolice.gov.ua/stopfraud / virustotal.com

Державні й міжнародні аналітичні детектори технічної безпеки. Дозволяють перевіряти посилання, файли, номери телефонів та репутацію доменів на фішинг і шкідливий код (рис. 2.3.15).

Рис. 2.3.15 Сервіс Кіберполіції України «Стоп-фрод»

Ці платформи акумулюють глобальні бази даних кіберзагроз, антивірусні сканери та звіти користувачів, здійснюючи глибокий багатофакторний аналіз завантажених об'єктів чи підозрілих URL-адрес у реальному часі задля миттєвого виявлення прихованого троянського програмного забезпечення, фішингових пасток і шахрайських ресурсів (рис. 2.3.16).

Рис. 2.3.16 Сервіс Кіберполіції України «Стоп-фрод» та VirusTotal

Застосування у викладацькій діяльності: викладач використовує ці детектори під час практичних занять з цифрової гігієни та кібербезпеки, демонструючи студентам покрокові алгоритми безпечної перевірки незнайомих посилань чи файлів перед їх відкриттям, а також навчаючи користуватися офіційними державними сервісами захисту (зокрема ресурсами Кіберполіції).

Що формує у студентів: навички первинного аудиту безпечності цифрових посилань та файлів; стійкий імунітет до кібершахрайства і фішингових атак; розуміння технічних методів захисту персональних даних і пристроїв; звичку перевіряти цифрові індикатори загрози до того, як взаємодіяти з невідомим контентом.

10. Фактчекінгова база та архів спростувань StopFake

URL: stopfake.org

Найбільший національний архів спростованих фейків, маніпулятивних наративів та дипфейків про Україну. Ця верифікована база даних акумулює результати багаторічного моніторингу інформаційного простору, здійснює системний аналіз ворожої пропаганди, каталогізує типові дезінформаційні вкиди, маніпулятивні медійні технології та штучно створені фейки, надаючи детальну доказову базу і спростування за кожним кейсом (рис. 2.3.17).

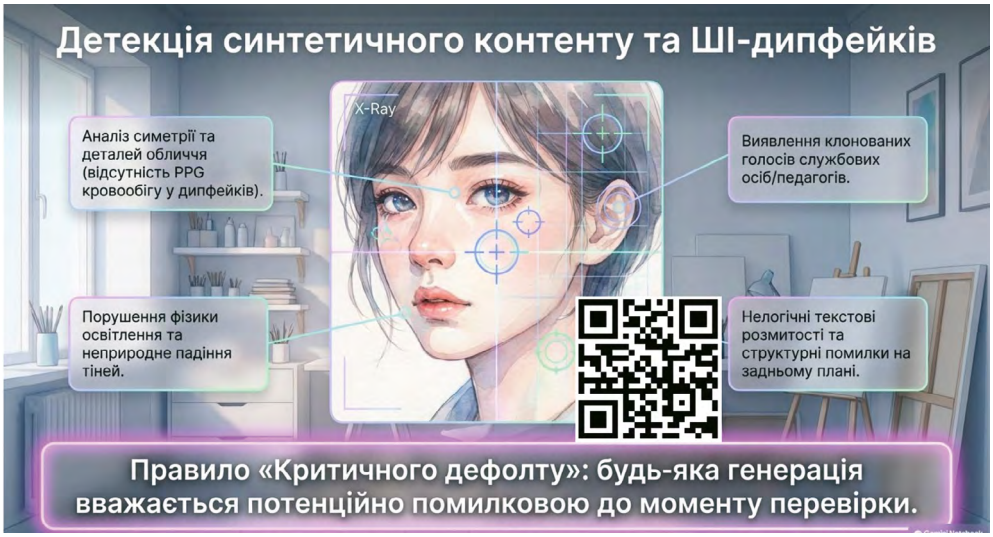

Рис. 2.3.17 Фактчекінгова база та архів спростувань StopFake

Застосування у викладацькій діяльності: викладач використовує цей архів як надійну практичну базу кейсів під час семінарських занять, лекцій-дискусій та тренінгів із медіаграмотності й інформаційної безпеки. Ресурс дозволяє наочно продемонструвати студентам механізми роботи пропагандистських машин, навчити їх користуватися архівами фактчекерів та самостійно перевіряти підозрілі новини через доказові джерела.

Що формує у студентів: уміння оперативно здійснювати звірку сумнівних новин із верифікованою базою знань; навички глибокої деконструкції ворожих ІПСО та пропагандистських наративів; критичне мислення, аналітичний підхід до оцінки інформації та стійкість до деструктивних інформаційно-психологічних впливів у цифровому середовищі.

Комплексне використання охарактеризованого цифрового інструментарію створює єдину екосистему когнітивного захисту та практичної медіаграмотності в закладі освіти (рис. 2.3.18).

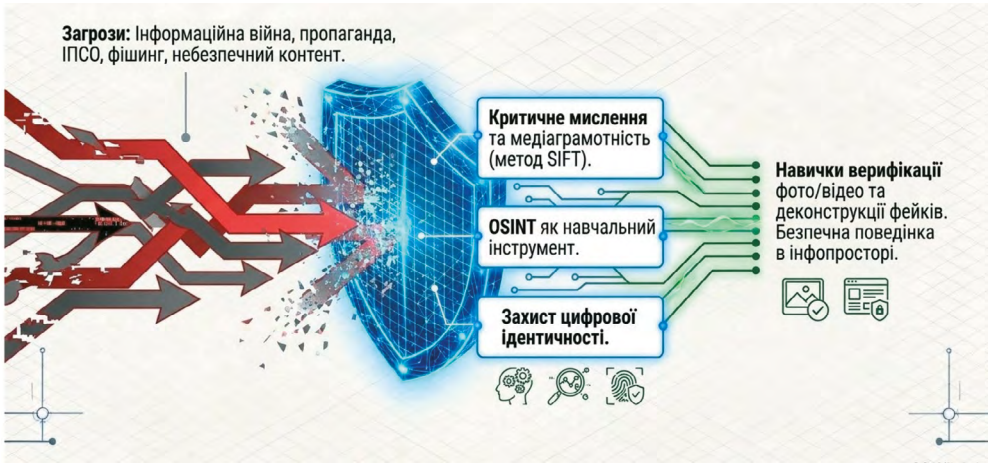
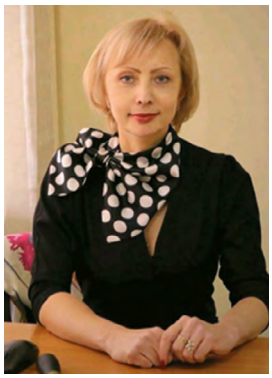

Рис. 2.3.18 Інформаційна та цифрова безпека

Поєднання державних платформ оперативної допомоги, міжнародних стандартів OSINT-розслідувань, професійних сканерів відеоконтенту, мультимодальних пошукових систем та гейміфікованих тренажерів дозволяє педагогу не лише наочно демонструвати механізми інформаційної безпеки, а й перетворювати учасників освітнього процесу на активних суб'єктів кіберзахисту.

Оволодіння цим арсеналом забезпечує реалізацію головного принципу підготовки до національного спротиву «знати – вміти – діяти», гарантуючи стійкість свідомості, захищеність цифрового периметра та спроможність ефективно протистояти ворожим інформаційно-психологічним впливам в умовах гібридної війни.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

СИДОРЕНКО Вікторія Вікторівна
директорка Білоцерківського інституту неперервної професійної освіти ДЗВО «УМО» НАПН України, докторка педагогічних наук, професорка

АНІЩЕНКО Вікторія Олександрівна
докторка педагогічних наук, професорка, професорка кафедри педагогіки, психології та менеджменту Білоцерківського інституту неперервної професійної освіти ДЗВО «УМО» НАПН України.

ХМАРНА Лілія Віталіївна
докторка філософії, доцентка кафедри технологій навчання охорони праці та інклюзивної освіти Білоцерківського інституту неперервної професійної освіти ДЗВО «УМО» НАПН України

КУЩЕНКО Ірина Вікторівна
кандидатка психологічних наук, доцентка, доцентка кафедри педагогіки, психології та менеджменту Білоцерківського інституту неперервної професійної освіти ДЗВО «УМО» НАПН України

ПАХОМОВ Ілля Володимирович
старший викладач кафедри педагогіки,
психології та менеджменту
Білоцерківського інституту неперервної професійної
освіти ДЗВО «УМО» НАПН України

ГЕРЕВЕНКО Андрій Михайлович
старший викладач кафедри технологій навчання,
охорони праці та інклюзивної освіти
Білоцерківського інституту неперервної професійної
освіти ДЗВО «УМО» НАПН України

«ВИКЛАДАННЯ «ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОГО СПРОТИВУ»: ЗМІСТ, МЕТОДИКА ТА ОРГАНІЗАЦІЇ ПРАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ»

мультимедійний навчально-методичний комплекс

Автори-розробники:
СИДОРЕНКО Вікторія Вікторівна
АНІЩЕНКО Вікторія Олександрівна
КУЩЕНКО ІРИНА ВІКТОРІВНА
ХМАРНА Лілія Віталіївна
ПАХОМОВ Ілля Володимирович
ГЕРЕВЕНКО Андрій Михайлович

Верстка, дизайн:
ЛУК'ЯНЕЦЬ Ірина Михайлівна